

Ъптон Синклер

ЦАР ВЪГДЕН

ЪПТОН СИНКЛЕР ЦАР ВЪГЛЕН

Превод: Желяз Янков

chitanka.info

ЦАРСТВОТО НА ЦАР ВЪГЛЕН
ЧАСТ ПЪРВА

Град Педро се намираше досам планинския масив, едно безредие от магазини и пивници, от което се разклоняваха нагоре по каньоните голям брой железопътни линии, обслужващи каменовъглените мини. През седмицата градът спеше спокойно, но съботните вечери, когато миньорите идваха долу на тълпи, а скотовъдците пристигаха на коне и в автомобили, той се пробуждаше и в него закипяваше живот.

Един ден в края на юни на гарата слезе от влака младеж на около двайсет години с чувствителна физиономия и кестенява, леко къдрава коса. Той носеше протрит и поизбелял костюм, купен в един квартал на родния му град, където евреите въртяха амбулантна търговия по тротоарите; отдолу се показваше изпоцапана синя риза без връзка, а краката му бяха обути в чифт тежки, доста поизносени обувки. На гърба му висяха, привързани с ремъци, бельо и едно одеяло. По джобовете си беше напъхал разни неща — гребен, четка за зъби и малко джобно огледало.

Докато беше във вагона за пушачи, младежът се вслушваше в приказките на миньорите и се стремеше да запомни тяхното произношение. Когато слезе от влака, повървя покрай линията, отърка ръцете си в сажди и леко ги размаза по лицето си. След като провери резултата в огледалото, младежът закрачи по главната улица на Педро, избра едно дюкянче за тютюн и влезе. С възможно най-грубия тон се обърна към собственичката:

— Можеш ли ми каза как да стигна до мината „Пайн крийк“?

Жената го погледна бегло, без никакво подозрение, и даде исканите сведения. Младежът взе трамвая и слезе в подножието на каньона Пайн крийк, откъдето трябваше да бързи нагоре тринайсет мили. Денят беше слънчев, небето кристално ясно, а планинският въздух освежителен. Младежът изглеждаше щастлив, и докато крачеше по пътя, запя дълга песен:

*„Старият Цар Въглен бе веселяк голям,
Издигна си колеж таз весела душа;*

*От знания пращеше този негов храм —
За тебе и за мен да викнеме ура!
О, Лиза-Ана, ела излез с мен,
Луната грее ярко, навън е като ден;
О, Лиза-Ана, ела, о, Лиза-Ана,
За тебе изпълнявам химна на Хариган!
Върти я с лекота таз весела душа,
върви, върви индустрията, и все върви, върви;
за пълната паница, за своята лула,
върти я той безспирно, върти, върти, върти...
О, Мери-Джейн, ела излез с мен,
Луната грее ярко зад кестените там,
О, Мери-Джейн, не чуваш ли как пея,
За тебе изпълнявам химна на Хариган!
Ура за Царя Въглен, за пълната паница,
за тлъстата кесия и мъдрите слова.
Ура и за лулата, за неговия лицей,
ура за теб, за него, за всички ни ура!
О, Лиза-Ана, ела излез с мен,
Луната грее ярко...“.*

И тъй нататък, докато има луна да грее над двора на някой колеж. Песента беше смесица от весели безсмислици и онези въпроси, с които съвременната младеж започна да тревожи по-старото поколение. Като маршова мелодия песента беше малко бързичка за стръмнините на каньона, но Хал Уорнър можеше да спре, да се провикне срещу стените на каньона, да чуе техния отговор и отново да продължи. Сърцето му бе пълно с младост, любов и любознателност; той имаше и малко дребни пари в джоба на панталоните, а за крайни нужди в колана му беше защита банкнота от десет долара. Ако тази сутрин някой от фотографите на компанията „Дженеръл фюъл“ на Питър Хариган би могъл да го заснеме, снимката щеше да послужи като „портрет на миньор“ в която и да е рекламна публикация.

Но катеренето беше трудно и към края пътникът усети тежестта на обувките си и вече не пееше. Точно когато слънцето се скриваше зад

каньона, той се изкачи до целта — врата, преграждаща пътя, и над нея табелата:

„КАМЕНОВЪГЛЕНА КОМПАНИЯ «ПАЙН
КРИЙК»
частна собственост
Вход забранен!“

Хал доближи вратата от железни пръти, която беше заключена с катинар. Постоя минутка, колкото да събере навъсения си глас и ритна вратата. Някакъв мъж излезе от една барака отвътре.

— Какво искаш? — попита той.

— Искам да вляза. Търся работа.

— Откъде идваш?

— От Педро.

— Къде работиш?

— Досега не съм работил в мина.

— А къде?

— В един колониал?

— Кой колониал?

— „Петерсън & Ко“ в Уестърн сити.

Пазачът доближи вратата и го заразглежда през решетките.

— Хей, Бил! — провикна се той и от бараката излезе друг мъж.

— Един тук разправя, че работил в колониал, а сега търси работа.

— Къде са ти документите? — попита Бил.

Всички, разправяха на Хал, че в мините не достига работна ръка и че компаниите просто жадуват за работници. Хал си представяше, че е достатъчно работникът да почука и ще му бъде отворено.

— Не ми дадоха никакви документи — каза той и побърза да добави: — Напих се и ме уволниха. — Беше съвсем сигурен, че ако човек се напие, това няма да му затвори пътя към каменовъглената мина.

Но двамата не си направиха никакъв труд да отворят вратата. Вторият мъж го оглеждаше хладнокръвно от глава до пети и Хал се запритеснява с какво ли е предизвикал подозрението им.

— С мен всичко е наред — заяви той. — Пуснете ме да вляза и ще ви покажа.

Двамата все още стояха неподвижно. Спогледаха се и сетне Бил заяви:

— Не ни трябват никакви работници.

— Но аз видях обява долу... — възкликна Хал.

— Това е стара обява — рече Бил.

— Но за какво бяхтих тоя път дотук!

— На връщане ще ти е по-лесно.

— Но... сега е нощ!

— От тъмното ли те е страх, малкия? — осведоми се Бил закачливо.

— Слушайте, направете нещо за мен! — помоли се Хал. — Няма ли някакъв начин да платя за престоя си... поне да преспя?

— Нямаме нищо за теб — рече Бил, обърна се и влезе в бараката.

Другият чакаше и го следеше с подчертано враждебен поглед. Хал се помъчи да го трогне, но три пъти получи един и същи отговор: „Пръждосвай се надолу по каньона!“. Накрая Хал се отказа, слезе малко по пътя надолу и седна да помисли.

Наистина страшно нелогично беше да разлепят обяви „Търсят се работници“ на видни места покрай пътя и да накарат човек да се катери тринайсет мили по каньона, а сетне да го отпратят без никакви обяснения. Хал беше убеден, че зад оградата сигурно има работа и че ако се докопа до шефовете, ще може да ги убеди. Четвърт миля извървя по пътя до мястото, където той се пресичаше от железопътната линия, която се виеше нагоре по каньона. На път за мината покрай него минаваше композиция от празни вагони, които дрънчаха и се подрусваха, докато локомотивът с мъка преодоляваше наклона. Това му подсказа изход от затруднението.

Смрачаваше се. Леко приведен, Хал доближи вагоните и когато попадна в сянка, скочи и увисна на един от тях. Само за миг се изкатери във вагона, легна по гръб и зачака с тупащо сърце.

Не мина и минута и чу някакъв вик, погледна надолу и видя „цербера“ от вратата, който тичаше по една пътека надолу към релсите. По петите го следваше неговият другар Бил.

— Хей! Излизай оттам! — ревнаха те.

Бил скочи във вагона, в който пътуваше Хал. Последният видя, че номерът не мина, рипна на земята от другата страна на релсите и тръгна да излиза от района на мината. Бил го последва и докато влакът отмина, вторият мъж дотича до релсите и се присъедини към тях. Хал вървеше бързо, без да каже нито дума. Но церберът не скъпеше думите си, повечето от които бяха нецензурни. Той сграбчи Хал за яката, блъсна го силно и го ритна по онази част от анатомията, която природата бе отредила за ритници. Хал възстанови равновесието си, обърна се и стовари юмрук в гърдите на преследвача си, който се олюля от удара.

По-големият брат на Хал беше се погрижил той да знае как да използва юмруците си; Хал сега зае позиция готов да посрещне втория нападател. Но в каменовъглените мини споровете, изглежда, не се уреждаха по този примитивен начин. Мъжът спря и изведнъж дулото на револвер лъсна под носа на Хал.

— Шавни ги! — рече Бил.

Хал не беше чувал този жаргон, но значението му можеше да бъде само едно; той „шавна“ ръце нагоре. В същия миг първият нападател се хвърли срещу него и го перна с юмрук под окото. Хал се просна по гръб на камъните.

Когато дойде на себе си, наоколо беше мрак и цялото тяло го болеше. Хал усети, че лежи на каменен под и се претърколи, но скоро се обърна отново, защото по гърба му нямаше здраво място. По-късно, когато беше в състояние да се опипа, преброи повече от десет места, където бяха го ритали с тежките си обувки неговите нападатели.

Хал полежа час-два и постепенно разбра, че се намира в някаква килия, защото виждаше звездите през железни решетки. Чуваше и нечие хъркане. Провикна се пет-шест пъти, все по-високо, и като чу накрая някакво ръмжене, попита:

— Бихте ли ми дали глътка вода?

— Ще ти дам една вода, ако ме събудиш пак! — отвърна някакъв глас, след което Хал пролежа в мълчание до сутринта.

Два часа след разсъмване в килията влезе един човек.

— Ставай — каза той и го подритна. Хал мислеше, че няма да може да стане, но стана.

— А сега без никакви номера — рече пазачът и като го хвана за ръкава, го изкара от килията и по малък коридор го изпроводи до някаква канцелария, където седеше една червенолика личност със сребърна шерифска значка на ревера на сакото си. Близо до него стояха двамата противници на Хал от предишната нощ.

— Е, малкия — обади се мъжът от стола, — има ли време да си помислиш?

— Да — отвърна Хал лаконично.

— За какво е задържан? — попита мъжът двамата пазачи.

— За нарушение и съпротива при ареста.

— Колко пари имаш в себе си, младежо? — беше следващият въпрос. Хал се поколеба.

— Хайде, казвай! — рече мъжът.

— Два долара и шейсет и седем цента, доколкото си спомням — отговори Хал.

— Глупости! — отсече другият. — За какви ни вземаш? — Той се обърна към двамата пазачи: — Претърсете го.

— Сваляй сакото и панталоните — рече Бил бързо. — Обувките също.

— Вижте какво! — запротестира Хал.

— Сваляй ги! — рече мъжът и стисна юмруци. Хал се подчини. Пребъркаха му джобовете, откъдето извадиха портмоне със споменатата сума, евтин часовник, джобно ножче, четка за зъби, гребен и огледало и две бели носни кърпички, които предизвикаха презрението им и бяха хвърлени на порядъчно оплутия под.

Развързаха вързопа и разхвърлиха наоколо чистото бельо, а после зачовъркаха с джобното ножче подметките и токовете на обувките, разпориха и хастара на дрехите. Така намериха десетте долара в колана и ги хвърлиха на масата заедно с другите принадлежности, след което човекът със значката обяви:

— Глобявам те дванайсет долара и шейсет и седем цента и конфискувам часовника и ножа — ухили се и добави: — Можеш да си запазиш сополниците.

— Слушайте! — ядоса се Хал. — Що за грубости!

— Обирай си боклуците, младежо, и изчезвай отгук по-бързо, иначе ще си тръгнеш по гол задник.

Но Хал беше твърде ядосан, за да приеме подобно разрешение.

— Кажете ми кой сте вие и какво право имате да действувате така?

— Аз съм шерифът на мината — рече мъжът.

— Значи вие сте служител на компанията „Дженеръл фюъл“? И възнамерявате да ме ограбите...

— Изхвърли го, Бил — каза шерифът.

Хал видя как Бил стисна юмруци.

— Добре — преглътна той възмущението си. — Почакайте да се облека. — Започна да се облича колкото се може по-бързо, нави одеялото и бельото и тръгна към вратата.

— Запомни — рече шерифът, — право надолу по каньона и ако се мернеш пак наоколо, ще получиш куршум.

И така Хал излезе на слънце, съпровождан от двамата пазачи. Вървеше по същия планински път, по който дойде тук, но сега минаваше през центъра на миньорското селце. В далечината мярна голямата сграда на трошачката и долови непрекъснатия грохот на машините и падащите въглища. Мина покрай двойната редица от къщи

и бараки, собственост на компанията, където неугледни жени по вратите и мръсни деца, които риеха из уличната прах, се обръщаха и се хилеха насреща му, защото той куцукаше и беше достатъчно ясно какво му се е случило.

Хал беше дошъл с любов и любознателност. Любовта значително избледня — очевидно това чувство не беше движещата сила в индустрията. Но любознателността нарасна повече от всякога. Какво криеха толкова грижливо зад оградата на мината?

Хал се обърна и погледна Бил, който предишния ден беше показал известно чувство за хумор.

— Вижте какво, момчета — каза той, — взехте ми парите, посинихте ме целия от бой, сигурно сте доволни. Преди да си отида, обяснете ми това, а?

— Какво да ти обясним? — изръмжа Бил.

— Защо постъпихте така с мен?

— Защото си много нахакан, малкия. Не знаеше ли, че няма защо да се мъчиш да се промъкваш тук?

— Разбирам — рече Хал, — но аз исках да кажа друго. Защо не ме пуснахте в началото?

— Ако търсеше работа в мината, защо не започна както си му е редът.

— Не знаех какъв е редът.

— Там е работата. А ние не искахме да рискуваме с теб. Не ни изглеждаш надежден.

— А за какъв ме взехте? От какво се страхувате?

— Я се разкарай! — рече Бил. — Не можеш ме подведе!

Хал повървя мълчаливо няколко крачки, като се чудеше как да пробие.

— Виждам, че ме подозирате — каза той. — Ако ми позволите, ще ви кажа истината.

И понеже другият не му забрани, той продължи:

— Аз съм студент, исках да видя света и да разчитам на себе си за известно време. Мислех си, че ще е забавно да дойда тук.

— Е добре, ама това не е футболно игрище — рече Бил. — Това е мина.

Хал разбра, че му повярваха.

— Кажете ми откровено, за какъв ме взехте?

— Че защо да не ти кажа — изръмжа Бил. — Тук се навъртат профсъюзни агитатори и се мъчат да организират миньорите, а ние не искаме да рискуваме. Нашата компания подбира работници чрез бюрата. Ако беше отишъл там и им се харесаше, щяха да те одобрят, както си е редно. Или ако беше отишъл в бюрото в Педро да вземеш пропуск, щеше да бъдеш в ред. Но ако някой цъфне на вратите и изглежда като конте, пък и дрънка като професор — такъв не минава. Ясно ли ти е?

— Разбирам — рече Хал. После добави: — Ще съм ви благодарен, ако ми дадете за една закуска от моите пари.

— Закуската мина — заяви Бил. — Почакай да узреят шишарките.

Той се разсмя. После, разнежен от собствената си шега, извади от джоба си двацет и пет цента и ги подаде на Хал.

Когато стигнаха до вратата, Бил отключи катинара и го изпрати ухилен. Така завърши първият допир на Хал с Индустрията.

3

Хал Уорнър се затътри надолу по пътя, но не беше в състояние да стигне до града. Добра се до едно ручейче, което се спускаше от склона и от което можеше да пие, без да се страхува от тиф. Там лежа гладен целия ден. Привечер загърмя и заваля и той потърси подслон под една скала, но напразно. Единственото му одеяло бързо прогизна и той прекара една нощ почти толкова отвратителна, колкото и предишната. Не можеше да спи, но можеше да мисли, и той размишляваше за случилото се е него. Бил каза, че мината не е футболно игрище, но на Хал му се струваше, че в крайна сметка двете много си приличаха. Беше доволен, че по професия не е профсъюзен организатор.

Призори изпълзя изпод скалата и продължи пътя си, изнемощял от студа и необичайната липса на храна. През деня стигна до една електроцентраля близо до дъното на каньона. Нямахте пари за ядене и се страхуваше да проси, но видя някакъв колониал сред групата сгради край пътя, влезе и поиска сушени сливи. Те вървяха по двацет и пет цента фунта. Цената беше висока, но такава беше и надморската височина и, както Хал разбра след време, обясняваха едното с другото. Не обясняваха обаче защо цената винаги беше по-висока от надморското равнище на магазина. Над щанда Хал видя обява: „Изкупуваме фишове с десет на сто намаление“. Беше чул да се говори за някакъв закон в щата, с който се забранява изплащането на заплатите във „фишове“, но сега не попита нищо, взе доста лекия плик със сливи, седна край пътя и ги задъвка.

Малко зад електростанцията, надолу по железопътната линия, се издигаше колибка с градина зад нея. Хал отиде там и намери стар еднокрак пазач. Поискка разрешение да преспи на пода в колибата, и като видя, че старецът разглежда посиненото му око, обясни:

— Опитах се да почна работа в мината, а те ме взеха за профсъюзен организатор.

— Не ми трябва никакви профсъюзни организатори тук — рече старецът.

— Но аз не съм — заоправдава се Хал.

— Отгдете да знам какъв си? Може да си шпионин на компанията.

— Не искам друго, освен сушина да преспя. Сигурно няма да ви навреди да ме подслоните.

— Не съм толкова сигурен — отвърна другият. — Както и да е, постели си одеялото в ъгъла. Но да не говориш за никакви профсъюзни работи с мен.

Хал нямаше никакво желание да говори. Уви се в одеялото и спа като човек, който не се тревожи нито от любов, нито от любознателност. На сутринта старецът му даде порязаница просеник и няколко стръка пресен лук от градината, които му се сториха по-вкусни от всякакви закуски, предложени му дотогава. Когато на раздяла Хал поблагодари на домакина, последният отбеляза:

— Добре, млади момко, можеш да ми се отплатиш само с едно — да не споменаваш нищо за това. Когато човек има бели коси на главата и само един крак, по-добре ще е за него да се удави в реката, отколкото да загуби работата си.

Хал обеща да не приказва и продължи пътя си. Натъртените места вече не го боляха толкова и той беше в състояние да върви. Виждаха се вече ферми — Хал имаше чувството, че изведнъж се е върнал в Америка!

На Хал предстояха едноседмични приключения като скитник, истински скитник, без никакви десетдоларови банкноти в колана, които да лишат от реалност неговите приключения. Преброи наличните си вещи и се запита дали още изглежда като конте. Спомни си, че имаше усмивка, която пленяваше дамите; дали тя ще подеждва сега в съчетание с това посинено око? Тъй като нямаше други средства за препитание, Хал изпробва усмивката пред податливи на вид стопанки, и то с такъв успех, че за малко не се усъмни в благоразумието на честния труд. Вече не пееше песента на Хариган, а една скитническа песен, която бе чул веднъж:

*„О, каква е ползата от бачкане,
Щом има жени по света?“.*

На втория ден се запозна с двама други бродяги, които бяха наклали огън край линията и препичаха бекон. Те го посрещнаха и като чува историята му, приеха го в братството и го запознаха с техния начин на живот. Много скоро Хал се запозна с друг скитник, който преди бил миньор. Той беше в състояние да даде необходимите на Хал сведения, с които Хал възнамеряваше да опита късмета си в друг каньон.

„Холандецът Майк“ беше името на въпросния скитник, който не обясняваше защо е наречен така. Той беше черноок опасен на вид нехранимайко. Като стана дума за мини и миньорския занаят, от устата му се отприщи изумителен поток от псувни. За него тази игра е свършена — той си харизва работата на Хал или на който и да било друг проклет глупак. И ако тази игра още продължава, то е само защото по света има толкова много идиоти и проклетни глупци. „Холандецът“ заразправя по-нататък страховити случки от живота в мините и започна да призовава един след друг духовете на разни шахтни майстори и да ги предава на кладата на вечните мъки.

— Работеше ми се, докато бях млад — обясни той. — Но вече се излекувах, и то завинаги.

Беше започнал да гледа на света като на място, създадено специално, с цел да го накарат да работи, и беше впрегнал целия си талант за осуетяването на този заговор.

Приседнал край лагерния огън близо до потока, който бълбукаше надолу по долината, Хал прекара приятни часове, обяснявайки на „Холандеца Майк“, че като клинчи от работа, той полага повече усилия от другите хора, които работят. Но, изглежда, скитникът не се тревожеше от това — за него то беше принципен въпрос и той беше готов на саможертви за убежденията си. Дори когато го бяха изпратили в изправителен дом, беше отказал да работи; бяха го хвърлили в тъмницата, където предпочиташе по-скоро да умре от диетата на хляб и вода, отколкото да работи. Ако всички вършеха същото, твърдеше той, скоро щяхме да „разпердушиним“ всичко.

Хал хареса този непринуден революционер и поскита с него два дни, като през това време го подпитваше в подробности за миньорския живот. Повечето компании ползуваха услугите на бюрата за трудови резерви, както бе споменал пазачът. Лошото беше, че тези бюра удържаха нещо от заплатата на миньора продължително време — шефовете играеха „комбина“ с тях. Хал се позаинтересува дали това не е незаконно.

— Я зарежи тая работа, хубавецо! — рече спътникът му. — Като поработиш малко, ще разбереш, че законът в мината е това, което ти казва шефът.

Скитникът поясни по-нататък убеждението си, че когато един раздава работите, а другите трябва да се боричкат за тях, законът никога няма много тежест в сделката. Хал оцени по достойнство тази проникателна мисъл и му се прищя да я препрати на професора по политикономия в колежа Хариган.

На втората вечер от запознанството му с „Холандеца Майк“ в техния скитнически „приют“ нахлуха един полицай и пет-шестима негови помощници: точно тогава в този район се полагаха решителни усилия да се прогонят скитниците или да ги накарат да работят в мините. Приятелят на Хал, който спеше като заек, драсна в тъмнината и Хал го последва, като финтира нападателите с един футболен трик. Пропаднаха им храната и одеялата, но „Холандецът Майк“ не се

трогна много от тази загуба и — за да не си загубят настроението през нощните часове — сви някакво пиле от един кокошарник, а на другия ден задигна по смяна бельо, от някакъв простор. Хал хапна от пилето, подноси бельото и отбеляза по този начин началото на кариерата си като престъпник.

Разделяйки се с „Холандеца Майк“, той се върна в Педро. Скитникът му беше казал, че съдържателите на пивници почти винаги имат приятели в мините и могат да помогнат на човек да си намери работа. Хал започна справките и още вторият кръчмар му каза, че ще му даде писмо до един човек в Норт Вали; ако Хал получи работа, приятелчето ще му удържа по един долар месечно от заплатата. Хал се съгласи и забъхти отново нагоре по друг каньон, като се подкрепи предварително със сандвич, изпросен в едно ранчо при входа на каньона. Пред друга укрепена врата на компанията „Дженеръл фюъл“ той показа писмото, адресирано до някой си О’Калахън, който се оказа също кръчмар.

Пазачът дори не отвори писмото, той пропусна Хал, който издири своя човек и поиска работа. Човекът каза, че ще му помогне, но ще му удържа месечно по един долар за себе си и по един за приятеля си в Педро. Хал се опъна и последва ожесточен пазарлък; накрая, когато Хал си тръгна и се закани да се обърне направо към „шефа“, кръчмарят отстъпи на долар и половина.

— Разбираш ли от миньорство? — попита той.

— Отрасъл съм с него — рече Хал, който вече имаше жизнен опит.

— Къде си работил?

Хал спомена няколко мини, за които беше понаучил нещо от скитниците. Беше си избрал името Джо Смит, което според него фигурираше в платежните ведомости на всяка мина. Не беше се бръснал повече от седмица и брадата беше добра дегизировка, а беше понаучил и доста псувни.

Кръчмарят го отведе при мистър Алек Стоун, шахтен майстор в мина №2, който веднага го попита:

— Разбираш ли нещо от катъри?

— Работил съм в конюшня — каза Хал. — Разбирам от коне.

— Да, ама катърите са друго нещо. Един от катърджиите ми оня ден го присви стомахът и не зная дали въобще ще ми върши работа.

— Изпробвайте ме — рече Хал. — Ще се оправя с тях.

Майсторът го огледа.

— На вид си свестен момък — констатира той. — Ще ти дам четирийсет и пет месечно, а ако се проявиш, ще ги направя петдесет.

— Добре, сър. Кога започвам?

— Час по-скоро, ако питаш мен. Де са ти парцалите?

— Това е всичко — каза Хал и посочи вързопа с откраднатото бельо в ръката си.

— Добре, хвърли го там в ъгъла — каза майсторът. После изведнъж млъкна и изгледа намръщено Хал.

— Да не си в някой профсъюз?

— Опазил ме бог!

— Бил ли си *някога* в някой?

— Не, сър. Никога.

Втреченият поглед на мъжа сякаш уличаваше Хал в лъжа и загатваше, че ей сегичка потайната му душица ще бъде разгадана.

— Ще трябва да се закълнеш в това, разбираш ли, преди да заработиш тук.

— Добре — рече Хал. — Готов съм.

— Ще те викна за тая работа утре — каза другият. — Не нося документа у себе си. А, каква религия си?

— Адвентист от Седмия Ден.

— Боже помилуй! Какво е това?

— Няма нищо страшно — обясни Хал. — Не бива да работя в събота, но аз си работя.

— Ей, да не вземеш да го проповядаш тук! Имаме си наш проповедник. Давайте по петдесет цента месечно за него от заплатите си. Тръгвай сега, ще те заведе долу.

Това беше началото на кариерата на Хал.

Катърът е известен като нечестиво, отритнато от бога създание, нещо като недоразумение на природата, грешка, от която тя се черви и на която не е позволено да се повтаря. Трийсетте катъра, поверени на Хал, бяха отгледани в среда, разчетена да изяви най-проклетите черти от техния характер. Той скоро разбра, че „коликите“ на неговия предшественик са били предизвикани от един къч на катъра в корема му. И Хал разбра, че ако иска да избегне тази опасна болест, не трябва да се разсейва нито за миг.

Катърите прекарваха живота си в мрака на земната утроба. Извеждаха ги горе само когато се разболяваха, за да се попекат на слънце и да се потъркалят из зелените пасища. Един от тях — викаха му „Италианеца“ — беше се научил да дъвче тютюн и да тършува по джобовете на миньорите и на техните помощници. Като не знаеше как да изплюе сока, добичето се разболяваше, а сетне се заричаше да не повтаря тази своя слабост. Но катърджиите и момчетиите в шахтата знаеха този негов недостатък и изкушаваха „Италианеца“, докато той тръгна по-кривия път. Хал скоро откри тази морална трагедия и с болка в душата вършеше ежедневната си неблагодарна работа.

Слизаше в шахтата с първата клетка, което ставаше много рано сутринта, хранеше и поеше питомците си и помагаше при запрягането им. Сетне, когато заглъхваше тропотът и от последните четири копита, почистваше обора, поправяше амуницията и изпълняваше нарежданията на всички по-възрастни от него, които се навъртаха наоколо.

След катърите най-много го мъчеха момчетата, които обслужваха вентилационните отвори, и другите момчетии, с които си имаше работа. Беше новак и те се занасяха с него, освен това работеше и подолна работа от тях — гледането на катъри им се струваше нещо унизително и смешно. Между тях имаше хлапаци от десетина нации в Южна Европа и Азия: плосколики татари, смугли гърци и дребни хитрооки японци. Те говореха на някакъв компромисен език, който се състоеше предимно от английски ругатни и нецензурни думи.

Наплодената от умовете им мръсотия беше нещо невероятно за човек, роден и отрасъл под слънцето. Те сквернословеха по адрес на майките и бабите си, не щадяха и Дева Мария — единствената митологическа личност, за която бяха чули. Клетни малки непросветени създания, чиито души се омърсяваха и очерняха много по-бързо и безвъзвратно от лицата им!

Хал беше посъветван от шефа си да потърси храна и квартира при Реминицки. По здрач той се изкачи с последната вагонетка и беше упътен към слабо осветена барака от гофрирана ламарина, където бе посрещнат от един пълен руснак. Той му каза, че ще се погрижи за него за двайсет и седем долара месечно, като в цената влизаше и легло в стая с осем други ергени. При удръжки долар и половина на месец за кръчмарите, петдесет цента за пастора на компанията и долар за лекаря, петдесет цента месечно за правото да ползува пералнята и петдесет цента за помощния фонд при болест и злополука, на Хал му оставаха четиринадесет долара на месец, с които трябваше да се облича, да създаде семейство, да си купува бира и тютюн и да посещава библиотеките и училищата, основани от човеколюбивите собственици на каменовъглените мини.

Вечерята в пансиона на Реминицки беше почти привършила, когато Хал пристигна. Видът на пода беше такъв, сякаш там са се гощавали людоеди, а и остатъците от храната бяха студени. Той разбра, че с него винаги ще бъде така и трябваше да се примири с това. Столовата на този пансион, чийто собственик и администратор беше кампанията „Дженеръл фюъл“, му припомни посещения веднъж от него щатски затвор — редиците от мъже, насядали мълчаливо по пейките, хранейки се с нищестена каша от алуминиевите чинии. Тукашните чинии бяха от порцелан с дебелина половин инч, но кашата беше същата. Изглежда, готвачът у Реминицки работеше по рецептата „Ако не знаеш как, добави мас и вари!“. Колкото и гладен да беше след продължителното бъртане и тежкия труд под земята, Хал едва преглъщаше тази храна. В неделя, единствения ден, когато се хранеше на светло, мястото гъмжеше от мухи и Хал си спомни думите на един лекар, че културните хора трябва да се страхуват повече от мухата, отколкото от бенгалския тигър.

Пансионът му предостави легло и достатъчно количество гадини, но не и одеяло, което беше необходимост в планинските

райони. Затова след вечерята Хал трябваше да потърси шефа си и да уреди да му открият кредит в магазина на компанията. Разбра, че с готовност ще му отпуснат известен кредит, защото това ще даде възможност на началника на минната полиция да му попречи да напусне. Нямахме такъв закон да се задържа човек за задължения, но Хал вече знаеше колко ги е еня за закона полицейските началници.

Три дни Хал се трепа в недрата на мината, хранеше се и се бореше с паразитите в пансиона. Сетне дойде една благодатна неделя и му останаха два свободни часа да види слънчевата светлина и да разгледа лагера Норт Вали. Това беше селище, разпростряло се на повече от миля в каньона. В центъра се намираха големите сгради на трошачката, администрацията на шахтата и електроцентралата с нейните високи комини. Наблизо бяха магазинът на компанията с две пивници. Имаше няколко пансиона като този на Реминицки и дълги редици дъсчени бараки, всяка от които с по две до четири стаи; в някои от тях живееха по няколко семейства. В подножието на един склон се издигаше училището и друга малка едностайна постройка, която служеше за църква. Пасторът принадлежеше на сектата на компанията „Дженеръл фюъл“. Той използваше постройката безплатно — един вид предимство пред пивниците, които трябваше да плащат големи наеми на компанията. Но въпреки това преимущество, небесата губеха борбата срещу ада в мината, което сякаш доказваше вродената извратеност на човешката природа.

Минавайки през селището, човек първо изпитваше чувството на самота. Наоколо се извисяваха планините — голи и уединени, набраздени с раните на геоложките периоди. В тези каньони слънцето залязваше рано следобед, снегът заваляваше рано есен. Навсякъде природата сякаш бе вдигнала ръка срещу човека и той бе отстъпил пред нейната сила. В самите мини човек изпитваше още по-мъчителна самота — потискаща мизерия и анимализъм. Тук-там личаха жалки опити да се отглеждат зеленчукови градини, но пепелта и пушекът убиваха всичко и доминиращият цвят беше мръсотията. Пейзажът беше осеян с купчини пепел, ръждива тел, консервни кутии и мръсни играещи деца.

Имаше един район в селището, наречен „колибарската махала“. Там, сред миниатюрни планини от сгурия, някои от най-закъсалите от новопристигналите чужденци бяха получили разрешение да си направят колиби от стари дъски, ламарина и парчета насмолен картон.

Тези жилища бяха по-лоши дори и от кокошарници, но в някои от тях се тъпчеха по десетина души. Мъже и жени спяха върху дрипи и стари одеяла, хвърлени върху сгурийния под. Бебетата гъмжаха като личинки. Повечето от тях бяха облечени само с по една опърпана ризка и голите им задничета стърчаха безсрамно към небето. Сигурно така са играели децата на пещерните хора, помисли си Хал и почувствува как го обхвана отвращение. Беше дошъл с любов и любознателност, но тук тези две подбуди угаснаха. Как един чувствителен човек като него, запознат с изтънчените и привлекателни страни на живота, би обикнал тези хора, срещу които се бунтуваха всичките му сетива — ноздрите му не приемаха вонята, техният брътвеж дразнеше слуха му, очите му ги възприемаха като шествие от уродливости! Какво беше направила за тях цивилизацията? Какво би могла да направи? В крайна сметка бяха ли годни тези хора за нещо друго, освен за мръсната работа, за която ги бяха натикали тук? Такива мисли занимаваха надменното расово съзнание на англосаксонца, когато съзерцаваше тази средиземноморска тайфа. Противна беше дори самата форма на главите им!

Но Хал изтърпя и малко по малко започна да гледа на тях с други очи. Най-напред попадна под обаянието на мините. Това бяха стари мини — същински градове, прокопани под планините, чиито главни галерии се простираха на цели мили. Един ден Хал се измъкна от работа, поразкара се с вагонетките и почувствува физически колко необятен, странен и самотен е този лабиринт на нощта. В мина номер две възглищният пласт се издигаше под наклон около пет градуса. В част от галерията теглеха дългите редици от празни вагонетки нагоре с безконечен кабел. Когато се връщаха натоварени, те се движеха под въздействието на собственото си тегло. Това изискваше много усилия от спирачите на вагонетките. Понякога някоя от вагонетките се изплъзваше от контрола им и това означаваше нови опасности към ежедневните рискове на миньорския занаят.

Дебелината на пласта варираше между четири до пет фута: една жестокост от страна на природата, която изискваше от хората в забоя да се научат да скъсяват ръста си. Когато поклуча известно време, наблюдавайки техния труд, Хал разбра защо тези хора вървяха с приведена глава и рамене и с отпуснати надолу ръце при излизане от шахтата по здрач — сякаш се нижеше редица от маймуни. Начинът на

изземване на въглищата се състоеше в подкопаване на пласта с кирка и срутването му с взрив. Това означаваше, че миньорът трябва да работи легнал на хълбок и обясняваше други характерни особености в телосложението на тези хора.

Така, както винаги, когато разберем живота на другите, ни обзема състрадание вместо презрение. Това беше особена раса от същества, подземни гномове, които обществото беше затворило за свои цели. Навън, в окъпания от слънцето каньон, тракаха надолу по релсите дълги композиции с техния товар от битуминозни въглища — въглища, които ще отидат до всички краища на земята, до места, за които миньорът не е чувал изобщо; въглища, които ще раздвижат индустрията, чиито произведения миньорът никога няма да види. Тези въглища ще изтъкат скъпи коприни за светските дами, ще шлифоват скъпоценни камъни за техните накити, ще движат дълги композиции от меко тапицирани вагони през пустини и планини, ще предвижват разкошни параходи от зимните бури към лъчистите тропически морета. А светските дами в скъпите си коприни и скъпоценности ще се хранят, ще спят, ще се смеят и ще отдъхват — и няма да знаят нещо повече за закърнелите същества на мрака, отколкото тези същества знаеха за тях. Размишлявайки по тези неща, Хал потисна англосаксонската си гордост и намери снизхождение за противното у тези хора — техния груб, дразнещ слуха говор, потъналите им в паразити жилища и техните бебета с голи задничета.

Не след дълго Хал получи почивка, която разнообрази монотонността на неговия труд в обора. Беше случаен свободен ден, непредвиден в пазарлъка му с началника на шахтата. В мина №2 стана някаква повреда във вентилационната галерия, той започна да чувства главоболие и чу как хората се оплакваха, че лампите им горят с нисък пламък. Сетне, когато положението започна да става сериозно, дойдоха нареждания да се изведат катърите.

Това се оказа забавно приключение. Възторгът на питомците на Хал, когато видяха слънчевата светлина, беше завладяващо комичен. Нищо не можеше да ги удържи да не лягат и да не се търкалят по гръб по обсипаната със сгурия улица, а когато ги оградиха в един далечен ъгъл на селището, където растеше истинска трева, те изпаднаха в екстаз като група ученици на излет.

И така Хал получи няколко свободни часа. Бидейки още млад и неизлекуван от безцелно любопитство, той се изкачи по каньона да види планините. Когато привечер се смъкваше отново надолу, в мрачната картина на миньорския живот се появи ярко петно. Той се озова в нечий заден двор под погледа на нечия дъщеря, която прибираше прането. Момичето имаше разкошна фигура, висока и здрава; косата ѝ беше от онзи цвят, който в изисканите среди наричат кестеняв; страните ѝ пламтяха с цвят, с който природата компенсирала хората, които живеят на места, където постоянно вали. Тя беше първата прелестна гледка за Хал, откакто беше дошъл в каньона. Беше съвсем естествено той да се заинтригува. Стори му се, че щом момичето го заглежда, и той беше в правото си да отвръща със същото. Не му дойде наум, че и той беше приятна гледка: планинският въздух беше заруменил бузите му и беше придал особен блясък на игривите му кестеняви очи, а вятърът беше разрошил къдравата му кестенява коса.

— Здравейте — рече момичето накрая. — Гласът ѝ беше топъл и с несъмнен ирландски акцент.

— Здравейте и вие — отговори Хал простичко, сетне добави с по-голяма елегантност: — Извинете, че нахълтах при прането ви.

Сивите ѝ очи се разшириха от учудване.

— Я се разкарайте! — рече тя.

— Предпочитам да остана — каза Хал. — Какъв красив залез!

— Ще се дръпна да го виждате по-добре. — Тя пренесе насъбраните вече дрехи до коша и ги пусна вътре.

— Не, сега не е толкова красив — рече Хал. — Цветовете избледнях.

Момичето се обърна и отново втренчи поглед в него.

— Я ме оставете на мира! Закачали са ме за тази моя коса още преди да се науча да говоря.

— Ще е било от завист — рече Хал, възприемайки нейния говор.

Пристъпи няколко крачки, за да огледа по-отблизо косата ѝ. Тя падаше на челото ѝ на чупки, а отзад бе пристегната в тежка плитка, която се спускаше по раменете ѝ до кръста. Хал забеляза силните плещи, несъмнено привикнали към тежък труд; макар и неотговарящи на общоприетите романтични норми за женственост, в тяхната атлетичност се криеше своеобразна грациозност. Девойката носеше избеляла синя басмена рокля, за съжаление не дотам чиста. Младежът забеляза също, че на едното рамо тя беше скъсана и отдолу прозираше парче плът. В погледа на девойката, който следеше неговия, блесна предизвикателство; тя метна върху рамото парче изпрано бельо и то остана там до края на разговора.

— Кой сте вие? — попита тя ненадейно.

— Казвам се Джо Смит. Коняр съм в №2.

— А какво правехте там горе, ако смея да попитам? — Сивите ѝ очи се насочиха към голия планински склон, откъдето той се беше смъкнал сред лавина от ситни камъни и прах.

— Оглеждах моята империя — каза Хал.

— Вашата какво?

— Моята империя. Земята е собственост на компанията, но пейзажът е на онзи, който се интересува от него.

Тя кимна леко с глава.

— Къде сте се научили да говорите така?

— В друго общество, преди да стана коняр — обясни той. — Не дойдох аз потънал в забрава, а слязох тук в облаци от слава.

Тя не можа да схване веднага смисъла. Сетне на лицето ѝ разцъфна усмивка.

— Истина, звучи като от книга със стихове! Кажете още нещо.

— О, singe fort so suess und fein!^[1] — издекламира Хал и срещна учудения ѝ поглед.

— Не сте ли американец? — попита тя.

Той се разсмя. Знанието на чужди езици в Норт Вали не беше признак на култура!

— Слушам какво разправят при Реминицки — рече той, сякаш искаше да се извини.

— О! Там ли се храните?

— Ходя там три пъти на ден, но не мога да кажа, че ям много. Може ли да се живее само с тлъст боб?

— Разбира се, не — засмя се девойката. — Стигат ми и добрите стари картофи.

— Бих казал, че живеете от розови листенца.

— Я се разкарайте! Да не сте целували камъка на Бларни^[2]?

— Не бих си прахосвал целувките по никакви камъни.

— Ставате дързък, мистър Смит. Няма да ви слушам. — Тя се обърна и засъбира усърдно прането от въжето. Но Хал не искаше да бъде пропъден. Той пристъпи крачка по-близо.

— Като слизах по склона, открих нещо великолепно — рече той. — Там горе всичко е пусто и мрачно, но стигнах до едно закътано място, където слънцето грееше, и там видях една дива роза. Една-единствена! Помислих си: значи розите цъфтят дори и по най-усамотените места на земята!

— Виж ти, пак книга със стихове! — извика девойката. — Защо не взехте розата?

— В една книга със стихове се казва: „Да оставим дивата роза на стъблото ѝ“. Там тя ще продължи да цъфти, но ако човек я откъсне, тя ще увехне за няколко часа.

Хал не влагаше в думите си нещо повече от желанието да поддържа разговора. Но нейният отговор измени посоката на тяхното познанство.

— Защо сте толкова сигурен, момко? Може би нощес ще се извие буря и ще отвее листенцата ѝ. А ако бяхте я откъснали и ѝ се порадвахте, може би розата щеше да оправдае съществуването си.

Неволният покровителствен тон в мислите на поета сега трябваше да отстъпи пред вечната тайна. Дали девойката знаеше това — или го целеше — но тя беше удържала първата си победа като жена. Беше привлякла мисълта на мъжа и го изпълни с любопитство. Какво ли искаше да каже тази дива роза от каменовъгления район?

А дивата роза, очевидно неподозираща, че е казала нещо епохално, се занимаваше с прането. Хал Уорнър наблюдаваше лицето ѝ и размишляваше върху нейните думи. От устните на изтънчена дама те можеха да означават само едно — покана. Но в ясните сиви очи на тази девойка нямаше и следа от поквара, а само тъга. Но каква беше тази тъга в очите и в думите на едно толкова младо, енергично и живо същество? Беше ли това меланхолията на нейната раса — онова, което струи от старите ирландски песни? Или пък нова своеобразна меланхолия, породена в каменовъглените райони в Далечния Запад?

Чертите на девойката заинтригуваха не по-малко от нейните думи. Сивите ѝ очи блестяха изпод рязко очертаните тъмни вежди, които не отговаряха на цвета на косата. Устните също се очертаваха рязко, почти прави, сякаш изписани на лицето ѝ с кармин. Когато момичето се взираше в някого, лицето му добиваше жив и объркващ израз, самоуверен и малко вироглав. Но когато се усмихваше, червените устни се разтягаха в по-мека линия, а сивите очи ставаха тъжни и потъмняваха. Това ирландско момиче беше едно наистина привлекателно, но и трудноразбираемо същество.

[1] О, пей ти още, тъй сладко, хубаво (нем.). — Б.пр. ↑

[2] Камък в зида на замъка Бларни, графство Корк, Ирландия. Според едно предание онзи, който целуне камъка, става изкусен ласкател. — Б.пр. ↑

Хал запита новата си позната за името ѝ. Тя се назова Мери Бърк и каза:

— Навярно отскоро сте тук, иначе сигурно щяхте да чуете за „Червената Мери“. Така ме наричат заради косата ми.

— Отскоро съм тук — потвърди той, — но се надявам да остана сега... заради тази коса. Мога ли да ви видя някой път, мис Бърк?

Тя не отговори, а хвърли поглед към дома, в който живееше. Това беше небоядисана дървена барака с три стаи, по-разнебитена от много други бараки. Наоколо всичко тънеше в нечистотия и сажди, а някогашната дървена ограда около бараката се разпадаше и вече я използваша като дърва за огрев. Прозорците бяха пропукани и изпочупени, по покрива личаха следи от дупки, покрити как да е.

— Мога ли да дойда? — избърза той с въпроса си отново, за да не ѝ се стори, че оглежда дома ѝ много критично.

— Може би — каза момичето и вдигна коша с прането. Той пристъпи и предложи да го носи, но тя не му даде. Стиснала коша и отправила предизвикателен поглед в лицето на Хал, тя рече: — Можете да дойдете, но едва ли ще ви хареса това посещение, мистър Смит. Скоро ще чуете доста неща от съседите.

— Струва ми се, че не познавам никого от вашите съседи. — В гласа му се долавяше съчувствие, но предизвикателността не изчезна от погледа ѝ.

— Скоро ще чуете, мистър Смит, но ще чуете също, че аз държа главата си високо. А това в Норт Вали никак не е лесно.

— Не харесвате ли мястото? — запита той и бе слисан от реакцията на този въпрос, зададен само от учтивост. Като че ли буреносен облак мина по лицето на девойката.

— Мразя го! То е място на страховете и на дяволите!

Хал се поколеба за миг, сетне каза:

— Ще ми обясните ли, когато ви дойда на гости, какво искате да кажете с тези думи?

Но „Червената Мери“ отново си върна обаятелността.

— Когато дойдете, мистър Смит, няма да ви забавлявам с грижите си. Ще се държа като пред гости и ако искате, ще направим хубава разходка.

По обратния път към Реминицки за вечеря Хал през цялото време мислеше за Мери; не само за това, че тя бе приятна за очите — една неочаквана гледка за това място на сладострастието, но и за личността ѝ, която го смущаваше — болката, която сякаш надничаше неизменно от мислите ѝ, буйната гордост, която избухваше при най-малкия признак на съчувствие, нейното оживление при неговия образен, макар и банален начин на изразяване. Откъде можеше да знае тя за стихове? Той искаше да опознае по-добре това чудо на природата, тази дива роза, разцъфнала на студения планински хребет.

Един от изразите на Мери Бърк — че Норт Вали е място на страховете — скоро стана ясен за Хал. Той слушаше разказите на тези подземни същества и стигна дотам, че трепереше от страх винаги, когато се спускаше с асансьора в шахтата.

В онази част на шахтата, където работеше Хал, имаше един кореец с къса остра коса и с очи като бадеми. Викаха му Чо. Беше хаспелист и работата му беше да тегли дългите редици от вагонетки през галериите. Веднъж той покани Хал да седне при него на хаспела и Хал прие, макар че рискуваше както работата си, така и своите крайници. Чо беше понаучил нещо, което наивно смяташе за английски; понякога човек наистина можеше да разбере някоя и друга негова дума. Той посочи пода и извика сред трясъка на вагонетките: „Голям прах!“. Хал видя на пода дебел пласт въглищен прах, а и по стените прахта беше толкова много, че човек можеше върху нея да изпише името си. „Много експлозия!“ — каза хаспелистът. Когато и последните празни вагонетки, бяха отправени към забоите и той ги чакаше да поеме с тях обратния път, Чо се опита да разясни на Хал със знаци какво иска да каже. „Натоварени вагонетки. Бум! Гърми яко!“

Хал знаеше, че планинският въздух в този район беше известен със своята сухост; сега узна, че това качество на въздуха, което даряваше живот на болните от целия свят, означаваше смърт за онези, които с труда си топлеха болните. Този въздух нагнетяван в шахтите с помощта на големи вентилатори, премахваше всякаква влага и въглищният прах ставаше толкова плътен и сух, че дори простото съприкосновение на лопатите с въглищата предизвикваше смъртоносни експлозии. Това обясняваше защо в тези мини загиваха няколко пъти повече хора, отколкото в останалите мини в страната.

Вечерта, след разговора си с Чо, Хал запитва Тим Рафърти — един от неговите катърджии — дали наистина няма някакво средство срещу тази опасност. Да, има, обясни Тим. Законът изисква да се пръска в мините прах от кирпич. Но Тим помнеше един-единствен път в живота си, когато е бил спасен този закон. Пристигна на инспекция

няколко „големци“ и преди посещението им паднало страхотно пръскане. Но това било преди няколко години, сега апаратът за пръскане бил заврян някъде и за пръскане не се чуваше нито дума.

— Същото беше и с предпазните мерки срещу минния газ. Мините в Норт Вали бяха особено богати на газ. В старите занемарени галерии вонеше така, сякаш там бяха събрани всички развалени яйца от всички курници в света. Но все пак сероводородът беше далеч по-безопасен от друга газове, с които миньорите трябваше да се борят. Например ужасният азотен газ, който беше без мирис и по-тежък от въздуха. При копаенето на меки мазни въглища понякога се натъкваша на подобен „джоб“ от газ, който е чакал там от безброй векове предопределените си жертви. Случваше се някой копач да заспи, както работи лежешком, и ако помощникът му не се случеше наблизко, или ако дойдеше, макар и минутка по-късно, с работника бе свършено. Или още по-ужасния гърмящ газ „гризу“, който можеше да разруши цялата мина и да избие десетки, дори стотици хора.

Длъжността на минния надзирател беше да предотврати тези опасности, да обикаля мината, да взема проби за газ, да се увери, че вентилационната галерия е в ред и че вентилаторите работят. Надзирателят трябваше да прави обиколката си рано сутрин и по закон никой не биваше да отива на работа преди той да е установил, че всичко е в ред. Но какво става, ако надзирателят се успи или се напие? Би било твърде много да се очаква, че компанията ще загуби хиляди долари поради подобна причина. Затова понякога просто нареждаха на хората да отиват на работа и те слизаха в шахтата с ръмжене и псувни. След няколко часа някои от тях се просваха с главоболие и искаха да бъдат изведени горе; често надзирателят не ги пускаше, защото, ако разрешеше на неколцина, останалите можеха да се изплашат и да поискат и те да излязат от мината.

Преди година бе станало подобно нещастие. Един млад катърджия, хърватин, разказа на Хал за нещастиято по време на обедната почивка. Работниците от първия асансьор слезли в шахтата, навъсени и протестирайки; малко по-късно някой свалил долу незащитена лампа и станала такава експлозия като че ли се пръснала утробата на света. Убити били осем работници, експлозията била толкова силна, че някои от трупове били приклепени между стената на шахтата и асансьора, та се наложило да ги режат на късове, за да ги

извадят. Хърватинът се кълнеше, че японците били виновни за нещастieto — не трябвало да ги пускат да шарят из мините, защото дори сам дяволът не може да попречи на японеца да се шмугне някъде и да пуши скришом.

Така Хал разбра защо Норт Вали е място на ужасите. Какви истории можеха да разправят тези стари шахти, ако имаха глас! Хал гледаше хората, които отиваха по работните си места, и си припомни, че според статистиците всяка година по осем-девет души на хиляда са обречени на насилствена смърт, а други тридесет ги чакат тежки наранявания. Работниците знаеха това, знаеха го по-добре от всички статистици и въпреки това отиваха на работа! Тези мисли изпълваха Хал с удивление. Каква беше тази сила, която задържаше хората на подобна работа? Чувство за дълг ли беше това? Схващаха ли те, че обществото се нуждае от въглища и че някой трябва да се заеме с „черната работа“, за да му даде тези въглища? Виждаха ли те във фантазията си онова велико и чудесно бъдеще, което ще разцъфти от техния зле платен робски труд? Или бяха просто глупаци или страхливци, които се подчиняваха сляпо, защото нямаха нито ума, нито волята да действуват другояче? Любопитство обхващаше Хал, той искаше да опознае душите на тези мълчаливи, търпеливи хора, които от векове насам са поверили съдбата си в чужди ръце.

Постепенно Хал започваше да разбира тези хора, вече не ги смяташе за тълпа, която човек може да презира или да съжалява, а за личности със свои характери и проблеми — такива, каквито са и хората в света на слънчевата светлина. Мери Бърк и Тим Рафърти, Чо кореецът и Мадвик хърватинът — тези личности една след друга се забиваха рязко в съзнанието на Хал и оживяваха там, пораждаха в него съчувствие и разбиране. Наистина някои от тези хора бяха осакатени и притъпени до противна грозота — душевна и физическа, но между тях имаше и млади хора, които носеха в сърцата си пламъка на надеждата, искрата на бунта.

Ето например Анди, момче от гръцки произход, истинското му име беше Андрокулос, но беше твърде наивно да се допусне, че някой в мината би могъл да произнесе правилно подобно име. Хал го видя в магазина, направиха му впечатление хубавите черти на Анди и тъжния израз на големите му черни очи. Заговориха и Анди откри, че Хал не е прекарал целия си живот в каменовъглени мини, а е видял и широкия свят. Трогателно беше да се чуе промъкналото се в гласа му възбуждение: той копнееше за живота с неговите радости и приключения, а му беше съдено да седи по десет часа на ден до улея на трошачката, да слуша, трополенето на въглищата и да вдишва въглищния прах, докато чисти с ръце шистите. Той беше един от десетките „трошачи“.

— Защо не се махнеш? — попита Хал.

— Господи! Как да се махна? Имам майка, две сестри.

— А баща ти? — И Хал разбра, че бащата на Анди бил един от онези, чиито трупове трябвало да бъдат нарязани на парчета, за да ги извадят от шахтата. Сега синът беше прикован на мястото на бащата, докато дойде и неговият ред!

— Не ща да съм миньор! — извика момчето. — Не ща да загина!

Започна плахо да разпитва Хал какво би могъл да работи, ако избяга от семейството си и опита късмета си по света. Хал се помъчи да си спомни къде в тази чудна страна на свободните хора е срещал

гърци с маслинена кожа и с големи черни очи и не можа да му предложи по-добра участ от работата в някоя ваксаджийница или чистенето на хотелските тоалетни, като при всички случаи Анди трябваше да предава получените бакшиши на някой охранен „патрон“.

Анди беше ходил на училище, беше се научил да чете английски и учителят му беше заел книги и списания с чудни картини. Сега той искаше нещо повече от картините, искаше нещата, изобразени на картините. И тук Хал се сблъска с едно от затрудненията на собствениците на мините. Те събираха множество от покорни роби, подбрани измежду двайсет или трийсет народности, на които робството сякаш беше наследствена черта. Но поради смешната американска традиция на безплатно основно образование, децата на това множество се научаваха да говорят, дори да четат английски. И така те започваха да не харесват своята участ; и някой ден се домъкваше някой пътуващ агитатор — и като изневиделица започваше бъркотията. Затова във всеки каменовъглен район трябваше да има и един друг вид „надзирател“, чиято длъжност беше да предотвратява друг вид експлозии — не на въглекис, а на човешката душа.

С непосредственото изпълнение на тази задача в Норт Вали бе натоварен Джеф Котън, шерифът на мината. Той съвсем не изглеждаше такъв, какъвто човек можеше да очаква от хора с подобна професия — беше слаб и с доста изящен външен вид; във фрак би могъл да мине за дипломат. Но когато беше недоволен от нещо, застрашително присвиваше устни. Носеше пушка, на чийто приклад бяха издълбани шест резки. На гърдите му блестеше шерифска значка, която му даваше право безнаказано да прибави, ако се наложи, и други резки на приклада на пушката. Когато Джеф Котън беше наблизо, хората със сприхав характер се отдалечаваха, за да изляят раздражителността си нейде встрани и насаме със себе си. Така че в Норт Вали цареше „ред“. Но човек можеше да разбере на какво се основава този „ред“ само в събота или в неделя вечер, когато пияниците трябваше да бъдат озаптявани, или в понеделник сутринта, когато ги измъкнаха от леглата им и с ритници ги отправяха по работните им места.

Освен Джеф Котън и неговият помощник „Бъд“ Адамс, които носеха значки и бяха известни на всички, имаше и други пазители на реда, които не носеха значки и би трябвало да не са известни на хората. Когато една вечер на излизане от шахтата с асансьора Хал

подхвърли нещо пред хърватина Мадвик, за високите цени на стоките в магазина на компанията, той остана изненадан, когато Мадвик го ритна по глезена. По-късно, когато отиваха на вечеря, Мадвик му обясни: — Оня с червеното лице, Гюс. Пази се от него — шпионин на компанията.

— Така ли? — заинтересува се Хал. — Откъде знаеш?

— Зная. Всички знаят.

— Той май не е от умните — отбеляза Хал. Неговите представи за детективите идваха от Шерлок Холмс.

— Не трябва кой знае колко акъл. Ще иде при шахтния и ще каже: „Негодникът Джо много бърби. Разправя, че магазинът го ограбва“. Всеки глупак може да направи това, нали?

— И още как — призна Хал. — И компанията му плаща за това?

— Плаща му шахтният. Ще го почерпи с чашка, може и с две. После шахтният идва при тебе: „Много дърдориш, негоднико, пръждосвай се оттук“. Разбираш ли?

Хал разбра.

— И ти слизаш по каньона. Може да идеш в някоя друга мина. Шерифът те пита: „Къде си работил?“. Ти казваш: „Норт Вали“. Той пита: „Как ти е името?“. Ти отговаряш: „Джо Смит“. „Почакай“, казва той, отива, поглежда книжката, връща се и казва: „Няма работа“. „Защо?“, питаш ти. „Много си дрънкал, негоднико. Пръждосвай се!“ Ясно ли е?

— Имаш предвид черния списък? — уточни Хал.

— Точно, черен списък. Може и да телефонираш, научават всичко за теб. А направиш нещо лошо, например говориш за синдикати — гласът на Мадвик, спадна до шепот при думата „синдикати“, — а изпратили и снимката ти, и не можеш да хванеш работа в целия щат. Как ти се струва това?

Не след дълго Хал има възможност да види как действува тази система на шпионаж и започна да разбира донякъде онази сила, която задържаеше на работа тези мълчаливи и търпеливи тълпи. Една неделна утрин той се разхождаше със своя приятел и колега, мулетаря Тим Рафърти — добродушен момък с мечтателни сини очи на оцапаното от въглища лице. Стигнаха до дома на Тим и той покани Хал да влезе и да се запознае със семейството му. Бащата беше приведен, изтощен от работа мъж, но в якото му тяло имаше още огромна сила — резултат от труда на много поколения в мините. Наричаха го „стария Рафърти“, макар че беше още далеч под петдесетте. От осемгодишна възраст беше заработил като момче за обща работа в шахтите. Той показва на Хал албум в кожена подвързия с избледнели фотографии на прадедите му от „майката родина“: мъже с тъжни, дълбоки набръчкани лица, позиращи сериозно и доста вдървено, за да запечатат образите си за поколенията.

Майката беше мършава жена с прошарена коса, беззъба, но добросърдечна. Хал я хареса, защото домът ѝ беше чист; той седна на прага, заобиколен от цяла тълпа малки Рафъртчета с току-що измити празнични личица и ги заплени с приключенски истории, които заемаше от Кларк Ръсел и капитан Майн Рид.

За награда го поканиха да остане на обед, дадоха му чист нож и вилица и чиния горещи картофи с два резена солено свинско. Всичко му се видя толкова хубаво, че побърза да се осведоми дали може да напусне пансиона на компанията и да се храни при тях. Мисис Рафърти отвори широко очи.

- Виж ти, мислиш, че ще ти разрешат?
- Защо не?
- Ами как, това ще да е лош пример за другите.
- Искате да кажете, че *трябва* да се храня при Реминицки?
- Компанията има шест пансиона — рече жената.
- А какво ще ми направят, ако дойда при вас?

— Първо ще те предупредят, сетне ще те изпъдят, а може и нас след теб.

— Но нали в колибарската махала много хора вземат наематели — възрази Хал.

— О, ония италианци! Никой не го е еня за тях — те живеят както им падне. Но ти си почнал при Реминицки и за онзи, който те отнеме оттам, няма да е здравословно.

— Разбирам — разсмя се Хал. — Тук май има доста нездравословни неща.

— И още как! Уволниха Ник Амънс, задето жена му купувала мляко от града. Бебето им беше болно, а в тая вода от магазина няма много мляко. Мисля си дали не слагат тебешир вътре, както и да е, на дъното се събира нещо бяло.

— Значи човек е длъжен и да купува от магазина?

— Стори ми се, че ти каза, че си работил в мините — намеси се старият Рафърти, който дотогава слушаше мълчаливо.

— Работил съм — рече Хал. — Но там не беше чак толкова лошо.

— Виж ти — рече мисис Рафърти, — ще ми се да знам къде е било това, в *тази* страна. Аз и моят благоверен от години търсим такова нещо.

Дотук разговорът вървеше естествено, но изведнъж над тях падна сякаш някаква сянка — сянката на страха. Хал видя как старият Рафърти погледна жена си, намръщи се и й даде някакви знаци. Та какво ли знаеха те за този хубав млад странник, който беше толкова словоохотлив и беше видял толкова свят?

— Ние не че се оплакваме — рече старият. А жена му побърза да добави: — Ако вземат да пускат тук разни амбулантни търговци и разни други такива, де ще му излезе краят, мисля си аз. Тук с нас се отнасят не по-зле от другаде.

— Не е играчка това, животът на работника, където и да било — добави мъжът й, а когато и младият Тим пожела да каже нещо, те с такова очебийно старание го накараха да млъкне, че на Хал му дожаля за тях и побърза да промени темата на разговора.

Вечерта на същия ден Хал направи обещаното посещение при Мери Бърк. Тя му отвори вратата и Хал изведнъж почувствува, че дори и при мъждивата светлина на малката газена лампа го обхвана добро настроение.

— Здравейте — рече тя точно тъй, както го беше поздравила, когато той се смъкна от планинския хребет при нейното пране. Той я последва в стаята и разбра, че обхваналото го добро настроение се дължеше на самата Мери. Каква живост и свежест лъхаше от нея! Старата синя басмена рокля, която тогава не беше много чиста, сега беше изпрана, а върху скъсаното място на рамото личеше още неизбеляла нова кръпка.

Тъй като в дома на Мери имаше само три стаи и две от тях бяха по необходимост спални, тя приемаше гости в кухнята. Хал видя, че в кухнята нямаше почти никаква мебелировка, нямаше дори един часовник за украса. Единствената прелест, която девойката беше в състояние да придаде на помещението, подготвяйки го за гостенина, беше чистотата. Дъсченият под беше измит; измита беше и масата; блестяха от чистота и котелът на печката, и пропуканият чайник, и чиниите на лавицата. Братчето и сестричето на Мери чакаха в стаята: Джени, крехко чернооко момиченце с тъжно, доста изплашено личице, и Томи, кръглоглав хлапак, приличащ на хилядите други кръглоглави и луничави хлапаци. Двамата седяха много чинно на столовете и зяпаха гостенина, както се стори на Хал, с известна враждебност. Той подозираше, че и те са били включени в чистенето. А тъй като не е било известно кога точно ще дойде гостенинът, сигурно е трябвало да чистят всяка вечер, и Хал можеше да си представи семейните сцени и навярно не много любезните забележки по адрес на „новия приятел“ на Мери.

В стаята като че ли цареше известна неловкост. Мери не покани гостенина да седне и сама стоеше нерешително. А след като Хал се осмели да каже няколко любезни думи на децата, тя изведнъж рече:

— Ще направим ли онази разходка, за която говорихме, мистър Смит?

— С удоволствие — рече Хал и докато тя нагласяше шапката си пред счупеното огледало на полицата, той се усмихна на децата и издекламира два реда от своята песен за Хариган:

*„О, Мери-Джейн, ела излез с мен,
Луната грее ярко зад кестените там!“*

Томи и Джени бяха твърде срамежливи да му отговорят, но Мери възрази:

— Тук луната огрява консервни кутии!

Те излязоха. Приятно беше да се разхождат в топлата лятна нощ под лунната светлина, особено когато стигнаха до покрайнините на селището; там нямаше толкова много уморени хора, насядали по праговете, нито шумно играещи деца. И други млади двойки се разхождаха тук под същата луна. Дори и най-тежкия труд не можеше да изсмуче силите им дотолкова, че да не почувствуват обаянието на топлата лятна нощ.

Уморен, Хал се задоволяваше с това да крачи и да се наслаждава на тишината, но Мери поиска да узнае повече за тайнствения младеж, с когото се разхождаше.

— Сигурно не сте работили дълго в мините, мистър Смит? — попита тя.

Хал малко се пообърка.

— Как разбрахте това?

— Нямате вид на такъв, не говорите като такъв. Не приличате на никого или на нищо тук. Не зная как да го кажа, но вие ме карате да мисля повече за книгите със стихове.

Макар че Хал се почувствува поласкан от това наивно признание, той не искаше да говори за тайната си и пак потърси спасение в стиховете.

— Чела съм нещо — рече девойката, — може би повече, отколкото си мислите. — В последните й думи прозвуча предизвикателство.

Той ѝ зададе още въпроси и разбра, че и тя, като гърчето Анди, беше попаднала — под влиянието на тази разстройваща американска традиция, безплатното основно образование. Беше се научила да чете, а хубавата млада учителка ѝ беше помагала с книги и списания. Така Мери беше получила ключа към една съкровищница, вълшебния килим, с който да обиколи света. Мери сама използва тези сравнения, защото „1001 нощ“ беше една от книгите, които тя беше прочела. В дъждовни дни обичаше да се крие зад кушетката и там — на едно място, където се прокрадваше достатъчно светлина — четеше, несмущавана от братчетата и сестричетата!

Излезе, че Джо Смит е чел същите тези книги. За Мери това беше удивително, защото книгите струват пари и трудно се намират. Тя обясни как е обикаляла каменовъгления район в търсене на нови вълшебни килимчета, как е намерила една стихосбирка от Лонгфелоу, една история на Америка, една книга, наречена „Давид Копърфилд“, и накрая най-странната от всички книги — „Гордост и предразсъдъци“. Каква странна приумица на съдбата — педантичната, болезнено сантиментална Джейн Остин в един каменовъглен район в далечния див Запад! Приключение както за Джейн, така и за Мери!

Какво ли е разбрала Мери от тази книга, се питаше Хал. Дали и тя, като продавачките, бе изпитвала наслада от сцените на изтънчено охолство? Разбра, че Мери е почерпила от книгата отчаяние. Онзи външен свят с неговата свобода и чистота, където хората водят красив и достоен живот, не беше за нея. На нея ѝ бе отредено помийното ведро и животът в мината. От смъртта на майка ѝ всичко беше тръгнало от лошо по-лошо. Гласът ѝ постепенно ставаше безизразен и беззвучен — Хал никога не беше чул младо същество да говори с такова униение.

— Никога ли не сте живели на друго място? — попита той.

— Бях и в две други мини, първо в Гордън, а сетне в Ист-рън. Но всичките са еднакви.

— Но нали сте слизали в градовете?

— По за един ден, един-два пъти в годината. Веднъж бях в Шеридън и в черквата чух една дама да пее.

Тя замълча за момент, потънала в този спомен. Сетне изведнъж гласът ѝ се измени и Хал по-скоро почувствува, отколкото видя как тя отметна предизвикателно глава назад в тъмното.

— Човек не бива да забавлява гостите с бедите си. Знаете колко досадно е това, когато го слушате от друг... като моята съседка мисис Замбони. Знаете ли я?

— Не.

— Бедната старица си има достатъчно грижи, бог ми е свидетел. Няма голяма полза от мъжа си, той го е ударил на пиянство, а тя има единайсет деца и това е твърде много за една жена. Вие как мислите?

Тя зададе така наивно този въпрос, че Хал се разсмя.

— Да — потвърди той, — и аз смятам така.

— Мисля си, че хората биха ѝ помагали повече, ако не се оплакваше толкова. И половината от жалбите ѝ са на този славянски език дето никой не може да разбере! — И Мери се впусна да разправя забавни неща за мисис Замбони и за другите си многоезични съседи, като имитираше как те изопачават убийствено ирландския диалект. Хал намери нейния хумор наивен и пленителен и се помъчи да поддържа това весело бърбене през останалото време на разходката.

Но когато тръгнаха да се прибират, сполетя ги малка трагедия. Като чу стъпки зад тях, Мери се огледа, сетне хвана Хал за ръката и го притегли в крайпътната сянка, като му прошепна да мълчи. Край тях се плъзна приведената фигура на мъж, който се клатеше насам-натам.

Когато мъжът сви и влезе в дома на Мери, тя каза:

— Това е баща ми. Опасен е, когато е в такова състояние. — И Хал дочу учестеното ѝ дишане в тъмнината.

Значи това беше мъката на Мери — затрудненията в домашния ѝ живот, за което тя беше намекнала при първата им среща! И за миг Хал разбра много неща: и защо в дома ѝ нямаше никаква украса, и защо тя не покани гостенина си да седне. Той стоеше до нея и не знаеше какво да каже. И преди да намери някоя дума, Мери избухна:

— О, как мразя О'Калахън дето продава пиене на баща ми! В дома му винаги има достатъчно ядене, жена му се облича в коприна и всяка неделя слиза в града на черква и си мисли, че е нещо повече от дъщерята на един прост, миньор! Понякога си мисля, че ми се ще да убия и двамата.

— Това няма да помогне много — позволи си да отбележи Хал.

— Да, зная. Друг ще дойде на неговото място. Човек трябва да направи нещо повече, да промени нещата тук. Трябва да се пипнат онези дето правят пари от О'Калахън.

И така Мери търсеше в ума си причините за всичко това! А Хал смяташе, че възбудата ѝ се дължи на срама или на страха от скандала, който може би я очакваше при прибирането ѝ в къщи. Но тя мислеше за по-сериозните страни на този ужасен въпрос за алкохолизма. У Хал Уорнър все още имаше достатъчно неволен снобизъм и той не можеше да не се учуди от този феномен у дъщерята на един обикновен миньор. И както при първата им среща, неговото съчувствие се превърна в интелектуален интерес.

— Някой ден ще сложат край на всякакво пиянство — каза той. Не помнеше да е бил привърженик на сухия режим. Сега изведнъж бе станал такъв!

— Би било добре да го спрат скоро, ако не искат да стане много късно — рече девойката. — Да гледаш как млади момчета се прибират у дома, залитайки, и толкова пияни, че дори не могат да се бият — това е гледка, от която сърцето се свива.

Хал още не беше имал възможност да прецени Норт Вали от тази страна.

— Нима продават алкохол и на момчетата? — попита той.

— Разбира се, че кой го е еня? Парите на децата не са по-лоши от тези на мъжете.

— Но струва ми се, че компанията...

— Компанията дава под наем пивниците, другото не я интересува.

— Но тях сигурно ги интересува донякъде работоспособността на работниците?

— Ами, работници колкото щеш! Ако някой не може вече да работи, уволняват го и толкоз!

— А толкова лесно ли е да се намерят опитни работници?

— Не ще много сръчност да копаеш въглища. Сръчността е да запазиш кокалите си цели — а ако ти изнася да ги счупиш, компанията няма нищо против.

Стигнаха до колибката на Мери. Тя помълча за миг, сетне ненадейно възкликна:

— Пак се озлобих! А бях ви обещала да се държа добре! Но все нещо ще се случи и се разприказвам. — И тя рязко се обърна и изтича в къщи.

Хал почака малко, като се чудеше дали ще се върне. Сетне, като реши, че последните й думи сигурно бяха нещо като „лека нощ“, бавно закрочи по улицата.

Той се бореше с обхваналото го дълбоко униние, първото подобно чувство, обзело го от идването му в Норт Вали. Досега беше успял да поддържа известна дистанция, за да може да види този промишлен свят без предразсъдъци. Но тази вечер състраданието му към Мери го бе заангажирало по-дълбоко. Той, разбира се, би могъл да й помогне, да й намери работа в една не толкова смазваща обстановка, но в мислите си той се върна към въпроса колко ли други момичета имаше в каменовъглените райони — млади, енергични, жадни за живот, но смазани от бедността и от бремето на алкохолизма.

Някакъв мъж го подмина, кимна с глава и му махна с ръка в тъмнината. Това беше преподобният Спрагс — джентълменът, когото бяха натоварили официално с борбата срещу злия алкохолен дух в Норт Вали. Предишната неделя Хал беше отишъл в малката бяла църква и беше чул от преподобния Спрагс една доктринерска проповед, в която кръвта на агнето се лееше щедро и на паството беше обяснено къде и как ще бъдат възмездени за мъките в тази долина на сълзите.

Каква подигравка изглеждаше това сега! Някога хората несъмнено са вярвали в подобни доктрини, били са готови да отидат на кладата заради тях. Но днес никой не отиваше на кладата — напротив, компанията задължаваше всички работници да отделят от оскъдните си заплати за заплащане на проповедите. Как би могъл дори и най-невежият вярващ да гледа на подобна сделка, без да се усъмни в собствената си набожност? Някъде начело на този голям апарат за изплащане на дивиденди, наречен компанията „Дженеръл фюъл“, навярно се намираше някакъв сатанински интелект, който беше разработил всичко в подробности и беше наредил на своята духовна колегия: „Ние искаме настоящето, а на вас оставяме бъдещето! Ние искаме телата, отстъпваме ви душите! Приказвайте им каквото щете за небесата, стига да не ни пречите да ги обираме тук на земята!“.

И съобразно тази сатанинска програма, преподобният Спрагс можеше да разобличава злия алкохолен дух, но не казваше нищо за дивидентите, които идваха от наема за пивниците, нито за местните политици, които живеяха от средствата, получавани от компанията и от продажбата на спиртни напитки. Не казваше нищо за заключенията на съвременното здравеопазване, което виждаше в преумората причините за страстта към алкохола; изразът „професионален алкохолизъм“ като че ли не беше известен в теологията на „Дженеръл фюъл“! Всъщност, когато човек слуша подобна проповед, никога не би му хрумвало, че той или останалите слушатели имат изобщо тела. Човек положително не би се сетил, че и проповедникът има тяло, което се поддържа от храна, произведена от преуморените и недохранени хора, които той наставляваше!

Повечето от жертвите на тази система бяха наплашени и говореха за извършените спрямо тях несправди само шепнешком. Но Хал разбра, че в мината има едно място, където те не можеха да мълчат, където изпитваната от тях обида за нанесените страдания надделяваше над страха. Това място беше нервният възел на мината, центърът на нейната дейност или, ако използваме друго сравнение — съдът, където над миньора произнасяха присъда: да има или да бъде обречен на глад и отчаяние.

Това място беше „платформата“, където идващите от мината въглища се претегляха и отделните количества се записваха. Всеки копач при излизането си от асансьора се запътваше натам. Имаше една дъска, на която той намираше своя номер и срещу него записано количеството въглища, което беше изкопал през деня. И всеки работник, колкото и неук да беше, беше научил достатъчно английски, за да разчете тези цифри.

Постепенно Хал беше разбрал драматизма на това място. Повечето хора поглеждаха дъската и сетне, без да продумат или да се огледат, отминаваха бавно с отпуснати рамене. Други мърмореха нещо на себе си или, което беше все едно, мърмореха помежду си на варварските си диалекти. Но приблизително на петима един можеше да говори английски и почти нямаше вечер някой да не избухне, да не се закани с юмрук на небето или на човека на кантара, — зад гърба на последния. Понякога недоволникът събираше около себе си съмишленици. За отбелязване беше, че шерифът на мината имаше навик да се навърта на това място привечер.

При един подобен случай Хал за първи път видя Майк Сикориа, старият посивел словак, който беше работил двайсет години в мините по тези места. Цялата горчивина на всичките несправедливости през всичките тези години се надигна у стария Майк, когато той на висок глас разчиташе своята сметка:

— Деветнайсет, двайсет и две, двайсет и четири, двайсет! Това ли е моето тегло, мистър? Искаш да повярвам, че съм изработил това?

— Това е — отсече студено човекът на кантара.

— Тогава, бога ми, кантарът ти не е точен, мистър! Погледни вагонетките, това са големи вагонетки! Премери вагонетките, мистър — седем стъпки дълги, три и половина високи, четири широки. А ти ми разправяш, че побират само двајсет?

— Не ги товариш догоре — рече кантарджията.

— Не ги товара догоре? — повтори старият миньор. В гласа му изведнъж се промъкна печал, като че ли подобен намек повече го беше наскърбил, отколкото ядосал. — Знаеш от колко години работя, а ми разправяш, че не зная да товара? Когато товара вагонетката, аз го върша като миньор, а не като японец, който не разбира нищо от мини! Аз я натъпквам, разклащам я, напластявам я като купа сено. Товаря я както трябва... ето така. — И старецът започна да илюстрира мисълта си с жестове. — Виж тук! Един тон отгоре, тон и половина отдолу, а ти ми разправяш, че имам само деветнайсет, двајсет!

— Толкова си изработил — отсече неумоливо кантарджията.

— Но, мистър, кантарът ти бърка! Казвам ти, винаги съм изкарвал нормата си. Товарел съм на вагонетка по четирийсет и пет, четирийсет и шест. Ето моят помощник... питай по не е ли тъй. Кажу, Бо!

— Тъх — потвърди Бо. Той беше негър, но това едва личеше от въглищния прах, който го покриваше.

— Не мога вече да си изкарам хляба! — възкликна старият словак, гласът му трепереше, а в тъмните му заобиколени с бръчки очи се четеше молба. — Колко мислиш изкарвам? Петдесет цента за петнайсет дни! Плащам за ядене и за жилище, бог да ми е на помощ, мистър! Ето, стоя тук, кълна се в Името божие, че изкарвам само петдесет цента. Копая въглища, а нямам норма, нямам нищо! Кантарът ти бърка!

— Я се разкарай! — рече кантарджията и се обърна.

— Но... мистър... — и старият Майк тръгна след него и сякаш изливаше цялата си душа с думите си. — Що за живот е това, мистър? Работиш като добиче, а не получаваш нищо за това! Използуваме собствен барут — барут за половин долар дневно... как си мислиш? Подкопаваме — нищо! Работим с екипа, оставяме целици — пак нищо! Почистваме — нищо! Пред теб, за бога, е един беден човек,

който се трепе и работи до смърт, и кръвта му изтича. Караш ме да мра от глад, казвам ти! Но трябва да ям нещо, нали?

Изведнъж кантарджията се нахвърли отгоре му.

— Я се пръждосвай оттук! — изкряска той. — Ако ти отърва, уреждай си сметката и напускай. Затвори си устата или аз ще я затворя!

Старецът трепна и замълча. Постоя още миг, като хапеше нервно устни, сетне присви рамене, обърна се и тихо се измъкна, последван от своя черен помощник.

Старият Майк живееше при Реминицки и след вечеря Хал го потърси. Запознанството с него не беше трудно и той се оказа интересен човек. Неговата словоохотливост разведе Хал из десетки мини в този район. Старецът имаше избухлив характер, не можеше да се владее и затова постоянно кръстосваше от място на място. Но всички места бяха еднакви, твърдеше той, винаги намираха някакъв номер и лъжеха миньора при заплащането. Миньорът беше нещо като дребен бизнесмен, предприемач, който се залавяше с известна работа и поемаше свързаните с нея рискове и възможности за печалба или загуба. Надзирателят му определяше даден забой и миньорът се наемаше да изкопае оттам въглищата, като за тон чисти въглища получаваше четирийсет и пет цента. В някои забои човек можеше да спечели добри пари, в други можеше да работи седмици наред и да не може да си плати сметката в магазина.

Всичко зависеше от количеството скална маса и шисти, които съпътствуваха въглищния пласт. Ако пластът беше ниско, трябваше да се смъкнат една-две стъпки скала от тавана на галерията, като тази скална маса се товареше на отделни вагонетки и се извозваше навън. Тази работа се наричаше „чистене“ и за нея миньорът не получаваше нищо. Или понякога се налагаше да се прокара нова галерия и да се разчисти скалната маса; друг път трябваше да се нивелира подът и да се положат траверсите и релсите за вагонетките; случваше се пластът да пресече разсад — тогава скалата трябваше да се сече, преди миньорът отново да хване пласта. Цялата тази работа се наричаше „мъртва работа“ и тя беше причината за нескончаеми кавги. Преди компанията заплащаше извънредно подобен труд. Откакто взе връх над работниците, тя отказваше да плаща този извънреден труд. И за миньора беше особено важно да получи такъв забой, в който да има по-малко „мъртва работа“. А какъв забой ще получи, зависеше от надзирателя, така че тук, още от самото начало, се откриваха безкрайни възможности за протежиране и рушвети, за кавги или за поддържане на добри отношения с надзирателя. „Но какви

възможности би имал бедният, стар и грозен човек, който не можеше да говори английски добре?“ — питаше с горчивина в сърцето старият Майк. Надзирателят крадеше вагонетките му и ги даваше на други, намаляваше теглото им и вписваше разликата в сметката на други, които живееха при него, или го черпеха, или печелеха по някакъв друг начин благоволениято му.

— Пет дни работих в „Саутистърн“ — разправяше Майк — и когато минаха тези пет дни, кълна ти се в бога, братко, да не стана от този стол, ако лъжа — аз все още дължах петнайсет цента! Четиринайсет инча скала! Питам мистър Бишъп, главния надзирател: „Плащате ли нещо за скалата?“ „К’во?“, вика той. „Добре, казвам аз, щом не плащате за скалата, повече няма да работя. Пък и тук няма място, където да слагам скалата.“ „Вървя по дяволите“, казва той, а когато налетях на бой, той ми тикна револвера под носа. После отидох в „Сийдър маунтин“, надзирателят ми дава работа и разправя: „Иди в №4 да поставяш релси. Ще ги намериш в №3, там са и траверсите“. И казва: „Ще ти платя, като свършиш работата“. И аз отивам и слагам релсите, работих до дванайсет часа. Пренесох релсите и траверсите, извадих всички клинове...

— Извади клиновете? — попита Хал.

— Нямахте други добри клинове. Трябваше да използвам старите, да ги вадя от старите траверси. После питам: „Къде е половината надница, дето ми обещахте?“. А той: „Още не си изкопал никакви въглища!“. „Но, мистър, казвам аз, обещахте да ми платите за ваденето на клиновете и за поставянето на траверсите!“ „Компанията не плаща за тази работа, знаеш това“, казва той. И не ми дадоха нито цент.

— Не получи и надницата за половин ден?

— Разбира се, че не. В мините надзирателят върши каквото си ще.

Има и други начини, обясни старият Майк, чрез които миньорът зависи от благоволенieto на другите. Например краденето на вагонетки. Всеки миньор има месингови плочки, върху които е отбелязан неговият номер, когато изпраща горе натоварена вагонетка, миньорът окачва една от тези плочки на една кукичка — от вътрешната страна на вагонетката. По време на дългия път до кантара някой може да смени плочката, и миньорът губи вагонетката. В някои мини просто отбелязваха номера с тебешир върху вагонетката и нямаше нищо по-лесно от това някой да го изтрие и да напише друг номер! Хал си помисли, че би било съвсем просто вместо плочките да окачват номерирани катинари, но разбра, че подобно нововъведение би струвало на компанията сто или двеста долара и затова краденето на вагонетките продължаваше години наред.

— Смяташ, че надзирателите крадат вагонетките? — попита той.

— Понякога надзирателите, понякога техните приятели... а понякога и самата компания ги краде от миньорите. В Норт Вали, твърдеше старият словак, краде компанията. Нямаше никакъв смисъл миньорът да изпраща горе повече от шест вагонетки дневно; никога нямаше да му признаят повече от шест. Нито пък си струваше да се товари повече от един тон във вагонетка. Те всъщност не теглеха вагонетките, кантарджията просто ги оставяше да минат над кантара и имаше нареждания да не вписва повече от определено средно тегло. Майк разказа за един италианец, който нарочно така препълнил вагонетката, че тя едва минала по галерията и през входа; сетне отишъл на кантара и сам се уверил, че вагонетката тежи шест хиляди и петстотин фунта. Признали му само три хиляди и петстотин, а когато почнал да спори, арестували го. Майк не бил свидетел на ареста, но когато излязъл от мината, италианецът бил изчезнал и повече никой не го видял. След тази случка пред платформата сложили врата, така че никой да не може да вижда кантара.

Колкото повече Хал слушаше разказите на миньорите и разсъждаваше върху тях, толкова по-ясно му ставаше, че миньорът

сключва договор, но няма никаква възможност да прецени предварително сключения договор, нито пък да определи след това количеството на извършената от него работа. Нещо повече — той беше длъжен да използва помощни средства, чиято цена и количество бяха извън неговия контрол. Миньорът работеше с барут и в края на всеки месец му удържаха сума за известно количество използван барут. Той нямаше право на компенсация дори и ако количеството не отговаряше на действителното. Удържаха му от заплатата и за „ковашки услуги“ — поддържането на инструментите; всеки месец плащаше по един или два долара, дори и да не беше помирисвал ковачницата.

Кой бизнесмен в света, помисли си Хал, би премислил подобна оферта и би сключил договор при подобни условия! Кой би се наел например да строи язовир, без да е проучил предварително терена или без да определи колко кубически метра бетон трябва да вложи? Кой бакалин би продал нещо на клиента си, който му предлага сам да влезе в магазина и да премери стоката, като междувременно заключи бакалина отвън? Нелепо бе дори да се поставят подобни въпроси, но ето че в този каменовъглен район петнайсет хиляди души работеха точно при такива условия.

Съгласно щатните закони миньорите имаха право да искат контролор, който да защитава техните интереси при тегленето на въглищата, като плащаха заплатата на контролора от собствения си джоб. Винаги когато навън започваха да критикуват условията в каменовъглените мини, собствениците на мините победоносно цитираха този закон; човек трябваше да е почерпил на място необходимия опит, за да разбере каква жестока подигравка бе това с миньорите.

В столовата Хал обикновено седеше до един рус шведски колос на име Йохансон, който товареше греди за крепез по десет часа на ден. Той бе един от онези, които си позволяваха лукса да говорят открито, защото беше млад, имаше яки мускули и нямаше семейство, което да го обвързва. Шведът беше скитник и бродеше от мините към нивята и от нивята към сечищата. Някой заговори с него за контролорите и цялата маса чу подигравателния му смях. Нека само поиска някой контролор!

— Искаш да кажеш, че ще го уволнят? — запита Хал.

— Може би — беше отговорът. — А може би ще го накарат да се самоуволни.

— Какво искаш да кажеш?

— Ще направят живота му тук толкова проклет, че сам ще се махне.

Та и с контрольора нещата стояха така, както и с фишовете с магазините на компанията и с всички положения в закона, които трябваше да закрилят миньора в случаи на злополука. Човек можеше да иска законните си права, но стореше ли това, всичко зависеше от настроението на надзирателя. Той можеше да зачерни живота на някого, докато този някой сам си отиде. Или пък да го обсипе с псувни и да го пръждоса с „Марш надолу по каньона!“. Това обикновено се придружаваше с ритник по задника или с дулото на револвера под носа на миньора.

Тези условия правеха от каменовъгления район царство на отчаянието. И все пак имаше хора, които съумяваха някак си да живеят, да създават семейства и да поддържат прилични домове. Ако човек имаше късмет да не го сполита злополука, ако не се женеше много млад или ако нямаше много деца, ако смогнеше да устои на изкушенията на алкохола, към който мнозина бяха тласкани от преумората и монотонния живот, ако, най-вече, знаеше как да се докарва пред надзирателя — такъв човек би могъл да има дом, та дори и да поспести малко пари в компанията.

Един такъв човек беше Джери Минети, който по-късно стана един от най-добрите приятели на Хал. Той беше от Милано и истинското му име беше Джероламо, но в мината то бързо бе „претопено“ на Джери. Той беше около двацет и пет годишен и — нещо необичайно за италианците — висок на ръст. Двамата се срещнаха един неделен ден (повечето от запознанствата на Хал ставаха в неделя). Току-що станал от сън, измит и преоблечен в нов син работен комбинезон, Джери беше приятна за окото гледка в слънчевия ден. Той крачеше с високо вдигната глава и изправени рамене, като човек, който няма много грижи на този свят.

Но вниманието на Хал бе привлечено не толкова от Джери, колкото от съществуването, което го следваше по петите: едно живо копие на Джери в размер четвъртинка, също с току-що измитото лице и с нов син комбинезон. Хлапакът също крачеше с вирната глава и изправени рамене — една завладяваща фигурка, която подмиташе пети и полагаше всички усилия да не изостава от баща си. Но тъй като и най-дългите крачки не му помагаха, то често подтичваше, и щом се изравнеше с баща си, отново се мъчеше да върви редом.

Хал вървеше в същата посока и тази гледка го привлече така, както привличаше военната музика: прииска му се и той да метне глава назад, да изпъне рамене и да крачи в такт. Други хора, които виждаха усмивката на лицето му, се извъръщаха подир тях и също започваха да

се смеят. Но Джери продължаваше да крачи сериозен, без да подозира този цирк зад гърба си.

Те влязоха в една къща. Хал, който нямаше какво друго да прави този ден, освен да се радва на живота, ги зачака да излязат. Те излязоха в същия ред, само че сега мъжът носеше през рамо някакъв чувал, а малкият — някакъв по-лек товар, също метнат през рамо. Хал отново се засмя и когато се изравниха с него, каза:

— Здравейте!

— Здравейте — отвърна Джери и спря. Сетне, като видя усмивката на Хал, той също се засмя. Хал погледна момченцето, разсмя се отново, и то също му се ухили. А Джери, разбрал защо се смее Хал, се ухили още повече и така тримата стояха наред улицата и се смееха без някаква особена причина.

— Бога ми, славен хлапак! — рече Хал.

— И още как! — потвърди Джери и свали чувала от гърба си. Харесаше ли някой детето, Джери винаги намираше време да го изслуша.

— Ваше ли е? — попита Хал.

— И още как! — потвърди отново Джери.

— Здравей, момченце! — рече Хал.

— Здравей и на теб! — рече хлапето. Човек бързо можеше да види, че и то е минало през голямата „топилня“, наречена Америка.

— Как се казваш? — запита Хал.

— Джери.

— А той как се казва? — кимна Хал за мъжа.

— Джери, Големият.

— А в къщи има ли други като теб?

— Още един — отвърна Големият Джери.

— Той не е като мен — рече малкият Джери. — Той е малък.

— А ти голям ли си? — попита Хал.

— Той не може да върви!

— Че и ти не можеш — разсмя се Хал, вдигна го и го метна на раменете си. — Хайде, ще яздим!

Големият Джери вдигна отново чувала и те потеглиха, само че този път Хал беше този, който го следваше по петите, изпънал рамене и подмятайки крака, като се мъчеше да върви в крак. Играта се хареса на малкия Джери, той се кискаше и риташе от удоволствие с набитите

си крачета. Големият Джери се оглеждаше и макар че не можеше да разбере какво става, също се забавляваше.

Стигнаха до колибата от три стаи, която беше жилището на двамата Джери. На прага излезе мисис Джери, черноока сицилианка, която изглеждаше твърде млада, за да има дори едно бебе. Последва отново общ смях, след което големият Джери каза:

— Ще влезеш ли?

— С удоволствие — рече Хал.

— Остани за вечеря — добави Джери. — Имаме спагети.

— Охо! — рече Хал. — Добре, оставам и ще платя.

— Ами, дума да не става! — рече Джери. — Никакво плащане!

— Не! Никакво плащане! — извика и мисис Джери и енергично заклати хубавата си глава в знак на отказ.

— Добре — съгласи се бързо Хал, като разбра, че може да ги засегне. — Ще остана, ако сте сигурни, че има достатъчно за всички.

— Разбира се, достатъчно! — рече Джери. — Нали, Рова?

— Разбира се.

— Тогава оставам. Обичаш ли спагети, момченце?

— *Боже мой!* — възкликна утвърдително малкият Джери.

Хал заразглежда този италиански дом, който прилягаше добре на хубавата си обитателка. На прозорците имаше дантелени пердета, които бяха още по-лъскави и по-бели, отколкото у Рафъртови; подът беше застлан с невероятно пъстра черга, а на стените висяха картини в ярки цветове на Везувий и на Гарибалди. Имаше и една етажерка с много интересни неща по нея: парче корал, раковина, зъб от акула, връх на индианска стрела и едно препарирано конопарче под стъклен похлупак. В миналото Хал не би сметнал, че подобни неща биха могли да раздвижат до такава степен въображението, но това беше преди той да започне да прекарва в земните недра пет шести от времето, когато беше буден.

Той вечеря истинска италианска вечеря, с истински италиански спагети, изпускащи пара, залети с доматиен сос, с разкошния аромат на сочно месо. По време на яденето Хал непрекъснато мляскаше и се хилеше на малкия Джери, който също мляскаше и му връщаше усмивките. Всичко беше толкова различно от яденето от свинските копани у Реминицки, че на Хал му се стори, че никога през живота си не е вечерял толкова добре. А що се отнася до мистър и мисис Джери,

те толкова се гордееха с чудесното си хлапе, което можеше да ругае на английски не по-зле от истински американец, че бяха на седмото небе.

Когато вечерята свърши, Хал се облегна на стола и възкликна, както бе сторил навремето у Рафъртови:

— Боже мой, как бих искал да живея у вас! Той видя как домакинят погледна жена си.

— Добре — рече Джери. — Премести се тук. Ще те храним. Какво ще кажеш, Роза?

— Разбира се.

Хал ги изгледа учуден.

— Сигурни ли сте, че ще ви разрешат?

— Да ми разрешат? Кой може да ми попречи?

— Не зная. Може би Реминицки. Може да си навлечете неприятности.

Джери се ухили.

— Не ме е страх. Имам приятели тук. Кармино ми е братовчед. Познаваш ли Кармино?

— Не — рече Хал.

— Надзирател в номер едно. Той ме подкрепя. Старият Реминицки да върви по дяволите! Ела тук, ще ти сложа легло в тая стая, ще имаш добра кльопахка. Колко плащаш на Реминицки?

— Двайсет и седем на месец.

— Добре, плащаш и на мен дваайсет и седем и ще си добре. Тук не може да се намери нещо много, но Роза е добра готвачка, тя ще се справи.

Освен любимец на шахтния надзирател, новият приятел на Хал беше по професия „бомбаджия“: работата му беше да обикаля нощем мината и да взривява зарядите от барут, поставени през деня от миньорите. Това беше опасна работа, която изискваше сръчност, и затова за нея плащаха добре. Така че Джери беше донякъде независим и не се страхуваше — в известни граници — да говори открито. Той пренебрегна възможността, че Хал може да е шпионин на компанията, и го учуди с бунтарските си приказки за разните видове рушвети в Норт Вали и на други места, където беше работил, откакто беше дошъл като момче в Америка. Хал разбра, че Минети е социалист. Той получаваше някакъв италиански социалистически вестник. Чиновникът, в пощата знаеше що за вестник е това и обичаше да го

будалка. Още по-удивително за Хал беше това, че и мисис Минети беше социалист. Джери обясни, че това е много важно за него, защото по такъв начин тя се отърваваше от влиянието на свещеника.

Хал се премести веднага и пожертвува част от месечния наем в пансиона, който Реминицки щеше да поиска от компанията да му удържат от заплатата. Но той беше готов да плати за предимството да живее в чист дом и да яде свята храна. Хал удивен разбра, че с преселването си при Минети е паднал в очите на своите ирландски приятели. Както изглежда, социалните разграничения в Норт Вали бяха твърде безкомпромисни. Американците, англичаните и шотландците презираха уелските и ирландците; те пък презираха италианците и французите; италианците и французите гледаха отвисоко на поляците и унгарците, а те на свой ред се големееха пред гърците, българите и черногорците; и така вървяха нещата с още дузина народности от Източна Европа, литовци, словаци, хървати, арменци, румънци, румелийци^[1], рутени и се стигне до мексиканци, негри и накрая до най-презрените — японците.

Хал откри този факт, когато отново посети Рафъртови. Случи се, че и Мери Бърк беше там; когато го забеляза, сивите ѝ очи заиграха дяволито.

— Здравейте, мистър Минети! — подхвърля тя.

— Как сте, мис Розети? — парира я той.

— Вие обичаш спагет?

— А вие не обичаш спагет?

— Вече ви казах — разсмя се девойката. — Стигат ми и добрите стари картофи.

— А помните ли какво ви отговорих тогава? — попита Хал.

Да, тя помнеше, страните ѝ пламнаха, с цвета на розовите листенца, които той беше споменал като неин вероятен източник на препитание.

А сетне децата на Рафъртови, които вече познаваха добре Хал, също започнаха да го дразнят.

— Мистър Минети, вие обичаш спагети? — Като се покопити, Хал изпита желание да отвърне със забележката, че той първо беше поискал да остане на квартира с ирландците, но му беше отказано; но

сетне се побоя, че старият Рафърти може да не схване шегата и вместо това се престори, че винаги е смятал Рафъртови за италианци. Заговори важно със стария Рафърти и го нарече „синьор Раферти“ — с ударението на втората сричка; това така развесели стареца, че той цял час след това току се подсмиваше под мустак. Той изпита симпатии към този весел момък, забрави някои от подозренията си и след като изпратиха малчуганите да спят, разказа на Хал откровено някои неща от своя миньорски живот.

Излезе, че в миналото старият Рафърти е имал възможности да напредне. Направили го кантарджия в мината Сан Хосе, но той се отказал от тази работа, защото сметнал, че неговата религия не му позволява да върши това, което му нареждали. Казали му без заобиколки да не вписва на миньорите повече от известно количество въглища, независимо от това колко въглища те изпращат горе. И когато предпочел да се откаже от тази длъжност, вместо да изпълнява подобни нареждания, Рафърти бил принуден изобщо да напусне мината, защото всички знаели защо се е отказал от тази работа, а да остане при тава положение в мината означавало да се поддържа там духът на недоволство.

— Смитате ли, че изобщо няма честни компании? — попита Хал.

— Сигур има някои, но да бъдеш честен не е тъй лесно, както си мислиш — отговори старецът. — Компаниите трябва да поддържат еднакви цените на въглищата: ако една от тях започне да мери ексик, другите трябва да правят същото. Това е един от начините да се намалят надниците, без миньорите да разберат тава. А винаги има хора, които не обичат да изостават от другите в печалбите. — И Хал изведнъж се сети за стария Питър Хариган, който контролираше компанията „Дженеръл фюъл“. Той бе казал веднъж: „Аз съм изцяло за дивиденди!“.

— Нещастieto на миньора е — продължи старият Рафърти, — че няма кой да се застъпи за него. Той е съвсем сам...

По време на разговора Хал беше хвърлил поглед към „Червената Мери“: сложила ръце на масата, тя беше присвила плещи и цялата й стойка издаваше умората от един усилен ден. Тук тя се намеси в разговора, заговори неочаквано и гласът й беше пълен с презрение:

— Нещастieto на миньора е, че той е *роб*!

— Хайде, хайде... — възрази старецът.

— Целият свят е против него, а той няма достатъчно разум да се организира... да създаде профсъюз, да го подкрепя.

В дома на Рафъртови изведнъж настъпи мълчание. Дори Хал се сепна — за пръв път, откакто беше в мината, чуваше никой да произнася страшната дума „профсъюз“ високо.

— Зная! — натърти Мери и в сивите ѝ очи блесна предизвикателство. — Не ви се ще да чуете тази дума. Но въпреки това, някои ще я кажат!

— Хубаво де — рече старецът. — Когато си млад, пък и жена при това...

— Жена! Само жените ли имат кураж?

— Ами как! — Старецът се усмихна кисело. — Жените са тези, които имат остри езици и никой не може да им попречи да мелят. Дори и надзирателят сигур знае това.

— Може би е така — рече Мери. — А може би точно жените страдат най-много в мината. Може би надзирателят знае и *това*. — Страните на девойката запламтяха.

— Може и тъй да е — добави Рафърти. Сетне млъкна и запуши лулата си. Ясно беше, че не му се ще да продължи, че не иска да слуша профсъюзни речи в дома си. След време мисис Рафърти направи плах опит да смени темата, като се интересува за сестрата на Мери, която не беше добре със здравето. След като поговориха за разни лекарства за децата, Мери стана и каза:

— Трябва да си вървя.

Хал също стана.

— Ще ви придружа, ако разрешите.

— Разбира се — рече тя. И сякаш веселото настроение у Рафъртови се върна пак с този малък израз на галантност.

[1] Изглежда авторът смята населението на бившата Източна Румелия (Южна България и Тракия) за отделна народност. — Б.пр. ↑

Когато закрачиха надолу по улицата, Хал забеляза:

— За пръв път чувам тук някой да заговори за профсъюзите.

Мери се огледа нервно.

— Тихо! — прошепна тя.

— Но нали сама казахте, че говорите за това?

— Едно е да говориш нещо в дома на приятели, а друго е да приказваш навън. Каква полза има да загубиш работата си?

Хал сниши глас:

— Наистина ли бихте искали да има профсъюз, тук?

— Наистина? Та не видяхте ли мистър Рафърти — какъв страхливец е той? Такива са всички! Не, просто ме доядя. Тази вечер съм малко смахната... случи се нещо, което ме накара да избухна.

Той мислеше, че тя ще продължи, но тя очевидно промени решението си. Накрая той попита:

— Какво се е случило?

— О, няма смисъл да говорим за това. — Повървяха в мълчание известно време.

— Наистина ли няма да ми кажете? — попита Хал и ласкавият му глас като че ли подействува.

— Не знаете много за живота в каменовъгления район, Джо Смит! Не можете ли да си представите какво значи това... да бъдеш жена на такова място? При това жена, която намират за хубава?

— А, значи, това било! — каза той и отново замълча. Сетне се реши да попита: — Обижда ли ви някой?

— Разбира се. Все ще се намери някой да ни обиди. Винаги! Не минава ден без това. Накъдето и да се обърнеш, ще ти намигнат, ще те подбутнат.

— Кой прави това?

— Надзирателите, чиновниците... всеки, който има възможност да носи колосаната яка и който мисли, че може да предложи пари на някое момиче. Това започва още докато сме в роклички, а по-късно изобщо не ни оставят на мира.

— Но не може ли да ги накарате да разберат, че...

— Накарах ги да ме разберат донякъде. Сега те се опитват чрез баща ми.

— Какво?

— Ами да! Да не мислите, че не биха опитали и това? И то с него дете душа дава за алкохол и никога няма достатъчно!

— А баща ви... — Хал се запъна, тя не би харесала подобен въпрос.

Но Мери видя неговото колебание.

— По-рано той беше свестен човек. Животът тук прави от хората страхливци. Каквото и да ти потрябва, накъдето и да се обърнеш трябва да искаш услуга от някой надзирател: за мястото, където работиш, за „мъртвата работа“, която ще ти трупнат; може да ти потрябва повече кредит в магазина, или може да поискаш да дойде лекарят, когато си болен. Ето сега например нашият покрив тече — и то толкова силно, че когато вали, не можем да намерим сухо място за спане.

— Разбирам — рече Хал. — Чия е къщата?

— Как чия! Тук всички домове са собственост на компанията.

— Кой трябва да я ремонтира?

— Мистър Косеги, посредникът за къщи. Но ние отдавна не се обръщаме към него — дори ако направи нещо, той увеличава наема. Днес баща ми отиде при мистър Котън. Той трябва да се грижи за хигиеничността на жилищата, а едва ли е здравословно да лежиш мокър в леглото.

— И какво е казал Котън? — попита Хал, когато тя отново млъкна.

— Та нима не знаете Джеф Котън, не можете ли да отгатнете какво би казал? „Имаш хубава дъщеря, Бърк. Защо не я вразумиш?“ После се разсмял и казал на стареца, че не е зле да се научи да разбира от намеци. Вредно било за стар човек да спи под дъжда, можело да си отиде от някоя пневмония. Хал вече не можеше да сдържи въпроса си:

— Какво е направил баща ви?

— Не искам да мислите лошо за баща ми — рече бързо Мери. — Някога, преди О'Калахън да му стъпи на шията, той е бил борец. Но сега той знае какво може да стори на миньора шерифът на мината.

Мери Бърк бе казала, че компанията няма нищо против, ако някому изнася да си счупи кокалите. И скоро след като шахта № 2 заработи отново, Хал имаше възможност да се убеди, че това твърдение е вярно.

Животът на миньора зависи от добрия крепеж на забоя, където работи. Компанията беше длъжна да доставя подпорите. Но когато те потрябваха на миньора, оказваше се, че в шахтата няма никакви подпори и миньорът трябваше да бърхти за тях цяла миля до повърхността. Там той подбираше подпори с необходимата дължина, маркираше ги и съгласно уговорката чакаше да бъдат доставени в забоя от някой от общите работници. Но понякога някой друг отнасяше гредите — и тук действуваха подкупите и предпочитанията! — и миньорът губеше един-два работни дни. През това време задлъжняваше все повече в магазина, а често децата му нямаха обувки да идат на училище. Понякога на миньора омръзваше да чака подпорите и той продължаваше да копае без крепеж. Така се стигаше до срутвания, при които следствената комисия отбелязваше в книжката си „небрежност“ като причина за смъртните случаи, а собствениците на мината обясняваха надутото, че е невъзможно да се внуши на миньорите да вземат предпазни мерки. Не много отдавна Хал беше чел във вестника интервю с директора на компанията „Дженеръл фюъл“, в което той излагаше мнението, че колкото по-опитен е един миньор, толкова по-опасно е да го наемеш на работа, защото такъв човек смята, че знае всичко и не обръща внимание на предписаните от компанията мъдри предохранителни мерки!

В шахта № 2 на някои места се работеше по така наречения „метод на целиците“. Въглищата се изземваха така, сякаш се копаеше в няколко успоредни галерии. Стените между тези малки галерии оставаха като подпори и тези стени се наричаха „целици“. Когато стигнеше до края на въглищния пласт, миньорът започваше да се връща назад, като по пътя срутваше целиците и таванът на галерията рухваше зад гърба му. Това беше опасна работа, при която миньорът

трябваше да се вслушва в пропукващите звуци в скалната маса над главата си и да прецени точно момента кога трябва да избяга. Понякога закъсняваше в желанието си да прибере някой забравен инструмент, а понякога срутването идваше без предупреждение. В такива случаи рядко изравяха жертвата, защото, трябва да се признае, че планината тогава погребваше човек не по-зле, отколкото това можеше да се очаква от компанията.

В шахта № 2 един миньор загина по този начин. Той се бе препънал при бягането и долната част на тялото му бе затрупана. Наложиха се лекарят да идва и да му прави упойка, докато спасителната команда се мъчеше да го изрови. Хал разбра за нещастиято, когато видя трупа проснат на една дъска и покрит с два стари чувала. Забеляза, че никой не се спираше да гледа за дълго мъртвеца. След работата попита приятеля си Мадвик, катърджията, който му отговори:

— Литовец... станал на пихтия. — И това бе всичко. Никой не го познаваше, никой не го оплака.

Излезе, че Майк Сикория работил близо до мястото на нещастиято и беше помагал при изравянето на жертвата. Негърът — помощник на Майк, в бързината да разчисти скалната маса бе премазал ръката си и нямаше да може да работи около месец. Майк разказа на Хал за станалото на своя развален английски. Ужасно било да видиш човек затиснат така, задъхващ се, очите му почти изскочили от кухините. За щастие жертвата бил младеж и не оставял семейство.

Хал попита какво ще правят с трупа. Отговорът беше, че ще го погребат сутринта. Компанията имала един парцел нагоре по каньона.

— Но няма ли да има следствие? — попита той.

— Следствие? — повтори Майк. — К'во е това?

— Следователят няма ли да направи оглед на трупа?

Старият словак сви рамене; ако по тия места има следовател, той още не бе чул за него, но той беше работил из доста мини и беше свидетел на много погребения на миньори.

— Бутнат ги в сандък и ги заравят в една дупка — обясни той цялата процедура.

— Няма ли свещеник?

— Свещеник живее много далеч.

По-късно Хал разпита говорещите английски миньори и разбра, че понякога в района наистина идвал следовател. Той свиквал състав

от съдебни заседатели, в който влизали шерифът Джеф Котън, галицийският евреин Предович, един-двама чиновници от канцеларията на компанията и двама мексикански работници, които си нямали и понятие от цялата тази работа. Тази комисия правела оглед на трупа, разпитвала няколко души за станалото и давала заключението: „Установяваме, че покойният е загинал поради причинено от самия него срутване“. (В един от случаите добавили една оригинална подробност: „Няма роднини и има страшно малко приятели!“.)

За труда си следователят получава хонорар, а компанията се сдобива с официален документ, който е от решаващо значение, ако на някой чуждестранен консул му хрумне да заплаши компанията, че ще предяви иск за вреди и загуби. Тези неща в Норт Вали бяха толкова добре уредени, че още никой не бе получил някакво обезщетение при смърт, или злополука; всъщност, както разбра Хал по-късно, през последните двайсет и три години нямаше нито един иск за вреди и загуби, предявен срещу собственик на мина в целия окръг!

Споменатото нещастие имаше известно значение за Хал, защото му даде възможност да опита сам истинската работа в мината. Старият Майк беше без помощник и предложи на Хал да заеме мястото на негъра. Това беше по-добре от работата на кантара, защото надницата беше два долара дневно.

— Но надзирателят ще разреши ли да сменя работата си?

— Даваш му десет долара, сменя те — рече Майк.

— Съжالياвам, но нямам десет долара.

— Дай му десет долара в кредит.

Хал се разсмя:

— Значи приемат фишове като рушвет, а?

— И още как — рече Майк.

— Ами ако взема да гледам катърите лошо? Така ще го принудя да ме пусне без пари!

— Ще те пусне в ада! — отсъди Майк. — Ако го ядосаш, ще ни пробута лош забой, ще губим по десет долара седмично. Не, сър, дай му да пие, кажи му, че е екстра човек, накарай го да се почувствува добре. Знаеш американски — вземи му акъла!

Хал се зарадва на тази възможност да опознае по-добре своя надзирател. Алек Стоун беше висок шест фута и със съразмерно телосложение; имаше ръчища като бутове — меки от тлъстини, но въпреки това с огромна сила. Беше се научил как да се държи с работниците в една захарна плантация в Луизиана. Когато Хал узна това, много неща му станаха ясни. Подобно на режисьора, който не се обръща към артистите с истинските им имена, а ги нарича с имената на героите, Стоун беше придобил навика да се обръща към хората по народностите им: „Хей, поляко, натовари камъните във вагонетката! Хей, японцо, донеси ми инструментите! Я си затваряй устата, италианцо, и се залавяй за работа, че ще ти скъсам гащите с ритници, добре да знаеш!“.

Веднъж Хал присъствува на един спор кой да отнесе подпорите. На земята лежеше голям трион, Стоун го грабна и го заразмахва като меч пред лицето на един дребен чех — миньор.

— Натовари гредите, унгарцо, или ще те направя на парченца! — И докато стъписаният човечец отстъпваше, Стоун го последва, притисна жертвата си в стената на галерията и продължи да размахва оръжието си под носа му като в „Кладенецът и махалото“^[1]. — Ще те насека на парченца, на яхния ще те направя! — Когато най-сетне надзирателят отстъпи назад, дребният чех скочи бързо да натовари гредите.

За Хал беше интересно това, че въпреки държането си, Стоун изглеждаше сравнително добродушен: той едва ли изпълняваше дори една от хилядата си кръвожадни закани. Свършеше ли подобна тирада, той се размиваше, като предизвикваше нещо като усмивка и у жертвата си, която обаче в уплахата си не прекъсваше работата. След случката с триона надзирателят обясни на Хал:

— Така трябва да се оправя човек с тази сбирщина! — Хал изтълкува забележката като дан към американската му кръв и бе съответно поласкан.

Същата вечер потърси надзирателя и го намери у дома му, Стоун си отпочиваше, метнал крака върху перилата на верандата.

— Мистър Стоун — рече Хал, — искам да ви попитам нещо.

— Казвай, момко!

Бихте ли дошли в пивницата да пийнем нещо?

— Искаш да измъкнеш нещо от мен, а? Няма да го бъде, момко!

— Но въпреки това стана, изчука лулата си и закрачи по улицата с Хал.

— Мистър Стоун — каза Хал, — искам да сменя работата си.

— Тая пък каква е? Да нямаш карез на катърите?

— Не, сър, но имам предвид по-добра работа. Помощникът на Майк Сикориа се разболя и бих искал да заема мястото му, ако разрешите.

— Ха, мястото на негъра ли, момко? Не те ли е страх да заемеш мястото на негър?

— Защо да ме е страх, сър?

— Не си ли чувал за негърските шамани и техните магии?

— Интересува ме надницата на негъра.

— Не — отсече надзирателят, — ще си останеш при катърите. Ти си добър коняр и не искам да те разгледам. Остани и полека-лека ще ти вдигна заплатата. Ако идеш в тия шахти, току-виж някоя скала ти се стоварила на главата и тогава за какво ще ти е заплатата на негъра.

Стигнаха до пивницата и влязоха. Хал забеляза, че вътре настана мълчание. Всички поздравиха и започнаха да ги гледат. Забавно беше да видят хората, че се имаш с шефа си.

Съдържателят О'Калахън дойде при тях с възможно най-добрата си светска усмивка. Хал поръча уиски.

— Не, ще си останеш на тази работа — продължи надзирателят. — Остани, а когато се научиш да се оправяш с катърите, ще направя от теб надзирател и ще ти дам да оправяш хората.

Някои от околните се разкискаха. Надзирателят гаврътна своето уиски и остави чашата на бара.

— Не се шегувам — рече той така, че всички да го чуят. — Разбрах тая работа от негрите доста отдавна. Разправяха ми: „За бога, не говори така с нашите негри. Някоя нощ ще ти подпалят къщата“. Но аз казах: „Ако вземеш да галиш негъра, разваляш го“. Казвах още: „Черньо, няма да ми се правиш на палавник, че ще ти сцепя гащите с ритници!“. Те знаеха, че съм джентълмен и не се помайваха.

— Да пийнем още по едно — предложи Хал.

Надзирателят пи, стана по-общителен и заразпая случки с негри. По време на един усилен сезон в захарните плантации се наложило да работят по двацет часа на ден, когато някои от негрите се опитали да крѝшат, арестували ги за непристоен език или за игра на барбут и ги карали да работят като каторжници, без заплащане. Стоун разпая как един „черньо“ го изпаявили в съда по обвинения в „кривогледство“ и му друснали присъда шейсет дни каторга. Този анекдот развесели мъжете в пивницата, изглежда, расовите им предразсъдъци бяха по-силни от класовата солидарност.

Когато двамата излязоха от пивницата, беше късно и надзирателят беше в добро настроение.

— Мистър Стоун — започна Хал, — не искам да ви отегчавам, но много ми се ще да получавам повече. Ако знаете как бихте могли да ми дадете тази работа на помощника, с удоволствие бих поделил парите с вас.

— Да делиш? — учуди се Стоун. — К’во искаш да кажеш?

Хал зачака с известни опасения — ако Майк не му беше говорил за тази работа с такава сигурност, не би се изненадал, ако сега надзирателят му друсне един с огромната си лапа.

— Работата ще ми носи около петнайсет долара повече на месец. Нямам суха пара, но ако искате да удържите десет долара от моя кредит в магазина, за мен ще бъде напълно приемливо.

Те повървяха мълчаливо.

— Хм, ще ти кажа нещо — рече накрая надзирателят. — Този стар словак е истинско мрънкало, един от онези чешити, които си мислят, че могат да управляват мината, ако им падне случай. И ако вземеш да го слушаш и ти хрумне да идваш при мен и да мрънкаш, ей богу...

— Не се безпокойте, сър — прекъсна, го бързо Хал. — Ще оправя тази работа... ще му затворя устата. Ако искате, ще разбере с кого приказва, и ако някой се опита да прави нещо, ще ви предупредя.

— Виж, това вече е друго нещо — рече бързо надзирателят. — Започни тая работа, а аз ще те имам пред вид и няма да те забравя. Не че ме е страх от стареца — последния път му казах, че ако пак чуя нещо за него, ще му сцепя гащите с ритници. Но когато трябва да се оправяш с тази чуждестранна измет от петстотин души, някои от тях

анархисти, а други — българи и черногорци, дето се бият един други у тях си...

— Разбирам — рече Хал. — Човек трябва да ги наблюдава.

— Точно така. А между другото, като уреждаш в магазина петнайсетте долара, кажи просто, че си ги проиграл на покер.

— Аз казах десет долара — рече Хал бързо.

— Зная — съгласи се надзирателят. — Но аз казах петнайсет!

[1] Разказ от Едгар Алън По — американски писател, поет и журналист (1809–1849). — Б.пр. ↑

В мислите си Хал беше доволен, че сега ще върши истинска миньорска работа. Отдавна си беше представил тази работа, но както често се случва в живота на човека, първият допир с действителността уби натрупаните от много години представи. Всъщност, изчезнаха изобщо всякакви представи. Хал разбра, че непрекъснатият тормоз поглъща целия му запас от физически и душевни сили. Ако някой му беше казал колко е ужасно да се работи в галерия висока пет фута, той не би повярвал. Сякаш ставаше дума за някои от онези страхотни инструменти за мъчение, които човек може да види из европейските замъци — „желязната девица“ или „испанската яка“. Гърбът на Хал гореше, като че ли някой го гладеше с гореща ютия, всички стави и мускули крещяха от болка. Струваше му се, че никога не би могъл да се научи да се пази от назъбения таван над главата му — непрекъснато се удряше в него, докато целия му череп стана на резки и отоци, и изпитваше такова силно главоболие, че понякога ослепяваше и се просваше на пода. А старият Сикория се смееше:

— Зная. Сега си като млад катър. Някой ден ще заякнеш.

Хал си спомни колко дебела беше кожата по хълбоците на бившите му питомци под хамутите. — Да, аз наистина съм млад катър!

Поразително беше и това по колко много начини човек можеше да нарани или пореже пръстите си, докато товари вагонетката с буци въглища. Хал си сложи ръкавици, но те се скъсаха за един ден. Ами газът, задушаваният барутен дим, непоносимото смъдене на очите от прахта и полумрака! Нямаше и начин човек да отрие очите си, защото всичко наоколо беше също потънало в прах. Би ли могъл някой да си представи тези мъчения — някоя от онези дами, които пътуваха в тапицираните салон-вагони или които се изтягаха в шезлонги по палубите на параходите в тропическите морета?

Старият Майк се държеше добре с новия си помощник. Четиридесетте години работа от този вид бяха превили гръбнака на Майк и втвърдили ръцете му. Той можеше да работи за двама, а на всичко отгоре и да забавлява приятеля си с разни забележки. Старецът

имаше навик да бърбри непрекъснато, като дете: говореше с помощника си, със себе си, с инструментите си. Тях той наричаше с груби и нецензурни имена, но правеше това с добродушие и хумор. „Забий се тук, кучи сине!“, командуваше той кирката си. „Ела тук, макаронаджия!“ — към вагонетката, или „Хайде вътре, майтапчия!“ като подкана към някоя буца въглища. И учеше Хал в тънкостите на миньорството, разправяше случки от добрите времена или за ужасни злополуки. Най-вече обичаше да говори за мошеничеството — ругаеше компанията „Дженеръл фюъл“, нейните надзиратели и главни надзиратели, служещите, директорите и акционерите и изобщо целия свят, който допускате съществуването на подобна престъпна институция.

Когато дойдеше обедната почивка, Хал лягаше по гръб, защото беше твърде изморен, за да яде. Старият Майк сядаше и дъвчеше; разкошните му бакенбарди се преливаха в островърха брада и когато движеше челюстите си, приличаше поразително на стар козел. Той беше един добродушен и грижовен стар козел, който се мъчеше да подмами помощника си с късче сирене или глътка студено кафе. Вярваше твърдо в ползата от яденето — нима можеш да поддържаш парата, ако не пълниш пещта с гориво! Ако не успяваше да накара Хал да хапне, той се мъчеше да го разтуши със случки от миньорския живот в Америка и Русия. Страшно се гордееше, че има за помощник истински американец и правеше всичко да облекчи работата му, защото се боеше, че Хал може да избяга.

Хал не избяга. Той издържаше до вечерта, но тогава вече беше толкова изтощен, че заспиваше в асансьора. Заспиваше и по време на вечерята, а сетне се прибираше, свличаше се в леглото и спеше като пън. А какво мъчение беше да те изтръгнат от леглото преди зазоряване! Колко трудно беше да прогониш съня, да раздвижиш скърцащите стави, да почувствуваш отново смъдежа в очите, пришките и раните по ръцете!

Мина седмица, преди да забрави, макар и за миг, тези болки. И никога не свикна напълно с работата. Никой не беше в състояние при този тежък труд да запази умствените си способности, енергията си, своята чувствителност. Човек не можеше при този тежък труд да бъде любител на приключения — всъщност не можеше да бъде нищо друго, освен машина. Хал беше чул тази презрителна фраза „инертността на

масите“ и се беше питал какво означава. Сега вече не се чудеше, защото знаеше. Нима един мъж би намерил достатъчно смелост да протестира пред надзирателя, когато тялото му е вцепенено от умора? Би ли могъл да стигне до определено заключение какви са неговите права и задължения и да отстоява това заключение с ефикасни действия, когато подобна умора парализира умствените му способности?

Хал беше дошъл тук така, както човек излиза на палубата на парахода, за да наблюдава бурята в океана. В този океан на социални мъки, на невежество и отчаяние човек съзираше изкривени от мъка лица, устремили поглед нагоре, извиващи се крайници и жадно протегнати ръце, в ушите му бушуваше буря от вопли, до страните му достигаха пръски от кръв и сълзи. Хал се почувствува толкова дълбоко в този океан, че вече не намираше утешение в мисълта, че може да избяга, когато пожелае, че може да си каже: тъжно е, ужасно е, но слава богу, мога да се отърва, когато си поискам! Мога да се върна в затопления добре осветен салон и да разкажа на другите пътници колко живописна е гледката, какво вълнуващо преживяване изпускат те!

През тези мъчителни дни Хал не посети „Червената Мери“, но една вечер тя сама дойде в дома на Минети да попита за болното им бебе и донесе в една купичка „малко крем карамел“, както поясни тя. По начало Хал гледаше с недоверие на мъжете, особено бизнесмените, но когато ставаше въпрос за жени, не бе никак проницателен. Хал не видя нищо особено в това, че една ирландска девойка с достатъчно грижи в собствения си дом, ще седне да се грижи за бебето на някаква си италианка. Не му хрумна и това, че в района на мината имаше и много други болни ирландски бебета, на които Мери също би могла да занесе „малко крем карамел“. А когато видя изненадата на Роза, която дотогава не познаваше Мери, той я изтълкува като трогателната благодарност на бедните.

Наистина има разни видове жени, които владеят различни хитрости, и няма мъж, който би могъл да научи всички тези хитрости. Хал имаше наблюдения върху продавачките, които се труфеха с ненужни украшения, мятаха коси погледи и се кискаха, за да привлекат вниманието на мъжа. Познати му бяха и младите светски дами, които постигаха същата цел с по-изтънчени и пленителни средства. Но към кой тип спадаше жената, която държеше в скута си малкото италианче, шепнеше му нежни ирландски думи и го хранеше с крем? Хал не бе чувал за такъв женски тип, но си помисли, че „Червената Мери“ представляваше мила картина — келтска мадона със сицилиански младенец в ръцете си.

Той забеляза, че тя носеше същата избеляла синя басмена рокля с кръпката на рамото. Макар и мъж, знаеше, че роклята има особено значение в живота на жената. Изкушаваше се да мисли, че тази синя басмена рокля е може би единствената рокля на Мери, но тъй като всеки път я виждаше добре изгладена и изпрана, заключи, че тя има поне още една рокля. Както и да е, Мери беше тук, свежа и чиста, и към новия си бляскав костюм тя не бе забравила да добави отдавна обещаните „изящни обноски“: смях и шеги точно в стила на някоя

красавица от света на охолството, която се пудри и гизди за предстоящия бал.

На предишните си срещи с този интересен младеж тя се държеше навъсено и се оплакваше, вероятно с това го е подплашила, може би сега би могла да го спечели отново с женствеността си и с доброто си настроение.

Тя го задяна за раните по главата му и за болките в гърба и му каза, че изглежда с десет години по-стар — нещо, на което Хал беше напълно готов да повярва. Пошегува се и с това, че Хал работи под началството на словак — негова загуба на престиж, така да се каже! Тази шега можеше да мине в дома на Минети, особено пред малкия Джери, който обичаше шегите. Хлапето разказа на Мери как Джо Смит е трябвало да плати петнайсет долара за новата си работа, без да се броят чашите уиски в пивницата. Разказа ѝ също как Майк Сикория нарекъл Джо „млад катър“. Малкият Джери се оплака от развоя на събитията, защото по-рано Джо го научил на много хубави и интересни игри, а сега бил уморен и не искал да играе с него. По-рано той му пеел толкова много весели песни с такива едни чудесни думи. Имало една песен за „маймунското дърво“! Виждала ли е Мери някога такова дърво? Малкият Джери неуморно се мъчеше да си представи как ли би изглеждало това дърво.

Хлапакът стоеше и наблюдаваше сериозно, докато Мери хранеше бебето с крем, а когато тя поднесе две-три лъжици и на него, той отвори широко уста и сетне облиза устните си. Ей, биваше си го този крем!

Когато бе изгълтана и последната лъжица, Джери зазяпа любопитно, лъскавата като корона коса на Мери.

— Слушай — рече той, — косата ти винаги ли е — била такава?

Хал и Мери избухнаха в смях, а Роза му изшътка да мълчи, тя никога не беше сигурна какво може да изтърси този хлапак.

— Разбира се — рече Мери. — Ти си помисли, че съм я боядисала?

— Не зная — рече Джери. — Изглежда ми толкоз хубава и нова. — И той се обърна към Хал. — Нали?

— Разбира се — потвърди Хал и добави: — Карай нататък, кажи ѝ още нещо. Момичетата обичат комплименти.

— Комплименти? — повтори малкият Джери. — Какво е това?

— Ами ако например ѝ кажеш, че косата ѝ е като изгрев-слънце, че очите ѝ са като здрача или че самата тя е като дива роза на планинския склон.

— О-о? — проточи хлапакът с известно колебание. — Както и да е, тя прави хубав крем!

Дойде време Мери да си върви и Хал се надигна, присвивайки се от болки, да я изпрати. Тя го изгледа внимателно; до този момент не бе усетила колко много страда той. Когато закрачиха заедно, го попита:

— Защо работите такава работа, когато не ви се налага?

— Налага ми се! Трябва да си изкарвам прехраната.

— Не по този начин! Такъв буден младеж като вас — при това американец!

— Мислех, че ще е интересно да видя миньорския занаят.

— Е, видяхте — рече девойката. — А сега го зарежете.

— Няма да ми навреди, ако поработя още малко.

— Няма ли? А откъде знаете? Всеки ден могат да ви изнесат на някоя дъска.

Нейните „изящни обноски“ изчезнаха, гласът ѝ зазвуча рязко — както винаги, когато говореше за Норт Вали.

— Зная какво говоря, Джо Смит. Нима не загубих двама братя в мината, две чудесни момчета! А колко други съм виждала да слизат със смях, а ги изваждат като трупове или — което е още по-лошо за работния човек — осакатени. Понякога ми се ще да застана сутрин пред входа на шахтата и да завикам: „Връщайте се, връщайте се! Още днес слезте по каньона! Гладувайте, ако трябва, просете, захванете каквато щете друга работа, само не миньорство!“.

В гласа ѝ зазвуча страстен протест, а по-нататък към него се прибави и нова нотка, нотка на интимен страх:

— Сега е още по-лошо... откакто дойдохте вие, Джо! Като ви гледам как поемате миньорския живот — вие, който сте толкова млад, и силен, и различен от другите. О, вървете си, Джо; вървете си, докато можете! — Учуди го нейната разпаленост.

— Не се тревожете за мен, Мери — каза той. — Нищо няма да ми се случи. Аз наистина ще си вървя след някое време.

Пътят беше неравен и докато вървяха, той я придържаше за ръката. Почувствува как тя се разтрепери и продължи бързо:

— Въпросът не е аз да си отида, Мери. Става дума за вас самата. Вие мразите това място... за вас е ужасно, че трябва да живеете тук. Никога ли не сте помислили да се махнете оттук?

Тя не отговори веднага, а когато стори това, възбудата беше изчезнала от гласа ѝ и думите зазвучаха глухо и пропити с отчаяние:

— Няма никакъв смисъл да мислите за мен. Не мога да сторя нищо... никое момиче не може да направи нищо, когато е бедно. Опитах се... но то е все едно да се блъскаш в каменна стена. Не мога дори да спестя пари за влака. Помъчих се, пестих две години... и колко мислите, че спестих, Джо? Седем долара! Седем долара за две години! Не, не могат да се пестят пари там, където толкова много неща късат сърцето на човека. Може да ги презирате за страхливостта им, но сте длъжни да помогнете, когато някой мъж загине и изхвърлят семейството му през зимата и ги оставят без покрив над главата.

— Твърде милостива сте, Мери.

— Не, не е това! Мога ли да отпътувам и да зарежа собствения си брат и сестра, които се нуждаят от мен?

— Бихте могли да печелите пари и да им пращате.

— И тук печеля малко — ходя да чистя и да се грижа за някои, които имат нужда от мен.

— Но не може ли другаде да печелите повече?

— Мога да хвана работа в някой ресторант за седем-осем долара седмично, но тогава и ще харча повече, а и парите, които ще пращам у дома, няма да са достатъчни, щом като аз не съм там. Или мога да намеря работа в дома на някоя друга жена и да работя по четиринайсет часа на ден. Но, Джо, не повече робия търся аз, а нещо красиво... Нещо, което да си е мое! — Изведнъж тя разпери широко ръце, сякаш нещо я задушаваше. — О, искам нещо хубаво и чисто!

Той отново почувствува как тя се разтрепери. Пътят както преди беше неравен и в изблик на съчувствие Хал я обхвана през кръста. В света на охолните човек може да си позволи такива волности и той сметна, че може да стори същото и с дъщерята на миньора. Но когато я привлече към себе си, по-скоро почувствува, отколкото чу как тя изхълца.

— Мери — прошепна той и те спряха. Почти несъзнателно я прегърна и с другата си ръка и след миг почувствува топлия ѝ дъх в лицето си. Тя затрепера в прегръдката му.

— Джо! Джо! — зашепна тя. — Ти ме отведи!

Тя беше една роза в този каменовъглен район и Хал бе дълбоко затрогнат. Ето че тук, в топлата лятна нощ, под лунната светлина, от която струеше същото настроение като това в италианските градини на богатшите, пред него се очерта лекият път на насладите. Но не минаха и няколко минути и Хал почувствува как го обзема неподправен страх. У дома имаше момиче, което го чакаше, а тук, откакто беше дошъл, у него зрееше едно решение — да намери начин да обезщети бедните, да им се отплати за свободата и културата, на които той се радваше, а не да ги мами, да живее на гърба на когото и да било от тях. За тази работа се грижеха мнозина като Джеб Котън!

— Мери — помоли я той, — не трябва да правим това.

— Защо?

— Защото... не съм свободен. Има друго момиче.

Той почувствува как тя се сепна, но не се отдръпна от него.

— Къде? — попита тя тихо.

— У дома, чака ме.

— А защо не ми каза?

— Не зная.

Изведнъж разбра, че девойката има основания да му се сърди. За простите нрави на нейния свят, между тях вече имаше нещо — бяха го видели да излиза с нея, смятаха го вече за нейно „гадже“. Беше я подтикнал да говори за себе си, беше упорствувал да спечели доверието ѝ. А за тези бедни хора нямаше тънкости, в живота им нямаше място за интелектуални ексцентричности, за платонично приятелство или флиртове.

— Прости ми, Мери — каза той.

Тя не отговори нищо, но не се сдържа, изхълца и бавно се откъсна от прегръдката му. Той се пребори с желанието да я прегърне отново. Тя беше хубава, от нея струеше жизненост и толкова ѝ беше необходимо щастие.

Но Хал се овладя и минута-две те останаха един срещу друг мълчаливо. После той я попита смирено:

— Все пак, можем да останем приятели нали, Мери? Трябва да знаеш... ужасно съжалявам!

Тя не издържа неговото съчувствие.

— Няма нищо! — отсече тя. — Просто ми хрумна, че ще успея да се махна. Това е, което търсех от теб.

Хал бе обещал на Алек Стоун да бъде нащрек срещу смутителите на реда. Една вечер надзирателят го спря на улицата и го попита дали има да съобщи нещо. Хал се възползува от случая да удовлетвори чувството си за хумор.

— Майк Сикория е безвреден — рече той. — Обича да плещи, но намери ли някой, който да го слуша, това му стига. Той е просто един стар мърморко. Но има един друг, който си струва да бъде следен.

— Кой е той? — попита надзирателят.

— Не зная фамилията му. Викат му Гюс, работи на асансьора. Един тип с червена мутра.

— Знам го — рече Стоун. — Гюс Дъркинг.

— Та той излезе от кожата си да ме накара да говоря за профсъюзите. И сега продължава същото, и си мисля, че е някакъв размирник.

— Разбирам — рече надзирателят. — Ще се заловя с него.

— Нали няма да кажете, че аз съм ви казал — разтревожи се Хал.

— О, не... разбира се, не. — Хал видя как по лицето на надзирателя се плъзна тънка усмивка.

Хал си тръгна и се усмихна на свой ред. „Червеномутрестият Гюс“ беше човекът, за когото Мадвик беше сигурен, че е шпионин на компанията!

Шпионството обаче си имаше своите тънкости и понякога човек просто не знаеше какво да мисли. Една неделна утрин Хал тръгна на разходка нагоре по каньона и по пътя срещна един младеж, който го заговори и от дума на дума повдигна въпроса за трудовите условия в Норт Вали. Работел тук само от една седмица, твърдеше младежът, но май всички, с които говорил, недоволствували от фалшивото теглене на въглицата. Той самият работел „горе“ и този въпрос нямал никакво значение за него, но все пак се интересувал и се питал дали Хал знае нещо.

Пред Хал веднага изникна въпросът това наистина ли беше работник или Алек Стоун беше изпратил някого да шпионира

собствения му шпионин. Младежът беше интелигентен, при това американец, което само по себе си беше подозрително, защото мнозинството от новите си работници компанията набираше от места „някъде източно от Суец“.

Хал реши засега да печели време. Заяви, че не знае дали условията тук са по-лоши, отколкото на други места. А човек винаги може да чуе оплаквания, независимо каква е работата.

Това е така, съгласи се непознатият, но нещата, изглежда, са особено лоши в каменовъглените райони. Може би е така, защото мините са толкова отдалечени от света и защото компаниите владеят целите околности.

— Къде си работил преди? — попита Хал с надеждата да му постави някаква уловка. Но другият отговори без колебание и стана ясно, че е работил в шест каменовъглени мини. В Матео трябвало да плаща по един долар на месец за ползуването на пералнята, макар че нямало никаква вода, след като първите трима души изперяли бельото си. При това всички ползували едно общо корито, което било невероятна мръсотия. В Пайн крийк — само при споменаването на това място сърцето на Хал замря! — непознатият живеел при своя надзирател, покривът на сградата течал и дъждът съсипал всичките му вещи, надзирателят отказвал да поправи покрива, но уволнил наемателя си, когато последният се преместил на друго място. В Йист Ридж той и други двама наели под наем двустайна къщурка и започнали да си готвят сами, макар че трябвало да плащат в магазина на компанията по долар и половина за чувал картофи и по единайсет цента за фунт захар. Така продължили, докато един ден водата свършила, и те разбрали, че тази вода, за която плащали на компанията по един долар месечно, била изпомпвана от дъното на шахтата, където се стичали всичките мръсотии на хората и животните.

Хал просто си наложи да се държи уклончиво, поклати глава и каза, че всичко това е много лошо, но работниците винаги си изпащат и той не вижда какво може да се направи срещу това. Закрачиха обратно към мината — непознатият очевидно объркан, а Хал с чувството, че дочита първата глава на някакъв детективен роман. Какъв беше този младеж — убиецът или героят? Човек трябва да продължи да чете, за да намери отговора.

Хал наблюдаваше новия си познат и забеляза, че той разговаря и с други. Не мина много време и непознатият подхвана стария Майк, който за нищо на света не би се отказал от случая да помърмори, та ако ще и пред самия дявол. Хал реши, че трябва да предприеме нещо.

Посъветва се с приятеля си Джери, той като радикал може би имаше някакъв пробен камък, с който да изпита непознатия. Джери го намери през обедната почивка, върна се и заяви, че и той не е по-наясно от Хал по този въпрос. Момъкът или беше агитатор, който се мъчеше да „забърка нещо“, или беше изпратен, от компанията детектив. Имаше само един начин да се разбере истината — някой трябваше да говори открито с него и да се чака какво ще се случи на този някой.

След известно колебание Хал реши, че той трябва да бъде жертвата. Това събуди отново неговата страст към приключенията, която беше притъпена от копаенето на въглища. Тайнственият непознат се превърна за Хал в някакъв особен миньор, който дълбаеше душите на хората; Хал ще му заложи контра-мина и може би ще успее да го взриви. Той би могъл да си позволи това по-безболезнено от някои други — например от дребната мисис Дейвид, която вече бе приела непознатия в дома си и му беше разкрила, че нейният съпруг е членувал в най-революционния от всички миньорски профсъюзи — Южноелската федерация на миньорите.

И така следващата неделя Хал покани непознатия на нова разходка. Той прие поканата едва когато Хал му каза, че иска да поговори с него. Докато се изкачваха по каньона, Хал подхвана:

— Мислех си за това, което ми каза за условията в тези мини и стигнах до заключението, че няма да е зле да се поразмърдаме малко тук в Норт Вали.

— Така ли?

— Когато пристигнах тук, отначало мислех, че хората недоволствуват просто ей така. Но както сам имах случай да се убедя, тук с никого не се отнасят честно. Например на никого не заплащат

действително изработеното, освен ако не е любимец на надзирателя. Сигурен съм в това, защото правихме какви ли не опити с моя майстор. Натоварим една вагонетка съвсем леко, претеглят я — хиляда и осемстотин; натъпкваме друга така, че сме сигурни, че има два пъти повече въглища — но никога не ни пишат повече от две и двеста или две и триста. Просто няма начин да минеш тези цифри... А всички знаят, че тези големи вагонетки могат да поберат два до три тона.

— Сигурно могат — рече другият.

— А натовариш ли някое камъче заедно с въглищата, пишат ти просто една голяма нула. Понякога ти казват, че има камъни дори и да няма никакви. Няма закон, който да ги застави да доказват твърденията си.

— Сигурно няма.

— Всичко се свежда просто до следното: твърдят, че ни плащат по петдесет и пет на тон, но с тези тайни хитрости ни подбиват до трийсет и пет на тон. А вчера в магазина на компанията платих долар и половина за един син работен комбинезон, който в Педро струва, шейсет цента.

— Да, но нали компанията транспортира стоката чак дотук — подхвърли другият.

Така от дума на дума. Хал разбра, че ролите са разменени, сега тайнственият непознат беше този, който го държеше на разстояние от себе си! По някакви причини неочакваният интерес на Хал към справедливостта не му направи никакво впечатление.

По този начин детективската кариера на Хал завърши безславно.

— Слушай, момко — възкликна той. — Какви номера ми играеш, а?

— Номера? — попита другият спокойно. — Какво искаш да кажеш?

— Искам да кажа защо си дошъл тук?

— За да печеля по два долара на ден — за същото, за което и ти си тук, струва ми се.

Хал се разсмя:

— Ние с тебе сме като две подводници, които се търсят под водата. Май ще е по-добре да изплаваме и там да се бием.

Другият претегли сравнението и изглежда го хареса.

— Изплавай пръв — рече той. Но не се усмихна. Спокойните му сини очи фиксираха Хал с необикновена сериозност.

— Добре — рече Хал. — Моята история не е много сензационна. Не съм избягал затворник, не съм и шпионин на компанията, както може би си мислиш. Не съм и миньор „по рождение“. Просто у дома имам брат и няколко приятели, които си мислят, че знаят всичко за каменовъглената индустрия, това ме ядоса и дойдох да видя сам как стоят нещата. Това е кажи-речи всичко, а пък и нещата тук са интересни и искам да остана известно време. Та надявам се, че не си „кука“.

Другият повървя мълчаливо, като преценяваше разказаното от Хал.

— Човек не може да нарече историята ти съвсем обикновена — отбеляза той накрая.

— Зная. Мога само да кажа това, че е истинска.

— Добре — рече непознатия. — Ще рискувам. Трябва да се доверя някому, ако искам да постигна нещо. Избрах те, защото лицето ти ми хареса. — Загледа Хал изпитателно, докато вървяха. — Усмивката ти не е усмивка на измамник. Но си млад... затова нека ти напомня колко важно е човек да пази тайна в тези работи.

— Ще си трая — рече Хал.

Непознатият бръкна в един вътрешен джоб на ризата си и извади писмо, което удостоверяваше, че той е Томас Олсън, активист на „Обединените минни работници“ — Националният профсъюз на миньорите.

Хал бе толкова слисан от това, че спря и втренчи поглед в момъка. Чувал бе доста работи за „размирниците“ в каменовъглените райони, но досега беше виждал само такива, които биваха наети от компанията да създават бели на работниците. А този тук беше истински профсъюзен организатор! Джери беше предположил нещо подобно, но Хал тогава не обърна сериозно внимание на тази възможност; активистът за него беше митологична личност, за която миньорите говореха, шепнешком, а компанията, нейните служители и приятелите на Хал у дома я проклинаха. Подстрекател, луда глава, креслив и безотговорен човек, който подклажда необмислени и опасни страсти! Свикнал на подобни приказки през целия си живот, Хал в първия момент почувствува недоверие. Изведнъж се видя на мястото на стария еднокрак стрелочник, който го беше приютил след побоя в Пайн крийк и който му беше казал: „Да не говориш за никакви профсъюзни работи с мен!“.

Като забеляза вълнението на Хал, активистът се разсмя неловко:

— Както ти се надяваш, че аз не съм „кука“, можеш да предположиш, че и аз се надявам на същото за теб.

Отговорът на Хал беше на място:

— И мен веднъж ме взеха за организатор. — Ръцете му неволно заопипваха зарасналите рани.

Другият се разсмя:

— Отървал си се само с бой? Имал си късмет. Не много отдавна в Алабама един от нашите беше овъргалян в катран и пера.

Хал удължи лице, но след миг и той се разсмя:

— Току-що си помислих за брат ми и неговите приятели — какво ли биха казали, ако се бях върнал у дома от Пайн крийк в мантия от катран и перушина.

— Сигурно биха казали, че си получил заслуженото.

— Да, май такава е тяхното становище. С тази мярка мерят целия свят — ако изпаднеш в беда, сигурно сам си си виновен. Та нали това е страната на равните възможности.

— И забележи — подхвърли активистът, — че колкото по-привилегировани са хората, толкова по-безочливо поддържат това становище.

Хал заизпитва приятелско чувство към този непознат, който умееше да вникне в семейните проблеми, на другите. Отдавна Хал не беше разговарял с човек от външния свят и разбра, че този разговор го облекчи. Припомни си как след побоя лежеше под дъжда и се радваше, че не беше такъв, за какъвто го взеха пазачите. Сега беше любопитен да разбере психиката на организатора. Човек сигурно трябва да има много дълбоки убеждения, за да се отдаде на тази професия.

Хал изказа гласно тази мисъл, а другият отбеляза.

— Можеш да получиш заплатата ми, щом поемеш моята работа. Но нека ти кажа и друго: не е най-лошото това, че те бият и изхвърлят от мината; не са най-страшни минният шериф, шпионите или черният списък — най-страшното е в главите на онези, на които се мъчиш да помогнеш! Помислил ли си някога какво значи да се мъчиш да обясняваш нещо на хора, които говорят на двайсетина различни езици?

— Да, разбира се — рече Хал. — Чудя се как изобщо, можеш да започнеш нещо.

— Да речем, търсиш преводач, а той може да се окаже шпионин на компанията. А може би първият, с когото заговориш, ще те обади на надзирателя. Защото, естествено, някои от хората са страхливци, други пък са мошеници, има такива, които ще продадат другаря си за по-добро „място“, та ако щеш и за чаша бира.

— Подобни неща сигурно отслабват убежденията — предположи Хал.

— Не — отсече сухо другият. — Тежко е, но човек не бива да вини тези бедни души. Те са невежи... и нарочно ги държат такива. Докарат ги тук, а надзирателите разполагат с цяла система, за да им пречат да се организират. А тези европейци носят в себе си и старите предрасъдъци — национални и религиозни, които също ги разединяват. Гледаш двама души и си казваш — еднакво злочести. Но се оказва, че единият от тях презира другия, защото в родината си бил по-високо от него. А така те наливат вода в мелницата на надзирателите.

Бяха стигнали до един отдалечен кът в каньона. Седнаха на един плосък камък, където можеха да говорят спокойно.

— Постави се на тяхно място — продължи организаторът. — Те са в чужда страна: един им разправя едно, друг — друго. Господарите и техните агенти ги учат: „Не вярвайте на профсъюзните агитатори. Те са банда мошеници, гледат си кефа и няма защо да работят. Те ви вземат парите, карат ви да стачкувате, а вие губите работата и жилището си. Може би направо ви продават и отиват на друго място да правят същия номер“. А работниците си мислят: може пък и така да е. Няма достатъчно разум да разберат, че ако някои профсъюзни водачи са корумпирани, това е защото са подкупени от господарите. Така, виждаш ли, те се объркват напълно и не знаят накъде да се обърнат.

Момъкът говореше спокойно, но лицето му издаваше лека възбуда.

— Компанията непрекъснато твърди, че тези хора са задоволени във всяко отношение, че ние сме, които ги бунтуваме. Но задоволени ли са те? Тук си отдавна, би трябвало да знаеш това.

— Не си струва да говорим за това — отговори Хал. — Разбира се, че не са! Те ми изглеждат като гълпа деца, които плачат в мрака и не знаят какво им е, кой е виновен за тяхната съдба и към кого да се обърнат за помощ.

Хал почувствува, че недоверието му към този човек изчезва. Той никак не се покриваше с представата на Хал за профсъюзния активист. Този млад синеок спретнат американец не беше нито буен, нито креслив, а изглеждала твърде замислен. Разбира се, възмущението не му беше чуждо, но то не намираще отдушник в гръмки речи или надутото красноречие, и тази сдържаност се харесваше на Хал, който въпреки демократичните си пориви имаше манталитета на една класа, която не понася шумната и прекалена изразителност.

Хал се интересува и от това как организаторът гледа на слабостите на работниците. „Леността“ на бедните, която караше толкова хора да се отчайват от тях, тяхното малодушие и

непостоянство — тези приказки Хал беше слушал открай време. „Не може да им се помогне — обичаха да казват хората. — Те са мръсни и мързеливи, пият и манкират, предателствуват един спрямо друг. Винаги са били такива.“ Подобна идея намираше израз във формулата: „Не може да се измени човешката природа“. Дори Мери Бърк, която сама произхождаше от работническата класа, говореше за работниците с яд и презрение. Но Олсън вярваше в тяхното мъжество и полагаше усилия да ги събуди и просвети.

За него пътят беше ясен и прав.

— Трябва да се научат на солидарност. Като отделни личности са безпомощни пред властта на големите корпорации, но ако се организират, ако продават труда си като едно цяло, с тях наистина ще трябва да се съобразяват. — Той млъкна и погледна въпросително събеседника си. — Какво мислиш за профсъюзите?

— Те са едно от нещата, които бих желал да си изясня — отговори Хал. — Човек чува най-различни неща... и в тях има толкова много предразсъдъци. Искам да помогна на слабите, но искам да съм сигурен, че съм на прав път.

— А какъв друг път има? — Олсън помълча. — Да затрогнеш нежните сърца на собствениците?

— Не точно това, но нима човек не може да се обърне към света, към общественото мнение? Израснах като американец и се научих да вярвам в родината си. Не мога да се сетя, но трябва да има някакъв начин да възтържествува справедливостта. Може би, ако работниците се заловят с политика...

— Политика? — откликна Олсън. — Боже мой! Откога си тук?

— Само от два месеца.

— Добре, остани до ноември и ще видиш какво правят с избирателните урни в тези мини.

— Мога да си представя, разбира се...

— Не, не можеш. Не повече, отколкото можеш да си представиш какво значи рушветчийство и мизерия.

— Но ако работниците започнат да гласуват заедно...

— А как биха могли да гласуват заедно... Та нали ако някой само спомене такава неща, ще бъде изхвърлен? Ха, тях дори няма да ги натурализират, ако не са хора на компанията, няма да ги впишат в

избирателните списъци без одобрението на надзирателите. Как изобщо можеш да започнеш нещо, без да има профсъюз?

Хал трябваше да признае, че всичко това беше логично, но той си спомни приказките, които беше чул за профсъюзните представители, за ужасните последици от „властта на профсъюзите“. Хал не възнамеряваше да се занимава с профсъюзна дейност.

Олсън продължи:

— Успяхме да наложим приемането на закони — на цял куп закони — за каменовъглената промишленост: закона за осемчасовия работен ден, закона срещу изплащането на заплатите във фишове, закона за пръскането в мините, закона за контролора при тегленето... Нима в Норт Вали настъпи някаква промяна от това, че такива закони съществуват на книга? Дали някои дори узнават за тях?

— А, виж! — обади се Хал. — Ако работата стои така... ако вашето движение цели прилагането на законите, аз съм с вас.

— Но как може да ратуваш за прилагането на закона, освен чрез профсъюзите? Това не е по силите на отделния човек, ако той само спомене закона, веднага ще чуе: „Пръждосвай се оттук!“. В Уестърн сити нашите профсъюзни представители се обръщат към щатските власти, но те не си помръдват и пръста... А защо? Те знаят, че нямаме подкрепата на работниците зад гърба си! С политиците е същото, както и с надзирателите — те се съобразяват само с профсъюза!

Това се видя на Хал свършено нов аргумент.

— Значи хората отвън не разбират, че работниците трябва да бъдат организирани, за да получат *законните* си права.

Другият вдигна нагоре ръце с комичен жест.

— Бога ми! Ако ти скимне да съставиш списък на нещата, които другите не знаят за нас, миньорите...

Олсън много искаше да спечели Хал на своя страна и продължи да го посвещава в тайните на своята дейност. Той търси хора, които вярват в профсъюзите и са готови да рискуват, като от своя страна се мъчат да привлекат други. Във всяко посетено от него място създава група и урежда някакъв начин за връзка с нея, като им изпраща да разпространяват пропагандна литература, след като е напуснал мястото. Така той създава ядката на бъдещата организация. След година-две ще има подобни ядки във всички мини и тогава те ще са готови да действуват открито и да свикват миньорите на събрания в градовете и в миньорските селища. Така ще запламти пламъкът на недоволството, работниците ще влизат масово в профсъюзното движение и компаниите няма да могат да ги уволняват, хората ще настояват за правата си и ще подкрепят исканията си със заплахата от стачка в целия район.

— Разбираш ли — добави Олсън, — ние имаме законното право да се организираме, макар че господарите са против. Няма защо да отстъпваме по тази причина.

— Разбирам — рече Хал. — Но струва ми се, че от тактически съображения би било по-добре тук, в Норт Вали, да повдигнем някой въпрос, който няма да предизвика много противоречия; например, ако съсредоточим усилията си да имаме контролор.

Другият се усмихна:

— Пак ще трябва да имаме профсъюз, който да подкрепи нашето искане. Така че каква е разликата?

— Трябва да се държи сметка за предразсъдъците — упорствуваше Хал. — На някои не се харесва идеята за създаване на профсъюз, за тях това означава тирания и насилие...

Активистът се разсмя:

— Не си уверен, че и сам не мислиш това, нали? Добре, мога само да ти кажа, че няма да ти преча, ако искаш да се заловиш с тази работа за контролора!

Ето това беше идея, истинска идея! Животът стана скучен за Хал, откакто заработи като помощник във високата пет стъпки галерия. Тази идея обещавахе по-добри времена!

Но желаше ли да върши подобно нещо? Досега само наблюдаваше безучастно условията в този каменовъглен район. Беше се убедил, че тези условия са жестоки и беше повече от убеден, че тази жестокост е ненужна и преднамерена. Но сега, когато стана дума да се мине към действия, той се поколеба и в него се пробудиха старите предразсъдъци и страхове. Учеха го, че работниците са „размирни“ и „мързеливи“, че трябва да бъдат управлявани с твърда ръка; склонен ли беше той да отслаби тази твърда ръка, сам да се съюзи с онези, които „подклаждат работническите вълнения“?

Не, това няма да бъде същото, си каза Хал. Идеята на Олсън не беше още истинска профсъюзна дейност, която можеше да се окаже деморализираща сила, подтикваща работниците от едно искане към друго, докато накрая поискат да завладеят цялата индустрия. Това ще бъде просто позоваване на закона, проверка на честността и справедливото отношение, за които компанията претендираше наляво и надясно. Ако работниците бяха под закрилата на закона за контролора, както твърдят господарите, ако липсата на контролор се обясняваше само с това, че работниците не са поискали такъв, както се твърдеше пред външния свят, тогава не би се получило нищо лошо. Ако, от друга страна, надзирателите схванат като бунт срещу компанията това искане, което е не само законно, но и морално право, тогава Хал би разбрал по-добре „размирния дух“ на работниците! Ако надзирателите, както твърдяха старият Майк, Йохансон и останалите, целят да превърнат живота на някого в „истински ад“, докато го принудят да напусне, то и Хал е готов да поднесе на надзирателите някое и друго „приятно преживяване“.

— Виж, това би било приключение! — възкликна Хал.

Другият се разсмя:

— И още как!

— Мислиш, че ще ми се случи нещо като в „Пайн крийк“ — рече Хал. — Може и така да е, но трябва да разбере сам как стоят нещата. Виждаш ли, у дома имам брат, с когото водя въображаеми спорове, когато ме обземат революционни мисли. Ще ми се да мога да му кажа:

„Не съм се повеждал по ничии теории, изпитах го на гърба си и ето какво се получи“.

— Добре — каза активистът, — да кажем, че е така. Но не забравяй, че докато търсиш социалния опит за себе си и за брат си, аз вече го имам. Аз зная какво става с работниците, когато искат контролър, и не мога да си позволя да се жертвувам, само за да го доказвам отново.

— Не съм искал да се жертвуваш — разсмя се Хал. — Щом аз не искам да вляза в профсъюза, не мога да очаквам от теб да се присъединиш към нашето движение. Но ако мога да намеря няколко души, които биха рискували да поискат контролър, това не би попречило на твоята дейност, нали?

— Разбира се, че не! — потвърди другият. — Напротив, това ще ми послужи като нагледен пример. Ето ви тук работници, които дори не знаят, че имат законното право да искат контролър. Ето и други, които знаят, че ги мамат при тегленето, но не са сигурни, че ги мамат самата компания. Ако надзирателите не разрешат на някого да проверява кантара, ако стигнат дори дотам да уволнят работниците за това им искане — то тогава ще имам достатъчно кандидати за моя местен профсъюз!

— Добре — отсече Хал. — Нямам намерение сам да набирам кандидати за твоя профсъюз, но ако компанията поиска да ти помогне в това, то си е нейна работа.

Двамата скрепиха това споразумение с ръкостискане.

РОБИТЕ НА ЦАР ВЪГЛЕН
ЧАСТ ВТОРА

Хал се впусна в новото си поприще, което носеше много повече вълнения от работата на коняря или на помощника на миньора и бе съпроводено с по-големи опасности от срутването на скалите или къчовете на катъра. Леността, която идва от преумората, още не беше се развила до болестно състояние у Хал; помагаше му младостта с типичната ѝ жажда за нови и нови преживявания. Вълнуваше го това да бъде конспиратор, да носи със себе си тайни не по-малко тъмни и загадъчни от галериите на мината, в която работеше.

Но Джери Минети, който пръв научи от Хал за целта на посещението на Том Олсън в Норт Вали, познаваше по-добре този вид вълнения. Обичайното безгрижно изражение изчезна бързо от лицето му, а в очите му заискри страх.

— Зная си, че някой ден дойде — възкликна той — беда за мен и за Роза.

— Какво искаш да кажеш?

— Изпаднем в беда, сигурно изпаднем. Говоря на Роза: казваш ти социалистка — каква полза, това? Не помага никого. Какъв смисъл гласува тук, те не броят гласове на социалисти, освен на шега! Казвам, трябва да има профсъюз. Трябва да стачкуваме! Но Роза казва, чакай малко. Спести малко пари, нека деца пораснат. Тогава ние помогнем, няма значение, ако ние няма жилище.

— Та ние няма да правим профсъюз сега — възрази му Хал. — Имам съвсем друг план засега.

Но Джери не преставаше да се тревожи.

— Не може повече чака! — заяви той. — Хора няма издържат! Казвам, то дойде някой ден изведнаж — като експлозия в мина! Някой започне борба, всички бият се. — И Джери погледна Роза, чиито черни очи следяха боязливо лицето му.

— Изпаднем в беда — рече той и Хал видя как двамата погледнаха към стаята, в която спяха малкият Джери и бебето.

Хал не каза нищо. Той започваше да разбира какво означава бунтът за тези хора. Следеше с любопитство и съчувствие вътрешната

борба у тях; борба стара като човешката дума — между гласа на егоизма, удобството и благоразумието и зова на дълга, на идеала. Не фанфари възвестяваха началото на тази борба, а само един все още плах глас в душата.

След време Джери попита какво са замислили Хал и Олсън. Хал обясни, че иска да изпробва как компанията гледа на закона за контролорите. Хал смяташе, че планът е превъзходен. Какво ще каже Джери?

Джери се усмихна тъжно.

— Да, хубав план за млад човек — никакво семейство!

— Добре — рече Хал, — аз ще взема тази работа. Аз ще бъда контролор.

— Трябва да има комисия — каза Джери. — Комисия отива да говори с шефа.

— Добре, но и в тази комисия ще изберем само млади хора, хора без семейства. Някои от момчетата, които живеят в кокошарниците в колибарската махала. На тях ще им е все едно какво ще стане с тях.

Но Джери не споделяше оптимизма на Хал.

— Няма достатъчно разум, тези момчета. Иска разум да се държат. — Той обясни, че комисията трябва да се подкрепя от цяла група хора, че тази група трябва да бъде организирана, да устройва тайни събрания — всъщност такава група ще бъде нещо като профсъюз; като такава ще я третират и надзирателите и техните шпиони. А в мините подобна организация не бе разрешена. Имало няколко сърби, които искали да станат членове на някакво братство там в родината им, но дори и това им било забранено. Ако някой иска да застрахова живота или здравето си, компанията ще се погрижи за това и ще прибере и печалбите. Какво да говорим, никой не можеше да купи дори пощенски запис, за да преведе пари в родината си; пощенският чиновник, който същевременно беше и служител в лавката на компанията, продаваше някакви платежни бележки, издадени от лавката.

Ето че Хал се сблъскваше с онези трудности, за които Олсън го беше предупредил. Първата от тях беше страхът на Джери. Но Хал знаеше с положителност, че Джери не е страхливец; ако някой презираше Джери, този някой сигурно никога не е бил в положението на Джери.

— Сега не искам нищо друго от вас, освен съвет — каза Хал. — Назовете ми някои от момчетата, които заслужават доверие, и аз ще потърся тяхната помощ, без някой да ви заподозре.

— Ти мой наемател — отбеляза лаконично Джери.

Хал отново изпадна в затруднение.

— Искаш да кажеш, че и това ще ти навлече беда?

— Разбира се! Те знаят, ние говорим. Те знаят, аз говоря социализъм. Уволняват ме като нищо!

— А какво ще кажеш за братовчед ти, надзирателя в шахта №1?

— Той никаква помощ. Може и него уволнят. Кажат, проклет глупак — дал жилище на контрольор!

— Добре. Тогава ще си изляза оттук, преди още да е станало късно. Можете да кажете, че съм размирник и че сами сте ме изгонили.

Опечалени, съпрузите Минети мълчаха и се гледаха. Не им се щеше да загубят наемателя, който беше такъв добър другар, пък плащаше и добри пари. Хал беше не по-малко тъжен, защото харесваше Джери и неговата младолика жена, обикна малкия Джери и дори черноокото бебе, което вдигаше страшен шум и прекъсваше разговорите им.

— Не! — отсече Джери. — Няма бягам! Участвувам и аз!

— Чудесно — рече Хал. — Ще участвуващ, но не сега. Оставаш в мината и помагаш на Олсън, ако ме уволнят. Не бива изведнъж да загубим най-добрите си хора.

Поспориха още малко, приеха предложението на Хал и той видя как малката Роза се отпусна на стола с въздишка на облекчение. Времето за мъченичество беше отсрочено, тя можеше да се порадва още няколко седмици на тристайната си колиба, на мебелите и на хубавите дантелени пердета.

Хал се върна в пансиона на Реминицки; тежка саможертва, но тя имаше и добрите си страни, защото му даваше повече възможности за разговори с хората.

Той и Джери направиха списък на онези, на които можеше да се довери тайната. Първото име в този списък беше Майк Сикориа. Да влезе в комисията и да бъде изпратен да преговаря с надзирателя — това за стария Майк би означавало, че ненапразно се е родил на тази земя! Но нямаше да му кажат това до последния момент; страхуваха се, че може да издаде тайната във възбудата си, ако пак го минат с някоя вагонетка въглища.

Близо до Хал работеше млад българин на име Ресмак. Галерията в неговия участък се издигаше стръмно нагоре и той с мъка изтикваше обратно празните вагонетки. Веднъж, когато работеше изнурен и запотен, оттам мина Алек Стоун; с презрението на силния към физическата слабост, той стовари няколко юмука на българина. Човекът вдигна ръка — никой не можеше да каже дали в самоотбрана или просто да се предпази от следващия удар, но Стоун се нахвърли отгоре му и го зарита надолу по галерията, като сипеше по него гадни псувни. Сега човекът работеше на друго място, откъдето беше извадил вече повече от четирийсет вагонетки скална маса, за което беше получил само три долара. Никой, който бе наблюдавал лицето на българина, когато край него минаваше надзирателят, не се съмняваше, че този миньор ще участва във всякакъв вид протест.

Джери познаваше още един човек, който току-що беше изписан от болницата след запознанството си с дръжката на револвера на минния шериф. Този мъж беше поляк и за нещастие не знаеше и дума английски; но Олсън се беше свързал с друг поляк, който говореше малко английски и щеше да обясни нещата на своя сънародник. Освен това Джери познаваше и Ровета, на когото можеше напълно да се осланя.

Хал мислеше и за още една личност — за Мери Бърк. Напоследък нарочно я отбягваше; струваше му се, че така е най-добре,

но знаеше също, че е жестоко и се чувствуваше неловко. Той отново и отново премисляше случилото се между тях. Как започнаха неприятностите? Дълг на мъжа е в такива случаи да поеме вината върху себе си. Но той не обича да поеме вината и се мъчи да я омаловажи. Трябваше ли Хал да си внуши, че всичко това е станало, защото онази нощ твърде натрапчиво предложи помощта си на Мери по стръмната пътека? Тя всъщност нямаше нужда от подобна помощ и можеше да върви не по-зле от него. Но той наистина беше отишъл подалеч, подчинявайки се на един истински сантиментален изблик; беше се държал просташки — би трябвало да знае през цялото време, че недоволството на момичето, целият копнеж на изгладнялата ѝ душа щеше да намери отдушник у него — толкова „различен“ от другите, човекът с възможности, който я накара да мисли за стихосбирки!

Внезапно му хрумна разрешение на проблема. Трябваше да заинтересува Мери с друго, да намери безопасен отдушник за нейните чувства. В миньорската комисия не можеше да участва жена, но тя би могла да бъде добър съветник, а острият ѝ език би могъл да привлече и други в редовете. Подпален от новото си начинание, Хал — както повечето мъже — погледна на него съвсем безпристрастно и така изпадна в нова сантиментална примка. Той не си направи труд да помисли, че евентуалният интерес на Мери към движението за контролър може да бъде обусловен отчасти от желанието да го вижда по-често; още по-малко пък му минаваше през ума, че и той може би търси предлог да се среща с Мери.

Не, той вече си я представяше в нова роля, занимаваща се с далеч по-въодушевяващи неща от готвенето и бавенето на деца. Неговата „поетична“ фантазия пламна. Той ѝ дава надежда и ѝ сочи пътя, в чийто край тя ще постигне желаната цел. Та не е ли имало жени-водачи във всяко голямо пролетарско движение!

Тръгна към тях и я намери пред вратата на колибата.

— Радвам се да те видя, Джо Смит! — рече тя, погледна го в очите и се засмя.

— И аз се радвам, Мери Бърк.

Той оцени храброто ѝ държане и си помисли, че от нея ще стане „славно момиче“. Но забеляза, че беше по-бледна от последната им среща. Нима повяхва дори и този свеж „ирландски“ цвят на лицето!

Стори му се, че е и поотслабнала, синята басмена рокля вече не прилепваше така плътно по тялото ѝ.

Хал се впусна да обяснява:

— Мери, днес ти ми се яви като видение!

— Аз ли, момко? Какво пък ще е това?

Той се разсмя.

— Лицето ти беше чудно красиво, а косата ти блестеше като златна корона. Яздеше снежнобял кон, а на раменете ти имаше белоснежна, мека, бляскава одежда — като Орлеанската дева, или като звезда в предизборно шествие. Ти яздеше начело на една тълпа... Мери, сякаш още чувам музиката в ушите си!

— Не се занасяй, момко, какво значи всичко това?

— Да влезем и ще ти кажа.

Влязоха в празната кухня и седнаха на простите дървени столове. Мери скръсти ръце в скута си като дете, на което са обещали приказка.

— А сега, бързо — рече тя. — Искам да чуя за новата рокля, която ми подаряваш. Омръзна ли ти вече старата ми басмена рокля?

Той се усмихна заедно с нея.

— Това е рокля, която ти ще си изтъчеш сама, Мери, от най-фините нишки на твоя характер смелост, преданост и саможертва.

— Ето че пак заговори в стихове! Но какво искаш да кажеш наистина?

Хал се огледа.

— Има ли някой тук?

— Не.

Все пак той инстинктивно зашепна и довърши шепнешком разказа си. В мината е дошъл организатор от „големия профсъюз“ и се кани да вдигне робите на протест.

Усмивката изчезна от лицето на Мери.

— О, това ли било! — рече тя приглушено. Снежнобелият кон и меката бляскава одежда изчезнаха от очите ѝ. — Тук никога не могат да станат такива неща!

— Защо?

— Заради хората тук. Не си ли спомняш какво ти мазах веднъж у Рафъртови? Те са страхливци!

— О, Мери, лесно е да се каже. Но не е никак приятно да те изхвърлят от дома ти...

— Ти ли ще ми обясняваш това! — избухна ненадейно тя. — Дали не съм виждала сама!

— Зная, Мери. Но аз искам да направя нещо...

— Да, а дали и аз не съм искала да направя нещо? Казвам ти, идвало ми е да отхапя носовете на шефовете!

— Добре — разсмя се той, — може да включим това в нашата програма. — Но Мери не се поддаде на неговото добро настроение. Тя беше толкова тъжна и объркана, че на Хал му се поиска да вземе отново ръката ѝ, но той отпъди това желание. Та нали беше дошъл да намери безопасен отдушник за нейните чувства!

— Трябва да събудим духа на съпротива у тези хора, Мери!

— Няма да можеш, Джо... няма да успееш с английски говорещите. С гърците и българите е възможно — те се бият в родината си, може би ще се бият и тук. Но ирландците — не, никога! Тези, у които беше останала някаква гордост, си отидоха отдавна. А другите, които останаха, се превърнаха във влечуги. Познавам ги, до един ги зная. Мърморят и псуват шефа, но после се сетят за черния списък, връщат се и пълзят в краката му.

— Тези хора се нуждаят от...

— Пиячка им трябва на тях и да скитат с лоши жени по градовете около мините, и да не спят по цели нощи, и да обират един друг парите си с мазна колода карти! Те се отдават на удоволствия там, където ги намерят, и не търсят нищо по-хубаво.

— Но ако това е така, Мери, не е ли още по-наложително да се помъчим да ги просветим? Ако не заради самите тях, поне заради децата им! Децата не бива да растат така. Те поне учат английски...

Мери се разсмя подигравателно.

— Ходил ли си да видиш това училище?

Когато Хал отговори отрицателно, тя му разказа, че в една стая са натъпкани сто и двайсет деца, по трима на чин и в плътни редици около стените. С резки гневни думи тя продължи да обяснява, че разходите за училището трябвало да се покриват от данъците, но тъй като никой, освен компанията не притежавал никаква собственост, всичко минало в ръцете на компанията. Училищното настоятелство се състои от мистър Картрайт, минен надзирател, Джейк Предович, служещ в магазина на компанията, и проповедника преподобния

Спрагс. Старият Спрагс би облизал и пода, ако началството му нареди това...

— Хайде, хайде — разсмя се Хал. — Имаш му зъб, защото дядо му е бил оранжист^[1]!

[1] Член на ирландска ултрапротестантска партия. — Б.пр. ↑

Мери Бърк беше закърмена с отчаяние и тази отрова бе всмукана дълбоко в кръвта ѝ. Хал започна да разбира, че да ѝ се вдъхне надежда няма да е по-лесно, отколкото да се раздвижат работниците, които тя презираше. Несъмнено тя бе достатъчно храбра, но как би могъл да я придума да бъде храбра за хора, които сами нямаха никаква храброст.

— Мери, дълбоко в душата си ти не мразиш тези хора — каза той. — Познаваш страданията им и им съчувствуваеш заради тях. Даваш последния си цент за децата им, когато се наложи...

— Ех ти, момко! — извика тя и той видя как очите ѝ се наляха със сълзи. — Та нали омразата ми идва от това, че ги обичам толкова много! Понякога ми се ще да убия надзирателите, а друг път — самите тях. Кажете ми какво искате от мен?

И още преди да ѝ отговори, тя започна да изброява всичките си познати в мината. Да, има един, с когото Хал непременно трябва да поговори; той наистина е твърде стар да се присъедини към тях, но може да им даде ценни съвети и могат да бъдат сигурни, че никога няма да ги предаде. Това беше старият Йон Едстрьом, един швед от Минесота, който работеше в този район, откакто съществуваша мините. Беше участвувал в голямата стачка преди осем години и оттогава фигурираше в черния списък заедно с четиримата си синове. Синовете вече бяха се разпръснали по всички краища на света, но баща им беше останал тук и се препитаваше с работа във фермите и по пътищата. Преди две години, по време на усилена работа и недостиг на работници, старият Едстрьом бе успял да се върне на работа в мините.

— Той е стар, много стар — обясни Мери, — сигурно е вече към шейсет. А когато Хал ѝ възрази, че тази възраст съвсем не е толкова страшна, тя каза, че рядко човек на тази възраст е в състояние да работи в мината и всъщност малцина са онези, които изобщо доживяват до шейсет. Жената на Едстрьом сега беше на смъртно легло и на него не му беше леко.

— Няма да е справедливо, ако станем причина старецът да загуби работата си — рече Мери, — но той поне може да ви даде

добър съвет.

Същата вечер двамата отидоха при Едстрьом. Той живееше в малка неизмазана колиба в колибарската махала. Единствената стая беше с глинен под и наполовина преградена с нерендосани дъски, които скриваха умиращата от очите на гостите. Жената боледуваше от рак и в стаята се носеше отвратителна миризма. Отначало Хал не можеше да се насили да мисли за нищо друго; най-сетне надви слабостта си, като си каза, че на война е като на война — човек трябва да бъде готов и за болницата, и за парадния плац.

Огледа се наоколо и забеляза, че дупките по стените бяха запушени с парцали, а счупените прозорци бяха облепени с амбалажна хартия. Старецът очевидно полагаше усилия да поддържа чистота в стаята. На една лавица Хал видя и книги. Макар че беше само септември, вечерно време в планината застудяваше. Старецът беше стъкмил огън в малката чугунена печка и стоеше сгущен край нея. Той почти нямаше коса, а разчорлената му брада беше толкова бяла, колкото това е възможно в една каменовъглена мина. Човек най-напред забелязваше поразително бледото лице, а сетне добротата, която струеше от уморените тъмни очи. Гласът му беше благ като милувка. Старецът се надигна да поздрави гостите и подаде на Хал треперещата си ръка. Мазолеста и обезформена, тя наподобяваше животинска лапа. Той се присегна, предложи на гостите пейка и се извини за безпорядъка в стаята. Като гледаше стареца, на Хал му хрумна, че на шейсет години човек може би все още става за работа в мината, но на шейсет и една едва ли ще може да продължи.

Хал беше помолил Мери да не казва нищо за целта на посещениято им, докато Хал сам не прецени момента за това. Затова девойката се осведоми най-напред за мисис Едстрьом. Нищо ново, отговори старецът. Лежи, както обикновено, в дълбок унес. Доктор Барет идвал пак, но и той не можел да стори друго, освен да ѝ даде морфин. Никой не бил вече в състояние, да ѝ помогне, заявил лекарят.

— А той самият, че не може, това е повече от сигурно! — изсумтя презрително Мери.

— Не е чак толкова лош, когато е трезвен — поясни кротко Едстрьом.

— Кога ли пък е трезвен! — възрази отново Мери и като се обърна към Хал, обясни: — Доктор Барет е братовчед на главния

надзирател.

Но Едстрьом смяташе, че все пак нещата тук бяха по-добре, отколкото другаде. В Харвис Рън, където работел някога, един човек наранил окото си. При наложилата се след това операция той загубил окото си поради невниманието на лекаря. Счупени крайници често били намествани лошо и зараствали накриво; хората трябвало да избират или да останат сакати, или да потърсят помощта на друг лекар, който да строши костите и да ги намести отново. Медицинското обслужване беше както и всичко друго — лекарят е звено от механизма на компанията, и почнеш ли да приказваш много срещу него, пръждосвай се надолу по каньона. При това, независимо че ти удържат по един долар от месечната заплата, визитите на лекаря се заплащат извънредно, и то колкото поиска.

— И вие плащате? — попита Хал.

— Удържат ти от заплата — рече старецът.

— Понякога дори се плаща за нищо — добави Мери. — Удържаха 25 долара на мисис Замбони за последното й бебе, макар че доктор Барет пристигна цели три часа след раждането!

Разговорът продължаваше. Тъй като искаше да предразположи стареца, Хал заговори за различните затруднения на миньорите и накрая подхвърли, че спасението може би се крие в създаването на профсъюз. Тъмните очи на Едстрьом се опряха изпитателно върху него, а после се обърнаха към Мери.

— Джо е наше момче — избърза девойката. — Можеш да му вярваш.

Едстрьом пак не отговори направо, а отбеляза, че веднъж е участвувал в стачка, вече е белязан човек и в мината ще го търпят дотогава, докато се занимава само със собствените си работи. Участието му в голямата стачка още не е забравено; разрешили му да работи отново, защото в момента имали нужда от работници, а и донякъде, защото надзирателят на шахтата се оказал негов личен приятел.

— Разкажи му за голямата стачка — помоли го Мери. — Джо е отскоро в този район.

Гаранцията на Мери за почтеността на Хал очевидно беше достатъчна за стареца, защото той започна да разказва за онези страшни събития, за които и досега разправяха шепнешком из мините. Десет хиляди роби бяха се вдигнали в мощен протест за свобода и протестът бе смазан безмилостно. Още в началото на експлоатацията на мините техните собственици контролираха местните власти. При възникналата критична ситуация тогава собствениците вдигнали щатската гвардия и я използвали открито да върнат стачниците на работа. Стачните ръководители и активистите били заловени и хвърлени в затвора без съд и присъда. Когато затворите се препълнили, наблъскали около двеста души в един открит обор за бикове; през нощта ги натоварили на фургони, изкарали ги извън границите на щата и ги оставили наред пустинята, без хляб и вода.

Йон Едстрьом беше един от тези двеста души. Той разказа как един от синовете му бил бит и почти осакатен в затвора; другият бил държан няколко седмици в една влажна изба, откъдето си спечелил

ревматизъм за цял живот. Офицерите от щатската гвардия вършели тези неща! Дори когато някои от местната гражданска администрация се опитали да протестират, гвардейците арестували и тях. На съдиите от гражданските съдилища било забранено да заседават — за неподчинение ги очаквало затвор. „По дяволите конституцията!“ — провъзгласил командувачият гвардейските части генерал. А неговият заместник завещал на историята сентенцията: „Никаква неприкосновеност на личността, ще ги аутопсираме!“.

Том Олсън беше поразил Хал със самообладанието си, но този старик му направи още по-дълбоко впечатление. Докато го слушаше, Хал бе обзет от боязливо благоговение. Колкото и странно да изглеждаше, Йон Едстрьом разправяше за тези жестоки преживелици спокойно, без горест в гласа си и без лошо чувство в душата си. Затънал в нужда и отчаяние, загубил семейството си, с глада и мизерията пред прага му, този старец бе в състояние да хвърли поглед в миналото, без да мрази онези, които бяха го съсипали. И това отношение не се дължеше на неговата старост и слабост, не означаваше, че е загубил бунтарския си дух; четейки икономиката, той бе стигнал до заключението, че сегашната система е порочна, тя заслепява очите на хората и трови душите им. Идват по-добри дни, твърдеше старецът, когато тази порочна система ще бъде променена и отново ще бъде възможно хората да бъдат състрадателни един към друг.

Тук Мери Бърк се намеси в разговора и отново даде израз на дълбаещото я отчаяние. Как би могло да се променят нещата? Господарите са подли, а работниците са страхливци и предатели. Остава само бог да промени нещата, а той отдавна ги е оставил такива, каквито са!

Хал очакваше с интерес отговора на Едстрьом по този въпрос.

— Мери — рече старецът, — чела ли си някога нещо за мравките в Африка?

— Не.

— Милиони и милиони мравки пътуват в дълги редици. Когато стигнат до някой ров, първите падат вътре, отгоре падат следващите, след тях други и други, докато запълнят рова и останалите минат отгатък. Ние сме мравки, Мери.

— Никой няма да мине оттатък! — извика девойката. — Колкото и да падат вътре, този ров е бездънен.

— Никоя от мравките не може да знае това, Мери. Те знаят само, че трябва да падат. Дори и мъртви, те се вкопчват една в друга и правят мост, по който минават останалите.

— Аз ще мина встрани! — разгореци се тя. — Не искам да се жертвувам!

— Може и да кривнеш — отвърна старецът, — но после пак ще се върнеш в редиците. Познавам те по-добре, Мери, отколкото ти знаеш себе си.

В колибката се възцари мълчание. Отвън, свиреше ранният есенен вятър и изведнъж животът се стори на Хал суров и безмилостен. В младежката си разпаленост той си представяше живота на революционера като нещо вълнуващо, но да бъдеш мравка, една от милионите, да загинеш в бездънния ров — човек трудно можеше да си наложи да помисли такова нещо! Той погледна приведената фигура на този белокоп труженник, очертаваща се смътно на слабата светлина на лампата, и изведнъж се улови, че мисли за картината на Рембранд „Христос в Емаус“: зле осветената стая в мръсната кръчма, двамата дрипави мъже, онемели от ореола около главата на техния сътрапезник. На човек не трябваше много фантазия, за да види ореол и около главата на този благодушен старец.

— Никога не съм се надявал да доживея това — заговори тихо старикът. — Надявах се, че поне момчетата ми ще го видят... но сега и в това не съм сигурен. Но никога през живота си не съм се съмнявал, че някой ден работниците ще отидат в обетованата земя. Тогава те няма да бъдат повече роби и създаденото от тях няма да бъде прахосвано от разни безделници. И запомни това от човек, който знае, Мери — работник или работничка, които не носят в себе си тази вяра, са загубили смисъла на живота.

Хал разбра, че може спокойно да се довери на този човек и му разказа за своя план. Сетне, като си спомни за предупреждението на Мери, добави:

— Искаме от вас само съвети. Болната ви жена...

— Тя вече си отива — прекъсна го тъжно старецът. — Скоро и аз ще я последвам. Но малкото сили, които ми остават, могат да бъдат използвани за делото.

Хората, които се препитаваха от копаенето на въглища, гледаха на това съзаклятие като на зловеща действителност. Но Хал дори и в най-тежките моменти, продължаваше да изпитва романтични тръпки. Беше чел неща за революционери и за полицаите, които ги преследват. Знаеше, че човек може да преживее подобни неща в Русия, но ако някой му беше казал, че такива работи стават и в неговата свободна Америка, на няколко часа път от родния му град и от университета, не би повярвал на подобно твърдение.

На другата вечер шахтният надзирател спря Хал на улицата. При тази внезапна среща Хал се изплаши като джебчия, който е налетял на полицаи.

— Здравей, момко — рече надзирателят.

— Здравейте, мистър Стоун.

— Искам да си поговорим.

— Добре, сър — съгласи се Хал и си помисли: „Пипна ме!“.

— Ела в дома ми — покани го Стоун. Хал го последва с чувството, че белезниците вече бяха на ръцете му. — Слушай — рече Стоун, докато вървяха, — нали трябваше да ми кажеш, ако чуеш някакви приказки из мината?

— Не съм чул нищо, сър.

— Да-а, май ще трябва да се поразшаваш, във всяка мина си има мърморковци. — Това предизвика дълбока облекчителна въздишка у Хал. Напразно беше брал страх!

Стигнаха до дома на надзирателя, той изнесе стол на верандата и кимна на Хал и той да си изнесе друг стол. Поседяха така в здрача, сетне Стоун заговори тихо:

— Впрочем сега искам да поговорим за нещо друго — за изборите.

— Избори ли, сър?

— Не знаеш ли, че идат избори? Конгресменът в нашия район умря и след три седмици във вторник ще има допълнителни избори.

— Разбирам, сър. — И Хал вътрешно се зарадва, сега сам ще разбере онова, което Том Олсън му беше препоръчал да разбере.

— Не си ли чул нищо за това? — попита надзирателят.

— Абсолютно нищо, сър. Никога не обръщам много внимание на политиката, не разбирам нищо от нея.

— Ето това бих искал да чуя от всеки миньор — каза надзирателят приятелски. — Ако всички бяха достатъчно умни да оставят политиката на политиците, щяха да бъдат къде по-добре. От тях се иска да си гледат работата.

— Да, сър — съгласи се смирено Хал, — както и човек трябва да се грижи за катърите, за да не заболее от колики.

Стоун се усмихна одобрително:

— По-умен си от другите. Ако се държиш за мен, има шанс да напреднеш.

— Благодаря ви, мистър Стоун. Вие само ми дайте възможност.

— Ами ето тези избори. Всяка година ни изпращат купчина пари за тях. Част от парите могат да бъдат твои.

— Май няма да са ми излишни — рече Хал и явно се пооживи. — Какво трябва да сторя?

Последва пауза, докато Стоун дърпаше от лулата си. Сетне той продължи делово:

— Трябва ми някой, който да поразузнае как стоят нещата и да ми докладва. Дойде ми наум, че ще е по-добре да не използвам хората, които обикновено работят за мен, а някой, когото не подозират. В Шеридан и Педро разправят, че демократите бая са се пораздвижили и това тревожи компанията. Предполагам, че знаеш, че „Дженеръл фюъл“ е републиканска?

— Чувал съм това.

— Може да ти се струва, че един конгресмен няма кой знае колко общо с нас, като е чак във Вашингтон, но ако му разрешим на предизборната кампания да разправя на хората, че компанията ги мами, това ще има лошо влияние. Та бих искал да пообиколиш малко, да поговориш с хората за политика и да разбереш дали някои са слушали Макдъгъл — той е тукашният демократ, разбираш ли. И искам да разбереш дали демократите внасят позиви в мината и дали са изпратили агенти тук. Виждаш ли, те настояват да дойдат тук, да държат речи и да правят разни други неща. Норт Вали се води към

града, така че законът донякъде е на тяхна страна; и ако им попречим да дойдат тук, ще вдигнат врява по вестниците и става лошо. Та ще трябва да ги минем тихомълком. За наш късмет тук няма зала за събрания, а една тукашна наредба забранява събранията на открито. Ако се опитат да внесат позиви, ще трябва да им се случи нещо, преди да бъдат разпространени. Разбираш ли?

— Разбрано — каза Хал и си помисли за пропагандната литература на Том Олсън.

— Ще разгласим, че компанията иска да бъде избран републиканецът. А ти се оглеждай и виж как ще възприемат това в мината.

— Това ми се струва доста лесна работа. Но кажете ми, мистър Стоун, защо се тревожите? Нима толкова много от тези макаронаджии имат избирателни прана?

— Работата не е толкова до макаронаджиите. Ние ги натурализираме нарочно — за чаша бира те гласуват, както искаме. Но английски говорещите, или чужденците, които отдавна са тук и са станали самонадеяни — това са хората, които трябва да наблюдаваме. Такива почнат ли да политиканствуват, не можеш ги спря; преди да се усетиш, започнали да слушат профсъюзните агитатори, а после почват да искат те да въртят работите тук.

— О, сега разбирам — рече Хал с надеждата, че го е казал убедително.

Но надзирателят бе потънал в своите си грижи.

— Оня ден казах на Сай Адамс: трябва ми хора, които да говорят някакъв нов жаргон — такъв, дето никой няма да може да го разбере. Но това пък ми се струва много несериозно. Няма как да им попречиш да понаучат малко английски.

Хал реши да се възползува от случая да понаучи нещо повече.

— Мистър Стоун, но нали може да не броите изобщо гласовете, ако не искате!

— Хм, ще ти обясня: това е най-лесният начин да свършиш работата. Когато бях главен надзирател в Хепи Гълч, хич не си губехме времето с политика. Тогава компанията беше към демократите. През нощта преди изборите просто написахме четиристотин гласа за кандидатите на демократите. Но не щеш ли републиканците замъкнаха в града маса хора и ги накараха да се закълнат, че са гласували за тях в

мината. Републиканските вестници гръмнаха цялата история и някакъв побъркан съдия нареди повторно преброяване на гласовете. Цяла нощ висяхме над новите бюлетини. Купища неприятности ни струва тази работа!

Стоун се разсмя и Хал благоразумно стори същото.

— Та виждаш, че и това трябва да се учи. Ако в мината са подадени гласове за кандидата на противника, това се разчува, и ако резултатите показват премного гласове за нашия кандидат, започва страхотно мърморене. Много от шефовете не ги е еня, но тогава аз си взех поука и сега си имам собствена система: да не допускам зараждането на никаква опозиция. Разбираш ли?

— Да.

— Може би минният майстор няма право да се бърка в политиката, но по едно нещо той има решителната дума и това е кой работи в мината му. Най-лесното нещо е да прочистваш, да прочистваш...

Хал никога нямаше да забрави движението на мускулестите ръце на Алек Стоун, с което той придружи думите си. Когато Стоун продължи, от гласа му вече липсваше обичайният добродушен тон:

— Онези, които не искат да гласуват така, както аз искам, могат да гласуват, където си искат другаде. Това е всичко, което мога да кажа за политиката!

Последва нова пауза и Стоун задърпа от лулата си. Тогава може би му хрумна, че едва ли са нужни толкова много подробности при дресирането на един политически новобранец. И Стоун се върна отново към добродушния си тон:

— Ето какво ще направиш, момко. Утре си изкълчваш китката, та да не можеш да работиш няколко дни. Това ще ти даде възможност да поскиташ насам-натам и да чуеш какво се говори. Междувременно аз ще се погрижа да получиш заплатата си за това време.

— Виж, това е добре — рече Хал, но показва пред своя събеседник само част от истинското си задоволство!

Надзирателят стана и изчука тютюна от лулата си.

— И умната — искам работа от теб! Пуснал съм и друг по тая част и сравнявам резултатите. Пък и отде да знаеш — може да пратя някого да следи и теб.

— Разбирам — ухили се Хал, — ще се помъча да не забравям това.

Първата работа на Хал бе да потърси Том Олсън и да му разкаже тази случка. И двамата се посмяха добре.

— Вече съм и протеже на шефа! — ликуваше Хал. Но Олсън изведнъж стана сериозен.

— Внимавай в това, което вършиш за този тип.

— Защо?

— Може по-късно да го използва срещу теб. Едно от средствата на тези господа срещу някой, който им мъти водата, е да докажат, че той е взел пари от тях, или че е поискал пари.

— Но той няма да има никакви доказателства.

— Точно това искам да ти кажа — не му предоставяй никакви доказателства. Ако Стоун вземе да разправя, че си въртел политика по негови указания, някой от хората може да си спомни, че наистина си го разпитвал за политика. Така че пази се от белязани пари.

Хал се разсмя:

— Напоследък парите не се свъртат за дълго в джоба ми. Но какво да ми кажа, ако ми поиска сведения?

— Най-добре така да си наредиш работата, Джо, че да няма време да те разпитва за сведения.

— Добре — рече Хал. — Както и да е, но смятам да се позабавлявам по възможност най-пълно капо протеже на шефа!

Рано сутринта, когато отиде на работа, Хал пристъпи към „изкълчване на китката си“. Заразхожда се насам-натам с изкривено от болка лице и обезпокои стария Майк; когато най-сетне реши, че не може да остане повече, Майк го съпроводи на половината път до асансьора, като му даваше съвети да слага топли и студени компреси на ръката си. Хал остави стария словак да се оправя сам и излезе горе да се наслаждава на чудната слънчева светлина и на още по-чудната светлина от благоволението на шефа.

Отиде най-напред в стаята си, забинтова китката си с парче от стара риза, а отгоре я стегна с чиста носна кърпа. Това вече му даваше

право да се разкарва из мината и да предизвиква съчувствие у всички срещнати. Сетне излезе.

По пътя за платформата за теглене на шахта № 1 той среща дребен, жилав, подвижен мъж с неспокойни черни очи и мършаво будно лице. Беше облечен в обикновен миньорски комбинезон, но въпреки това никой не би го взел за обикновен работник. Всичко в него говореше за власт.

— Добро утро, мистър Картрайт — рече Хал.

— Добро утро — отговори главният надзирател. Сетне хвърли поглед към превръзката на Хал. — Пострадал си?

— Да, сър. Леко изкълчване, но си помислих, че е по-добре да поотпочина.

— Ходи ли на лекар?

— Не, сър. Смятам, че не е чак толкова сериозно.

— По-добре иди. Човек никога не може да бъде сигурен с тези навяхвалия.

— Добре, сър — каза Хал. Сетне, докато надзирателят се канеше да отmine, той добави: — Мислите ли, мистър Картрайт, че Макдъгъл има някакъв шанс да бъде избран?

— Не зная — отговори изненадано другият. — Сигурно не. Ти няма да гласуваш за него, нали?

— О, не! Аз съм републиканец — по рождение. Просто си мислех дали сте чули да говорят за нето.

— Хм, точно аз едва ли ще чуя такова нещо. Интересуваш ли се от политика?

— Да, сър... в известен смисъл. Впрочем това обяснява навяхването на ръката ми.

— Как така? Да не си се бил?

— Не, сър. Виждате ли, мистър Стоун искаше да поопипам настроенята в мината и смяташе, че е по-добре да навехна ръката си и да не работя, известие време.

„Главният“ се втрени в Хал и не можа да сдържи смеха си. Сетне се огледа наоколо.

— Трябва да внимаваш, като говориш такива неща — рече той.

— Смятах, че спокойно мога да се доверя на главния надзирател — отбеляза Хал сдържано.

Другият го измери с острия си поглед. И Хал, обхванат от духа на политическата демокрация, си позволи да отвърне със същия поглед.

— Буден младеж си — рече накрая Картрайт. — Ориентирай се тук, постарай се да бъдеш от полза и аз ще се погрижа да не бъдеш забравен.

— Добре, сър... Благодаря ви.

— Сега по тези избори може да станеш и избран агент. Това носи по три долара на ден.

— Много добре, сър. — И Хал отново се усмихна. — Чух, че вие сте кметът на Норт Вали.

— Така е.

— А мировият съдия бил служител във вашия магазин. Добре, мистър Картрайт, ако ви дотрябва председател на здравната комисия или кучкар, на ваше разположение съм — веднага щом се оправи китката ми.

И Хал продължи пътя си. Подобно „майтапене“ от страна на един помощник-миньор звучеше, разбира се, невероятно нахално. Главният надзирател остана да гледа след него, начумерен и недоумяващ.

Без да хвърли поглед назад, Хал влезе в магазина на компанията. Табелата над вратата гласеше: „Търговска компания Норт Вали“. Вътре една сръбкиня обясняваше с жестове какво иска да купи, а две литовски момиченца гледаха как им теглят фунт захар. Хал приближи до мъжа зад везните: това бе човек на средна възраст, с пожълтели от тютюневия сок мустаци.

— Добро утро, съдия!

— Тъхъ! — избоботи вместо поздрав Сайлъс Адамс, мирови съдия в град Норт Вали.

— Съдия, какво мислите за изборите? — попита Хал.

— Нищо не мисля, тегля захар.

— Някои от тукашните дали ще гласуват за Макдъгъл?

— Ако има такива, по-добре да не ми се обаждат!

— Какво? — усмихна се Хал. — В нашата свободна американска република?

— В тази част на свободната американска република човек е свободен да копае въглища, но не и да гласува за мерзавец като Макдъгъл.

Сетне, като премери захарта, мировият съдия отрязва ново парче тютюн за дъвчене от пресованата пачка и се обърна към Хал:

— Какво ще купуваш?

Хал поиска половия фунт сушени праскови, за да оправдае мотаенето си из магазина и за да може да прави, компания на челюстите на съдията. Докато, му изпълняваха поръчката, той седна на тезгяха.

— Знаете ли — рече Хал, — едно време и аз работех в колониал.

— Тъй ли? Къде?

— „Петерсън & Ко“ в Уестърн сити. — Хал беше казал това вече толкова пъти, че сам започна да си вярва.

— Добре ли плащат там?

— Ами, доста добре. — И като се усети, че си няма и понятие какво би било „добра заплата“ в един колониал, Хал бързо добави: —

Взех, та си навехнах китката!

— Тъй ли?

Съдията не беше от общителните, но Хал упорствуваше, защото не можеше да повярва, че в един провинциален магазин някой ще пропусне възможността да побистри политиката, дори и с един помощник-миньор.

— Кажете ми — попита той, — какво толкова му е лошото на Макдъгъл?

— Лошото му е, че компанията е срещу него — отсече съдията. Той погледна изпитателно младия миньор. — Ти бистриш политиката, а? — изръмжа той.

Но в смеещите се кестеняви очи на младия миньор личеше само задоволство от предишния отговор и това подлъга съдията да уточни подробно всички пороци на евентуалния конгресмен. Завърза се разговор и скоро към него се присъединиха и други от намиращите се в магазина: Боб Джонсън, счетоводител и началник на пощата, и Джейк Предович, евреин от Галиция, който беше член на местното училищно настоятелство и знаеше наименованията на основните бакалски артикули на петнайсет езика.

Хал чу подобно изложение на престъпленията на опозицията в окръга Педро. Нейният кандидат Макдъгъл дошъл в щата като нагъл комарджия, а сега държи речи из църквите и разисква моралната етика на обществото.

— При това дружи с областния председател на партията, който има три различни семейства в Педро! — твърдеше Адамс.

— Да — осмели се Хал, — но ако слуховете са верни, и председателят на Републиканската партия не е светец. Разправят, че на последния конгрес бил пиян...

— Може и така да е — рече съдията. — Но ние не гоним гласовете на въздържателите, не ни трябват и гласовете на работниците — да се мъчим като демократите да настървяваме сбирщината в мините, като им обещаваме големи заплати и по-къс работен ден. Не знае ли този приятел, че не може да им издействува тези неща? Но той си прави сметка, че ще иде във Вашингтон и ще ни остави тук да сърбаме кашата, която е забъркал!

— Що се тормозиш — намеси се Боб Джонсън, — тоя няма да види никакъв Вашингтон!

Другите двама кимнаха в знак на съгласие. Хал се осмели пак:

— Макдъгъл разправя, че пускате фалшиви бюлетини в урните.

— А какво мислиш правят неговите хора в градовете? Трябва да им излезем насреща по някакъв начин, не е ли тъй?

— Разбирам — рече Хал наивно. — Пускате повече фалшиви бюлетини от тях.

— Понякога пълним урните, а понякога тъпчем избирателите. — Последва самоволно хихикане от другите. Съдията се отдаде на спомени. — Преди две години бях преброител в Шеридан и разбрахме, че сме им дали да ни изпреварят — бяха спечелили целия щат. „По дяволите! — рече Алф Реймънд. — Ще им покажем един номер от миньорските окръзи. И няма да има никакво повторно броене!“ Не съобщихме броя на нашите гласове, докато не станаха ясни другите бройки. А когато видяхме колко гласа не ни достигат, допълнихме ги и толкоз.

— Това изглежда доста лесен начин — отбеляза Хал. — Бая зор ще видят, ако искат да надхитрят Алф.

— И още как! — съгласи се Сай, със самодоволството на човек, който принадлежи към тази изобретателна шайка. — Оттогава наричат този окръг „Империята на Реймънд“.

— Сигурно всичко е в кърпа вързано — констатира Хал, — щом като си шериф и от теб зависи назначаването на такъв брой заместник-шерифи, какъвто е необходим в тези мини!

— Да. А като вземем и монопола върху продажбата на алкохол. Ако ти трябва разрешително да продаваш алкохол, не само ще гласуваш за Алф, а и редовно ще му пускаш по нещо!

— Та с това човек може да направи състояние! — удиви се Хал, а съдията, началникът на пощата и училищният настоятел изглеждаха като деца, заслушани в някаква приказка за разкошен пир.

— И още как! — потвърдиха хорово те.

— Май доста пари струва да въртиш политиката в този окръг — добави Хал.

— О, можеш да си сигурен, че Алф не дава нищо за това! Това е работа на компанията.

Горното пояснение дойде от съдията, а училищният настоятел добави:

— В мините бирата е пари.

— О, сега разбирам! — разсмя се Хал. — Компанията плаща за бирата и я използва да печели гласове за Алф.

— Точно така! — рече началникът на пощата. Той бръкна в джоба си за пура и Хал видя на жилетката му сребърна значка.

— Помощник шерифска, а? — попита той. Сетне се обърна и затърси с поглед по жилетката на настоящателя. — А вашата къде е?

— Получавам я преди изборите — ухили се Джейк.

— А вашата, съдия?

— Аз съм мирови съдия, млади човече — заяви Сайлъс с достойнство.

Облягайки се на тезгяха, Хал забеляза някаква издупчина на десния хълбок на настоящателя, под сакото му. Той посегна с ръка натам, за да се увери, но другият инстинктивно покри револвера с ръката си.

Хал се обърна към началника на пощата.

— Вашият?

— Под тезгяха — ухили се Боб.

— А вашият, съдия?

— Моят е в чекмеджето — рече съдията. Хол пое дълбоко дъх.

— По дяволите! — удиви се той. — Та това си е жив капан!

Успя да запази веселото изражение на лицето си, но почувствува как отвътре в него напират далеч не забавни чувства. Той постепенно губеше първоначалния „лек безгрижен възторг“, с който бе дошъл в Норт Вали.

Два дни след началото на политическата кариера на Хал беше решено онези работници, които смятаха да настояват за свой контролор при тегленето на въглищата, да се съберат в дома на мисис Дейвид. Когато този ден Майк Сикориа излезе от мината, Хал го дръпна настрана и го осведоми за предстоящата среща. На лицето на стария словак се изписа възхищение. Той сграбчи за раменете своя помощник:

— Ти сериозно ли?

— Разбира се, че сериозно. Искаш ли да влезеш в комисията, която ще говори с надзирателя?

— Плуха Бйедна! — изруга Майк на родния си език. — За бога, пак ще стягам стария си куфар.

Хал се почувствува виновен, трябваше ли наистина да забърква стареца в тази работа?

— Мислиш, че ще трябва да се махаш от мината? — попита той.

— Този път ще се махна от щата! Може дори да се върна в родината! — И Хал разбра, че дори и да иска, вече няма да може да спре стареца. Последният беше толкова възбуден, че почти не помириса вечерята си, и помощникът му се уплаши да го остави сам, да не би да издрънка нещо излишно.

По уговорка участниците в срещата трябваше да отидат там поотделно и по различни пътища. Хал пристигна един от първите и забеляза, че пердетата в дома са спуснати и лампите горят с намален фитил. Влезе през задната врата, където на стража стоеше „Големият Джек“ Дейвид. Големият Джек, който в родината си членуваше във Федерацията на миньорите от Южен Уелс, се увери в самоличността на Хал и го пусна, без да каже нито дума.

Хал завари вътре Майк, който беше пристигнал пръв на срещата. Мисис Дейвид, черноока женица, чийто език „мелеше“ непрекъснато, се суетеше насам-натам и оправяше стаята, беше толкова изнервена, че не я свърташе на едно място. Семейство Дейвид бяха пристигнали от родината си само преди около година и нещо и бяха донесли в новия

си дом всичките си сватбени подаръци — картини, разни дребни вещи и бельо. Това беше най-спретнатият дом, който Хал беше посещавал досега в Норт Вали.

Пристигна и младият италианец Ровета, а след него и старият Йон Едстрьом. Тъй като в къщата нямаше достатъчно столове, мисис Дейвид беше наредила покрай една от стените няколко покрити с черги сандъци. Хал забеляза, че всички от присъстващите седнаха на сандъците и оставиха столовете за следващите гости. Всеки новопристигнал поздравяваше другите с леко кимване и заемаше мястото си. В стаята цареше тишина.

Още с влизането на Мери Бърк Хал разбра — по израза на лицето и по държането ѝ, че тя отново е изпаднала в обичайното си песимистично настроение. За момент това дори го поядоса. Тази авантюра го изпълваше с такъв трепет, че искаше всички да почувствуват подобно вълнение — и особено Мери! У него, както и при всички други, които не са страдали много, състоянието на безкрайно страдание у други хора будеше отвращение. Естествено Мери имаше достатъчно основания за мрачното си настроение, но дали тя самата бе счела за необходимо да търси прошка за своето „мърморене“, както се бе изразила тя! Тя знаеше, че той очаква от нея да помогне при вдъхването на кураж у другите, а ето че сега се беше присвила в един тъгъл и гледаше, сякаш бе казала преди това: „Аз съм мравка и ще остана в редицата, но няма да се преструвам, че храня някаква надежда с това!“.

Роза и Джери бяха настояли да дойдат на срещата, въпреки че Хал им предложи да не идват. След тях пристигна българинът Ресмак, сетне поляците Кловоски и Замиеровски. Техните имена затрудняваха Хал, но поляците съвсем не се обиждаха от това; те добродушно се хилеха, когато той преплиташе езика си, нито пък биха възразили, ако той се откажеше от безнадеждните си усилия и ги назовеше Тони и Пийт. Те бяха кротки хора, примирени да бъдат блъскани насам-натам през целия си живот. Хал разглеждаше поред присвитите фигури на присъстващите и изнурените им от тежкия труд лица, които изглеждаха още по-навъсени и печални на слабата светлина. Той се питаше дали жестокото малтретиране, което ги бе подтикнало към протест, ще бъде достатъчно да ги държи сплотени.

Един от по-късно пристигащите, който не беше разбрал добре уговорката, почука на предната врата, и Хал забеляза, че всички се сепнаха, а някои дори се надигнаха тревожно от местата си. Стори му се, че пак потъва в атмосферата на романите за революционния живот в Русия, трябваше да си напомни, че тези мъже и жени, събрани тук като шайка престъпници, възнамеряваха просто да настояват за едно право, което им беше гарантирано от закона.

Последен дойде един австрийски миньор на име Хусар, с когото се беше свързал Олсън. Сега, когато настъпи времето за действия, всички започнаха да се оглеждат притеснено. Малцина от тях имаха конспиративен опит, повечето не знаеха изобщо какво да правят. Олсън нарочно не беше дошъл. Тези хора сами трябваше да се оправят с проблема за контролора.

— Кой ще говори? — рече накрая мисис Дейвид, и тъй като мълчанието продължи, тя се обърна към Хал. — Вие ще бъдете контролорът, говорете вие.

— Аз съм най-младият тук — усмихна се Хал. — Нека да почне някой от по-възрастните.

Но никой друг не се усмихна.

— Карай! — възкликна старият Майк.

И Хал трябваше най-сетне да стане. Това щеше да му се случва още много пъти; фактът, че беше американец и образован човек го принуждаваше да поема ролята на ръководител.

— Както разбирам, искате да имате свой контролор при тегленето на въглищата. Чух, че дневната надница на контролора е три долара, но между нас са само седмина миньори, а това не е достатъчно. Мога да ви предложа да поема тази работа срещу двайсет и пет цента на ден от седмината, което прави по-малко, отколкото получавам сега като помощник. Ако успеем да привлечем към нас трийсет души, тогава ще искам по десет цента на ден от всекиго, което прави трите долара. Така справедливо ли е?

— Разбира се! — отсече Майк. Останалите също изразиха съгласие.

— Добре. Всички, които работите в мината, знаете, че ви мамят при тегленето на въглищата. Ако компанията трябва да заплати действителното тегло, това ще й струва няколкостотин долара на ден повече, а никой не е толкова глупав да допусне, че компанията ще

почне да плаща без борба. Затова, трябва да решим да се държим един за друг.

— Разбира се! — извика Майк. — Да се държим.

— Няма дадат нас никакъв контролър! — отбеляза песимистично Джери.

— Наистина няма да ни дадат, Джери, ако не опитаме — рече Хал.

Старият Майк тупна с длан по коляното си.

— Точно тъй, да опитаме! И да го получим!

— Правилно! — рече Големият Джек.

Но неговата жена не беше доволна от реакцията на останалите. И тя даде на Хал първия урок как да се справя с тази многоезична маса.

— Говорете им. Направете така, че да ви разберат! — И започна да сочи с пръст един по един присъстващите. — Ти и ти, и ти Ресмак, и ти Кловоски, и ти Зам. Искате контролър. Искате да ви отмерват истинското тегло. Искаме парите си. Разбирате ли?

— Да, да.

— Ще направим комисия, ще идем при главния! Искаме контролър. Разбирате ли? Трябва да имаме контролър. Никакъв отказ, никакъв страх.

— Не — никакъв страх! — повтори Кловоски, който разбираше малко английски. Той обясни бързо на Замиеровски. А последният, на чиято глава все още имаше лейкопласт на мястото, където го беше халосал револверът на Джеф Котън, закима енергично. Той е съгласен да бъде с другите и да се опълчи срещу главния.

Така изникна друг въпрос: кой ще говори с надзирателя?

— Вие ще сторите това — обърна се към Хал мисис Дейвид.

— Но аз съм този, на когото ще плащат. Не бива аз да говоря.

— Никой друг няма да знае как да говори — рече жената.

— Правилно, трябва да бъде американец! — потвърди Майк.

Но Хал упорствуваше. Ако говори той, ще излезе така, като че ли контролърът сам е бил инициатор на движението и че просто иска да си осигури по този начин по-добра заплата.

Последваха оживени разисквания, докато най-сетне Йон Едстрьом взе думата. — Сложете ме в комисията.

— Вас? — възкликна Хал. — Но те ще ви изхвърлят! А жена ви?

— Струва ми се, че жена ми ще умре нощес. — Стиснал устни, той помълча, като гледаше право пред себе си. Сетне продължи: — Ако не тази нощ, най-късно утре, рече докторът. А след това все ми е едно. Ще трябва да сляза в Педро да я погребам; все едно ми е дали ще остана там, или ще се върна. Така че защо да не направя това, което мога, за останалите от вас. Бил съм миньор цял живот и мистър Картрайт знае това, то може да му повлияе. Нека Джо Смит, Сикория и аз отидем да поговорим с него, останалите от вас да чакат и да не рискуват работата си, освен ако не се наложи.

След като разреши въпроса за комисията, Хал разказа на събранието как Алек Стоун е поискал от него да шпионира работниците. Каза им, че според него те трябва да знаят това.

— Могат да ви кажат, че съм предател — предупреди ги Хал, както сам беше предупреден от Олсън. — Трябва да ми вярвате.

— Вярваме ти! — извика разпалено Майк и останалите закимаха в знак на съгласие.

— Добре. Може да сте сигурни поне в едно — ако отида на кантара, вас повече няма да ви мамят!

— Браво, браво! — извика Големият Джек и в стаята настъпи оживление. Присъстващите не смееха да вдигат много шум, но дадоха да се разбере, че искат точно това.

Хал седна и започна да сваля превръзката от ръката си. — Тя май вече не ми трябва — рече той и обясни защо е трябвало да я носи.

— Какво? — извика, старият Майк. — Да ме метнеш така лесно? — Той сграбчи китката му и като се увери, че няма никакъв оток, започна така да я разтърсва, че едва не я навехна наистина този път. И старикът се разсмя до сълзи. — Ах, ти, кучи сине!

Междувременно Кловоски обясняваше случката на Замиеровски, а Джери Минети се помъчи да я обясни на Ресмак на онзи завален английски, който говореха по мините. Хал не бе чувал такъв буен смях, откакто беше дошъл в Норт Вали.

Но конспираторите нямат много време за веселие. Те пак се върнаха към работата. Решено бе комисията да говори с главния на другия ден след работа. Сетне Едстрьом предложи да съгласуват план на действие в случай на насилие срещу тях.

— Мислиш, че може да се стигне дотам? — попита някой.

— И още как! — извика Майк Сикориа. — Веднъж в Сийдър Маунтин отиваме при шефа да му кажем, че вентилацията не работи. И к'во мислиш направи с нас? По един в муцуната, по три ритника в задника и ни изхвърли!

— Хм, ако се стигне до нещо такова, трябва да сме готови — рече Хал.

— Какво ще правим? — попита Джери.

Дойде моментът Хал да покаже качествата си на ръководител. — Ако той ми перне един и аз ще го блъсна в муцуната, това е всичко.

Неколцина се възхитиха от тази декларация на Хал. Ето как трябва да се говори! Хал пожъна първите си радости като ръководител. Но самоувереността му получи внезапен удар — „един по носа“, така да се каже. От ъгъла долетя женски глас, тихо и безкомпромисно.

— Да! И като награда за вашите старания, ще ви убият!

Той погледна към Мери Бърк. Изразителното ѝ лице беше пламнало от яд.

— Какво искате да кажете? — попита Хал. — Предпочитате да се обърнем и да бягаме?

— Да, предпочитам това, отколкото да ви убият. Какво ще направите, ако насочи револвера си срещу вас?

— Нима ще вземе да плаши комисията с револвер?

Старият Майк отново се намеси.

— Веднъж в Барела... Не съм ли ви разправял дето ми крадяха вагонетките? Казвам на кантарджията, че някой ми краде вагонетките, а той ми тикна револвера под носа и разправя: „Пръждосвай се от кантара, стар козел, докато не съм те напълнил с дупки!“.

В колежа Хал беше свикнал да спори с колегите си и да доказва, че единственият правилен подход е да кажеш на обирника, вмъкнал се в дома ти: „Карай, приятелю, не се стеснявай! Тук няма нищо, заради което си струва да бъда убит“. Каква ценност могат да имат вещите в сравнение с човешкия живот? Всеки би помислил, че сега е удобният момент Хал да приложи на практика тази своя теория. Но неизвестно защо Хал дори не можа да си опомни за нея. Той действуваше така сякаш един тон въглища на ден беше единственото, важно нещо в живота.

— Какво ще правим ли? — рече той. — Не искаме да отстъпваме.

Но още докато ѝ отговаряше, Хал разбра, че Мери е права. Той говореше като човек от своята класа — свикнал на охолен живот, свикнал да се налага. Но макар че също пламваше лесно, Мери сега му даваше урок по самообладание. За втори път тази вечер тя

накърняваше гордостта му, но сега той ѝ прости, преизпълнен от възхищение, от самото начало знаеше, че е умна и може да му помогне. Възхищението му се засили от думите на Едстрьом, който започна да ги увещава, че не бива да правят нищо, което би навредило на делото на „големия профсъюз“, затова, каквото и да става, не трябва да прибегват до физическа съпротива.

Другата страна заспори ожесточено.

— Ще се бием! Ще се бием! — заръмжа старият Майк и изведнъж извика, сякаш вече беше получил един по носа. — И ми разправяте да търпя това?

— Ако отговорим на удара с удар — рече Едстрьом, — всички ние ще претърпим поражение. Компанията ще каже, че сме започнали първи и ще стовари всичко върху нас. Трябва да решим, че ще разчитаме само на моралната сила.

Последваха нови спорове и накрая решиха: всички ще проявят съдържаност — доколкото могат! Всички си стиснаха ръце и си обещаха да бъдат твърди. Но когато събранието беше обявено за закрито и един по един се изнизаха в нощта, те бяха една много съдържана и угрижена компания от съзаклятници.

Същата нощ Хал спа съвсем малко. Наоколо му похъркваха осем от другите наематели на Реминицки, но той лежеше буден и прехвърляше в ума си разни неща, които можеше да му донесе утрешният ден. Някои от тях съвсем не можеха да минат за приятни, помъчи се да си представи как би изглеждал със счупен нос или пък овъргалян в катран и перушина. Спомни си и за своята теория как човек трябва да се държи с бандитите. Компанията „Дженеръл фюъл“ беше един вселяващ ужас исполински бандит, пред когото е напълно уместно да кажеш: „Не се стеснявай!“. Но вместо да стори това, Хал си спомни за нравките на Едстрьом и с удивление, си мислеше за силата, която ги кара да не напускат редиците.

На сутринта стана и пое към планината. Там човек можеше да поскита на воля и да посъбере морални сили. Когато слънцето се скри зад планинските върхове, Хал слезе долу и срещна Едстрьом и Сикориа пред канцеларията на компанията. Те му кимнаха и Едстрьом му съобщи, че жена му починала през деня. Тъй като в Норт Вали нямаше кой да се занимава с погребения, Едстрьом беше помолил една позната да придружи трупа до Педро, та той да може да бъде свободен за разговора с Картрайт.

Хал сложи ръка на рамото на стареца, но не се опита да му изказва съболезнования — той видя, че Едстрьом е превъзмогнал мъката си и е готов да изпълни дълга си.

— Да вървим — рече старият, и тримата влязоха в канцеларията. Докато един чиновник отиде във вътрешното помещение да съобщи за тяхното посещение, те постояха мълчаливо, пристъпвайки неспокойно от крак на крак и въртейки в ръце каскетите си, както е присъщо на простите хорица.

Най-после мистър Картрайт се появи на вратата, дребната му икономично изваяна фигура говореше красноречиво за неговия властен характер.

— Е, казвайте какво има? — попита той.

— Ако разрешите — рече Едстрьом, — бихме искали да поговорим с вас. Решихме, сър, че трябва да имаме контролор при тегленето на въглищата.

— *Какво?* — Думата изплющя като камшик.

— Искаме контролор, сър.

Настъпи кратко мълчание.

— Влезте тук — рече Картрайт.

Те го последваха във вътрешната стая и той затвори вратата.

— Така. Та какво казвате?

Едстрьом повтори казаното.

— Какво ви наведе на тази мисъл?

— Нищо, сър. Просто си мислим, че тъй ще е по-добре за нас.

— Смятате, че не ви отмерват точно теглото?

— Хм, виждате ли, сър... някои от хората... мислим, че ще е по-добре, ако имаме контролор. Съгласни сме да му плащаме.

— И кой ще бъде контролор?

— Джо Смит, сър.

Хал се стегна да издържи вторачения поглед на другия.

— О! Значи, ти! — Сетне, след кратка пауза: — Ето защо тогава беше толкова дързък!

Сега обаче на Хал не му беше до дързост, но се постара да не покаже това. Отново настъпи мълчание.

— Вижте, кажете ми защо искате да хвърляте на вятъра парите си? — Главният надзирател започна да спори с тях, помъчи се да ги убеди, че е нелепо да смятат, че по този начин могат да спечелят нещо.

— Години наред мината работи по сегашната система и досега никой не се е оплаквал от нея. И таз хубава — как може да се помисли, че такава голяма и солидна компания като „Дженеръл фюъл“ може да падне дотам да мами работниците си за няколко тона въглища! — Картрайт продължи в същия дух още няколко минути.

— Мистър Картрайт — рече Едстрьом, когато последният млъкна, — знаете, че цял живот съм работил по мините, и то повечето време в този район. Зная какво говоря, когато ви казвам, че в целия каменовъглен район хората недоволствуват, защото смятат, че ги мамят с теглото. Твърдите, че никога не сте чули официално оплакване. Но вие сам знаете защо е така...

— Защо?

— Е, може пък и да не знаете — рече меко Едстрьом, — но ние решихме да искаме контролър все пак.

Ставаше ясно, че бяха хванали главния неподготвен и той не знаеше как да се оправи с проблема.

— Можете да си представите — каза той накрая, — че на компанията няма да ѝ е приятно да чуе, че нейните работници се смятат за измамани от нея...

— Ние не твърдим, че компанията знае това, мистър Картрайт. Възможно е някои хора да ни експлоатират, без компанията или вие да имате някакъв пръст в това. Контролърът би застъпвал както вашите, така и нашите интереси.

— Благодаря — отговори сухо Картрайт. Тонът на гласа му издаваше, че с мъка се владее. — Добре. Достатъчно по въпроса, щом вече сте взели решение. Моето решение ще узнаете по-късно.

Това беше отпращане и Майк Сикория смирено се обърна и тръгна към вратата. Но Едстрьом беше една от онези мравки, които не отиваха встрани покорно; и като хвърли поглед към него, Майк побърза да се върне в редицата с надеждата, че постъпката му не е забелязана.

— Ако нямате нищо против, мистър Картрайт — каза Едстрьом, — ние искаме вашето решение сега, за да може контролърът сутринта да започне работа.

— Какво? Толкова ли бързате?

— Няма защо да се бавим, сър. Ние сме избрали човека и сме готови да му плащаме.

— Кой са готови да му плащат? Само вие двамата?

— Нямам право да назова другите, сър.

— О! Значи тайно движение!

— В известен смисъл — да, сър.

— Виж ти! — проточи заплашително главният надзирател. — И не ви интересува какво мисли компанията по този въпрос?

— Не е така, мистър Картрайт, но ние не виждаме срещу какво би могла да възрази компанията. Това е чисто делови въпрос...

— На вас може да ви се вижда така, но аз съм на друго мнение — отсеке другият. И като се овладя, добави: — Разберете ме, компанията не би имала ни най-малкото възражение работниците да проверяват теглото на вагонетките, щом наистина смятат, че това е необходимо.

Компанията винаги е била готова да процедира правилно. Но това не е въпрос, който може да се реши на бърза ръка. Ще ви съобщя решението по-късно.

Това беше ново отпращане и старият Майк отново се обърна към вратата, последван този път и от Едстрьом. Но сега друга мравка скочи в рова.

— Кога точно ще разрешите на контрольора да започне работа, мистър Картрайт? — попита Хал.

Главният надзирател го измери с поглед и отново пролича, че полага големи усилия да се овладее.

— Не мога да кажа. Ще узнаете отговора ми, когато намеря за добре. Засега това е всичко.

Докато говореше, той отвори вратата по начин, който беше категоричен като заповед.

— Мистър Картрайт — обади се Хал, — няма закон, който да ни отказва правото на контрольор, нали?

Погледът на Картрайт, предизвикан от тези думи, показва, че главният надзирател знае много добре как стои въпросът със законите. Хал прие неговия поглед като отговор и продължи:

— Аз съм избран от комисия на работниците да бъда техен контрольор и тази комисия надлежно уведоми компанията. С това аз съм вече контрольор, мистър Картрайт, и остава само да поема длъжността си.

Без да дочака отговора на главния надзирател, Хал тръгна към вратата, последван от малко изплашените си другари.

На събранието предишната вечер беше решено, че от пропагандна гледна точка е целесъобразно да се разпространи веднага новината за възникването на това движение за контролор. Когато тримата излязоха от канцеларията, вън ги чакаше тълпа от хора, които искаха да знаят какво е станало. Последваха нетърпеливи въпроси и всред общата глъчка всеки, който дочуеше отговора, биваше заобиколен начаса от други, които на свой ред чакаха обяснения. Хал си проправи път към пансиона, и когато се навечеря, започна да обикаля района на мината, да обяснява целта на движението за контролор и да изтъква, че с това те искат само своето законно право. Съпровождаха го неотлъчно старият Майк и Едстриъм, защото Том Олсън беше настоявал енергично Хал да не бъде оставен самичък нито за миг. Очевидно надзирателите бяха наредили същото — когато Хал излезе от Реминицки, Джейк Предович, който дотогава стоеше между другите, тръгна подире му и несъмнено следеше с кого говори Хал.

Тримата се посъветваха къде е най-добре да прекарат нощта. Старият Майк нервничеше, според него дейността на шпионина означаваше, че през нощта могат да очакват нападение. Той заразпраща страхотни истории на тази тема. Та нима има по-лесен начин за компанията да уреди този въпрос? Ще скалъпят някаква история — външният свят ще повярва например, че са били убити по време на пиянска свада, а може би и заради някоя женска история. Последното особено обезпокои Хал, той се сети за семейството си. Не, не трябва да нощува в селото. Но не можеше и да слезе в града, защото, ако веднъж излезе от района на мината, може изобщо да не го пуснат обратно.

Хрумна му една идея: щом не може да слезе по каньона, защо пък да не тръгне нагоре по него? В горния край на селището нямаше никаква ограда, нищо, освен гъсталаци и скали. Липсваше дори път.

— Ами де ще спим? — втрещи се старият Майк.

— На открито — каза Хал.

— Плуха бйедна! И да пусна нощния въздух в старите ми кокали?

— Да не мислиш, че когато спиш в къщи, задържаш дневния въздух в кокалите си? — разсмя се Хал.

— А защо не, когато затворя прозорците добре и си завия кокалите?

— Е, ще трябва да рискуваш веднъж с нощния въздух — посъветва го Хал. — По-добре така, отколкото някой да го пусне в теб с нож.

— Ами онзи негодник Предович? И той ще се изкатери след нас!

— Да, но е сам и няма защо да се боим от него. А ако се върне да вика и други, после никога няма да ни намери в тъмнината.

Едстрьом, чиито познания по анатомия не бяха толкова примитивни като тези на Майк, подкрепи предложението на Хал. И така те взеха завивките си и се запрепъваха нагоре по каньона в смълчаната звездна нощ. До някое време чуваха зад себе си стъпките на шпионина, но накрая те заглъхнаха. Повървяха още малко и спряха на едно място, където сметнаха, че ще дочакат спокойно зазоряването. Хал беше прекарвал много нощи на открито като ловец, но да спи на открито като дивеч беше за него съвсем ново преживяване!

Призори станаха, изтърсиха росата от завивките и измиха очите си с росните капки. Хал беше млад и оцени великолепието на утрото, но бедният Майк Сикория стенеше и се оплакваше от вдървените си стари стави. Той смяташе, че е съсипал завинаги здравето си, но придоби кураж, когато Едстрьом спомена за кафе, и тримата забързаха надолу за закуска у Реминицки.

Сега настъпи критичен момент, когато трябваше да оставят Хал сам. Едстрьом беше длъжен да слезе в града, за да се погрижи за погребението на жена си, а повече от ясно беше, че ако Майк Сикория не отиде на работа, ще даде великолепен предлог на надзирателя да го уволни. Законът, който допускаше контролър, беше пропуснал да се погрижи за телохранил на контролора.

Хал беше оповестил програмата си в онзи изблик на предизвикателство в канцеларията на Картрайт. Щом работниците тръгнаха на работа, той отиде при кантара.

— Мистър Питърс — рече той на човека, който обслужваше кантара, — идвам да поема работата си като контролър.

Чиновникът при кантара беше мъж с големи черни мустаци, които му придаваха известно сходство с Ницше. Той се вторачи в Хал

абсолютно слисан.

— Що за дявол!

— Някои от работниците ме избраха за контролър — обясни Хал делово. — Когато дойдат вагонетките, ще се погрижа за претеглянето им.

— Ти по-добре стой настрана от кантара, млади момко! — рече Питърс с не по-малко делови тон.

Злополучният контролър излезе навън, седна на стъпалата и зачака. Край кантара винаги се въртяха хора и Хал смяташе, че тук за него е почти полкова безопасно, колкото и на което и да било друго място. Някои от работниците, които минаваха оттам по работа, се смееха и му намигаха, няколко му прошепнаха насърчителни думи. Хал прекара там цялата сутрин, като демонстрант пред двореца на мандарина в Китай. Досадно му беше, но Хал вярваше, че ще се окаже по-издръжлив от компанията.

Към обед при Хал дойде един мъж. Това беше Бъд Адамс, помладият брат на мировия съдия и помощник на Джеф Котън. Якият червенолик Бъд се славеше с това, че борави чевръсто с юмруците си. Когато го видя, Хал предпазливо стана.

— Ей, ти — рече Бъд, — в пощата има телеграма за теб.

— За мен?

— Ти си Джо Смит, нали?

— Да.

— Е, така е адресирана телеграмата.

Хал помисли за миг: нямаше човек, който да телеграфира на лицето Джо Смит. Цялата работа беше само уловка да го разкарат оттам.

— Какво пише в телеграмата? — попита той.

— Отде да зная?

— Откъде е подадена?

— Знам ли?

— Добре тогава — рече спокойно Хал, — бихте могли да ми я донесете.

Другият ококори очи, това не беше бунт, а си е чиста революция!

— Какво, по дяволите, си мислиш — да не съм ти раздавач на телеграми! — се развика Бъд.

— Компанията не доставя ли телеграмите на адресантите? — попита учтиво Хал.

Бъд стоеше пред него и с мъка сдържаше естествените си пориви, а Хал го наблюдаваше внимателно. Но очевидно онези, които го бяха изпратили, му бяха дали изрични инструкции, защото той преглътна гнева си, обърна гръб и се отдалечи.

Хал остана на поста си. Беше си взел нещо за обед и се готвеше да се храни сам — разбираше на каква опасност би се изложил онзи, който реши да прояви съчувствие към него. Затова много се учуди, когато при него дойде и приседна шведът Йохансон, един добродушен

гигант. По-късно към тях се присъединиха един мексикански работник и един гръцки миньор. Революцията се разпростираше!

Хал беше сигурен, че компанията няма да остави нещата да продължат така дълго. И наистина рано следобед кантарджията излезе и му махна с ръка.

— Хей, ти, ела тук! — И Хал влезе.

Помещението с кантара се виждаше добре отвън. Но вътре, имаше врата, която водеше към друго закрито помещение.

— Оттук — упъти го мъжът. Но Хал спря.

— Мястото на контрольора е тук, мистър Питърс.

— Но аз искам да поговорим.

— Мога да ви изслушам и тук, сър.

От това място работниците виждаха Хал и той знаеше, че това е единствената му закрила.

Кантарджията влезе във вътрешното помещение. Минутка по-късно Хал видя какво му крояха — вратата се отвори и при него влезе Алек Стоун.

Той спря за миг и изгледа политическото си протеже. Сетне доближи до Хал.

— Момко, престараваш се — рече тихо той. — Нямах намерение да отиваш толкова далеч.

— Това наистина не съвпада с вашите намерения, мистър Стоун — отговори Хал.

Шахтният надзирател пристъпи още по-близо.

— На какво се надяваш, момко? Какво очакваш да спечелиш от цялата тази работа?

— Опитност — отвърна Хал и продължи да го гледа твърдо.

— Хитрееш, синко. Но по-добре престани и помисли срещу кого си се опълчил. Няма да успееш с тази работа, знаеш ли, проумей го — просто няма да успееш! По-добре ела вътре да поговорим.

Хал мълчеше.

— Не знаеш ли как ще свърши това, Смит? Такива огънчета припламват, но ние ги гасим. Знаем как да се оправяме с това, имаме необходимия механизъм. До седмица-две всичко ще бъде забравено, а ти къде ще си тогава? Не разбираш ли?

И докато Хал продължаваше да мълчи, другият сниши гласа си до шепот.

— Разбирам положението ти. Просто ми кимни и всичко ще бъде наред. Кажи на работниците, че си следил кантара и че той мери правилно. Те ще бъдат доволни, а ти и аз ще се спогодим по-късно.

— Мистър Стоун — рече Хал с изключително сериозен тон, — правилно ли съм разбрал, че ми предлагате подкуп?

Изведнъж Стоун загуби самообладание. Той пъкна огромния си юмрук току под носа на Хал и изпусва мръсно. Но Хал не отдръпна носа си от опасната зона и кафявите му очи стрелнаха гневно надзирателя иззад юмрука.

— Мистър Стоун, няма да е зле да разберете обстановката. Аз гледам абсолютно сериозно на тази работа и не бих ви посъветвал да прибягвате към насилие.

Още миг-два другият продължи да гледа свирепо Хал, но, изглежда, и той, като Бъд Адамс, беше получил съответни нареждания. Той се обърна рязко и влезе в канцеларията.

Хал постоя известно време, докато се овладее, сетне спокойно се упъти към кантара. За пръв път се сблъскваше със затруднение — не разбираше нищо от този вид кантари за въглища.

Но не му дадоха и време да разбере. Кантарджията се върна.

— Пръждосвай се отгук, негоднико! — рече той.

— Но нали вие ме поканихте вътре — рече Хал кротко.

— А сега те каня навън!

И демонстрантът се върна на поста си пред мандаринския дворец.

Когато свирката извести края на работното време, Майк Сикориа побърза при Хал да разбере какво е станало. Майк ликуваше, защото още няколко души бяха дошли при него и предложиха да участвуват в движението за контрольор. Старецът не знаеше дали това се дължеше на неговото агитаторско красноречие или на напетия млад американец, който му беше помощник, но и в двата случая се гордееше. Той подаде на Хал бележка, която някой бе пхнал в ръката му, и Хал видя, че тя е написана от Том Олсън. Профсъюзният организатор му съобщаваше, че в целия каменовъглен район говорят за контрольора и че от пропагандна гледна точка могат да смятат постигнатото дотук за успех, независимо какво могат да предприемат шефовете. В бележката се добавяше, че няколко души трябва да правят компания на Хал тази нощ, за да има свидетели, ако компанията се помъчи „да измъти нещо“. „И внимавай с новите хора, един-двама от тях сигурно са шпиони“, добавяше Олсън.

Хал и Майк обсъдиха плановете за втората нощ. И двамата не искаха да спят пак на открито — старият словак заради кокалите си, а Хал забеляза, че сега около тях се навъртат няколко шпиони. На вечеря у Реминицки поговори с някои от онези, които бяха предложили подкрепата си, и ги попита дали са готови да прекарат нощта с него в жилището на Едстрьом. Никой не се помъчи да се изплъзне от тази проверка на лоялността, взеха, завивките си и се запътиха към уговореното място. Там Хал запали лампата и пое ръководството на импровизираното събрание по въпроса за контрольора — и между другото се позабавлява малко с лов на шпиони!

Един от новопристигналите беше поляк на име Войциковски, това име и Замиеровски накараха Хал да се откаже от усилията си да нарича поляците с техните имена. „Войци“ беше сериозен дребен мъж с тъжно, уморено лице. Той обясни присъствието си сред тях с това, че вече му е дошло до гуша да го грабят, готов е да плаща своя дял от заплатата на контрольора. Ако го уволнят, какво от това — ще отиде на друго място, а компанията да върви по дяволите! След тази декларация

той се уви в одеялото и скоро захърка на пода. Това май не съвпаднаше много с поведението на един шпионин.

Вторият беше италианец на име Фаренцена — човек с мрачна и зловеща външност, който би играл сполучливо ролята на злодей, в която и да е мелодрама. Той седеше, опрял гръб в стената, и говореше гърлесто. Хал го наблюдаваше с дълбоко подозрение. Не беше лесно да се разбере неговия английски, но Хал в края на краищата успя да разбере историята, която разправяше този човек: че бил влюбен в една „фанциула“^[1] и че тя само си играела с него. Той вече почти бил убеден, че тя е кокетка и не си струва да се занимава с нея, затова пет пари не дава, ако го натирят от мината. „Вече не се боря за фанциулата, боря се за контролър!“, завърши той речта си с ръмжене.

Друг доброволец беше един гръцки работник, приказлив млад момък, който по обед беше приседнал при Хал. Беше казал, че името му е Апостоликос. Той завърза непринудено разговор с Хал, обясни му колко много се интересува от плана за контролора, искаше да знае какво точно смятат да правят, какви са изгледите за успех, кой е инициаторът на движението и кой участвува в него. Отговорите на Хал идваха под формата на кратки проповеди за солидарността на работническата класа. Всеки път, когато гръкът започваше да го подпитва, Хал му обясняваше значението на това начинание за миньорите, за това как трябва да се сплотят и да правят жертви за благото на всички. След като Хал му развива абстрактни теории половин час, Апостоликос се предаде и се примъкна към Майк Сикория. Предупреден с едно смигване от Хал, Майк говореше само за стачкоизменници и за страхотиите, които ще извършат с тях честните работници. Когато най-сетне гръкът отново се умори и се просна на пода, Хал отиде при Майк и му пошепна, че малкото име на Апостоликос сигурно е Юда!

[1] Вероятно неправилно произношение на думата „французойка“. — Б.пр. ↑

Старият Майк заспа бързо. Но Хал си беше отпочинал няколко дни и беше достатъчно възбуден, за да не заспи. Беше пролежал тихо два часа, когато усети, че някой се движи из стаята. При неясната светлина на лампата Хал видя през полузатворени очи, че един от мъжете се надигна и седна. Отначало не беше сигурен кой е това, но сетне разбра, че е гъркът.

Хал лежеше неподвижно. След около минута се осмели да погледне още веднъж и видя, че мъжът е приклеknал, с ръце все още на пода, и се ослушва. Хал продължи да гледа крадешком, през полуотворени клепачи, докато другият стана и тръгна към него на пръсти, като прескачаше внимателно спящите.

Хал направи всичко възможно, за да се престори, че диша като заспал човек, това съвсем не беше лесно, когато онзи се наведе над него — ударът с нож беше една от възможностите при тази обстановка. Но Хал пое риска и след като му се стори, че е минал цял век, почувствува как пръстите на гърка го докосват предпазливо и се плъзгат към джоба на сакото му.

„Ще ме претърсва“, помисли си Хал и зачака ръката да зашари и по другите джобове. Но след една нова вечност той усети, че Апостоликос пак се изправи и се върна на мястото си. След минута вече беше легнал и в стаята се възцари тишина. Хал плъзна ръка в джоба си и напипа с пръсти нещо, което начаса разбра, че е пачка банкноти.

„Аха! — помисли си той. — Виж ти какво кроели!“ Той се разсмя в себе си и мислите му се върнаха назад, към времето, когато бе още момчурляк, към стария разнебитен сандък на тавана в техния дом със старите детски книги на баща му. И сега сякаш ги виждаше с техните изпокъсани, потъмнели корици и примитивни рисунки: серията „Късмет и кураж“ от Хорейшо Алджър, „Живот или смърт“, „Решителният“ и т.н. Как го беше вълнувал разказът за селското момче, което идва в града и среща злодея, който ограбва касата на господаря си и пуска ключа от нея в джоба на невинния герой! —

Сигурно някой, свързан с компанията „Дженеръл фюъл“, на младини беше чел Хорейшо Алджър!

Хал разбра, че трябва много бързо да махне банкнотите от джоба си. Помисли да ги върне на Юда, но сетне реши да ги запази за Едстрьом, който сигурно скоро щеше да има нужда от тях. Той даде на гърка половин час да заспи, а сетне с джобното ножче издълба дупка на пода и зарови парите. След това изпълзя на друго място, легна и потъна в мисли.

Дали ще чакат до сутринта или ще дойдат по-скоро? Последното му се струваше по-вероятно, затова той само леко се сепна, когато един-два часа по-късно чу как дръжката на вратата се превъртя. Миг след това се чу трясък и вратата отхвъркна, очевидно подпряна от нечие солидно рамо.

В стаята мигновено настъпи объркване. Някои от хората рипнаха с викове, други седяха замаяни, все още в полусън. В стаята стана светло от електрическото фенерче в ръцете на един от нападателите.

— Ето го негодника — изкрещя нечий глас, когото Хал мигновено разпозна като гласа на Джеф Котън, минния шериф. — А сега, горе ръцете! Ти, Джо Смит!

Хал се покори още преди да види блясъка на револвера.

Последва тишина. Тъй като драмата се играеше за другите, необходимо беше да им се даде време да се разбудят напълно и очите им да привикнат със светлината. Междувременно Хал стоеше с вдигнати нагоре ръце. Зад фенерчето различи лицата на шерифа, на Бъд Адамс, на Алек Стоун, на Джейк Предович и на двама-трима други.

— Така — рече накрая Котън, — значи вие сте някои от тези, дето искат контролър. И това е човекът, когото сте избрали. Така ли е?

Отговор не последва.

— Сега ще ви покажа що за човек е. Той отишъл при мистър Стоун и му предложил да ви продаде.

— Това е лъжа, момчета — рече спокойно Хал.

— Той е взел пари от мистър Стоун — продължи шерифът.

— Това е лъжа — обади се отново Хал.

— Парите още са у него! — извика другият.

Тогава Хал на свой ред извика:

— Мъчат се да ми скалпят нещо, момчета! Не се оставяйте да ви изиграят!

— Млък! — отсече шерифът и се обърна към работниците. — Ще ви докажа. Струва ми се, че парите още са у него. Джейк, претърси

го!

Джейк пристъпи към Хал.

— Внимавайте, момчета! — възкликна Хал. — Искат да сложат нещо в джобовете ми.

После се обърна към стария Майк, който в гнева си бе тръгнал към тях:

— Спокойно, Майк! Остави ги!

— Джейк, свали си сакото — нареди шерифът. — Запретни ръкавите и покажи ръцете си.

Всичко беше съвсем като атракция на илюзионист. Малкият евреин свали сакото си и запретна ръкави над лактите. Показа ръцете си на зрителите, като ги въртеше насам-натам, след това, протегнал ги пред себе си, бавно доближи до Хал като хипнотизатор, който се кани да го приспи.

— Наблюдавайте го — рече Котън. — Зная, че тези пари са у него.

— Отваряйте си очите! — извика Хал. — Ако няма, те ще ги сложат там.

— Дръж ръцете горе, момко — изкомандува шерифът. — А вие там настрана от него! — Това се отнасяше до Майк Сикория и до другите зрители, които се бутеха напред и надничаха над раменете на предните.

Сега всичко беше много сериозно, но после, когато Хал си припомни сцената, го избиваше на смях от чудноватата фигура на Предович, той тършуваше из джобовете му, като се държеше колкото е възможно по-далеч от него, та всеки да види, че парите наистина ще излязат от джоба на Хал. Предович пребърка първо вътрешните джобове на сакото на Хал, а после и джобовете на ризата му. Тази кулминация отне доста време.

— Обърни се — заповяда Котън. — Хал се обърна и евреинът пребърка джобовете на панталоните му. Едно след друго той извади часовника на Хал, гребена и огледалото, носната му кърпичка. Той ги разглеждаше, вдигаше ги високо и ги пускаше на пода. Когато стигна до кесията на Хал и започна да я отваря, всички притаиха дъх. Благодарение на алчността на компанията в кесията имаше само няколко дребни монети. Предович я затвори и я пусна на пода.

— Чакайте! Още не е свършил! — извика церемониалмайсторът.
— Момчета, парите са някъде у него! Търси ли в страничните джобове, Джейк?

— Още не.

— Внимавайте сега! — извика шерифът. — Всички любопитно се наведоха напред, докато Предович коленичи и бръкна първо в единия джоб на самото, сетне в другия.

Той извади ръката си и изписаният на лицето му смут беше толкова очевиден, че Хал с мъка се сдържа да не се разсмее.

— Няма ги и там! — обясни Предович.

— Какво? — изрева Котън и двамата се спогледаха. — За бога, той се е отървал от тях!

— Няма пари у мен, момчета! — обяви Хал. — Това беше номер, с който се помъчиха да ни минат.

— Скрил ги е! — извика шерифът. — Намери ги, Джейк!

И Предович отново затърси, бързо и без много церемонии. Вече не мислеше толкова за публиката, колкото за хубавата сумичка, отишла на вятъра! Накара Хал да свали самото си и разпра хастара, разкопча панталоните му и забърка вътре, плъзна пръсти и в обувките му.

Но парите ги нямаше и търсачите се намериха в безизходица.

— Продад ви е за двайсет и пет долара на мистър Стоун! — заяви шерифът. — Успял е някак си да се отърве от тях.

— Момчета — извика Хал, — те изпратиха тук шпионин и му наредиха да сложи пари в джоба ми. Докато говореше, Хал гледаше Апостоликос и видя как той се сепна и се дръпна назад.

— Той е! Той е негодник! — извика старият Майк. — Бас държа, парите са у него! — И тръгна към гърка.

Шерифът изведнъж разбра, че е време да пусне завесата на тази драма.

— Стига с тия глупости — рече той. — Хванете негодника! — И за миг двама от компанията сграбчиха Хал за ръцете, а трети го пипна за яката. Преди миньорите да разберат какво става, онези извлякоха затворника си от стаята.

Следващият четвърт час мина доста неспокойно за злощастния контролър. Навън в мрака шерифът беше свободен да излее яда си, същото стори и Алек Стоун. Те обсипаха Хал с ругатни, ритници и юмруци по пътя. Единият от онези, които го държаха за ръцете,

заизвива ръката му, докато Хал извика от болка. Сетне ругатните се засилиха и му наредиха да си държи езика. Минаха бързо по тъмната и притихнала улица, през канцеларията на шерифа и се изкачиха на горния етаж до стаята, която служеше като затвор на Норт Вали. Хал доста се зарадва, когато го оставиха там самичък и затръшнаха зад себе си желязната врата.

Цялата тази интрига беше недодялана и глупава, но все пак Хал разбираше, че тя е съобразена със схватливостта на онези хора, за които бе предназначена. Ако Хал случайно не беше останал буден, щяха да намерят парите в него и на другата сутрин всички в мината щяха да знаят, че е бил подкупен. Разбира се, най-близките му приятели, членовете на комисията, нямаше да повярват, но мнозинството от работниците щяха да повярват и това щеше да попречи на целта на посещението на Том Олсън в Норт Вали. Случката остави ярка следа в паметта на Хал през целия му посетнешен горчив опит и се превърна в символ за много неща. По-късно видя как господарите, които се опитаха да го объркат, да унищожат влиянието му сред неговите привърженици, се опитваха да обърнат работническото движение, да разстроят разсъдъка на цялата страна.

И ето че Хал беше в затвора. Той отиде до прозореца и опита решетките, но се убеди, че бяха направени така, че да издържат на подобни изпитания. Тръгна пипнешком в тъмнината да проучи затвора, оказа се, че се намира във вградена в стаята желязна клетка. В единия ъгъл имаше нар, отсреща — друг, само че по-широк и със сламеник. Хал беше чел нещичко за затворите и то беше достатъчно, за да няма желание да сяде на този сламеник. Седна на голия нар и се замисли.

В затвора човек попада в плен на особена психика. Това е толкова безспорно, колкото и особената психика на онзи, който извива гръб и разранява ръцете си при товаренето на вагонетки във високата пет фута галерия; има и друга, съвсем различна психика, породена от охолния живот за сметка на труда на миньорите. Първото усещане на човек в затвора е, че е животно. Изпъква животинската страна на човешката природа, ярко се очертават животинските изблици на омраза и страх; и ако човек иска да избегне тяхното влияние, това може да стане само с изключително душевно напрежение. Ако човек обича да мисли, има достатъчно време за това в затвора — дните са дълги, нощите още по-дълги и има време за какви ли не мисли.

Нарът беше твърд и сякаш ставаше все по-твърд. Както и да се местеше Хал, нарът не омекваше. Той стана и се поразходи, сетне полегна, след това отново стана и закрачи насам-натам. През цялото време мислеше и през цялото време затворническата психика се набиваше в съзнанието му.

Умът му се занима първо с най-непосредствения проблем — какво ще правят с него? Най-вероятно беше да го изхвърлят от мината и така да се отърват от него. Но дали ще се задоволят само с това в яда си от номера, който им беше погодил? Хал беше подочул само оттук-оттам за тази чисто американска институция — „третата степен“^[1], но никога не бе му се случвало да помисли за нея като за възможност в собствения му живот. А колко различно изглеждаше сега всичко това!

Хал беше казал на Том Олсън, че не може да му обещае да основе тук профсъюз, но че ще наложи контролор при меренето на въглищата. Олсън тогава се засмя и изглеждаше напълно доволен — очевидно, знаеше, че едното неминуемо ще доведе до другото. А сега по всичко личеше, че Олсън е знаел добре какво говори. Защото Хал разбра, че в мислите си вече не се страхува от влиянието на профсъюзната организация и тиранията на профсъюзния активист; напротив — Хал сега от все сърце искаше работниците от Норт Вали да имат профсъюз и да бъдат така деспотични, както те знаят! И при тази промяна, макар че Хал не подозираше това, той просто следваше пътя на мнозина реформатори, които започват като меки и добродушни застъпници за някаква мъничка правда и под влиянието на затворническата психика се превръщат в пламенни, решителни революционери. „Вечен дух на неокваната душа“ — казва Байрон. „Ти най-величава си в тъмницата, о, Свобода!“ И по-нататък поетът добавя: „Когато синовете ти са оковани... всеки повей на вятъра разнася твоята слава“.

И сякаш някогашната обстановка в Шилън се повтаряше сега в Норт Вали. Зазори се. Хал стоеше до прозореца на килията си, чу воя на сирената и видя как миньорите отиват на работа — присвитите от непосилен труд бледи същества на подземния свят крачиха като стадо маймуни в сивото утро. Той им махаше с ръка, те спираха, отправяха поглед нагоре и също му махаха. Хал разбра, че всеки един от тях сигурно мисли за неговото задържане и за причините за това — затворническата психика се предаваше и на тях. Ако някой от тях е

гледал с недоверие на профсъюзите или се е съмнявал, че те са необходими в Норт Вали, сега изчезваха всякакво недоверие и всякакво съмнение!

Само едно нещо безпокоеше Хал, докато премисляше отново положението си. Защо господарите го оставиха тук, където можеше да го види всеки, когато беше толкова лесно да го качат в автомобила и още преди, разсъмване да го откарат в Педро? Дали с това не показваха презрението, с което гледаха на своите роби? Дали не разчитаха, че видът на затворника ще предизвика страх вместо негодувание? Възможно ли бе да познават работниците по-добре от Хал? Той си спомни песимизма на Мери Бърк по отношение на работниците и страх стегна душата му. Но под влиянието на затворническата психика той отпъди този страх. Мразеше компанията заради нейния цинизъм. Хал присви юмруци и стисна зъби — той ще научи господарите, ще им докаже, че техните работници не са роби, а хора!

[1] Разпит с изтезания. — Б.пр. ↑

Сутринта бе превалила, когато Хал чу стъпки по коридора. Непознат човек отвори вратата и остави вътре кана вода и алуминиева чиния с парче хляб. Когато мъжът си тръгна, Хал го заговори:

— Момент, моля.

Другият го изгледа намръщено.

— Бихте ли ми казали колко време ще остана тук?

— Не мога да ти кажа.

— Щом съм задържан, поне имам право да зная в какво ме обвиняват.

— Я върви по дяволите! — рече мъжът, тръшна вратата и се отдалечи по коридора.

Хал се върна до прозореца и започна да наблюдава минаващите долу. Под прозореца се насъбраха групи парцаливи деца. Те гледаха нагоре, хилеха се и му правеха знаци, докато някой дойде да ги прогони.

След време Хал огладня. Хлябът, когато човек дъвче само хляб, бързо омръзва. Водата също не го прави по-вкусен. Но въпреки това Хал дъвчеше хляб, пиеше вода и охотно би ял и пил повече, ако имаше.

Денят бавно преваляше. Късно следобед пазачът дойде пак с друго парче хляб и кана вода.

— Изслушайте ме за момент! — извика Хал, когато мъжът си тръгна.

— Нямам к'во да ти казвам — рече другият.

— Но аз имам да ви кажа нещо. Четох една книга, не помня коя, но беше написана от някакъв лекар; там се казваше, че хлябът не съдържа достатъчно хранителни съставки за поддържане на човешкия организъм.

— Я се разкарай! — изръмжа тъмничарят. — Какви ми ги плещиш?

— Искам да кажа — обясни Хал, — че не бих си избрал такава диета на хляб и вода.

— А какво би избрал? — Тонът подсказваше, че въпросът е чисто риторичен, но Хал го схвана буквално.

— Бих искал бифтек и картофено пюре...

Вратата на килията се затръшна шумно и ехото от коридора погълна остатъка от това въображаемо меню. Хал пак седна на твърдия нар, задъвка парчето хляб и потъна в затворническите си мисли.

Когато сирената извести края на работния ден, Хал отново застана до прозореца, видя своите приятели, които на групи се прибираха от работа и го насърчаваха с дискретни знаци. Сетне се стъмни и отново започна дългата безсънна нощ.

Беше късно, колко късно Хал не можеше да знае, но забеляза, че бяха загасени всички светлини в селището. Разбра, че му предстои да прекара тук и тази нощ. Сви се на пода, подложи ръка под главата си и вече беше задрямал, когато дочу някакво драскане по решетките на прозореца. Сепна се, седна и този път долови ясно шумоленето на хартия. С един скок се озова до прозореца и на бледата светлина на звездите видя, че нещо се люлее пред решетките. Хал посегна и видя, че това е обикновен бележник, прикрепен за един прът.

Погледна навън, но не можа да види никого. Хвана пръти и го разклати, за да привлече вниманието на онзи отдолу. Долови някакъв шепот и веднага позна в него гласа на Ровета:

— Здравсти! Слушай, напиши сто пъти името си в бележника. Ще дойда пак. Разбра ли?

Това нареждане го озадачи доста, но Хал разбра, че нямаше време за обяснения. Отговори утвърдително и отвърза бележника от края на пръта. Към бележника беше прикрепен молив, чийто връх беше увит в кърпа, за да не се счупи.

Прътът изчезна, а Хал седна на нара и започна да изписва по три-четири пъти на всяка страница името „Джо Смит — Джо Смит — Джо Смит“. Не беше трудно да се изписват тези две думи дори и на тъмно, и докато моливът бягаше по листовете, Хал се мъчеше да разгадае тази загадка. Едва ли можеше да се приеме, че комисията иска да разпространи автографа му като сувенир; сигурно им трябва за нещо важно, с което да парират някоя нова маневра на надзирателите. Хал не закъсня да намери отговора на загадката: като не успяха да му пробутат парите, надзирателите са скалпипили някакво писмо, което

показват като уж написано от него. Сега подписът е нужен на приятелите му, за да докажат, че писмото е фалшиво.

Хал пишеше плавно и бързо. Сигурен беше, че едрият му ясен почерк ще бъде различен от представата на Алек Стоун за почерка на един прост работник. Моливът бягаше по листовете — Джо Смит, Джо Смит, Джо Смит, докато Хал не сметна, че вече е осигурил по един подпис за всеки миньор в мината и започва да разписва за техните помощници. Сетне, като чу изсвирване отвън, престана да пише и скочи до прозореца.

— Хвърляй! — прошепна някой и Хал хвърли бележника. Видя някаква фигура, която изчезна по улицата, и отново всичко утихна. Поослуша се известно време да разбере дали не е разбудил тъмничаря, сетне легна на нара и... потъна в затворническите си мисли!

Разсъмна се, сирената изсвири и Хал отново се изправи до прозореца. Този път забеляза, че някои от минаващите долу миньори държаха в ръце малки листчета и ги размахваха така, че той да ги види. Показа се и старият Майк Сикориа, който носеше в ръце цял сноп листчета и ги раздаваше на всички желаещи. Сигурно го бяха предупредили да върши това скришом, но той беше толкова възбуден от случая, че подскачаше като пролетно агънце и пред очите на всички махаше с листчетата към Хал.

С подобно недискретно държане старецът си получи заслуженото. Следейки сцената, Хал видя как зад ъгъла изскочи една набита фигура и се изстъпи пред слисания стар словак. Това беше минният пазач Бъд Адамс. Тежките му юмруци бяха присвити, а цялото му тяло изпънато за удар. Майк го видя и сякаш за миг се парализира — сгърбените му от работа рамене се свиха, той отпусна ръце встрани, пръстите се разтвориха и скъпоценните листчета се разпиляха по земята. Майк се пулеше в Бъд като омагьосано зайче и не смееше да мръдне в своя защита.

Хал стисна решетките и в него напря желанието да скочи в защита на приятеля си. Но очакваният удар не последва, пазачът се задоволи само със свиреп поглед към стареца и с лаконична заповед. Майк се наведе и засъбира листчетата. Това му отне доста време, защото не можеше или не искаше да свали очите си от пазача. Когато всички листчета бяха събрани, последва нова заповед и той ги предаде на Бъд, отстъпи крачка назад, а другият се приведе над него с все още присвити юмруци и с вид сякаш всеки момент ще му стовари един. Майк отстъпи още крачка, сетне още една... и двамата изчезнаха от погледа на Хал зад ъгъла. Насъбралите се работници, които наблюдаваха тази малка драма, се обърнаха и тихомълком се разотидоха. Хал така и не разбра как завърши тя.

Два часа по-късно тъмничарят се появи отново, този път без хляб и вода. Той отвори вратата и нареди на затворника да го последва. Хал слезе по стълбите и влезе в канцеларията на Джеф Котън.

Шерифът седеше зад бюрото, стиснал пура между зъбите си. Той пишеше нещо и продължи да пише, докато тъмничарят не излезе и не затвори вратата. Тогава той се обърна с въртящия се стол, кръстоса крак върху крак, облегна се и загледа младия миньор пред себе си с неговия мръсен син комбинезон, разчорлената коса и бледото лице. На аристократичното лице на шерифа цъфна усмивка.

— Е, момко — рече той, — ти май добре си прекарваш в тази мина.

— Доста добре, благодаря — отговори Хал.

— Биеш ни по всички линии, а? — И след кратка пауза: — Я ми кажи какво мислиш да спечелиш от цялата тази работа?

— Това ме попита и Алек Стоун. Мисля, че няма смисъл да ви обяснявам. Съмнявам се дали вярвате в алтруизма повече от Стоун.

Шерифът извади пурата от устата си и изтръска пепелта. Лицето му стана сериозно и той помълча, разглеждайки Хал.

— Профсъюзен организатор ли си? — попита той.

— Не.

— Образован човек си, не си работник, зная това. Кой ти плаща?

— Нали ви казах! Вие не вярвате в алтруизма.

Котън пусна колелце дим пред себе си.

— Значи чисто и просто затрудняваш компанията, а? Нещо като агитатор?

— Аз съм миньор и искам да стана контрольор.

— Социалист?

— Зависи от развоя на събитията тук.

— Добре — рече шерифът. — Ти си интелигентен момък, виждам. Затова ще играя с открити карти. Няма да можеш да си контрольор в Норт Вали, нито в която и да било друга мина на компанията „Дженеръл фюъл“. Няма да имаш удоволствието да затрудняваш компанията. Няма дори да те набием и да правим мъченик от теб. Онази нощ се изкушавах да те напердаша, но сега си промених решението.

— Бихте могли да изличите синините от ръката ми — предложи любезно Хал.

— Ще ти предложим да избираш между две неща — продължи шерифът, без да обръща внимание на мекия сарказъм. — Ще подпишеш документ, с който признаваш, че си взел двайсет и пет

долара от Алек Стоун. Тогава ще те уволним и с това работата приключва. Ако откажеш, ще докажем, че си взел парите. При този случай те изпращаме в кошарата за пет или десет години? Ясно ли е?

Когато направи постъпки да стане контролър, Хал очакваше да го изхвърлят от мината и възнамеряваше да си отиде с чувството, че е завършил социалното си образование. Но сега, под заплашителния поглед на шерифа, изведнъж реши да не напуска Норт Вали. Искаше да остане и да види сметката на този колосален обирник, компанията „Дженеръл фюъл“.

— Това е сериозна закана, мистър Котън — забеляза Хал. — Често ли вършите подобни неща?

— Когато се наложи.

— Оригинална идея. Разкажете ми нещо повече. В какво ще ме обвините?

— Не зная още — ще го оставим на нашите юристи. Може да го формулират като заговор или като изнудване. Ще го извъртят така, че да получиш достатъчно дълга присъда.

— А преди да подам тѣжба, имате ли нещо против да, видя писмото, което уж съм написал?

— О, значи си чул за писмото? — Шерифът сбърчи вежди, леко учуден. Той взе от бюрото лист хартия и го подаде на Хал. В него пишеше: „Драги мистър Стоун, няма защо да се кахърите за контролѣра. Дайте ми двайсет и пет долара и аз ще уредя всичко. Искрено ваш, Джо Смит“.

Като прочете писмото, Хал разгледа хартията и разбра, че враговете му не само са си дали труд да фалшифицират писмото, но са го и заснели и са извадили копия от снимката. Несъмнено тези копия вече са разпространени из мината. И всичко това за няколко часа! Прав беше Олсън — за тормоз над хората действуваше съвършена система.

Хал прецени обстановката за не повече от минута.

— Мистър Котън — каза той накрая, — моята граматика е по-добра. А пък и почеркът ми е малко по-обработен.

Тънка усмивка мина по суровите устни на шерифа.

— Зная — възрази той. — Не пропуснах да сравня почерците.

— Тайната ви служба е добра.

— Преди да сме свършили с теб, момко, ще разбереш, че и нашите юрисконсулти не са по-лоши.

— Хм, те наистина трябва да са добри, защото не виждам как ще отминете факта, че аз съм контролър, избран законно, и че се ползвам с подкрепата на група миньори.

— Ако разчиташ само на това — възрази Котън, — по-добре да го забравиш. Зад тебе няма вече никаква група.

— О, вече се отървахте от тях!

— Отървахме се от водачите им.

— От кои по-точно?

— Ами да вземем този стар пръч, Сикория.

— Експедирахте го?

— Да.

— Видях началото на тази работа. Къде го изпратихте?

— Това вече — разсмя се шерифът — е работа на вашата тайна служба!

— Кого още?

— Йон Едстрьом слезе в града да погребее жена си. Не за първи път този стар изпит проповедник ни е мътил водата, но сега му е за последен път. Ще го намериш в Педро, сигурно в приюта.

— Не — отговори Хал бързо и в гласа му прозвуча леко оживление. — Няма защо да ходи веднага в приюта. Виждате ли, току-що му изпратих двайсет и пет долара.

Шерифът се намръщи.

— Така ли! — И след кратка пауза провлече: — Значи все пак парите са били у теб. Помислих си, че ги е пипнал този противен грък!

— Не. Вашият негодник беше честен. Но и аз постъпих честно. Знаех, че години наред са мамили Едстрьом в теглото, затова той единствен има право на тези пари.

Хал естествено лъжеше, парите все още бяха в колибата на Едстрьом. Но той беше решил да ги изпрати на стария миньор, а междуременно искаше да заблуди Котън.

— Ловко скроено, момко! — рече шерифът. — Но скоро ще се каеш за това. Това само засилва решението да те пратя там, откъдето няма да можеш да ни пречиш.

— Искате да кажете в пандиза? Естествено вие знаете, че това означава да бъда изправен пред съдебни заседатели. Нима и тях ще накарате да играят по свирката ви?

— Разправят ми, че си се интересувал от политиката в нашия окръг. Не си ли проучил и нашата съдебна система?

— Не, още не съм стигнал до нея.

Шерифът отново започна да пуска търкалца от дим.

— Има около триста души в списъка на нашите съдебни заседатели и ние познаваме всичките. В съдебната зала ще разбереш, че старши съдебен заседател е Джейк Предович, а като съдебни заседатели ще видиш трима чиновници от компанията, двама от кръчмарите на Алф Реймънд, един фермер, чийто имот е ипотезиран в банката на компанията, и петима мексиканци, които си нямат представа какво става, но са готови да забият нож в гърба ти за чаши уиски. Прокурорът е политик, който в речите си е на страната на миньорите, а с действията си е на наша страна, а съдията Дентън от окръжния съд е съдружник в кантората на Валмън, нашия главен юрист. Ясно ли ти е всичко това?

— Да — каза Хал. — Слушах за „Империята на Реймънд“. Интересува ме нейният механизъм. А вие сте доста искрен!

— Искам да разбереш срещу кого си се изправил. Не ние започнахме тази борба, но сме готови да я приключим без неприятности. От теб не искаме нищо друго, освен да ни се отплатиш за вредите, които ни причини.

— Под „отплата“ разбирате да се самоочерня — да кажа на работниците, че съм предател?

— Точно така.

— Ще взема да седна, докато обмислям въпроса — рече Хал. — Той седна на един стол, опъна крака напред и без да бърза, се настани удобно.

— Нарът горе е ужасно твърд — обясни той и се усмихна подигравателно на шерифа.

Когато след известно време разговорът продължи, той взе съвсем нова и неочаквана насока.

— Котън — отбеляза затворникът, — виждам, че сте образован човек. Дойде ми наум, че някога сигурно сте били личност, която в обществото наричат джентълмен.

Лицето на шерифа почервения.

— Я върви по дяволите!

— Нямам намерение да ви задавам въпроси — продължи Хал. — Разбирам много добре, че може да не искате да отговаряте. Имам предвид това, че като бивш джентълмен, вие може да прецените правилно известни аспекти на това дело — нещо, което е извън възможностите на един надзирател на роби като Стоун, или на експерт по производителността като Картрайт. Един джентълмен би познал джентълмена, дори и ако другият е в миньорски одежди. Прав ли съм?

Хал почака за отговор, докато шерифът го изгледа внимателно.

— Да кажем, че е така — рече Котън.

— Хм, та като начало, един джентълмен не пуши, без да покани и другия.

Онзи пак го изгледа. Хал си помисли, че пак ще бъде изпратен по дяволите, но шерифът извади пура от джоба на жилетката си и му я подаде.

— Благодаря, не пуша — рече спокойно Хал. — Но обичам да ме поканят.

Последва пауза, докато двамата се измерваха с погледи.

— Вижте какво, Котън — започна затворникът, — вие ми обрисовахте какво ме чака в съда. Нека аз да ви разкажа какво ще стане по-нататък. Вие вече сте скалпнили всички „факти“, вашите грижливо подбрани съдебни заседатели са в ложата, вашият грижливо подбран съдия също е на мястото си, грижливо подбраният от вас прокурор свършва докрай работата си. Вече всичко е готово да хвърлите жертвата си в затвора, за назидание на останалите служители. Но представете си, че в разгара на тази афера изведнъж

откривате, че вашата жертва е личност, която не може да бъде хвърлена в затвора?

— Не може да бъде хвърлена в затвора? — повтори другият замислено. — Ще трябва да ми обясниш.

— Има си хас, на човек с вашата интелигентност! Не знаете ли, Котън, че има хора, които не могат да бъдат хвърлени в затвора?

Шерифът подърпа пурата известно време.

— Има някои в нашия окръг — рече той, — но мислех, че ги зная всичките.

— А не ви ли е хрумвало, че може да има такива и в този щат?

Последва дълго мълчание. Двамата втренчиха погледи един в друг; и колкото повече време минаваше, толкова по-ясно Хал виждаше несигурността, която се изписваше по лицето на шерифа.

— Помислете си в каква неловкост ще изпаднете! — продължи Хал. — Всичко е готово да разиграете вашата драма — както направихте онази нощ, но този път на по-голяма сцена, пред по-важна публика, и при развързката разбирате, че вместо да се оправдаете пред работниците в Норт Вали, вие се самоосъждате пред публиката на щата. Показвате на общественото мнение, че сте нарушители на закона, и дори по-лошо — че сте дръвници!

Този път шерифът го гледа толкова дълго, че пурата му изгасна. А междувременно Хал, изтегнал се удобно на стола, му се усмихваше загадъчно. И сякаш пред очите на шерифа ставаше странна метаморфоза: миньорските дрехи паднаха от Хал и на тяхно място се появи фрак!

— Кой, по дяволите, сте вие? — извика Котън.

— Хайде де! — разсмя се Хал. — Нали се гордеете със способностите на вашата тайна служба! Накарайте ги да разрешат тази задача: млад мъж, възраст дваисет и една година, ръст пет фута и десет инча, тегло сто петдесет и два фунта, очи кафяви, коса кестенява и доста чуплива, обноски сърдечни, любимец на дамите (поне така твърди светската, хроника!), изчезнал от началото на юни — предполага се, че е на лов за диви кози в Мексико. Както ви е известно, Котън, в нашия щат има само един град, който се гордее с някакво „общество“, и в този град има само дваисет и пет или трийсет семейства, които са от значение. За тайна служба като тази на компанията „Дженеръл фюъл“ това ще е детска игра.

Отново настъпи мълчание и то бе нарушено пак от Хал.

— Печалният ви вид е доказателство за вашето проникновение. Компанията е щастлива, че между нейните шерифи се е случил един бивш джентълмен.

Другият пак се изчерви.

— За бога! — смънка той като че на себе си, сетне, като последно усилие да не издаде смущението си: — Вие се майтапите с мен!

— „Майтапеното“, както се изразихте вие, е едно от любимите занимания на обществото, Котън. Голяма част от нашите взаимоотношения се състои в това — поне между по-младото поколение.

Внезапно шерифът стана.

— Кажете, ще имате ли нещо против да идете горе за няколко минути?

Хал не можа да сдържи смеха си:

— Много нещо имам против. Вече трийсет и шест часа съм на хляб и вода, а и бих се радвал много да поизляза и да подишам чист въздух.

— Но трябва да ви изпратя горе — рече Котън, сякаш се оправдаваше.

— Това е друго нещо — възрази Хал. — Ако ме изпратите, ще ида, но то си е за ваша сметка. Държете ме тук без законно основание, без да ми бъде предявено обвинение и не ми давате възможност да се посъветвам с адвокат. Освен ако съм много далеч от истината, вие носите углавна, а компанията гражданска отговорност за това. Разбира се, това си е ваша работа. Искам само да изясня моята позиция: когато ме питате дали имам нещо против да се кача горе, аз ви отговарям, че съм против.

Шерифът постоя малко, като дъвчеше нервно загасналата си пура. Сетне отиде до вратата и извика:

— Хей, Гюс! — пазачът на Хал дойде, Котън му прошепна нещо и той пак излезе. — Наредих му да ви донесе нещо за ядене, можете да останете тук и да ядете. Така по-добре ли е?

— Зависи — рече Хал, като се възползуваше от положението. — Като затворник ли ме каните или като ваш гост?

— Престанете, моля ви се! — рече другият.

— Трябва да знам правното си положение. Това ще бъде важно за моите защитници.

— Бъдете ми гост.

— Но когато гостенинът се нахрани, той е свободен да си иде, ако пожелае.

— Ще ви осведомя за това, преди да сте свършили.

— Добре, но побързайте. Храня се много бързо.

— Обещавате ли, че няма да си тръгнете преди това?

— Ако си тръгна — рече Хал през смях, — то ще бъде само към моето работно място. Може да ме търсите в теглилнята, Котън!

Шерифът излезе, а няколко минути след това пазачът се върна с ядене, което беше рязка противоположност на онова, което бе сервираше досега на Хал. На подноса имаше студена шунка, две рожки яйца, картофена салата и чаша кафе с кифли и масло.

— Виж ти! — рече Хал снизходително. — Та това е дори похубаво от бифтек и картофено, пюре.

Той седна, и без да предлага услугите си, зачака другият да разчисти масата пред него и да направи място за подноса. После пазачът си отиде и Хал започна да се храни.

Преди Хал да свърши яденето, шерифът се върна, намести се във въртящия стол и се замисли. Хал поглеждаше към него между зальците и му се усмихваше.

— Котън, сигурно знаете, че доброто възпитание личи най-вече на масата. Моля да забележите, че не съм наврял салфетката във врата си, както това би сторил Алек Стоун.

— Разбирам ви.

Хал остави ножа и вилицата върху чинията.

— Вашият човек пропусна да донесе купичката за измиване на пръстите — отбеляза той. — Но нищо, може да му позвъните сега да разчисти.

Шерифът използва гласа си вместо звънец и пазачът пристигна.

— За нещастие — рече Хал, — когато вашите момчета ме претърсваха онази нощ, загубиха кесията ми, та няма да мога да дам бакшиш на келнера.

„Келнерът“ изгледа Хал свирепо, сякаш искаше да го ухапе, но шерифът се ухили.

— Раздигай, Гюс, и затвори вратата — рече той. Сетне Хал се поразтърпка и отново се настани удобно.

— Трябва да кажа, че по ми харесва да бъда ваш гост, отколкото ваш затворник.

Настъпи пауза.

— Поговорих по въпроса с мистър Картрайт — започна шерифът. — Не мога да кажа колко от това, което ми пробутвате, е шашарма, но достатъчно ясно е, че не сте никакъв миньор. Може да сте някакъв новоизлюпен вид агитатор, но да пукна, ако някога съм виждал агитатор с обноси. Струва ми се, че сте израснали в охолство, но ако е така, непонятно ми е защо вършите тези неща.

— Кажете, Котън, никога ли не сте чували за енни^[1]?

— Да, но не сте ли доста млад, за да страдате от това?

— Може да съм видял други да страдат от същото и съм искал да опитам различен начин на живот от техния?

— Ако сте такъв, за какъвто се представяте, трябва да сте още в колежа.

— Тази есен се връщам там за последния си семестър.

— В кой колеж?

— Виждам, че още се съмнявате в мен — рече Хал и се усмихна. Сетне неочаквано, той запя с онова настроение, което идва само от привилегирования живот в осветения от луната двор на колежа:

*„Старият Цар Въглен бе веселяк голям,
Издигна си колеж тази весела душа;
От знания пращеше този негов храм —
За тебе и за мене да викаме ура!“.*

— Кой колеж е това? — попита шерифът.

Хал продължи да пее:

*„О, Лиза-Ана, ела, излез с мен,
Луната грее ярко, навън е като ден;
О, Лиза-Ана, ела, о, Лиза-Ана,
За тебе изпълнявам химна на Хариган!“.*

— Аха, добре! — отбеляза шерифът, когато концертът завърши.
— Има ли и други като вас в Хариган?

— Една малка група, но тя е достатъчна, за да втасат и другите.

— И така ли си представяте ваканцията?

— Не. За мен това не е ваканция, а летен курс по практическа социология.

— О, разбирам! — рече, шерифът и без да ще се усмихна.

— Миналата година оставихме професорите по политическа икономия да ни запознаят с теориите си. Но излезе, че тези теории някак си не отговарят на фактите. И аз си рекох: „Трябва да ги проверя“. Може би терминологията ви е позната: индивидуализъм, laissez faire свобода на договора, правото на всеки да работи за когото си иска. А тук човек вижда какво излиза на практика от тези теории: шериф с жестока усмивка и с револвер на кръста, който престъпва законите преди още губернаторът да ги е подписал.

Шерифът изведнъж реши, че достатъчно е забавлявал „гостенина“ и стана, за да сложи край на тази история.

— Ако не възразявате, момко — рече той, — да минем към работата.

[1] Досада, скука (фр.). — Б.пр. ↑

Той се поразгъпка из стаята, сетне се изправи пред Хал. Стоеше с ръце в джобовете на панталоните си с известна доза наперена грациозност, която не отговаряше на професията му. „Красавец е, помисли си Хал, въпреки жестоките устни и следите от разгулния живот по лицето му.“

— Млади човече — започна той и положи усилия тонът му да е сърдечен. — Не зная кой сте, но сте будно момче. Нахакан сте и мога само да ви се възхищавам. Затова съм готов да забравя тази история, да ви пусна и да завършите този курс в колежа.

Хал се мъчеше да разгадае предпазливата усмивка на другия.

— Котън — рече той накрая, — нека да си изясня предложението ви. Значи, не трябва да казвам, че съм взел онези пари?

— Не, няма да ви искаме това.

— И няма да ме пращате в дранголника?

— Не. Никога не съм мислил да го правя, разбира се. Искрах само да ви метна. А сега от вас искам само да си идете и да дадете възможност на нашите работници да забравят всичко това.

— Но какво ще спечеля от цялата тази работа, Котън? Ако исках да избягам, можех да го сторя винаги през последните осем-десет седмици.

— Да, разбира се, но сега е различно. Сега то зависи от добрата ми воля.

— Ще мина и без добрата ви воля! Искате да се отървете от мен и това да стане безболезнено. Но не можете — така че зарежете тази работа!

Шерифът го гледаше смаяно.

— Искате да кажете, че смятате да останете тук?

— Точно така.

— Млади момко, писна ми вече! Нямам повече време да си играя! Не ме интересува кой си, пет пари не давам и за законите ти. Аз съм шерифът в тази мина и работата ми е да поддържам реда. Аз ти казвам да напуснеш!

— Котън, Норт Вали е част от града. Аз имам същото право да бъда тук, както и вие.

— Не ми се губи време в спорове. Ще те сложа в автомобила и те свалям в Педро!

— А ако ида при прокурора и заведа дело срещу вас?

— Ще ти се изсмее.

— А ако ида при губернатора на щата?

— Ще падне още по-голям смях.

— Добре, Котън. Може би знаете какво вършите. Но кой, знае... кой знае дали сте толкова сигурен в себе си. Никога ли не ви е хрумвало, че на вашите началници може да не се поправят вашите своеволни стъпки?

— Моите началници? Кого имаш пред вид?

— В щата има един човек, за когото трябва да държите сметка, макар че презирате прокурора и губернатора. И този човек е Питър Хариган.

— Питър Хариган? — повтори другият и сетне избухна в смях. — Ама ти наистина си веселяк!

Без да се смущава, Хал продължаваше да го измерва с поглед.

— Питам се дали сте толкова сигурен! Той дали ще одобри всичко, което сте извършили?

— Да! — отсече другият...

— И начина, по който се отнасяте с работниците? Той знае, че ги мамите при тегленето?

— По дяволите! А откъде, мислиш взема парите за вашия, колеж?

Настъпи мълчание. Сетне шерифът подхвърли предизвикателно:

— Научи ли това, което искаше?

— Да — отвърна Хал. — Впрочем, винаги съм смятал същото, но трудно е да убедиш другите. Старият Питър не прилича на повечето от тези вълци на Запада. Той е набожен човек.

Шерифът се усмихна мрачно.

— Докато има овце, ще има и вълци в овчи кожи.

— Разбирам. И вие ги оставяте да лапат агнетата?

— Ако агнето е достатъчно глупаво да го мамят с тази стара протритата кожа — отбелязва шерифът, — то заслужава да бъде изядено.

Хал не снемаше поглед от циничното лице пред себе си.

— Котън — рече той, — овчарите спят, но овчарските кучета лаят. Не сте ли ги чули?

— Не съм забелязал.

— Но те лаят, лаят! Те ще събудят овчарите! Ще спасят стадото!

— Религията не ме интересува — заяви другият с отегчен вид. — Вашата не повече от тази на стария Питър.

Хал изведнъж стана.

— Котън, моето място е при стадото! Връщам се на поста си при кантара! — И се запъти към вратата.

Джеф Котън скочи и извика:

— Стой!

Но Хал не спря.

— Слушай, момко! — предупреди го шерифът. — Не прекалявай с тази шега!

Той стигна вратата преди Хал. Ръката му се плъзна към хълбока.

— Извадете револвера, Котън — рече Хал. И когато шерифът стори това: — Сега спирам. Ако ви се подчинявам и занаяпред, това ще бъде само под дулото на револвера.

Шерифът присви уши заплашително.

— Току-виж си разбрал, че в нашия край не минава много време между изваждането на револвера и изстрела!

— Обясних ви какво мисля по въпроса — отговори Хал. — Какво ще наредите сега?

— Върни се и седни на този стол.

Хал се подчини, а шерифът отиде до бюрото си и вдигна слушалката.

— Номер седем — рече той и почака за миг. — Ти ли си, Том? Прати колата веднага.

Остави слушалката. Последва мълчание. Сетне Хал попита:

— В Педро ли отивам?

Никакъв отговор.

— Виждам, че ви нервирам. Но май не се сещате, че снощи ми взехте всичките пари. Пък нали имам и открита сметка в компанията, чака ме известна сума срещу моя труд? Как стои този въпрос?

Шерифът вдигна слушалката и поиска друг номер.

— Хелоу, Симпсън. Котън на телефона. Би ли начислил надниците на Джо Смит, помощник в номер 2, и да изпратиш сумата. Виж сметката му в магазина. И бързай, защото чакаме. Той се е разбързал да напуска.

Отново остави слушалката.

— Кажете — попита Хал, — дадохте ли си толкова труд и за Майк Сикориа?

Мълчание.

— Бих ви предложил да ми изплатите част от заплатата във фишове. Искам да ги имам за спомен.

Мълчанието продължаваше.

— Знаете ли — продължи да му досажда затворникът, — изплащането на заплатите във фишове е забранено със закон.

Това подтикна шерифа към отговор:

— Ние не плащаме във фишове.

— Правите го, човече! Знаете, че го правите!

— Правим го, когато искат аванс.

— По закон трябва да им плащате два пъти месечно, а вие не спазвате това. Плащате им веднъж в месеца, а ако междуременно някой има нужда от пари, предлагате му тази имитация на пари.

— Ако това ги устройва, какво си ги зажалил?

— А ако не ги устройва, качвате ги на влака и ги отправяте?

Шерифът седеше мълчаливо и барабанеше нервно с пръсти по бюрото.

— Котън — подхвана отново Хал, — искам да се просветя и бих искал да ми обясните нещо — един психологически проблем. Когато човек върши подобни сделки, как гледа на тях в душата си?

— Ще ме прощаваш, момко — рече шерифът, — но започваш да ставаш досаден.

— О! Но нали ни предстои пътуване с автомобил! Няма да мълчим през целия път, я! — Сетне Хал добави, ласкателно: — Вижте, аз наистина се интересувам. Пък може и да ме спечелите на своя страна.

— Не! — отсече бързо Котън. — Не ща да се залавям с такива неща!

— Защо не?

— Защото не мога да се меря с теб по бързивост. Слушал съм ви вас, агитаторите, всички си приличате: мислите, че светът се върти с приказки, ама не е така.

Постепенно Хал разбра, че не е стигнал доникъде в дуела си с шерифа. Беше положил всички усилия: беше спорил, заплашвал,

лъгал, стигна дори дотам да му пее песни! Но шерифът сега ще го експедира и толкоз!

Беше поддържал спора просто защото се налагаше да чака автомобила, пък и защото беше изтърпял унижения и искаше да излее яда и разочарованието си. Но сега изведнъж млъкна. Вниманието му беше привлечено от думите на шерифа: „Мислите, че светът се върти с приказки!“ Братът на Хал винаги използваше точно тези думи! Шерифът каза също: „Вие, агитаторите!“. Години наред, брат му го дразнеше със същото: „Ще се превърнеш в един от онези агитатори!“. На което Хал отговаряше с момчешка упоритост: „А защо не!“. И ето че сега шерифът го наричаше агитатор, съвсем сериозно, без да се извинява, без това да е смекчено от някаква кръвна връзка помежду им. Той повтори думите: „Ето с какво ме дразните вие, агитаторите: идвате тук и се мъчите да насъскате хората...“.

Значи такъв беше Хал в очите на компанията „Дженеръл фюъл“! Беше дошъл тук с намерението да бъде зрител, да стои на палубата на парахода и да наблюдава океана на социалната нищета. Той обмислеше предварително така внимателно всяка своя стъпка! Беше се помъчил просто да бъде контролор, нищо повече! Беше казал на Том Олсън, че не иска да се занимава с профсъюзна работа, хранеше недоверие към профсъюзните организатори, към агитаторите от всякакъв вид — заслепени, безотговорни хора, които обикаляха и подклаждаха опасни настроения. Постепенно започна да се възхищава от Том Олсън, но това отстрани само част от предубежденията му. Олсън беше просто един от агитаторите, а не цялата тази сбирщина!

Но колкото и внимателно да се отнасяше към компанията, той не постигна нищо. Пропаднаха и всички му усилия да убеди шерифа, че той е от висшата класа. Въпреки „добрите обноски“ на Хал, шерифът беше казал: „Вие, агитаторите!“ По какво съдеше той, недоумяваше Хал. Нима той, Хал Уорнър, беше заприличал на един от онези заслепени, безотговорни хора? Време беше да се поогледа самокритично!

Нима толкова много го бяха изменили двата месеца черна работа в земните недра? Тази мисъл положително не беше приятна на някогашния любимец на дамите. Нима и той говореше вече като другите — той, изкусния ласкател! Шерифът му каза, че е „бъбрив“. Хал наистина говори доста много. Но какво друго очакваше онзи, след

като го беше хвърлил в затвора за две нощи и един ден в компанията само на мрачните му мисли за неправдите! Така ли се създаваха истинските агитатори — затворени в компанията само на мрачните им мисли за неправдите?

Хал си спомни мислите си в затвора. Беше озлобен, беше му все едно дали Норт Вали ще изпадне под влиянието на профсъюзите. Но всичко това беше само настроение — подобно на онова, с което отвърщаше на брат си; това беше затворническа психика, част от неговия летен курс по практическа социология. Беше забравил всичко това, но изглежда, то го беше впечатлило по-дълбоко, отколкото си мислеше. Настроението бе изменило дори външността, му! Беше заприличал на агитатор и говореше като такъв! Беше станал „безотговорен“ и „заслепен“.

Да, така беше! Цялата тази мръсотия, невежество, болестите, това мошеничество и потисничество, осакатяването на тялото и душата на човека в каменовъглените мини на Америка — всичко това не съществуваше, то беше халюцинация на болен мозък! Това твърдяха братът на Хал и шерифът, твърдеше го и целият свят. Шерифът, брат му и целият свят не могат да бъдат „заслепени“! А когато им заговориш за тези условия, свиват рамене, наричат те „мечтател“, „мърморко“, твърдят, че си „мръднал“ или пък се гневят и лютят, почват да те обиждат и свършват с „Вие, агитаторите!“

Шерифът на Норт Вали беше така „проагитиран“, че не го свърташе на едно място. Всички ядове и тревоги на неспокойния му живот се стекоха в ума му и той закричи насам-натам и заговори, без да го интересува дали Хал го слуша.

— Мината бѣка от мръсни италианци! Не разбират никакъв цивилизован език, в главата си имат само една мисъл — да кръшкат от работа при всеки удобен случай, да пълнят вагонетките с шисти и камъни и да стоварят вината за това на някой друг, а после да идат да се натаралянкат. Не работят честно, не се бият честно — гледат да ти забият нож в гърба! А вие, агитаторите, сте седнали да им съчувствувате! Защо по дяволите идват в нашата страна, щом като не я харесват повече от родината си?

Хал и преди беше чул този въпрос. Но тъй като все още чакаха автомобила, пък и сега вече беше сигурен, че е агитатор, реши да създаде на шерифа колкото се може повече неприятности.

— Причината е достатъчно ясна — възрази той. Та нима компанията не използва агенти в чужбина, които им разправят за чудесните заплати, които ги очакват в Америка?

— Та не ги ли получават? Тройно по-големи от това, което ще спечелят в родината си!

— Да, но каква им е ползата. Има един факт, за който компанията мълчи: че скъпотията тук е по-голяма от заплатите. Внушават им също, че Америка е страната на свободата. Те идват с надеждата за по-добро бъдеще за себе си и за децата им. А тук се сблъскват с един шериф, който е скаран с географията, който мисли, че Скалистите планини са някъде в Русия!

— Чувал съм тия приказки! — възрази другият. — И аз като хлапе размахвах звездното знаме. Но слушай, тук копаем въглища, а това не ти е като да празнуваш Четвърти юли. Някои набожници прокараха закон да не се работи в неделя. И какво стана? Работниците имат на разположение цели трийсет и шест часа да се натряскаат така, че в понеделник не могат да работят!

— Това сигурно може да се оправи, Котън! Защо компанията не откаже да дава под наем сгради за пивници?

— Боже мой! Мислиш, че не сме опитвали? Слизат за пиячка в Педро и се връщат с толкова, колкото могат да носят — в стомасите си и в бутилките. Ако забраним и това, нашите работници ще идат на работа в други мини, където ще харчат парите си на воля. Не, момко, с такъв добитък човек може да се оправи само с камшика! А за това трябва здрава ръка, трябва мъж като Питър Хариган. Ако искаме да има въглища, промишлеността да работи, да има някакъв прогрес...

— Това го има и в нашия химн! — разсмя се Хал и прекъсна тирадата на шерифа:

*„Върти я с лекота таз весела душа,
Върви, върви индустрията, и все върви, върви...“.*

— Да — изръмжа шерифът. — Лесно ви е на вас, млади хитреци, да стихоплетствувате, като си живеете спокойно от щедростта на стария. Но това не решава нищо. Вие, студентите, готови ли сте да поемете неговата работа? Или това ще сторят тия демократически политици, дето идват тук, дрънкат врели-некипели за свободата, създават трудови закони за тези италианци...

— Започвам да разбирам — рече Хал. — Възразявате срещу политиците, които прокарват законите, съмнявате се в техните подбуди и затова отказвате да спазвате законите. Но защо не ми казахте веднага, че сте анархист?

— Анархист? — извика шерифът. — Аз анархист?

— Но анархистите действуват точно така, нали?

— Боже мой! Това е вече прекалено! Идваш тук, насъскваш хората — профсъюзен агитатор или каквото си там, — а при това знаеш, че първото нещо, което им хрумва, като ги поотпуснеш, е да поставят динамит в шахтите и да палят сградите!

— Правят ли подобни неща? — В гласа на Хал прозвуча изненада.

— Не си ли чел какво стана при последната голяма стачка? Този слабохарактерен стар проповедник Йон Едстрьом би могъл да ти каже това-онова. Той беше един от тайфата.

— Не, бъркате нещо — рече Хал. — Философията на Едстрьом е различна. Но не се съмнявам, че други са вършили такива неща. А откакто съм тук, мисля, че разбирам напълно тяхната гледна точка. Когато паят сградите, то е, защото мислят, че вие или Алек Стоун може да се случите вътре.

Шерифът не се засмя.

— Те искат да разрушат собствеността — продължи Хал, — защото не им хрумва друго наказание за тиранията и алчността на собствениците. Но, Котън, представете си, че някой им подхвърли нова идея, някой вземе да им каже: „Не разрушавайте собствеността, вземете я!“.

Другият се опули.

— Вземете я! Значи, ти така разбираш морала!

— Би било по-морално от метода, с който Питър я е придобил в самото начало.

— Какъв метод? — попита шерифът с известна доза възмущение. — Нали е платил за местата по пазарната цена?

— По пазарната цена за политици. В Уестърн сити случайно познавам една дама, която беше в училищното настоятелство, когато Питър изкупуваше от щата училищна земя, знаеше се, че тя е богата на въглища. Питър плащаше тогава по три долара на акър, а всеки знаеше, че акърът върви по три хиляди.

— Е, но ако сам не купиш политиците — рече Котън, — някоя прекрасна утрин ще се събудиш и ще разбереш, че ги е купил някой друг. Щом имаш собственост, трябва да я браниш.

— Котън, вие продавате времето си на стария Питър, но нима не можете да задържите малко мозък за себе си? Толкова, колкото да погледнете фиша за месечната ви заплата и да видите, че и вие сте платен роб, че не сте по-добре от презираните от вас миньори.

Другият се усмихна.

— Вярно е, че заплата ми би могла да бъде по-голяма, но съм мислил по това и ми се струва, че я карам по-лесно от вас, агитаторите. Аз съм отгоре и смятам да остана там.

— Е, Котън, с тези възгледи за живота не е чудно, че се напивате от време на време. Кучешки живот, без следа от вяра или човечност! Не мислете, че ви се подигравам — говоря ви от сърце. Не съм толкова млад, нито много глупав, за да не съм обърнал внимание на тази

кучешка страна на живота. Но у човека има нещо, което му казва, че не е изцяло куче, че поне носи в себе си заложи за нещо по-добро. Например тези бедни дяволи, които се бъртят под планината и денонощно рискуват живота си, за да ни топят с въглища, за да „въртят колелата на индустрията...“.

Това бяха последните думи, които изрече Хал. Думи най-обикновени, но когато по-късно си ги припомни, съпадението му се стори странно. Защото докато той бърбореше, бедните дяволи под планината изживяваха една от онези случки, които са романтиката и ужаса на миньорския живот. Едно от момчетата, които работеха под земята — въпреки закона за защита на детския труд — в същия този момент вършеше съдбоносна грешка в работата си. То беше спирач и имаше задължението да пъха железен лост в колелото на натоварената вагонетка, за да я задържа на място. Момчето беше малко и вагонетката вече беше потеглила, когато то се помъчи да я спре. Вагонетката го отхвърли към стената и полетя надолу по наклона; твърде късно шестима мъже се помъчиха да я догонят. Като набра инерция, вагонетката профуча на един завой и изхвъркна от релсите, блъсна се в подпорите и ги изби от мястото им. Падайки, гредите разпиляха натрупания от десетки години въглищен прах в тези стари галерии. Падналият в същото време електрически проводник се допря до вагонетката и блесна искра.

И както си бърбореше с шерифа, Хал изведнъж чу — или по-скоро усети — оглушителен трясък. Въздухът около него сякаш оживя и мощната въздушна вълна го просна на пода. Прозоречните стъкла влетяха в стаята, по главата му се посипаха парчета стъкла и таванска мазилка.

Полузамаян, Хал се помъчи да стане и видя, че шерифът лежи също на пода. Двамата събеседници се гледаха ужасени. Още не бяха успели да се привдигнат, когато над главите им затреця — половината таван се срина отгоре им и в стаята щръкна една от гредите. Отвсякъде се разнасяха нови трясъци, сякаш беше дошъл краят на света.

С мъка се изправиха на крака, втурнаха се към вратата, отвориха я и едва успяха да отскочат назад, когато една грапава греда се изтърси пред тях в коридора.

— В мазето! — извика шерифът и изтича към задното стълбище.

Но още преди да заслизат, усетиха, че трясъците престанаха.

— Какво беше това? — попита задъхано Хал.

— Минна експлозия! — обясни шерифът. Секунди по-късно те отново се втурнаха към вратата.

Първото нещо, което видяха, беше огромен стълб от прах и дим. Той се виеше към небето пред замаяните им очи, разширяваше се все повече и повече, докато накрая около тях зацари нощ. Над селището все още се сипеха пепел и по-дребни отломки. Двамата продължаваха да гледат и когато си върнаха способността да разсъждават и си припомниха как изглеждаха нещата преди експлозията, изведнъж разбраха, че надстройката на шахта №1 е изчезнала.

— Хвъркнала, ей богу! — извика шерифът. Двамата изтичаха на улицата, погледнаха нагоре и видяха, че част от надстройката на шахтата се е стоварила върху покрива на затвора.

Дъждът от развалини беше престанал вече, но над улицата се стелеха облаци прах и двамата бяха почернели. Облаците ставаха все по-гъсти и накрая те почти не виждаха къде вървят. А заедно с мрака се възцари тишина, която след оглушителния трясък при експлозията изглеждаше мъртвешка.

Няколко мига Хал стоя зашеметен. Видя как от трошилнята се заточи непрекъснат поток от мъже и момчета, от всички улици затичаха жени, стари и млади, зарязали яденето на печката, бебетата в люлките... Влачейки след себе си по-големите деца, които пищяха, вкопчили се в полите на майките си, те се събраха на рояци около отвора на шахтата, който приличаше на димящ кратер.

Появи се Картрайт, главният надзирател. Той изтича към вентилационната. Котън също се запъти натам, последван от Хал. Вентилационната беше в развалини, огромният вентилатор беше отхвъркнал на стотина крачки встрани със смачкани перки. Хал все още беше невежа в миньорския занаят, за да схване изцяло какво означава това, но видя как шерифът и надзирателят се гледаха втрещени и чу възклицанието на първия:

— Това ни довърши! — Картрайт не каза нито дума, но тънките му устни бяха стиснати, а в очите му се четеше страх.

Двамата мъже тичешком се върнаха при димящия отвор на шахтата и Хал ги последва. Сто, двеста жени се тълпяха тук, крещяха и сипеха въпроси една през друга. Наобиколиха шерифа, Картрайт, другите надзиратели, дори Хал и крещяха истерично на полски,

чешки, гръцки. Хал заклати глава, защото не разбираше нищо. Жените застанаха в отчаяние, други зареваха. Някои продължаваха да се взират в димящия отвор на шахтата, други затваряха очи пред тази гледка или коленичеха, хълцайки, с прибрани молитвено ръце.

Постепенно Хал разбра целия ужас на катастрофата. Не ставаше въпрос за шума, дима и мрака, за обезумелите виещи жени, за нищо, което беше горе — ужасът беше долу, в димящата черна шахта. Там долу имаше хора! Хора, които Хал познаваше, с които беше работил и се шегувал; той беше отвърщал на техните усмивки, беше опознал тяхното ежедневие! Десетки, може би стотици от тях бяха сега долу, под краката му, някои мъртви, други ранени, осакатени. Какво ще правят? Какво ще сторят за тях тези тук, горе? Хал се помъчи да стигне до Котън, да му зададе въпроси, но шерифът беше обкръжен, обсаден.

Той блъскаше жените назад, увещаваше ги:

— Разотивайте се! Вървете си в къщи!

Какво? Да си идат в къщи? Когато мъжете им са долу, в мината? Жените се скупчиха още по-близо до него, викаха, умоляваха, пищяха.

— Махайте се! — повтаряше той непрекъснато. — Нищо не можете да направите! Сега още никой не може да направи нищо! Вървете си! Вървете си в къщи! — Наложил се да ги отблъсква със сила, за да не би при суетнята да полетят надолу в шахтата.

Накъдето и да погледнеше, Хал виждаше обхванати от скръб женски фигури, неподвижни, втренчили поглед пред себе си като хипнотизирани; или седнали, люлеейки тяло насам-натам; или коленичили, с вдигнати за молитва лица, притиснали до себе си уплашените деца. Видя една австрийка — патетично бледо младо създание, пребрадено с одърпан сив шал; тя протягаше ръце и викаше: „Майн ман! Майн ман!“. Сетне скри лицето си с шала и гласът ѝ замря в отчаян стон: „О, майн ман! О, майн ман!“. Тя се обърна, залитайки, сякаш беше получила смъртоносна рана. Хал я проследи с поглед. Нейният стон, повтарян наоколо непрекъснато, стана лайтмотивът на тази симфония на ужаса.

Беше чел в сутрешните вестници за катастрофи в мините. Но тук думата катастрофа оживяваше, ставаше нещо от плът и кръв. Непоносимото в случая беше безсилието — неговото и на целия свят. Това безсилие му ставаше все по-ясно от възклицанията на Котън и от

отговорите, които той получаваше от миньорите. Беше ужасно, невероятно — но беше факт! Трябва да потърсят нов вентилатор, трябва да чакат да дойде, трябва да го монтират и да го пуснат в действие, трябва да чакат часове наред, докато димът и газът изчезнат от главните галерии в мината. А дотогава не можеха да направят нищо, абсолютно нищо! Онези вътре ще чакат. Онези, които не са били убити при самата експлозия, ще се промъкнат в по-отдалечените забои и ще се барикадират срещу смъртоносния за душлив газ. Те ще чакат — без храна и вода, само с глътки съмнително чист въздух — ще чакат, докато спасителната команда стигне до тях!

На моменти в цялата тази бъркотия Хал разбираше, че се мъчи да си припомни кои от познатите му работеха в шахта №1. Той самият работеше в №2 и естествено познаваше повече работници от нея. Но познаваше някои и от първата шахта — например стария Рафърти, бащата на Мери Бърк, и поне един от групата за контрольора, Замиеровски. Хал изведнъж, видя пред себе си лицето на дребния търпелив поляк, който се усмихваше толкова добродушно, когато американците се мъчеха да произнасят името му. И старият Рафърти, с многобройната му челяд и с жалките му усилия да не загуби благоволенieto на шефовете! И бедният Патрик Бърк, когото Хал ни веднъж не бе видял трезвен, сигурно сега беше трезвен — ако още е жив!

Сетне в тълпата Хал срещна Джери Минети и разбра, че между останалите долу е и Фаренцена — италианецът, чиято „фанциула“ си беше поиграла с него. Долу бе останал и Юда Апостоликос, взел със себе си трийсетте сребърника в това място на смъртта!

Хората, както и Хал, се мъчеха да установят липсващите, като задаваха въпроси на другите и правеха списъци. Тези списъци претърпяваха промени, в някои случаи при драматични обстоятелства. Гледаш хълцаща жена, вдигнала престилка към очите си. Изведнъж вдигне глава, изпищи пронизително и се хвърли на врата на някой мъж. А на Хал му се стори, че вижда дух, когато сред група хора изведнъж разпозна Патрик Бърк. Той приближи групата и чу разказа на стария: как някакъв „жабар“ му откраднал подпорите, как той излязъл горе да вземе нови подпори и така си спасил живота, а крадецът останал долу — така, провидението наказва мерзавците в мината!

Хал попита Бърк дали се е обадил на семейството си. Да, той изтичал в къщи, но не намерил никого. Хал започна да си пробива път в тълпата, търсейки Мери, сестра ѝ Джени или брат ѝ Томи. Продължи да търси и след като му хрумна, че семейството на безнадеждния пияница може и да не е чак толкова доволно от намесата на провидението.

Срещна Олсън, който едва се беше отървал. Той работеше горе, близо до асансьора. Катастрофата не беше нещо ново за организатора, който работеше по мините от осемгодишна възраст и беше видял много нещастия. Той започна да обяснява на Хал със сух и безизразен глас. По закон всяка мина трябва да има известен брой изходи, както и спасителен изход със стълба. Но изкопаването на такива изходи струва доста пари.

Засега причината за експлозията беше неизвестна, но облаците коксов прах говореха, че е предизвикана от прахта. Всеки, който бе влизал в мината и бе видял сухия прах, можеше да си представи какво ще намерят, когато слязат долу и издирят „причината“ и нейните последствия. Трябваше да се пръска редовно с прах от кирпич, но по такива въпроси надзирателите решаваха сами.

Хал слушаше само донякъде тези обяснения. Всичко това му беше твърде ново, твърде ужасно. Какво значение има чия грешка е било? Нещастieto беше станало, въпросът сега беше как да се помогне. Между изреченията на Олсън той дочуваше писъците на задушавачите се в тъмната бездна мъже и момчета, чуваше стенанията на жените, които долитаха като биещи се в далечен бряг вълни, или приглушеното като под сурдинка „О, майн ман! О, майн ман!“

Пак попаднаха на Джеф Котън. С помощта на шестима мъже той отблъскваше тълпата от отвора на шахтата и опъваше около него бодлива тел, за да ги задържи. Вършеше това без всякаква деликатност, помисли си Хал, но изпадналите в истерия жени безспорно са отегчителни. Котън отговаряше на отчаяните им въпроси:

— Да, да! Чакаме нов вентилатор. Правим всичко, каквото можем, казвам ви. Ще ги извадим. Вървете си у дома и чакайте.

Но, разбира се, никой не искаше да си върви. Та как би могла жената да си стои в къщи и да си гледа както обикновено готвенето или прането, когато мъжът ѝ може би се задушаваше под земята? Тя поне можеше да стои до шахтата, да бъде колкото се може по-близо до него! Някои от жените стояха там неподвижни с часове, други бродеха по улиците и питаха едни и същи хора по няколко пъти дали не са срещнали техните близки. Някои, като Патрик Бърк, неочаквано се оказаха горе, нима не беше възможно и с някой друг да стане така.

Следобеда Хал срещна Мери Бърк на улицата. Доста преди това тя беше намерила баща си, който вече беше отишъл в пивницата на О'Калахън да отпразнува милостта на провидението спрямо него. Сега Мери беше разтревожена от по-сериозни въпроси. Шахта №2 беше в опасност! Експлозията в №1 е била толкова мощна, че е извадила от строя вентилаторната на №2, която се намираше почти на една миля от нея. Вентилаторът беше спрял, но когато някои бяха отишли при Алек Стоун да разреши на хората да излязат, Стоун беше отказал.

— Какво мислиш, че им казал? — извика Мери. — Какво? — „По дяволите работниците, спасете катърите!“

Хал почти беше забравил, че в селището има и друга шахта, в която работеха стотици мъже и момчета.

— Те дали знаят за експлозията? — попита той.

— Може и да са чули взрива, но няма да знаят какво е станало, а надзирателите няма да им кажат, преди да са извадили горе катърите.

Въпреки всичко, което беше видял в Норт Вали, Хал не можеше да повярва на нейните думи.

— Откъде знаеш това, Мери?

— Младият Ровега току-що ми каза. Бил там и го чул със собствените си уши.

Той втренчи поглед в нея.

— Да идем да видим — рече той и двамата закрачиха по главната улица на селището. Към тях се присъединиха и други — новината за тази нова беда вече беше се разпространила. Джеф Котън ги задмина в един автомобил и Мери възкликна:

— Казах ли ти! Видиш ли го, че се е запътил нанякъде, чакай да стане някаква мръсотия!

Стигнаха до надстройката на №2. Там се беше струпала голяма тълпа. Настроението беше метежно, жени и деца крещяха и ръкомахаха, заплашваха да влязат в канцеларията и да предупредят по телефона миньорите за опасността. Шерифът вече беше пристигнал и ги разблъскваше. Хал и Мери пристигнаха точно когато мисис Дейвид,

чийто съпруг работеше в № 2, размахваше юмруци пред лицето на Котън и му крещеше като дива котка. Той насочи револвера си срещу нея. Тук вече Хал не издържа и се хвърли напред, обзе го дива ярост.

Но Мери Бърк го спря, обхвана го с двете си ръце и го задържа насила.

— Не, не! — извика тя. — Назад, човече! Да не искаш да те убият?

Хал беше смаян от нейната сила. Смая го и последвалият изблик на нейните чувства: тя го наричаше смахнат глупак, каза му и още по-груби неща.

— Нямаш ли повече пипе от една жена? Да се хвърля така срещу дулото на револвера!

Кризата отмина бързо, защото мисис Дейвид отстъпи и шерифът скри оръжието. Но Мери продължаваше да гълчи Хал и се мъчеше да го отдалечи оттам.

— Хайде, тръгвай! Махай се оттук!

— Слушай, Мери, трябва да направим нещо!

— Нищо не можеш да направиш, разбираш ли! Имаш достатъчно ум да го разбереш. Няма да те оставя да се натикаш да те убият. Хайде, тръгвай!

И къде насила, къде с предумване тя сполучи да го отведе надолу по улицата.

Хал се мъчеше да си изясни обстановката. Наистина ли хората в № 2 бяха в опасност? Възможно ли е надзирателите да рискуват така хладнокръвно? И то сега, когато пред очите им е още нещастieto в другата шахта! Той не можеше да повярва, а пък и Мери, която вървеше до него, вече беше започнала да му обяснява, че всъщност няма истинска опасност за работниците, бяха я подплашили само жестоките думи на Алек Стоун.

— Не помниш ли, когато вентилационната галерия се беше повредила и ти сам беше помагал да изкарат катърите горе? Тогава не ти се стори нищо особено, сега е същото. Ще изкарат всички навреме!

Тя криеше истинските си чувства, за да запази него. Той се остави тя да го води, докато се мъчеше да измисли какво да прави. Мислеше си за хората в № 2. Там бяха най-добрите му приятели: Джек Дейвид, Тим Рафърти, Ресмак, Андрокулос, Кловоски. Мислеше си как седят в подземния си затвор, дишат разваления въздух, повдига им се и

припадат, та да могат да бъдат спасени катърите! От време на време спираше, а Мери го дърпаше напред и му повтаряше непрекъснато:

— Нищо не можеш да направиш! Нищо!

Сетне той пак се замисляше: какво наистина би могъл да направи? Само преди няколко часа беше скроил най-добрия си блъф на Джеф Котън и в отговор тикнаха под носа му дулото на револвера. Най-многого, което можеше да стори сега, е да привлече отново вниманието на Котън и да изхвъркне от мината.

Стигнаха до дома на Мери, до него беше домът на славянката, мисис Замбони, за която Мери му беше разказвала толкова забавни неща. Мисис Замбони беше раждала по едно бебе шестнайсет години, подред. Единайсет от децата бяха още живи. Сега мъжът ѝ беше затрупан в №1 и тя бродеше по улиците като луда, а по-голямата част от домочадието я следваше по петите. От време на време тя спираше и виеше като бито животно, а децата подемаха този вой в различни тонове. Хал се спря и се вслуша в звуците, но Мери запуши ушите си с пръсти и избяга в къщи. Хал я последва. Тя се хвърли в един стол и избухна в истеричен плач. И Хал изведнъж разбра колко тежко преживява Мери тази ужасна история. Тя беше достатъчно ужасна и за него, но той беше мъж и имаше повече сили да понася подобни гледки. Мъжете намираха смъртта си в индустрията и на война, други мъже ги виждаха как умират и привикваха с това. Но жените бяха майки на тези мъже, те ги раждаха с мъки, грижеха се за тях, отглеждаха ги с безкрайно търпение — жените никога не могат да свикнат с такива гледки! А и женската съдба беше по-тежка. Мъжете умираха и толкоз, но жените се изправяха пред бъдещето с горчивите спомени, със самотната отчаяна борба за съществуване. Жените са тези, които трябва да гледат страданията на децата, да гледат как измират бавно поради лишения.

Съчувствието на Хал към всички страдащи жени се насочи към девойката до него. Познаваше нежното ѝ сърце. Тя не беше загубила сега някого в мината, но някой ден щеше да загуби, и сега изживяваше мъките на това неумолимо бъдеще. Той я погледна — сгушила се на стола, тя триеше сълзите си с края на синята си басмена рокля. Тя му се стори неописуемо трогателна — като дете, на което са причинили страдание. От време на време тя изхълцваше, сякаш на себе си, по някоя и друга дума:

— О, бедните жени! Бедничките жени! Видя ли лицето на мисис Ноноч? Ако я пуснеха, би скочила в димящата шахта!

— Не се измъчвай така, Мери — помоли я Хал, сякаш това зависеше от нея.

— Остави ме! — извика тя. — Остави ме да се успокоя!

И Хал, който не беше се сблъсквал с истерия, остана да я гледа безпомощно.

— Мъката е повече, отколкото си мислех — продължи тя. — Където и да се обърнеш, виждаш жена с пламнали от мъка очи, която се пита дали някога ще види отново мъжа си! Или някоя майка, чието момче може би умира, а тя не може да направи нищо за него!

— Но и ти не можеш нищо да направиш, Мери! Само ще се изтерзаеш до смърт.

— Ти ли ми казваш това! — извика тя. — Ти, дете беше готов да се оставиш на Джеф Котън да те застреля, защото ти беше така болно за мисис Дейвид! Не, никой не може да понася такива гледки.

Той не можа да намери отговор, придърпа един стол и мълчаливо приседна до нея. След време тя постепенно се успокои, избърса сълзите си и втренчи мътен поглед през отворената врата към мръсната тясна улица.

Хал проследи погледа ѝ. По улиците имаше купчини пепел и консервни кутии, две от измърляните деца на мисис Замбони ровеха с пръчки в купчина смет — може би търсеха нещо за ядене, или нещо за игра. Край улицата растеше изсъхнала занемарена трева, потънала във въглищен прах, както и всичко друго в селището. Каква картина! А очите на девойката никога не бяха се спирали на нещо по-хубаво. Ден след ден, целия си живот, тя гледаше все същата картина! Упреквал ли я беше той някога за мрачните ѝ мисли? Та нима мъжете и жените можеха да бъдат весели в такава обстановка, да мечтаят за красота, да се стремят към висините на благородството и храбростта, към радостен труд за техните близки! Над това място висеше заразата на отчаянието, самото място не беше нещо реално, то сякаш се привиждаше насън — ужасен, разкривен кошмар! То беше като тъмната бездна, която витаеше във въображението на Хал, на чието дъно мряха от задушаване мъжете и момчетата.

И Хал изведнъж разбра — искаше да се махне от Норт Вали! Да се махне на всяка цена! Това място бе изсмукало решителността му — бавно, ден след ден, гледката на мизерията и нищетата, на мръсотията и болестите, на глада, гнета и отчаянието, беше разколебала духа му,

беше подронила деликатната постройка на неговите алтруистични теории. Да, той искаше да избяга — там, където блести слънцето, където расте зелена трева, където хората ходеха изправени, смееха се и бяха свободни. Искаше да затвори очите си за прахта и пушека на това противно селище, да не чува повече мъчителното вайкане на жените: „О, майн ман! О, майн ман!“.

Погледна девойката, която продължаваше да се визира пред себе си, приведена напред, с безпомощно отпуснати на коленете ръце.

— Мери — рече той, — трябва да се махаш оттук! Това не е място за момиче с нежно сърце. Изобщо не е място за хора!

Тя го погледна тъжно.

— Та нали аз увещавах теб да се махаш. Повтарям ти го, откакто си дошъл тук! Сега май разбираш какво искам да кажа.

— Да, разбирам — рече той, — и искам да си отида. Но искам и ти да си вървиш.

— Мислиш ли, че ще имам някаква полза, Джо? Че ще има някакъв смисъл да се махна? Ще мога ли някога да забравя това, което видях днес? Бих ли могла след всичко това да бъда някога истински, честно щастлива?

Хал се помъчи да ѝ вдъхне увереност, но самият той съвсем не беше уверен. А как ще бъде с него? Дали след всичко това ще смята, че има право на щастие? Би ли изпитал отново задоволство от приятния и удобен живот, като знае върху колко много мъки е изграден? Върна се в мислите си към този друг свят, в който безгрижните, жадни за удоволствия хора се стремяха да удовлетворят желанията си. И изведнъж разбра, че всъщност не толкова искаше да се махне оттук, а по-скоро да доведе тук онези хора, да ги доведе макар и за ден, за час само, та и те да чуят този хор от вайкащи се жени!

Мери накара Хал да се закълне, че няма да се бие с Котън, след което отидоха към № 2. Там завариха, че изкачват на повърхността катърите, а надзирателите обещаваха, че в най-скоро време ще започнат да изкачват работниците. Всичко беше наред, нямаше никаква опасност! Но въпреки обещанието му, Мери се страхуваше да се довери на Хал и затова го убеди да се върнат в №1. Там току-що беше пристигнала от Педро спасителна кола с лекари и медицински сестри. Докарали бяха и няколко „шлема“. Тези „шлемове“ бяха странни на вид херметически маски, снабдени с кислород за час или повече, които се надяваха над главата и раменете и се привързваха. Екипираните с тях мъже сядаха в една голяма кофа, която спускаха в шахтата с хаспел. От време на време мъжете в кофата подръпваха едно сигнално въже, за да покажат горе, че още са живи. Първият от тях, който се върна, съобщи, че близо до дъното на шахтата лежат хора, но, изглежда, всички са мъртви. Долу се виел гъст черен дим — признак, че в шахтата има пожар, така че не можеше да се направи нищо повече, докато не бъде монтиран вентилаторът. Като сменят посоката на въртене на вентилатора, можеха да изсмучат дима и газовете от шахтата.

Бяха уведомили за нещастиято щатския инспектор по мините, но той бил болен и щял, да изпрати един от своите заместници. По закон този служител трябваше да поеме ръководството на спасителните операции, но Хал забеляза, че неговото идване никак не заинтересува миньорите. Задължението на инспектора беше да предотврати нещастиято, а той не бе сторил това. Сега ще прави това, което компанията поиска от него.

Някъде след здрач от №2 започнаха да излизат и работниците. Чакащите край отвора на шахтата жени с радостни викове започнаха да се хвърлят на вратовете им. Хал видя как другите жени, чиито мъже бяха в №1 и може би никога нямаше да излязат, стояха и наблюдаваха тези срещи с тъжни, плувнали в сълзи очи. Между излезлите от шахтата беше и Джек Дейвид. Хал придружи двамата до дома им, като

по пътя слушаше проклятията, които мисис Дейвид сипеше по адрес на Джеф Котън и Алек Стоун. За Хал това беше урок по класово съзнание. Дребната женица от Уелс повтаряше непрекъснато думите на надзирателя „По дяволите работниците, спасете катърите!“ — повтаряше ги отново и отново, сякаш им се радваше като на произведение на изкуството, което резюмираше идеално отношението на надзирателите към работниците! Хал разбра по-късно, че мнозина повтаряха тези думи. Те плъзнаха по цялото селище, а след няколко дни и по целия окръг. В окръга смятаха, че тези думи обобщават отношението на собствениците на мините към миньорите.

След като преживя първия шок от нещастieto, Хал поиска да вникне по-добре в нещата и заразпитва Големия Джек, който беше сериозен и начетен мъж и беше мислил по всички въпроси, свързани с индустрията. С бавния си и спокоен начин на изложение той обясни на Хал, че честите нещастия в мините в този район не се дължат на никакви специални трудности при експлоатацията на мините, на високата експлозивност на газовете или на сухия въздух. Те са просто резултат от нехайността на ръководителите, от това, че не зачитат законите за охрана на труда на миньорите. Трябва да има „по-хапливи“ закони, например закон, според който семейството на всеки убит в мината работник да получава хиляда долара, независимо от това кой е виновен за нещастieto. Тогава собствениците бързо ще се разтичат и ще намерят рецепти за „необикновените“ опасности!

При сегашното състояние на нещата те знаеха, че колкото и голяма да е вината им, могат да се отърват с незначителни загуби. Адвокатите на компанията сигурно вече бяха тук и още преди да бъдат извадени първите трупове, те ще са започнали да уреждат споровете със семействата. Ще предложат на някоя вдовица билет за връщане до родината ѝ, ще дадат на цяло семейство осиротели деца петдесет, може би сто долара — ако искат, да ги вземат, ако не искат — здраве. От съда не можеше да се очаква нищо, подобни дела са толкова безнадеждни, че човек дори не можеше да намери адвокат да се заеме с тях. Това беше една от реформите, в която компаниите вярваха, завърши саркастично Големия Джек. Те бяха лишени от работа нечестните адвокати!

Нощта и следващият ден преминаха в мъчително очакване. Вентилаторът пристигна, но трябваше да бъде монтиран, преди да се предприеме каквото и да било. Тъй като от отвора на шахтата продължаваха да се вият черни колони от дим, отворът беше закован с дъски и плътно. Според надзирателите това беше необходимо, но на Хал то се стори върха на ужаса — да затвориш хората в отровните газове!

Имаше нещо много мъчително в мисълта за затворените долу в мината хора. Те бяха точно под нозете на Хал, но беше невъзможно да се стигне до тях, да се влезе във връзка с тях по някакъв начин! Хората от повърхността се стремяха към тях, а онези отдолу жадуваха да излязат горе. Беше невъзможно човек да ги забрави дори за минута. Както говореха, хората потъваха в мисли и се втрещваха в пространството, сред тълпата някоя жена изведнъж ще скрие лице в ръцете си и ще избухне в сълзи, за да бъде последвана от всички други.

Малцина в Норт Вали спаха през тези две нощи. Събираха се на опечалени групи по домовете си или по улиците. Разбира се, домакинската работа трябваше да се свърши, но всеки вършеше само най-необходимото. На децата не им се играеше, те стояха бледи и мълчаливи, като съсухрени възрастни хора, презрели в познанието на мъката. Нервите на всички бяха опънати, самообладанието им висеше на косъм.

Подобно състояние неминуемо водеше до изобилие от фантазии и слухове, поощряваше онези, които бяха склонни да виждат разни знаци и предзнаменования — някои виждаха духове, други изпадаха в транс, ставаха ясновидци или получаваха други тайнствени дарби. Живеещите в по-отдалечените части на селището започнаха да твърдят, че чули експлозии под земята — няколко бързо следващи един след друг взривове. Хората отдолу сигнализирали с динамитни експлозии!

На втория ден Хал седеше с Мери Бърк на прага на нейния дом. Вътре лежеше старият Патрик, открил тайната на забвението в

пивницата на О'Калахън. От време на време откъм колибата на мисис Замбони, която беше там с челядта си, долитаха нейните стонове. Мери беше ходила там да нахрани децата, защото обезумялата от мъка майка ги оставяше да гладуват и да реват. Самата Мери беше съсипана, свежият ирландски цвят на лицето ѝ беше повехнал, устните ѝ бяха обтегнати и присвити. Двамата седяха един до друг мълчаливо, защото нямаше какво друго да говорят, освен за нещастieto, а за него бяха казали всичко, каквото имаше да се каже. Хал замислено гледаше Мери.

— Слушай, Мери — рече той накрая. — Когато свърши тази история, ти наистина трябва да се махнеш оттук. Премислих всичко — имам приятели в Уестърн сити, които ще ти намерят работа, за да можеш да се погрижиш за себе си, а и за брат ти и за сестра ти. Ще отидеш ли?

Но тя не отговори. Продължаваше да се взира безизразно в малката мръсна улица.

— Наистина, Мери — продължи той, — не навсякъде животът е толкова ужасен, както е тук. Отпътувай! Зная, че е трудно да повярваш, но ще забравиш всичко. Хората страдат, но и страданието има край. Такава е човешката природа, кара хората да забравят.

— Тя е такава, че ме смаза.

— Да, Мери. Отчаянието може да се превърне в болест, но с теб не е така. Просто си преуморена. Ако само се пораздвижиш... — Той се пресегна и хвана ръката ѝ закачливо. — Горе главата, Мери! Ти ще се махнеш от Норт Вали.

Тя се обърна и го изгледа.

— Дали? — попита тя равнодушно и продължи да го изучава с поглед. — Кой си ти, Джо Смит? Какво правиш тук?

— Работя в мината — разсмя се той, като все още се мъчеше да я развлече.

Но тя продължи все така сериозно.

— Зная, че не си никакъв работник. И непрекъснато ми предлагаш помощ, разправяш ми какво можеш да сториш за мен! — Тя млъкна и по лицето ѝ се изписа познатото упорито изражение. — Джо, ти и представа си нямаш какво чувствавам сега. Готова съм да извърша нещо отчаяно. По-добре ме остави на мира, Джо!

— Струва ми се, че разбирам, Мери. Едва ли бих могъл да те виня за каквото и да било.

Тя нетърпеливо го прекъсна:

— Наистина ли, Джо? Сигурен ли си? Тогава, ето какво — искам да чуя истината от теб. Искам да поговориш с мен за това честно.

— Добре, Мери. За какво става дума?

Но дързостта ѝ внезапно изчезна. Тя сведе очи и той видя как пръстите ѝ нервно подръпват една гънка от роклята.

— За нас, Джо — рече тя. — Понякога си мисля, че ме харесваш, мисля си, че ти е приятно да бъдеш с мен — не защото ме съжаляваш, а заради самата мен. Не съм сигурна, но просто не мога да не мисля, че е така. Така ли е?

— Така е — рече той малко несигурно. — Наистина те харесвам.

— Значи ли това, че не желаяш през цялото време онова, другото момиче?

— Не, не е така.

— Можеш да харесваш две момичета наведнъж?

Хал не знаеше какво да каже.

— Струва ми се, че мога, Мери.

Тя отново вдигна очи и го загледа.

— Ти ми разказа за другото момиче и аз си мислех дали с това не искаш само да се отървеш от мен? Може би вината е моя, но просто не мога да си наложа да повярвам в това друго момиче, Джо!

— Грещиш, Мери — рече той бързо. — Това, което ти казах, е истина.

— Може и тъй да е — каза тя, но по гласа ѝ пролича, че никак не е убедена. — Напускаш я, не ходиш при нея, не я виждаш — трудно е човек да повярва, че ще правиш така, ако беше много близък с нея. Просто си мисля, че не я обичаш както трябва. А и сам казваш, че ме харесваш малко. Та си помислих... чудя се...

Спря и се насили да издържи погледа му.

— Мъча се да си обясня всичко това! Зная, че искам твърде много, Джо. Ти стоиш къде по-високо от мен, имаш право да очакваш повече от една жена...

— Не е това, Мери!

Но тя го прекъсна:

— Зная, че е така! Мъчиш се само да щадиш чувствата ми. Зная, че си нещо повече от мен! Мъча се да държа главата си високо, старая се от дълго време да не губя самообладание. Опитвала съм дори да бъда весела, казвала съм си, че не искам да бъда като мисис Замбони и вечно да се оплаквам. Но каква файда да се самозалъгваш! Ходих на черква и чух преподобния Спрагс да разправя на хората, че богатите и бедните са равни в очите на Всевишния. Може и тъй да е, но аз не съм бог и никога няма да се правя, че не ме е срам да живея в място като това.

— Сигурен съм, че бог няма никакъв интерес да те държи тук...

Тя го прекъсна:

— Най-трудно ми е да понасям всичко това тук, като зная, че по света има толкова чудесни неща, а човек никога не може да ги има! Все едно да ги гледаш през стъкло, като на витрината на магазина. Помисли си само, Джо Смит, веднъж в една църква в Шеридън чух една дама да пее чудесно. Един-единствен път в живота ми! Можеш ли да си представиш какво значеше това за мен?

— Да, Мери, мога.

— Но още преди години си обясних всичко това. Знаех каква цена трябва да плаща една работничка за такива неща и си казах: няма да си позволявам да мисля за тях. Мразех това място, исках да се махна... Но можеш да сториш това само по един начин — да се оставиш някой мъж да те отведе! Затова останах тук. Останах си честна, Джо. Искам да ми повярваш.

— Разбира се, Мери.

— Не, никакво „разбира се“! Това значи да се бориш с изкушенията. Колко пъти съм поглеждала Джеф Котън и съм си мислела от какви неща имам нужда! И съм минавала без тях! Но ето че идва нещо, което жената желае повече от всичко друго на тоя свят!

Тя помълча, но само за миг.

— Казват ти да обикнеш човек от твоята класа. Тъй ми каза и мама преди смъртта си. Ами ако не стане така? Ако седнеш и си помислиш какво значи да раждаш бебета едно след друго, докато се износиш и капнеш — както стана с мама? Ами ако умееш да цениш учтивостта... да ти е присърце интересният разговор! — Тя изведнъж склучи умолително ръце пред себе си. — Ах, Джо, ти си толкова различен, толкова различен от всички останали тук! И разговорът, и

движенията ти, и игривият ти поглед! Няма миньор с такъв поглед, Джо. Сърцето ми сякаш спира, като ме погледнеш! — гласът ѝ секна и Хал видя, че тя се мъчи да се овладее. След миг тя възкликна предизвикателно: — Но те ти разправят: внимавай, да не си посмяла да обикнеш такъв човек, само дете ще си умреш от мъка!

Настъпи мълчание. Любителят социолог нямаше под ръка никакво решение на този проблем — нямаше отговор нито на абстрактния въпрос, нито на конкретната молба!

Мери се насили и продължи:

— Ето как си обясних тази работа, Джо. Казах си: „Ти обичаш този човек и ти търсиш само любовта му — нищо друго! Ако той има положение в обществото, само дето ще му пречиш — а ти не искаш да правиш това. Не искаш името му, нито приятелите му или каквото и да било — искаш само него!“. Чувал ли си някога такава нещца? — страните й пламнаха, но тя продължи да го гледа.

— Да — отвърна той тихо.

— А какво ще кажеш? Честно ли е? Преподобният Спрагс сигурно ще каже, че нечестивият ме изкушава, отец О’Тормън в Педро ще го нарече смъртен грях. Може би и двамата имат право... не зная. Зная само, че не мога да издържа повече! — Очите й се наляха със сълзи и тя изведнъж извика: — О, Джо, отведи ме оттук! Отведи ме и ми дай възможност да живея! Няма да искам нищо, никога няма да ти преча, ще работя за теб, ще готвя, ще пера, всичко ще правя, ръце няма да ми останат. Или ще ида да работя другаде, да си изкарвам прехраната. Мога да ти обещаю това — ако някога ти омръзна и поискаш да ме оставиш, няма да чуеш от мен никакво оплакване!

Това не беше преднамерен апел към неговия разум, тя седеше пред него и го гледаше откровено през сълзи, и на него му беше още по-трудно да й отговори.

Какво би могъл да й каже? Той почувствува в себе си предишния опасен порив да вземе девойката в обятията си и да я утеши. Когато най-сетне заговори, с мъка овладя гласа си.

— Бих казал да, Мери, ако мислех, че има смисъл.

— Ще има! Ще има, Джо! Можеш да ме оставиш, когато поискаш. Честна дума!

— Няма такава жена, която може да бъде щастлива при такива условия, Мери. Жената има нужда от своя мъж, иска го само за себе си, иска го винаги при себе си, тя само би се самозалъгвала, ако смята, че може да чувствува другояче. Ти сега просто си възбудена, преживяното през последните няколко дни е изопнало нервите ти...

— Не! — възкликна тя. — Не е само това! Мисля за тия неща седмици наред.

— Зная. Мислила си, но не би ми казала нищо, ако не беше дошъл този ужас. — Той млъкна за миг, за да си върне самообладанието. — Няма смисъл, Мери. Неведнъж съм виждал подобни неща, макар че съм млад. Собственият ми брат се опита веднъж и се провали.

— А, страх те е да ми се довериш, Джо!

— Не, не е това. Искам да кажа, че той съсипа сам сърцето, си, стана егоист. Взе всичко, а не даде нищо. Той е доста по-възрастен от мен, та имах възможност да видя как му подействува тази история. Той е равнодушен, не вярва в нищо, дори и в себе си. Разправяш му как светът може да стане по-добър, а той ти казва, че си глупак.

— Това е друга причина да се боиш от мен. Страхуваш се да не се наложи да се ожениш за мен!

— Но, Мери... забравяш другото момиче. Аз наистина я обичам, дал съм й дума. Какво да правя?

— То е защото не повярвах, че я обичаш — прошепна тя. Сетне сведе очи и отново задърпа нервно избелялата синя рокля, която беше изпоцапана и омазнена — може би от неотдашните й грижи за челядта на мисис Замбони. Няколко пъти на Хал му се стори, че тя ще каже нещо, но тя стискаше устни и Хал продължи да я гледа с болка в сърцето.

Когато най-сетне заговори, тя пак шепнеше и в гласа й се долавяше нотка на смирение — нещо, което досега не беше открил у нея:

— Сигурно няма да искаш да говориш с мен, Джо, след всичко, което ти казах.

— О, Мери! — възкликна той и хвана ръката й. — Нима искаш да кажеш, че те направих още по-нещастна! Искам да ти помогна. Защо не ми позволиш да бъда твой приятел — истински, верен приятел? Нека ти помогна да излезеш от този капан; тогава ще имаш възможност да се огледаш, да намериш пътя към щастието — целият свят тогава ще ти се стори различен и само ще се смееш, когато се сетиш, че някога си ме пожелала!

Двамата се върнаха към шахтата. Вече бяха минали два дни от нещастиято, а вентилаторът още не работеше и нямаше никакви признаци, че ще заработи. Жените изпадаха във все по-голяма истерия, в тълпата се забелязваше напрежение. Джеф Котън беше докарал подкрепления да му помагат да поддържа реда. Отворът на шахтата беше ограден с бодлив тел и зад тази ограда крачеха грубовати мъже с полицейски палки. На хълбоците им ясно личаха издутините от препасаните под саката револвери.

През този мъчителен период на очакване Хал разговаряше с хората от своята група. Те му разказаха кое как е било, докато той беше в затвора, и този разговор го подсети за нещо, което при експлозията беше забравил. Бедният стар Йон Едстрьом беше в Педро — може би в крайна нужда от пари. Същата нощ Хал отиде до колибата на стария швед, влезе през прозореца и изкопа скритите пари. Те бяха пет петдоларови банкноти. Сложи ги в плик, адресира го до пощата в Педро — до поискване, и изпрати Мери Бърк в пощата да го пусне препоръчано.

Часовете се нижеха бавно, а все още нищо не говореше, че отворът на шахтата ще бъде отворен. Миньорите и техните жени започнаха да се събират тайно, за да се оплакват от поведението на компанията; и съвсем естествено беше приятелите на Хал, които бяха инициатори на движението за контролора, да бъдат начело и при тези събирания. Те бяха най-интелигентните между работниците и тълкуваха по-далновидно смисъла на събитията. Мислеха не само за мъжете, които сега бяха в този капан под земята, но и за хилядите други, които ги очакваше същата участ през следващите години. Сам Хал мислеше как би могъл да направи нещо определено по този въпрос, преди да напусне мината, защото той, така или иначе, трябваше да отпътува скоро — Джеф Котън ще си спомни за него и ще изпълни закана си да се отърве от него.

В мината бяха пристигнали вестници с описания на нещастиято и Хал и приятелите му ги прочетоха. Личеше, че компанията беше

положила усилия тези описания да отговарят на нейната гледна точка. По въпроса за катастрофите в мините съществуваше опасност от известна реакция на обществеността в този щат. Статистиката сочеше, че смъртността при нещастните случаи расте непрекъснато. В докладите на щатския минен инспектор смъртните случаи за една година бяха шест на хиляда, за следващата — осем и половина, а за третата — вече двайсет и един и половина. Когато при една-единствена злополука загиват 50 или 100 души и когато подобни злополуки се повтарят често, една след друга, дори и най-коравосърдечните хора не можеха да не задават въпроси. Затова компанията „Дженеръл фюъл“ сега се беше погрижила да съобщи възможно най-малкия... брой жертви и да потърси оправдания. Злополуката в никакъв случай не се дължи на грешка на компанията, в мината се пръска редовно с вода и кирпичен прах, и затова причината за експлозията вероятно е небрежността на миньорите при работата с взривните вещества.

Една вечер в колибата на Джек Дейвид възникна спор за броя на живо погребаните в шахтата. Според компанията долу бяха останали четиридесет души, но и Минети, и Олсън, и Дейвид бяха единодушни, че това е просто смешно. Всеки, който пообиколи из тълпата, можеше сам да се убеди, че броят на липсващите е два-три пъти по-голям. При това фалшификацията беше преднамерена, защото компанията имаше контролни списъци и знаеше имената на всички работници в мината. Но повечето от тези имена бяха непроизносими славянски имена, а и затрупаните нямаха приятели, които да разкажат за тях — или да разкажат на някакъв понятен за редакторите на американски вестници език.

— Всичко това е част от системата — заяви Джек Дейвид. — Целта е компанията да има възможност и занаят да избива работниците си, без да заплаща за това било в пари или с престижа си. — На Хал му дойде наум, че може би си струва да се оборят тези фалшиви сведения на компанията, че това е почти толкова наложително, колкото да се спасят затрупаните долу хора. Разбира се, който се заеме с тази работа, неминуемо ще попадне в черния списък, но Хал вече виждаше себе си като човек, осъден на такова наказание.

Обади се Том Олсън:

— Какво ще правиш с твоите опровержения?

— Ще ги дам на вестниците.

— Но кои вестници ще ги поместят?

— В Педро има два конкуриращи се вестника, нали?

— Единият е собственост на шерифа император Алф Реймънд, другият — на Валмън, юрист на компанията. Кого от тях ще избереш?

— Добре тогава, ще опитам отвън — във вестниците на Уестърн сити. В мината сега има репортери и някой от тях сигурно ще се заинтересува.

Олсън му възрази, че подобни новини биха отпечатали само профсъюзни и социалистически вестници. Но струва си да се опита и това. А Джек Дейвид, който беше неоспорим авторитет по профсъюзите и тяхната дейност, добави:

— Ще трябва да извършим преброяване, за да знаем точно колко хора са в мината.

Предложението се хареса на всички и се споразумяха да се заловят с тази работа още същата вечер. Би било облекчение да вършат нещо, да мислят нещо друго, освен за отчаянието. Уведомиха Мери Бърк, Ровета, Кловоски и неколцина други. На другия ден по обед се събраха отново, провериха отделните списъци и се оказа, че в №1 са останали сто и седем души — мъже и момчета.

Но стана тъй, че по-важни неща прекъснаха разискванията по списъка и начините да го известят на света отвън. Джек Дейвид пристигна с новини за нови беди в шахтата. Беше започнал монтажът на новия вентилатор, но това ставаше бавно, толкова бавно, че някои хора започнаха да мислят, че управата на мината изобщо не мисли да пуска вентилатора, а държи шахтата затворена, за да попречи на разпространението на пожара. Група такива бунтари си беше позволила да отиде при мистър Кармайкъл заместника на щатския минен инспектор, за да го накара да предприеме нещо. И водачът на тази група — австриецът Хусар, който беше и в групата за контролора — бил арестуван и изпроводен на бърза ръка извън района на мината.

Джек Дейвид съобщи още, че познавал един дърводелец, който работел във вентилационната. Той му разправил, че изобщо не си дават труд да бързат. На същото мнение били и всички други във вентилационната. Шахтата е затворена и ще остане затворена, докато компанията не се увери, че пожарът е спрял.

— Но може би ако отворят шахтата, пожарът наистина ще се разпространи заинтересува се Хал. — Това няма ли да попречи на спасителните работи?

— Ни най-малко — възрази Големият Джек и обясни, че с пускането на вентилатора димът ще бъде изтеглен през вентилационната галерия и главните галерии ще бъдат чисти за известно време. — Но някъде въглищата могат да се подпалят, някои от подпорите също. Може някъде да се срутят и скални маси и в някои от забоите да не може да се работи повече.

— Но докога ще държат шахтата затворена? — попита Хал смаяно.

— Никой не може да каже това. В голяма шахта като тази пожарът може да тлее цяла седмица.

— Всички ще измрат! — извика Роза Минети и закърши ръце във внезапен пристъп на отчаяние.

Хал се обърна към Олсън:

— Възможно ли е наистина да сторят такова нещо?

— Вършено е... и то неведнъж — гласеше отговорът на организатора.

— Не си ли чул за Чери, в Илинойс? — попита го Дейвид. — Там направиха същото и загинаха над триста души. — И той се впусна да разправя ужасната история, известна на всички миньори. Затворили шахтата, а горе жените припадали, мъжете късали дрехите си от ярост, някои полудели. Държали шахтата затворена две седмици. Когато я отворили, вътре имало дващест и един души още живи!

— Същото стана и в Дайъмъндвил, Уайоминг — добави Олсън. — Издигнали в шахтата стена, а когато после я съборили, зад нея имало купчина мъртъвци. Хората изпъзели до стената и изпочупили пръстите си в усилията си да се измъкнат навън.

— Боже мой! — извика Хал и скочи на крака. — И този човек, Кармайкъл, нима ще търпи това?

— Той ще ти каже, че се полагат всички усилия — рече Големият Джек. — А може и наистина да си мисли така. Но ще видиш — все нещо ще се случва и ще се влачат ден след ден, и няма да пуснат вентилатора, докато не спре пожара.

— Но това е убийство! — извика Хал.

— Това е бизнес — възрази спокойно Олсън. Хал започна да оглежда лицата на тези трудови хора. Всеки от тях имаше приятели долу, в този капан; всеки един от тях можеше утре сам да попадне в същия капан!

— И вие търпите това! — възкликна Хал сякаш на себе си.

— Не виждаш ли пазачите край шахтата! — отговори му Дейвид... — Не виждаш ли револверите, които стърчат от джобовете им.

— Докарали още пазачи тази сутрин — намеси се Джери Минети. — Роза, тя видяла тях слизат от коли.

— Те знаят какво правят — рече Роза. — Те само страх ги ние разберем. Казали мисис Замбони стои настрана или изхвърлят нея от мина. И старата мисис Йонич — нейн мъж и трима сина вътре!

— Стават все по-груби — заяви мисис Дейвид. — Този големият негодник, Пийт, дето дойде от Педро — срамота е как се държи с жените!

— Зная го — намеси се Олсън. — Пийт Ханън. Беше в Шеридън, когато профсъюзът откри за пръв път седалището си там. Беше смазал устата на един от нашите хора, изкъртил му четири зъба. Разправят, че е лежал по затворите.

Цяла година в колежа Хал беше слушал лекции по политикономия, които бяха пълни с възхвала на това, което наричаха „частна собственост“. Частната собственост стимулира инициативата и икономиката, тя движела колелата на индустрията, тя отпускала големите суми за колежите; частната собственост била в хармония със свещените закони за търсенето и предлагането, тя била основата на прогреса и благоденствието, с които е ощастлива Америка. И ето че тук Хал ненадейно се озова лице в лице с реалната частна собственост; видя как вълчите ѝ очи се вторачват в него, почувствува горещия ѝ дъх в лицето си, видя блесналите зъби и острите нокти, от които капеше кръвта на мъже, жени и деца. Частна собственост на каменовъглените мини! Частна собственост на затворените изходи на шахтите, на липсващите спасителни изходи! Частна собственост на вентилатори, които не работят, на апарати за пръскане, които не пръскат. Частна собственост на тояги и револвери, на главорези и бивши затворници, които ги използваша да разгонват с тях спасителите и да държат затворени в домовете им отчаяните вдовици и сираци! О, вие, светлейши, добре охранени жреци на ЧАСТНАТА СОБСТВЕНОСТ, които славословите КЪРВАВИЯ ДЕМОН в университетските зали!

Изведнъж Хал сякаш се вцепени. В него се беше пробудило нещо, чието съществуване никога не беше подозирал. Когато заговори, изражението на лицето му се измени, гласът му зазвуча плътно, като глас на силен мъж:

— Ще ги принудя да отворят тази шахта!

Те го изгледаха. Всички вече бяха на границата на истерията, но доловиха странния тон, с който той изрече тези думи.

— Как? — попита Олсън.

— Обществеността не знае нищо за това. Ако тази история се разчуе, ще се вдигне такъв вой, че няма да посмеят да продължат да държат шахтата затворена.

— Но какво ще направиш да се разчуе?

— Ще я съобщя на вестниците! Не е възможно да потулят подобно нещо — колкото и предубедени да са!

— Мислиш, че ще повярват на думите на един помощник-миньор? — попита мисис Дейвид.

— Ще намеря начин да ми повярват. Ще ги принудя да отворят тази шахта!

Докато бродеше из района на мината, Хал бе забелязал няколко будни на вид младежи с бележници в ръцете. Виждаше, че тези младежи бяха третираны като гости на компанията и че бърбеха приятелски с надзирателите; въпреки това той вярваше, че все ще намери между тях някой, който има съвест — или поне който няма да устои на изкушението пръв да поднесе „сензация“. И от дома на семейство Дейвид Хал се отправи към шахтата и потърси един от тези репортери. Когато откри един от тях, вървя след него известно време, защото искаше да го заговори на такова място, където няма да им пречи някоя от „хрътките“ на компанията. При първия удобен момент той се доближи до него и учтиво го помоли да се отбият в една странична улица, където ще могат да разговарят спокойно.

Репортерът изпълни молбата му. Като прикриваше с мъка чувствата, които го вълнуваха, за да не отблъсне другия, Хал му разказа, че работи от няколко месеца в Норт Вали и може да му разкаже много неща за условията в мината. Например за кирпичения прах. Експлозиите в „сухите“ мини могат да бъдат предотвратени, като стените на галериите се пръскат с този прах. Дали репортерът знае случайно, че твърдението на компанията за редовно пръскане с прах е абсолютно фалшиво?

Не, отговори репортерът, това не му е известно. Той прояви интерес и попита Хал за името и работата му. Името е Джо Смит, обясни Хал, работя като помощник-копач и неотдавна съм избран за контролор. Журналистът, слаб младеж с проникателно лице, му зададе много въпроси — въпроси уместни; между другото той спомена, че е местен кореспондент на голямата организация по печата, чиито кореспонденции за катастрофата са стигнали до всяко кътче на страната. Хал прецени това като изключителен късмет и продължи да разправя на мистър Грѐм за извършеното от работниците преброяване и за това, че са в състояние да му съобщят имената на сто и седем мъже и момчета, останали в шахтата. Списъкът е на разположение на

мистър Греъм, ако иска да го види. Мистър Греъм прояви още по-голям интерес и си взе бележки.

Има и друго, по-важно нещо, продължи Хал; тази работа, където бавят пускането на вентилатора в действие. Минали са вече три дни от експлозията, но никой не е направил дори опит да се влезе в шахтата. Мистър Греъм дали е забелязал вълненията тази сутрин при отвора на шахтата? Дали е разбрал, че са изхвърлили от мината един човек, само защото се обърнал към представителя на щатския минен инспектор? Хал му разказа и това, което мнозина вече вярваха: че компанията спасява шахтата с цената на човешкия живот. Хал изтъкна човешката страна на въпроса — разказа му за старата мисис Рафърти с нейното слабо здраве и осемте деца, за мисис Замбони и единадесетте ѝ деца, за мисис Йонич, чийто мъж и тримата ѝ синове са в шахтата. Окуражен от интереса на репортера, Хал започна да разкрива известна част от чувствата си. Та това са човешки същества, а не животни. Те също обичат и страдат, въпреки че са бедни и прости!

— Разбира се! — рече мистър Греъм. — Прав сте и можете да бъдете сигурен, че ще се заема с тази работа.

— Има още нещо — каза Хал. — Ако споменете името ми, ще ме уволнят, нали разбирате.

— Няма да го споменавам — обеща другият.

— Разбира се, ако не можете да разкажете тази работа, без да посочите източника...

— Аз съм източникът — усмихна се репортерът. — Вашето име не е от значение.

Той говореше със спокойна увереност, като че ли беше разбрал напълно както обстановката, така и своя дълг в случая, и Хал беше обзет от чувство на триумф. Струваше му се, че откъм външния свят беше задухал силен вятър, който разпръскваше надвисналата над мината миазма. Да, този журналист наистина беше външният свят! Той въплъщаваше силата на общественото мнение, което се налагаше в това място на измами и страхове! Той беше гласът на истината, на смелостта и честността на една голяма организация, която е независима от тайни влияния, която е над всякаква корупция!

— Много съм ви задължен — рече накрая мистър Греъм и Хал имаше чувството, че е спечелил решителна победа. Какво изключително щастие — да попадне тъкмо на представителя на

голямата организация по печата! Новината ще обиколи огромния свят на индустрията, за когото въглищата бяха както кръвта за всяко живо същество. Работниците в задвижваните от въглища фабрики, пътниците в караните с въглища влакове — те най-сетне ще научат за страданията на онези, които се бяхтеха за тях в земните недра. Дори и дамите, облежнати на перилата по палубите на приказните параходи в чудните тропически морета — така удивителна е силата на съвременните осведомителни агенции, че дори и тези дами може да чуят зова за помощ на тези труженици и на техните жени и деца. И от големия свят ще дойде отговор — един общ вик на погнуса и проклятие, който ще принуди дори стария Питър Хариган да отстъпи! Така мечтаеше Хал, защото беше млад и това беше първият му кръстоносен поход.

Беше толкова щастлив, че беше в състояние да помисли отново и за себе си и да разбере, че този ден не беше хапнал нищо. Беше пладне и той отиде в Реминицки; едва беше преполовил първото блюда от предложението му в пансиона „банкет“ от две блюда, когато го сполетя жестокото разочарование.

Хал вдигна глава и видя, че в столовата влезе Джеф Котън и закричи право към него. Шерифът гледаше на кръв, Хал усети това и инстинктивно стана.

— Тръгвай! — отсече Котън, пипна го за ръкава и го извлече навън, преди другите в столовата, да могат да си поемат дъх.

Този път Хал нямаше възможност да блесне със салонните си маниери пред шерифа. Докато вървяха, Котън му каза какво мисли за него: че е мерзавец, превзет хлапак, негодник от нежелателно потекло; а когато Хал се опита — съвсем искрено, защото още не беше схванал какво става — да зададе някакъв въпрос, шерифът му нареди да си „затваря плювалника“ и подкрепи заповедта си, като го разтърси за яката. В същия миг двама от най-яките пазачи в мината, които чакаха отвън пред столовата, го пипнаха за лактите и улесниха вървежа му.

Минаха по улицата и покрай канцеларията на Джеф Котън, като този път не спряха там. Крайната цел беше гарата, и когато стигнаха там, Хал видя чакащия влак. Тримата го замъкнаха към влака и не го пуснаха, докато не го вкараха във вагона и не го натиснаха да седне.

— Е, млади човече — рече Котън, — сега ще видим кой е господар тук!

Хал вече беше си върнал част от самообладанието.

— Няма ли да ми трябва билет? — попита той.

— Ще се погрижа за това — рече шерифът.

— А ще получа ли нещата си?

— Запази някои от въпросите за твоите професори! — озъби се шерифът.

И Хал зачака. След няколко минути във вагона дотича един мъж, който носеше оскъдното имущество на Хал, свито на вързоп и превързано с канап. Мъжът беше едър и грозен и Хал чу как шерифът го нарече „Пийт“.

Кондукторът извика:

— Всички да се качват!

Джеф Котън се наведе над Хал и му зашепна заканително:

— Запомни това от мен, млади момко: не слизай в Педро, побързай нататък или някоя тъмна нощ ще ти се случи нещо.

Сетне той излезе в коридора и скочи от тръгналия вече влак. Но Хал видя, че Пийт Ханън, специалистът по избиването на зъби, остана във вагона и се разположи през няколко места зад него.

ВАСАЛИТЕ НА ЦАР ВЪГЛЕН
ЧАСТ ТРЕТА

Хал възнамеряваше да стигне колкото се може по-бързо до Уестърн сити и да потърси местните вестникари. Но първо трябваше да намери пари за път, а това щеше да стори най-лесно като намери Йон Едстрьом. Той слезе от влака, последван от Пийт Ханън. Като попита тук и там, Хал намери собственика на погребалното бюро, който беше погребал жената на Едстрьом; той му каза, че старият швед е отседнал наблизко, в дома на един работник.

Едстрьом го посрещна с нетърпеливи въпроси: кой е убит, какво става там горе. Хал накъсо му разказа случилото се. Когато спомена, че му трябва пари, Едстрьом заяви, че има малко и ще му ги даде, но няма да стигнат за билет до Уестърн сити. Хал се заинтересува за двайсет и петте долара, които Мери Бърк беше изпратила в препоръчано писмо. Старецът не знаеше нищо за тези пари, не беше ходил в пощата.

— Хайде да отидем сега! — предложи Хал. Но докато слизаха по стълбите, възникна ново затруднение. Отвън на улицата дебнеше Пийт Ханън, който сигурно знаеше от Джеф Котън за тези пари; възможно беше той да спре Едстрьом и да вземе парите.

— Имам едно предложение — рече старецът. — Ела да те запозная с моя приятел Ед Маккелър. Той може да ни даде някакъв съвет, може дори да измисли как да отворим шахтата.

Едстрьом обясни, че Маккелър, стар шотландец, по-рано бил миньор, но сега е сакат и работи някаква дребна работа в Педро. Той бил заклет враг на апарата на Алф Реймънд и веднъж едва не го убили. Домът му бил наблизко и скоро можели да се посъветват с него.

— Добре — каза Хал и двамата веднага тръгнаха натам. Пийт Ханън ги следеше на десетина крачки отзад, но не им пречеше и те стигнаха до вратата на една къщурка. Някаква жена им отвори и ги покани в столовата, където намериха Маккелър — беловлас старец, схванат от ревматизъм и принуден да ходи с патерици.

Хал разкажа случката. Шотландецът беше израснал по мините и не стана нужда да му обясняват обстановката в подробности. Когато

Хал спомена идеята си да се обърне към вестниците, другият го прекъсна бързо:

— Няма защо да ходите в Уестърн сити. Сега тук има човек, който ще ви свърши работа: Кийтинг от „Газет“.

— От „Уестърн газет“ ли? — възкликна Хал. Чувал беше за него: вечерен вестник, който струваше един цент и се четеше от работниците. Образованите хора го имаха за „булеварден“ вестник.

— Зная — рече Маккелър в отговор на възклицанието на Хал. — Но това е единственият вестник, който ще публикува подобна история.

— Къде е този Кийтинг?

— Отиде горе в мината. Много жалко, че не сте го срещнали.

— Мога ли да се свържа с него сега?

— Може и да се е върнал в Педро. Питайте в хотел „Америкън“.

Хал позвъни в хотела и след минутка вече слушаше в слушалката за първи път бодрия глас на бъдещия си другар и адютант Били Кийтинг. След още няколко минути притежателят на този глас, бършейки потта от полуолисялото си чело, беше вече в дома на Маккелър. Били беше кръглолик като месечина и жизнерадостен като Фалстаф; като го поопознаеше, човек разбираше, че той е верен като нюфаундлендско куче. Въпреки масивната си физика, Кийтинг беше истински журналист, отдаден всецяло на професията си.

Той разпитва младия миньор още щом се запознаха, и Хал бързо разбра, че е попаднал тъкмо на необходимия му човек. С точните си въпроси Кийтинг само за няколко минути си изясни цялата история.

— По дяволите! — извика той. — Последното ми издание! — Погледна часовника си и скочи към телефона. — Междуградски! — Сетне продължи: — Свържете ме с редактора на „Уестърн газет“. И вижте, моля ви, дали не може да ускорите разговора. Работата е спешна, а последния път трябваше да чакам близо половин час.

Отново се обърна към Хал с допълнителни въпроси, като междувременно издърпа от джоба си куп листа и започна да си взема бележки. Отбеляза си изявленията на Хал, че в мината не се пръска, че липсват аварийни изходи, че е забавен монтажът на вентилатора и че крият броя на останалите в шахтата работници.

— Знаех си, че там горе потулват нещата! — възкликна той. — Но нямах отправна точка. По петите ми непрекъснато вървеше някакъв тип. Познаваш ли някой на име Предович?

— Зная го — рече Хал. — Продавачът в лавката на компанията. Веднъж ми пребърка джобовете.

Кийтинг изкриви устни в погнуса:

— А, този същият ми правеше компания. Можеш ли да допуснеш, че с този подлец по петите ми миньорите ще говорят с мен! Казах на главния надзирател: „Нямам нужда от никакви спътници из мината“. А той ми се ухили гадно: „Не искаме да ви се случи нещо, мистър Кийтинг“. „Но вие не смятате за необходимо да пазите живота на останалите репортери“, отбелязах аз. „Не, призна той, но виждате ли, вашият вестник си спечели много врагове“. „Престанете да ме баламосвате, мистър Картрайт“, рекох аз. „Наумили сте си да ме следите, докато съм тук?“ А той ми отговори: „Можете да смятате, че е така, ако мислите, че с това ще зарадвате читателите на «Газет».“

— Жалко, че не се срещнахме — рече Хал. — Или поне да бяхте попаднали на някого от моята група.

— О! Да знаеш нещо за онази работа с контрольора? Подочух нещичко, та точно затова днес съм тук. Казах ми за някой си Едстрьом, изхвърлили го от мината за размирици. Мислех си, че ако го намеря, ще попадна на някаква следа.

Хал и Маккелър погледнаха към стария швед, сетне и тримата избухнаха в смях.

— Ето човекът, когото търсиш! — рече Маккелър.

— А ето ви и контрольорът! — добави Едстрьом, като посочи Хал.

Незабавно репортерът се залови отново за работата си и започна да задава нова поредица от въпроси. Щеше да използва темата за контрольора като продължение в сутрешния брой на вестника, за да поддържа интереса към събитията в Норт Вали. Тази тема беше и тясно свързана с катастрофата, защото показваше с какво се занимават собствениците в Норт Вали, вместо да се погрижат за безопасността на труда в мината.

— Ще го напиша днес следобед и ще го пратя по пощата — каза Кийтинг. Сетне добави с усмивка: — Едно от преимуществата да се занимаваш с новини, които другите вестници няма и да помиришат — няма защо да се страхуваш, че конкурентите ще ти грабнат „сензацията“!

Кийтинг отново се зае с телефона и се закахъри за лошите междуградски връзки; като поръмжа за последното издание на вестника, той пак заразитва Хал за преживелиците му. Скоро вече знаеше всичко за първите плахи опити на младежа да влезе във връзка с печата. Когато Хал свърши, Кийтинг се облегна на стола и се смя, докато започна да се тресе „като желе в чиния“, както се казва в една детска песничка.

— Греъм! — изхълца Кийтинг. — Чуваш ли, Маккелър, отишъл с тази история при Греъм!

Изглежда случката беше също така комична и за шотландеца. Двамата обясниха на Хал, че Греъм е политически репортер в „Йигъл“ — излизация в Педро вестник, собственост на шерифа. Греъм минаваше за журналистически „негър“ на Алф Реймънд; не се гнусеше от никаква работа, колкото и мръсна да беше.

— Но той ми каза, че е кореспондент на „Уестърн прес асоушиейшън“! — запротестира Хал.

— И това е вярно — потвърди Били.

— Нима асоциацията наема шпиони за „Дженеръл фюъл“?

Репортерът обясни сухо:

— Ако познаваш тънкостите на играта, ще ти стане ясно, че асоциацията цени едно-единствено качество у кореспондента: да тачи частната собственост. Когато това качество стане негова плът и кръв, репортерът вече знае какво именно е новина и как да я обработва.

Кийтинг се обърна към шотландеца:

— Да имаш случайно пишеща машина тук, Маккелър?

— Имам една, но и тя е браква, като мен.

— Ще ми свърши работа. Ще взема този младеж с мен в хотела, но струва ми се, че е по-добре той да се показва колкото се може по-малко на улицата.

— Прав си. Но ако ме питаш, качете машината на горния етаж. Така няма да имат възможност да стрелят през прозореца...

— Боже мой! — възкликна Хал. — Та това Америка ли е, или средновековна Италия?

— Това е империята на Реймънд — отговори Маккелър. — Те убиха приятеля ми Том Бъртън на прага на собствения му дом. Той се бореше срещу тях и беше събрал доказателства за фалшификации на изборите, които се канеше да представи в съда.

Кийтинг продължи да се коси с междуградските разговори, а старият шотландец се помъчи да убеди Хал в какво опасно положение се намира. Неотдавна активист на профсъюза на миньорите бил пребит посред бял ден на улицата и зарязан в безсъзнание на тротоара. Маккелър присъствувал на процеса, на който оправдали двамата побойници, извършители на престъплението. Председателят на журито бил кръчмар и един от хрантутниците на Реймънд, а съдебните заседатели били мексиканци, които изобщо не разбрали за какво става дума на процеса.

— Точно такава жури ми обеща и Джеф Котън — отбеляза Хал и направи невзрачен опит да се усмихне.

— Да — рече шотландецът. — И не си правете никакви илюзии. Рекат ли да ви премахнат, ще го сторят. Те държат целия апарат тук. Зная как стоят нещата, защото сам заемах такъв пост, докато разбраха, че не съм човек за тях.

Старият шотландец продължи да обяснява на Хал как бил избран за мирови съдия и как се помъчил да попречи на полицаите да изнудват с пари градските проститутки. Принудили го да подаде оставка, като направили живота му ад. Неотдавна се кандидатира за окръжен съдия в листата на Прогресивната партия. Шотландецът разправи как е водил предизборната кампания в каменовъглените райони, как са конфискували и късали неговите агитационни материали, как са малтретирали привържениците му. И отново всичко съвпаднаше с онова, което беше обяснено на Хал от шахтния майстор Алек Стоун. В някои от мините залите за събрания били собственост на компанията, на други, места — на кръчмарите, които разчитали на кредит от Алф Реймънд. А в малкото места, където било възможно да се наемат зали, компаниите стигали дотам, че устройвали в тези зали вечеринки с безплатна музика и бира, за да попречат на Маккелър да говори пред работниците.

През това време Били Кийтинг продължаваше да се ядосва и да ругае по телефона. Най-сетне му дадоха връзка и в стаята настъпи тишина.

— Ало, Прингъл, ти ли си? На телефона Кийтинг. Имам екстра материал за катастрофата в Норт Вали. Вързахте ли последното издание? Повикай ми Джим. Ало, Джим! Взе ли бележника? — И очевидно говорейки със стенографа, Били започна да диктува материала, изготвен по разказа на Хал. От време на време повтаряше някоя дума или я изговаряше буква по буква. На едно-две места Хал доуточни някои подробности. Така за четвърт час те свършиха и Кийтинг се обърна към Хал:

— Готово, синко. След малко повече от час твоят разказ ще се продава по улиците в Уестърн сити. Тук ще се разчуе веднага, щом вземат връзка по телефона. И послушай съвета ми: ако искаш да си запазиш кожата, гледай да си въвн от града преди това.

3

Следващите думи на Хал не бяха в отговор на тази забележка на Били Кийтинг. Катастрофата в мината оживя пред очите му, докато Кийтинг диктуваше по телефона, така че той не мислеше за кожата си, а за погребаните в мината сто и седем мъже и момчета.

— Мистър Кийтинг — попита Хал, — сигурен ли сте, че „Газет“ ще отпечати този материал?

— Господи! Та нали затова съм дошъл тук!

— Вече се разочаровах веднъж, нали ви казах.

— Да, но си попаднал в противния лагер. Нашият вестник е вестникът на бедните и ние се прехранваме от подобни неща.

— Няма ли опасност да „посмекчат“ материала?

— В никакъв случай, гарантирам ти.

— И Питър Хариган няма да се опита да го спре?

— Много отдавна Питър Хариган се отказа от подобни опити с „Газет“, момко.

— Добре — рече Хал. — А сега, кажете ми, материалът ще свърши ли работа?

— В какъв смисъл?

— Ами... да ги принуди да отворят шахтата.

Кийтинг помисли малко.

— Страхувам се, че в това отношение няма да има голяма полза от него.

Хал го изгледа слисан: беше сигурен, че самото разкриване на фактите ще принуди компанията да действа. Но Кийтинг му обясни, че „Газет“ се чете предимно от работници и няма голямо влияние.

— Нашият вестник е вечерен. Когато хората цяла сутрин четат лъжи, не е лесно вечерта да ги накараш да повярват в истината.

— А материалът няма ли да бъде отпечатан и от други вестници в страната?

— Да, имаме връзки и с останалия печат, но това са все вестници като „Газет“ — вестници на бедните. Ако ни попадне някоя груба несправедливост и започнем да я бичуваме непрекъснато, можем да

направим впечатление; ако не друго, поне намаляване броя на новините, които асоциацията умишлено не разпространява. Но когато става дума за такава дреболия, като затварянето на тези работници в шахтата, най-много, което можем да постигнем, е да поразтревожим малко компанията.

И така Хал се озова там, откъдето беше тръгнал.

— Трябва да измисля нещо друго! — извика той.

— Не виждам какво — рече Кийтинг.

Двамата млъкнаха. Младият миньор се замисли.

— Смятах да ида в Уестърн сити и да се обърна към тамошните редактори — промълви той неуверено.

— Ще ти кажа какво ще стане, за да ти спестя пътните — те няма и да помиришат твоята история.

— А ако потърся губернатора?

— Първо, едва ли ще те приеме. А дори и да те приеме, няма да направи нищо. Виждаш ли, той дори не е никакъв губернатор, а просто една марионетка, поставена там да се мамят хората. Той действа само тогава, когато Хариган дръпне конците.

— Зная, че е човек на стария Питър. Но все пак... какво да предприема сега? — попита безпомощно Хал.

По лицето на репортера се изписа съчувствена усмивка.

— Виждам, че за пръв път се опълчваш срещу едрия капитал. — След миг Кийтинг добави: — Млад си още! Като натрупаш повече опит, ще оставиш тези проблеми на по-старите хора.

Но Хал не долови иронията в думите му. Нали същите тези думи беше слушал от брат си и ги беше възприемал съвсем сериозно! Освен това току-що беше преживял тези ужасни сцени.

— Но не разбирате ли, мистър Кийтинг, че не мога да бездействувам, когато онези хора там загиват?

— Не бих казал, че бездействуваш — отвърна другият. — Мога да ти кажа само, че цялото твое шетане няма да им бъде от никаква полза.

Хал се обърна към Едстрьом и Маккелър.

— Изслушайте ме за малко — рече той. Гласът му звучеше умолително, сякаш мислеше, че нарочно отказват да му помогнат. — Трябва да направим нещо, трябва! Аз съм нов в тази игра, както казва

мистър Кийтинг, но вие не сте. Помислете, хора, помогнете ми да изработим някакъв план!

Последва дълго мълчание.

— Бог ми е свидетел — рече накрая Едстрьом, — че бих предложил нещо, ако знаех какво.

— Аз също — добави Маккелър. — Блъскаш главата си в зида, момчето ми. Властите тук са просто един клон на компанията „Дженеръл фюъл“. Служителите са мошеници... до един слуги на компанията.

— Почакайте малко — рече Хал. — Да помислим. Да допуснем, че властта беше на място, какво щяхме да предприемем? Подобен случай е от компетенцията на окръжния прокурор, нали?

— Безспорно — каза Маккелър.

— Вие вече споменахте веднъж за него, казахте, че се заканил да даде под съд някои главни надзиратели в мините по обвинения във фалшифициране на изборите.

— Това беше по време на предизборната кампания — уточни Маккелър.

— Да, спомням си. Джеф Котън ми каза, че в речите си той бил приятел на миньорите, а в действията си — на компаниите.

— Точно такъв е — съгласи се сухо другият.

— Добре, дали все пак да не ида при него, просто за опит. Откъде да знаете, може пък и той да има сърце.

— Не сърце му трябва на него, а гръбнак — отсече Маккелър.

— Все пак трябва да повдигна въпроса пред него. Ако не иска да предприеме нищо, поне ще регистрираме това и за вас ще има нов материал, мистър Кийтинг, не съм ли прав?

— Да, така е — призна репортерът. — Какво ще поискаш от него?

— Как какво? Да постави въпроса пред Федералното жури, да възбуди съдебно дирене срещу надзирателите в Норт Вали.

— Това ще отнеме много време и няма да спаси хората в шахтата.

— Ако прокурорът заплаши с подобна процедура, това би могло да ги спаси.

— Мисля, че никакви закани на Дик Паркър не биха имали някаква тежест — намеси се Маккелър. — Шефовете знаят, че могат

да го спрат.

— Добре, няма ли някой друг? Не трябва ли да отнеса въпроса до съда?

— Кой съд?

— Не зная. Вие кажете.

— Добре — рече шотландецът. — Да започнем отдолу: мировият съдия.

— Кой е той?

— Джим Андерсън, ветеринарен доктор. Той, като всеки друг мирови съдия, живее от дребни подкупи.

— А по-висшата инстанция?

— Добре. Окръжният съд. Съдията Дентън. Той е колега на Валмън, юрисконсула на компанията. Докъде смяташ да стигнеш с него?

— Значи се ловя за сламки. Но нали казват, че всеки давец се прави това. Както и да е, ще потърся тези хора. Може би между тях все ще намеря един, който да направи нещо. Това поне няма да навреди никому.

Но другите трима смятаха, че има кой да си изпати и се помъчиха да убедят Хал, че може да бъде пребит или дори убит.

— Ще го направят! — разгорещи се Маккелър. — И то без никакви неприятности за тях: ще докажат, че си намушкан от някакъв пиян италианец, докато сте се карали за жени.

Но Хал вече беше твърдо решен и вярваше, че ще може да свърши работата си, преди неговите врагове да изпълнят плановете си. Не възнамеряваше също да разреши на никой от приятелите си да го придружава; искаше да възложи по-важни неща на Едстриъм и на Кийтинг, а колкото до Маккелър, той не можеше да се движи достатъчно бързо. Хал нареди на Едстриъм да отиде до пощата, да вземе препоръчаното писмо и веднага да смени банкнотите. В плана му влизаше това да разполага с писмени клетвени декларации, които да представи на губернатора, в случай че тукашните служители откажеха да действуват. Парите му бяха нужни за тази цел. Междувременно Били Кийтинг трябваше да напише материала за контролора и след два часа да се срещне с Хал в хотела, където ще получи за вестника копия от клетвените декларации.

Хал все още носеше работното облекло от вечерта, когато го арестуваха в дома на Едстрьом. Но той отхвърли предложението на Маккелър да му даде назаем приличен костюм, знаеше, че дрехите на стария шотландец няма да му станат, пък и по-добре би било да се движи с миньорските си дрехи, отколкото като зле облечен господин.

Като уточниха всички тези подробности, Хал излезе на улицата. Пийт Ханън тръгна след него. Младият миньор ненадейно побягна, другият последва примера му и двамата запрашиха по улицата за голямо удивление на минувачите. Хал беше добър спринтьор и вероятно Пийт можеше само да се радва, че канцеларията на окръжния прокурор не беше далеч.

Мистър Ричард Паркър е зает, обясни чиновникът в чакалнята. Хал не възрази, защото това му даваше възможност да си отдъхне. Служителят втренчи любопитен поглед в зачервения и задъхан младеж, но Хал не сметна за необходимо да му даде обяснение. Побойникът чакаше отвън на улицата.

Мистър Паркър прие посетителя след няколко минути. Паркър беше добре охранен джентълмен с тлъст врат и двойна гуша, гладко избръснат и напудрен, носеше добре ушит костюм и безукорно бяла риза. Правеше впечатление на човек, който преуспява. На бюрото му имаше книжа, които, изглежда, поглъщаха вниманието му.

— Да? — попита той и хвърли бегъл поглед към младия миньор.

— С окръжния прокурор на Педро ли говоря?

— Да.

— Мистър Паркър, проучихте ли обстоятелствата около катастрофата, в Норт Вали?

— Не — отговори мистър Паркър. — Защо?

— Току-що идвам от Норт Вали и мога да ви дам сведения, които могат да представляват интерес за вас. В шахтата са затрупани сто и седем души, а административното ръководство на компанията затвори шахтата и пожертвува живота на тези хора.

Другият се откъсна от книгата и заоглежда посетителя изпод подпухналите си клепачи.

— Откъде знаете това?

— Пристигнах оттам само преди няколко часа. Фактите са известни на всички работници в мината.

— Говорите това, което сте дочули?

— Моите сведения са от първа ръка. Сам видях нещастieto, видях как заковаха с дъски отвора на шахтата и опънаха отгоре платно. Познавам един човек, когото изгониха от мината тази сутрин, защото казал, че бавят монтажа на вентилатора. От експлозията минаха вече три дни, а още нищо не е предприето.

Мистър Паркър започна да задава въпроси, цяла серия от въпроси, с присъщия на следователите рязък и мнителен тон. Хал не възразяваше; професията на този човек изискваше проверка на всеки факт.

Скоро Паркър попита как може да получи потвърждение на изявленията на Хал.

— Налага се да отидете там — гласеше отговорът.

— Твърдите, че фактите са известни на работниците. Посочете ми имената на някои от тях.

— Нямам право да посочвам имена, мистър Паркър.

— За какво право говорите? Та нали хората сами ще ми разкажат всичко.

— Може би, но може и да не ви разкажат. Един вече загуби работата си; не всеки би се решил на това.

— И вие очаквате да отида там само въз основа на вашите твърдения?

— Предлагам ви нещо повече от голословни твърдения. Предлагам ви клетвена декларация.

— Но какво зная аз за вас?

— Знаете, че съм работил в Норт Вали, т.е. може да проверите този факт по телефона. Казвам се Джо Смит, бях помощник-копач в шахта №2.

Това не беше достатъчно за мистър Паркър. Той обясни, че цени времето си и преди да предприеме пътуване до Норт Вали, трябва да има имената на свидетели, които да потвърдят казаното от Хал.

— Предлагам ви клетвена декларация! — повтори Хал. — Заявявам, че ми е известно, че се върши престъпление: жертвува се животът на сто и седем души. Според вас това не дава ли достатъчно основания поне за една анкета?

Окръжният прокурор повтори отново, че иска да изпълни дълга си и да защити правата на работниците, но не може да приеме да го пращат „за зелен хайвер“. Трябва да има имената на свидетелите. И Хал започна да мисли. Дали прокурорът не използваше първия попаднал му претекст, за да не предприеме нищо? Или възможно ли е един държавен служител да отиде дотам, че да попълни списъците на компанията с имената на „неблагонадеждните“?

Въпреки обзелото го недоверие, Хал реши да предостави на този човек всички възможности. Изложи в подробности катастрофата, мислено поведе мистър Паркър из мината, показва му отчаяните жени и изплашените деца, които се тълпяха около отвора на шахтата и биваха отблъсквани с тояги и револвери; изброяваше едно след друго семейства, вдовици, майки и сираци; разказа му как миньорите искаха да рискуват живота си, за да спасят своите другари. Хал даде свободен изблик на чувствата си и се застъпваше с жар за своите приятели.

— Млади човече — прекъсна го прокурорът, — откога работите в Норт Вали?

— Около десет седмици.

— А откога работите из мините?

— За първи път ми е.

— И мислите, че за десет седмици сте научили достатъчно, за да имате право да обвините в убийство хора, които са прекарвали целия си живот в изучаване на миньорския занаят?

— Вече ви казах, че това не е само мое мнение, такова е мнението и на старите и най-опитни миньори. Казвам ви, че не се прави абсолютно нищо за спасяването на тези хора! Надзирателите не дават пет пари за работниците. Един от тях, Алек Стоун, е заявил на всеуслушание: „По дяволите работниците! Спасете катърите!“

— Там горе всички са възбудени сега. Никой не е в състояние да мисли правилно... и вие също. Ако действително в шахтата има пожар и ако този пожар вземе такива размери, че не може да бъде потушен...

— Но, мистър Паркър, нима можете да знаете докъде се е разпространил пожарът?

— Е, а вие откъде знаете, че не е?

Настъпи мълчание. Изведнъж прокурорът отбеляза:

— Доколкото ми е известно, горе има един помощник на минния инспектор. Как се казва този човек?

— Кармайкъл.

— Е, и какво е неговото мнение по въпроса?

— Миньорът Хусар бе изгонен, защото се обърна именно към него.

— Да — отбеляза мистър Паркър. Някаква нова нотка в гласа му подсказва на Хал, че той е намерил търсеното оправдание. — Да, това е работа на Кармайкъл и аз нямам никакво право да се меся. Ако той

дойде при мен и поиска съдебно дирене, ще действувам. Иначе не. Повече нямам какво да кажа.

Хал стана.

— Много добре, мистър Паркър. Аз ви изложих фактите. Разправяха ми, че няма да предприемете нищо, но исках да ви дам възможност. А сега отивам при губернатора да искам уволнението ви!

С тези думи младият миньор напусна канцеларията.

Хал отиде в хотел „Америкън“, където имаше машинописка. Когато младата жена разбра какъв материал ще ѝ бъде диктуван, пръстите ѝ затрепераха. Но тя не отказа и Хал изложи всички обстоятелства около затварянето на шахта № 1, издиктува молба с искането да бъдат издадени заповеди за ареста на Инъс Картрайт и Алек Стоун; в друг документ изложи как е бил избран за контролор и как не са го допуснали до кантара; впрегна всичките си познания по юридическата фразеология и аргументира молбата за ареста на главния надзирател Инъс Картрайт и на чиновника на кантара Джейм Питърс. В друга клетвена декларация Хал описа как минният шериф Джеф Котън го е арестувал, малтретирал и държал затворен в продължение на тридесет и шест часа, без заповед за арест и без обвинение; също как Котън, Пийт Ханън и две други лица, чиито имена не знае, без законно основание и със заплаха от употребата на сила са го изгонили от град Норт Вали, поради което той настоява за ареста на Джеф Котън, Пийт Ханън и двамата непознати.

Преди Хал да свърши тази работа, в хотела пристигна Били Кийтинг с двайсет и петте долара, които Едстрьом бе изтеглил от пощата. Намериха нотариус и завериха всички документи. Сетне Хал даде копия от тях на Кийтинг, който побърза да хване пощенския влак. Били не желаше да повери подобни документи на местната поща, защото Педро — както се изрази той — е „страхотен град“. — Когато излязоха пак на улицата, забелязаха, че „охраната“ им се е увеличила с още един плещест субект, който не полагаше никакви усилия да се прикрива.

Хал свърна на ъгъла и влезе в една кантора с табела „Дж. У. Андерсън, мирови съдия“.

Зад бюрото седеше Джим Андерсън, ветеринарният доктор. Очевидно беше дъвкал тютюн, преди да наметне съдийската си тога — следите още личаха по червеникавите му мустаци. Хал мислено отбеляза тези подробности, докато се мъчеше да прецени изгледите си за успех. Той подаде документа, в който се описваше как са се отнесли

с него в Норт Вали и зачака, докато почитаемият съдия разчете документа с мъчителна бавност.

— Е, и какво искаш? — рече накрая съдията.

— Заповед за арестуването на Джеф Котън. Другият го изглежда изпитателно.

— Не, младежо. Оттук не можеш да получиш такава заповед.

— Защо?

— Защото Котън е шериф и е имал право да те арестува.

— Да ме задържи без заповед?

— А откъде знаеш, че не е имал заповед?

— Той си призна.

— Със или без заповед, неговата работа е да поддържа ред в мината.

— Искате да кажете, че той може да прави каквото си иска?

— Искам да кажа, че не ми е работа да се бъркам. Защо не си отишъл при Сай Адамс, горе в мината?

— Не ми дадоха възможност да го видя.

— Виж какво, не мога да ти помогна с нищо. Сам трябва да се оправяш. Що за дисциплина ще има по тези мини, ако всеки, комуто хрумне да се оплаква, се търти тук и иска ареста на шерифа?

— Значи шерифът може да престъпва законите?

— Не съм казал такова нещо.

— Да допуснем, че е извършил убийство; тогава ще издадете ли заповед за ареста му?

— Разбира се, щом става дума за убийство.

— А ако знаете, че се кани да извърши убийство в мината, ще се опитате ли да му попречите?

— Естествено.

— Ето ви друга клетвена декларация — рече Хал и му подаде документа, в който се описваше затварянето на шахтата. Отново настъпи мълчание, докато съдията Андерсън прочете декларацията. И той пак поклати глава.

— Не, оттук не можеш да получиш такава заповед.

— Защо?

— Защото не е моя работа да управлявам мината. Не разбирам нищо от минните работи и ще стана за смях, ако взема да им обяснявам как да си гледат работата.

Хал поведе спор с него. Нима служителите в компанията могат да вършат всякакви насилия над работниците и да твърдят, че така си „гледат работата“? Тяхната власт в мината при подобни критични обстоятелства решава въпроса за живота или смъртта на сто и седем души. Нима законът е безсилен при подобна ситуация?

Но мистър Андерсън само клатеше глава — не било негова работа да се бърка. Нека Хал отиде в съда и поговори със съдията Дентън по този въпрос И Хал събра документите си и отново излезе на улицата. Там вече го чакаха трима бабаити, готови да го съпроводят по-нататък.

Окръжният съд заседаваше и Хал поседя известно време в залата, наблюдавайки съдията Дентън. Ето още един добре охранен и с благоденстващ вид джентълмен, помисли си Хал. Червендалестият лик на съдията се открояваше над черната копринена тога. Младият миньор разбра, че гледа с подозрение и тогата, и лицето. Нима цинизмът надделяваше у него и той губеше доверие в хората? Видът на съдията го навеждаше на мисълта, че човек може да се препитава добре като съдия, когато съдружникът му е юрисконсулт в каменовъглена компания.

През почивката Хал поговори с един от служещите в съда и разбра, че може да говори със съдията в четири и половина. Няколко минути по-късно в залата влезе Пийт Ханън и пошепна нещо на същия служител. Последният погледна Хал, сетне отиде до съдията и на свой ред му пошепна нещо. В четири и половина, когато заседанието беше закрито, съдията Дентън стана и изчезна в кабинета си. Когато Хал отново попита служещия, той му отговори, че съдията няма време да го приеме.

Но Хал не се остави да го изиграят толкова лесно. В залата имаше странична врата, която водеше към някакъв коридор. Докато спореше със служещия, Хал мярна за миг червендалестия лик на съдията, който се прокрадваше по коридора.

Хал хукна нататък. Той не извика, не наруши с нищо реда в съда, а просто доближи до жертвата си и каза с равен глас:

— Съдия Дентън, моля за справедливост!

Съдията се обърна и го изгледа с отегчен вид.

— Какво искаш?

Моментът беше деликатен: Пийт Ханън се намираше зад Хал и чакаше само едно кимване на съдията, за да го пипне за яката. Но изненадата принуди съдията да поведе разговор с младия миньор, при което детективът се поколеба и накрая отстъпи една-две крачки.

Хал повтори молбата си:

— Господин съдия, сто и седем мъже и момчета горе в мината Норт Вали са на път да загинат. Тях ги убиват и аз се мъча да спася живота им.

— Млади момко — рече съдията, — имам спешна работа навън.

— Много добре — отговори Хал. — Ще ви придружа и пътьом ще ви разкажа всичко. — Той не даде възможност на „почитаемия съдия“ да каже дали тази уговорка е приемлива за него и закричи редом с него. Пийт Ханън и другите двама тръгнаха на десетина метра след тях.

Хал повтори това, което беше разказал на Ричард Паркър и получи същия отговор: подобни неща не се разрешават лесно, лък и едва ли са в компетенцията на съдията. В Норт Вали има държавен служител и именно той трябва да отсъди дали има нарушение на закона.

Хал обясни отново, че един работник, който се е обърнал към този държавен служител, е бил изхвърлен от мината.

— Така постъпиха и с мен, господин съдия.

— Защо?

— Никой не ми обясни.

— Хайде, хайде, младежо! Никого не изхвърлят, без да му обяснят причините за това.

— Истината ви казвам, господин съдия! А малко преди това ме пъкнаха в затвора и ме държаха там трийсет и шест часа без никакво основание.

— Сигурно си се провинил в нещо.

— Провинението ми се състои в това, че бях избран от една миньорска комисия за контрольор при тегленето на въглищата.

— Контрольор?

— Да, господин съдия. Чувал съм, че има закон, според който, ако работниците поискат контрольор и са готови да му плащат, компанията е длъжна да му разреши да контролира теглото на вагонетките. Така ли е?

— Струва ми се, че е така.

— И в случай на отказ са предвидени санкции?

— Всеки закон предвижда санкции, момко.

— Разбрах също, че този закон съществува вече петнайсет или шестнайсет години и че нарушението му води до глоба от двайсет и

пет до петстотин долара. Случаят е неоспорим, господин съдия — миньорите уведомиха главния надзирател, че са съгласни да бъда техен контролор, а когато отидох да поема работата си, не бях допуснат до кантара. Сетне ме арестуваха, хвърлиха ме в затвора и накрая ме изритаха от мината. Тези факти съм изложил в клетвена декларация и смятам, че имам правото да искам заповед за ареста на виновните.

— Имаш ли свидетели, които ще потвърдят твоите показания?

— Имам, господин съдия. Единият е Йон Едстрьом, член на миньорската комисия. Той се намира сега в Педро, защото не му разрешават да живее в квартирата, чийто наем е предплатил. Вторият е Майк Сикориа, когото също изхвърлиха от мината. В Норт Вали има и много други, които са в течение на всичко.

Настъпи мълчание. За пръв път съдията Дентън огледа добре крачещия до него млад миньор. Сетне сви вежди дълбокомислено и обяви с плътен, внушителен тон:

— Ще проуча този въпрос. Как се казваш и къде живееш?

— Джо Смит, господин съдия. Отседнал съм в дома на Едуард Маккелър, но не зная колко време ще остана там. Домът е под непрекъснатото наблюдение от главорези на компанията.

— Говориш глупости! — възрази безапелационно съдията.

— Впрочем точно сега трима от тях вървят по петите ми. Единият е същият Пийт Ханън, който участва в изхвърлянето ми от Норт Вали. Ако се обърнете, ще ги видите зад нас.

Но солидният съдия не се обърна.

— Казаха ми, че с действията си поставям живота си на карта — продължи Хал. — Струва ми се, че имам право да искам защита.

— Какво искаш да сторя?

— Като начало, накарайте да арестуват хората, които ме следят.

— Не е моя работа да давам такива нареждания. Обърни се към някой полицай.

— Не виждам никакъв полицай. Бихте ли ми казали къде да намеря такъв?

Тази настойчивост започна да досажда на господин съдията.

— Млади момко, ти май четеш булевардни романи, които опъват нервите ти.

— Но тези приятели са зад гърба ми, господин съдия! Погледнете!

— Казах ти вече, че това не е моя работа, момко.

— Господин съдия, може и да ме убият, преди да намеря полицай!

Спокойствието на съдията, както изглежда, не бе нарушено от подобна възможност.

— И докато проучвате въпроса, господин съдия, хората в шахтата ще умрат!

Отново никакъв отговор.

— Имам няколко клетвени декларации — отбеляза Хал. — Искате ли ги?

— Може да ми ги дадеш, ако искаш.

— Но вие самият не ги искате?

— Още не.

— Тогава един последен въпрос, с ваше разрешение, господин съдия. Бихте ли ми казали дали в този град има поне един честен адвокат, който е готов да заведе дело срещу „Дженеръл Фюъл“?

Настъпи мълчание, дълго мъчително мълчание. Съдията Дентън от фирмата „Дентън Валмън“ гледаше втренчено пред себе си. От безпристрастната му физиономия не пролича дали го мъчи сложна душевна борба.

— Не, млади момко — рече той най-сетне. — Не е моя работа да ви упътвам към адвокати.

С тези думи съдията се обърна и влезе в клуба „Елкс“.

Хал проследи с, поглед солидната му фигура, докато тя изчезна в клуба. Сетне се обърна и мина покрай тримата детективи, които бяха спрели. Втренчи поглед в тях, но не каза нищо. Те също мълчаха. Когато отмина двайсетина крачки, те отново го последваха.

Съдията Дентън му даде съвет да се обърне към някой полицаи. Хал изведнъж забеляза, че минава покрай градския съвет и му хрумна, че би било редно да отнесе въпроса за следенето към кмета на Педро. Любопитно беше да се види какъв ли ще е кметът на този „страхотен град“. След съответните справки Хал се озова в кабинета на мистър Езра Пъркинс — тих, дребен джентълмен, бивш собственик на погребално бюро, а сега фигурант в така наречения „демократически“ апарат.

Той подръпваше нервно изящно оформената си кафява брада, като се мъчеше да изклинчи от поставената му от Хал дилема. Да, той допуска, че младият миньор е следен по улиците на града, но дали това е противозаконно зависи от обстоятелствата. Ако младежът е нарушил реда в Норт Вали и ако има основания да се смята, че възнамерява да предизвика конфликт, компанията несъмнено следи дейността му. Но Педро е град, където тачат законите, и ако Хал се държи добре, правата му ще бъдат защитени.

В отговор Хал се позова на разказаните му от Маккелър случаи за хора, пребити посред бял ден на улицата. Мистър Пъркинс отговори, че обстоятелствата около тези случаи не били изяснени докрай, а пък и това било преди той да стане кмет. Той е привърженик на реформите и е дал строги заповеди на началника на полицията подобни инциденти да не се повтарят.

— Ще отидем ли до началника на полицията сега да му дадете необходимите нареждания? — попита Хал.

— Мисля, че не е нужно — заяви мистър Пъркинс.

Той, изглежда, се канеше да си ходи у дома. Срамота е да измъчвам това клето мишле, помисли си Хал, но въпреки това го

държа още двадесетина минути, като спореше и настояваше. Накрая мишлето хукна към вратата и скочи в автомобила си.

— Може и сам да отидете при началника на полицията — подхвърли Пъркинс, докато палеше колата.

Хал реши да последва този съвет. Вече не се надяваше на нищо, но бе обзет от някаква дива ярост. Няма да им се остави току-така!

Попита един минувач и разбра, че полицейското управление се намира, в същата сграда и входът е зад ъгъла. Хал влезе. Униформеният полицаи, който пишеше нещо на едно бюро, му обясни, че началникът „излязъл за малко по работа“. Хал седна да го чака край прозореца, откъдето можеше да наблюдава тримата гангстери, които се шляеха от другата страна на улицата.

Полицаят продължи да пише, но от време на време измерваше младия миньор с онзи враждебен поглед, който американските полицаи пазят за работническата класа. За Хал това беше нещо ново и той изведнъж разбра, че съжالياва, загдето не облече костюма на Маккелър. Може би един полицаи нямаше да забележи, че не му стои добре.

Началникът влезе. Синята униформа прикриваше плещестата му фигура, а мустаците издаваха, че работата навън е била свързана с някоя и друга чаша бира.

— Е, млади момко? — попита той и втренчи поглед в Хал.

Хал обясни своята работа.

— И какво искаш от мен? — попита началникът с подчертано враждебен тон.

— Искам да накарате тези да престанат да ме следят.

— Как да ги накарам?

— Можете да ги арестувате, ако е необходимо. Ако доближите прозореца, ще ви ги покажа.

Но началникът не се помръдна.

— Чини ми се, че щом те следят, има си някаква причина за това. Да не си правил щуротии в мината? — запита неочаквано рязко началникът, сякаш изведнъж му хрумна, че може би негов дълг е да арестува Хал.

— Не — отвърна Хал с възможно най-смелия си тон. — Аз наистина не съм правил никакви щуротии. Настоявам само за правата си.

— Отде да знам какво си правил?

Младият миньор се приготви да обясни, но другият го прекъсна:

— Дръж се прилично, докато си в нашия град, момко, разбираш ли? Тогава никой няма да те закача.

— Но те вече ми се заканиха.

— Какво ти казаха?

— Казаха, че може да ми се случи нещо някоя тъмна нощ.

— Е, та какво — може наистина да паднеш и да си разбиеш носа.

— Началникът се зарадва на остроумието си, но само за миг. — Слушай, момко, ние ще гарантираме правата ти в този град, но не можем да понасяме агитаторите и не крием това. Разбираш ли?

— Значи човек, който търси законните си права, за вас е агитатор?

— Нямам време за спорове, момко. Поддържането на реда в мините не е проста работа и не ща да се бъркам в нея. А и чини ми се, че детективите на компанията имат същите права в този град, каквито имаш и ти.

Двамата замълчаха. Хал разбра, че няма да спечели нищо от понататъшния разговор с началника. За първи път виждаше американския полицаи през очите на разбунтувания труженик и за него това беше един вид откровение. В душата му имаше динамит, когато се обърна и излезе на улицата. Подигравателните усмивки по лицата на Пийт Ханън и на другите двама здравеняци не успяха да намалят силата на експлозива.

Хал прецени, че вече е изчерпал всички законни средства за действие в Педро. Полицейският началник не му предложи да се обърне към никого, така че не му оставаше нищо друго, освен да се върне в дома на Маккелър и да чака нощния влак за Уестърн сити. Потегли бегом с мисълта да предложи на опекуните си ново надбягване, по време на което да изразходва поне част от напластилия се в душата му гняв, но разбра, че те са предвидили подобно затруднение. Край тях спря автомобил и тримата се качиха в него. Хал не остана по-назад, взе такси и кавалкадата пристигна тържествено пред дома на Маккелър.

Хал завари стария инвалид доста възбуден. Целия следобед телефонът му звънял непрекъснато; едно след друго се сипели предупреждения, увещания, ругатни. Очевидно някои от обаждалите се по телефона държаха в ръцете си съдбата на Стареца, но не бяха успели да го изплашат, защото той не пускаше Хал да отиде в хотела до заминаването на влака.

Върна се и Кийтинг с интересна новина. Шулман, главният директор на компанията „Дженеръл фюъл“, разпратил куриери по целия град да търсят репортера. Накрая го намерили, завели го при Шулман и последвали безкрайни спорове, увещания, ласкателства и закани. Шулман позвънил на Картрайт и главният надзирател на Норт Вали положил всички усилия да убеди Кийтинг, че е постъпил несправедливо спрямо компанията. Картрайт разказал на репортера как Хал се опитал да изнуди компанията.

— Между другото — рече Кийтинг, — той твърдеше, че си прельстил някакво момиче в мината.

Хал впери поглед в приятеля си.

— Прельстил съм момиче! — възкликна той.

— Точно така каза. Някаква червенокоса ирландка.

— О, да пукне дано!

Последва кратко мълчание, а после Били избухна в смях:

— Не ме гледай така кръвнишки! Не съм го казал аз!

Но Хал продължи да гледа втренчено, сетне процеди през зъби:

— Мръсен, жалък подлец!

— Спокойно, синко — утеши го шишкото. — Това е нещо съвсем обикновено, да намесят и някаква жена. Пък и нещо съвсем лесно — защото жена винаги ще се намери. Предполагам, че и в случая има някаква жена, нали?

— Има едно чудесно момиче.

— Но си поддържал приятелство с нея? Ходили сте заедно, виждали са ви заедно?

— Да.

— Виждаш ли, тук са ти намерили цаката. В такива случаи човек не може да направи нищо.

— Ще видим! — избухна Хал. Другият изгледа с любопитство разядосания младеж.

— Какво ще правиш? Ще го напердашиш някоя вечер?

Младият миньор не отговори.

— Казвате, че е описал момичето? — попита Хал.

— Беше така любезен да поясни, че тя е червенокоса хубавица, чиято единствена закрила е пияният ѝ баща. Мога да си представя как това утежнява още повече положението ѝ в мината. — Той помълча, сетне продължи: — Виж какво, ако вдигнеш шум, това само ще навреди на девойката. Никой не вярва, че жените в мините са непорочни. Бог ми е свидетел, сам не виждам как могат да останат честни, като имам предвид какви типове ръководят мините и каква власт имат в ръцете си.

— Мистър Кийтинг — попита Хал, — вие сам вярвате ли на това, което ви е казал Картрайт?

Кийтинг се канеше да запали пурата си. Той задържа за миг горящата клечка в ръката си и срещна погледа на Хал.

— Скъпи момко, смятам, че не ми влиза в работата да имам мнение по този въпрос.

— Но какво отговорихте на Картрайт?

— О! Това е нещо друго. Казах му, че от доста време вече съм вестникар и че неговата игра ми е известна.

— Благодаря ви — рече Хал. — За ваше сведение, в неговите приказки няма нищо вярно.

— Радвам се — рече другият. — Вярвам ти.

— Също за ваше сведение — няма да оставя тази работа, докато Картрайт не вземе думите си назад.

— Предприемчив момък си, няма що! — засмя се репортерът. — Не ти ли стигат всичките тези хора, които се каниш да извадиш от шахтата?

Били Кийтинг излезе да търси някакъв познат, който би могъл под секрет да му подсказе какво може да очаква Хал. Междувременно Хал и Едстрьом седнаха да похапнат с Маккелър. Не посмяха да използват столовата, а сложиха малка маса в една от стаите на горния етаж. Хал забеляза колко изтерзани бяха жената и дъщерята на Маккелър. Разбра съвсем ясно колко ужасен може да бъде животът в този каменовъглен район. Та това бяха американки, това беше американски дом — дом, в който човек чувствуваше финеса и културата, а обитателите му мислеха и действуваха така, сякаш бяха руски съзаклятници, над които тегнат нагайката и Сибир.

Репортерът се върна след два часа с пресни новини.

— Подготви се за неприятности, момко.

— Защо?

— Джеф Котън е в града.

— Откъде знаете?

— Видях го в един автомобил. Щом напуска Норт Вали в такъв момент, работата е сериозна, казвам ти.

— Какво ли е намислил?

— Кой знае. Може да организира нападение срещу теб; може да издействува да те отмъкнат от града и да те оставят в пустинята; а може би ще действува само за ареста ти.

Хал помисли малко.

— За клевета?

— Или за скитничество. Или по подозрение, че си ограбил някоя банка в Тексас. Или че си убил прабаба си в Тасмания. Важното в случая е, че ще те държи зад решетките, докато всичко бъде забравено.

— Не държа да съм в затвора — пошегува се Хал. — Отивам в Уестърн сити. Чакам влака.

— Може да се наложи да чакаш до сутринта — обясни Кийтинг.

— Станала е авария: някакъв товарен вагон дерайлирал и повредил линията. Ще мине известно време, докато я поправят.

Започнаха да обсъждат този нов проблем. Маккелър предложи да повика шестима свои приятели, които да пазят Хал през нощта. Хал почти беше приел вече това предложение, когато една случайна реплика на Кийтинг тласна разговора в съвсем нова насока.

— Железопътната катастрофа задържа тук и още една личност — сина на царя на въглищата!

— Синът на царя на въглищата — повтори Хал.

— Младият Пърси Хариган. Пристигнал е тук с частен вагон... или по-точно с цял влак. Помислете си само: вагон-ресторант, вагон-салон и два спални вагона! Не ти ли се ще и ти да си син на въглищния цар?

— Заради минната катастрофа ли е дошъл?

— Минната катастрофа ли? Съмнявам се дали изобщо е чул за нея. Чух, че правят излет до Великия каньон; мъкнат четири автомобиля в товарния вагон.

— Старият Питър с тях ли е?

— Не, той е в Ню Йорк. Домакин е Пърси. Беше в града с един от автомобилите. С него бяха още двама души и няколко момичета.

— Кой са с него?

— Не можах да разбера. Знаеш ли, от това става статия за „Газет“: синът на въглищния цар идва случайно в момент, когато сто и седем от неговите роби загиват в мината! Да можех само да измъкна, от него поне една дума за катастрофата! Или поне да го бях накарал да каже, че не знае нищо за нея!

— А опитахте ли се?

— Че как! Иначе ще бъда ли репортер?

— Какво стана?

— Нищо. Ако не броя това, че той ме смрази.

— Къде стана това?

— На улицата. Спряха пред една аптека и аз приближих. „С мистър Пърси Хариган ли говоря?“ Той продължаваше да гледа витрината през рамото ми. „Аз съм репортер — казах аз, — бих искал да ви попитам за катастрофата в Норт Вали.“ „Извинете“, рече той с един тон... Уф, само като си спомня и кръвта ми се смръзва! „Само една дума“, помолих аз. „Не давам интервюта“, отсече той. И това беше всичко. Продължи да гледа през рамото ми, а другите гледаха право пред себе си. Още първата ми дума ги бе превърнала в лед. А аз

за първи път се почувствувах като замръзнал червей! Настъпи кратко мълчание.

— Странно, наистина — отбеляза Били, — колко бързо се създава аристокрацията! Гледаш този автомобил, хората в него и държането им, и току-виж си помислил, че управляват света още от времето на Вилхелм Завоевателя. А старият Питър е дошъл в страната като амбулантен търговец!

— Енергични люде сме ние — подхвърли Маккелър.

— От много енергия ще стигнем чак до ада след още едно поколение — резюмира репортерът. — Но слушайте — добави той след миг, — в компанията имаше една девойка... чиста работа! Акълът ми взе, казвам ви! Нали знаете онези пухкави рокли, в които се докарват — меки и мъхнати, напомнят на човек разцъфналите овошки. А тази девойка беше истински ябълков цвят.

— Виждам, че женското обаяние ви въздейства — отбеляза Хал кротко.

— Да — призна Били. — Зная, че всичко това е измама, но все пак сърчицето ми се разтупва от това. Винаги съм искал да вярвам, че те са прелестни не само по външен вид.

Спомените нахлуха в усмивката на Хал и той изрецитира:

*„О, Лиза-Ана, ела излез с мен,
Луната грее ярко, навън е като ден“.*

Сетне спря и се разсмя:

— Скривайте чувствата си, мистър Кийтинг. Не бих се изненадал, ако тя ви целуне мимоходом.

— Мен? Нищожният вестникар?

— Вас, мъжът! Не бих седнал да обвинявам дамата в позъорство, но всяка дама има своята роля в живота и трябва да я упражнява.

Замълчаха. Репортерът заразглежда младия миньор с любопитство.

— Слушай — рече той, — почвам да ти се чудя. Откъде познаваш толкова добре психологията на богатите?

— Някога и аз имах пари — отвърна Хал. — Моето семейство фалира със същата бързина, с каквата се издигнаха Хариганови.

Хал продължи да разпитва Кийтинг за девойката, която беше като ябълков цвят.

— Може би ще отгатна коя е тя? Какъв цвят има косата ѝ?

— Като на току-що свален от печката крем карамел — обясни Били, — но прелестно бухнала, със звезден прах по нея. Кафяви очи, бледорозови страни.

— И когато се усмихне, два реда зъби блясват като перли?

— За съжаление, тя не се усмихна.

— А кафявите ѝ очи ви гледаха широко отворени?

— Да, наистина... но не мен, а витрината на аптеката.

— Не носеше ли мека бяла сламена шапка, украсена със зелени и бели цветя, тъмнозелен воал и кремави панделки?

— По дяволите, ти сигурно си я видял! — възкликна репортерът.

— Може би — рече Хал. — А може би ви описвам което и да е младо момиче от кориците на някое списание. — Той се усмихна, но като видя любопитството на другия, добави: — Сериозно, струва ми се, че познавам вашата дама. Ако съобщите за вестника си, че в компанията на Хариган се намира мис Джеси Артър, няма да сте далеч от истината.

— Не мога да рискувам дори и с проникателни догадки. За дъщерята на Робърт Артър ли говориш?

— За пряката наследница на банковата къща „Артър Санс“. Случайно я зная.

— Откъде?

— Работех в един колониал; тя понякога идваше там.

— Къде?

— „Петерсън & Ко“ в Уестърн сити.

— Аха! И ти ѝ продаваше бонбони?

— Сушени фурми.

— И сърчицето ти тупаше така, че не можеш да преброиш рестото?

— Няколко пъти съм ѝ връщал повече.

— И си се чудил дали е толкова добра, колкото и красива. Един ден си тръпнел в надежда, на другия ден те е обхващало разочарование и цинизъм, докато накрая си се предал на отчаянието и си избягал да работиш в мината!

Двамата се разсмяха, а след тях и Маккелър и Едстрьом. Но Кийтинг скоро си върна сериозността.

— Трябва да поработя над това! Трябва да измъкна нещо от тази компания за катастрофата. Помислете си само какъв материал става!

— А как ще го направите?

— Не зная. Зная само, че трябва да опитам. Ще кисна около влака, може би ще успея да заговоря някой от прислужниците.

— Интервю с прислужника на царя на въглищата! — ухили се Хал. — Какви чувства вълнуват човек, когато оправя леглото на мултимилionера!

— И какви чувства изпитва друг, когато продава сушени фурми на дъщерята на banker! — върна му го Били.

Но изведнъж дойде ред на Хал да стане сериозен.

— Слушайте, мистър Кийтинг — рече той, — защо не оставите на мен да интервюирам младия Хариган?

— *Tu?*

— Да! Аз съм най-подходящият човек... един от неговите миньори! Аз помагам при трупането на неговите пари, нали? И аз съм този, който ще му разкажа за Норт Вали. — Хал видя, че репортерът го заяпа развълнувано и продължи: — Вече бях при окръжния прокурор, при, мировия съдия, при окръжния съдия, при кмета и при началника на полицията. Защо пък да не ида и при собственика?

— Дявол да го вземе! — извика Били. — Дързост не ти липсва!

— И аз мисля, така — отговори спокойно Хал.

Другият рипна от стола в луд възторг.

— Тръгваме ли?

— Готов съм — рече Хал.

— Сериозно?

— Естествено.

— В тези дрехи?

— Разбира се. Аз съм един от неговите миньори.

— Няма да стане — възрази репортерът. — Ако не си добре облечен, няма да можеш да припариш до него.

— Сигурен ли сте? В тези дрехи мога да мина и за железопътен монтьор. Ако има повреда в някой от вагоните... да кажем, тръбите?

— Но дали ще измамиш кондуктора или прислужника?

— Може би ще успея. Да се опитаме. Кийтинг помисли малко, сетне каза:

— Всъщност, няма значение дали ще успееш или не — материал ще се получи дори от самия опит. „Един от робите на сина на въглищния цар се обръща към него! Коравото сърце на плутокрацията отхвърля зова на работника!“

— Да — рече Хал, — но аз наистина смятам да се добера до него. Смятате ли, че вече се е върнал във влака?

— Тръгваха натам, когато се разделих с тях.

— А къде е влакът?

— Разбрах, че бил на двеста-триста метра източно от гарата.

Маккелър и Едстрьом следяха с увлечение този интересен разговор.

— Та това е точно зад моя дом — рече първият.

— Композицията е къса — добави Кийтинг, — четири салон-вагона и един товарен. Лесна е за разпознаване.

Старият шотландец изрази едно опасение:

— Трудното ще е да се измъкне отук. Струва ми се, че те нямат намерение да те изтърват нощес.

— Бога ми, така е! — възкликна Кийтинг. — Твърде много бърбим, да минем към действия. Мислиш ли, че наблюдават задната врата?

— През целия ден — потвърди Маккелър.

— Вижте — намеси се Хал, — имам една идея. Досега не са пречили на вашите движения, нали, мистър Кийтинг?

— Да.

— На вас също, мистър Маккелър?

— Да, засега.

— Да кажем, че ми заемете вашите патерици? Кийтинг възкликна радостно:

— Ето това ни трябва!

— Ще взема вашето палто и шапка — добави Хал. — Наблюдавал съм движенията ви и смятам, че мога да ги имитирам. А виж, мистър Кийтинг не могат да го сбъркат.

— Били шишкото! — разсмя се репортерът. — Хайде, на работа!

— През същото време аз пък ще изляза от предната врата — предложи Едстрьом. Старческият му глас трепереше от вълнение. — Може би това ще отвлече донякъде вниманието им.

Разговорът се водеше горе, в стаята на Маккелър. Те станаха и тръгнаха към стълбите. В този момент, на предната врата се позвъни. Четиримата се спряха и се спогледаха.

— Ето ги! — прошепна Кийтинг.

Маккелър се отпусна в един стол и подаде патериците на Хал.

— Шапката и палтото са в предната стая — рече той бързо. — Опитай да ги вземеш! — Тонът му беше енергичен, но и неговият глас трепереше. Вече не беше млад и приключенията не го радваха.

Хал и Кийтинг се втурнаха надолу по стълбите, последвани от Едстрьом. Хал облече палтото, сложи шапката и с Кийтинг тръгнаха към задната врата, а в същото време Едстрьом отвори предната.

Задната врата водеше в един двор, а оттам през странична врата се излизаше на тясна уличка. Сърцето на Хал затупа учестено, когато заподскача с патериците. Трябваше да имитира бавните движения на Маккелър. Кийтинг, който крачеше редом с него, се разприказва и заобяснява спокойно на „мистър Маккелър“, че „Газет“ е вестник, който придава голямо значение на каузата на народа и е длъжен да излага винаги становището на народа по всички обществени въпроси. Разговаряйки, те минаха през вратата и излязоха на уличката.

Някаква фигура се отдели от сянката и тръгна към тях. Мъжът мина на три крачки от Хал, като се взираше внимателно в него. За щастие, тази вечер нямаше луна. Хал не виждаше лицето на непознатия и се надяваше, че и той не вижда неговото.

Междувременно Кийтинг продължи разговора:

— Виждате ли, мистър Маккелър, понякога е трудно да се открие истината в подобна обстановка. Когато влиятелните кръгове пълнят своите вестници с лъжи и преувеличения, и ние се изкушаваме да публикуваме лъжите и преувеличенията на противната страна. Но в крайна сметка виждаме, че е най-добре да се каже истината, мистър Маккелър — ние можем да я защитаваме и няма нужда да използваме техните методи.

Хал не обръщаше никакво внимание на тази назидателна проповед. Гледаше пред себе си към мястото, където тясната уличка се вливаше в широката. Това беше улицата, която минаваше зад дома на Маккелър, и само една пряка ги делеше от железопътната линия.

Не смееше да се обърне назад, а напрягаше слуха си. Внезапно прокъртя вик: „Бягайте! Бягайте!“ Това беше гласът на Йон Едстрьом.

Хал светкавично хвърли патериците и хукна надолу по уличката, последван от Кийтинг. Чуха викове зад гърба си, сетне някакъв глас съвсем отблизо изкомандува: „Стой!“. Вече бяха в края на уличката и се канеха да свърнат по другата улица, когато проехтя изстрел, последван от звън на счупено стъкло от една къща на другата страна на улицата.

Пред тях имаше празно място. Те го прекосиха; промъкнаха се зад някакви бараки, свърнаха по друга улица и най-сетне излязоха на линията. Пред тях се изпречи дълга товарна композиция. Те се мушнаха между два вагона, прескочиха куплунгите и в очите им блеснаха фаровете на голям локомотив. Изтичаха пред него, и успоредно на линията подминаха тендера, фургона и един салон-вагон.

— Стигнахме! — изпъшка Кийтинг като ковашки мях.

Хал видя, че до края имаше само още три вагона. Забеляза също някакъв мъж в синя униформа на стъпалата на вагона пред тях. Втурна се към него.

— Вагонът гори! — изкрещя той.

— Какво? — извика другият. — Къде?

— Ето! — Хал прелетя край него и с един скок се озова във вагона.

Дълъг тесен коридор, явно част от кухнята на вагон-ресторанта; в далечния му край имаше двукрила врата, отваряща се в двете посоки. Хал се втурна към нея, без да обръща внимание на виковете на кондуктора. Хвърли палтото и шапката, блъсна вратата и се озова в ярко осветената столова... пред сина на въглищния цар.

Снежnobелите покривки и кристалните чаши блестяха под електрическите крушки, чиято светлина беше омекотена с розови абажури. Около масите бяха насядали шестима млади мъже, също толкова млади момичета и две-три възрастни дами, всички във вечерен тоалет. Те бяха започнали вечерята, смееха се и бърбеха помежду си, когато изведнъж се появи този неочакван гостенин в мръсния миньорски комбinezон. Той не ги обезпокои с нахълтването си, но по петите му в столовата влезе запотен и разрошен дебелак, който хриптеше като стар локомотив, а след него и кондукторът на влака, който също беше възбуден. Естествено разговорът секна. Момичетата се извърнаха в столовете си, а няколко от младите мъже бързо скочиха от местата си.

Настъпи мълчание. Сетне един от младите мъже пристъпи напред.

— Какво значи това? — попита той с тон на човек, който има право да пита. Беше строен младеж с коректна външност, но иначе по нищо не се отличаваше от останалите.

Хал доближи до него.

— Здравей, Пърси! — рече той.

По лицето на другия се изписа удивление. Той гледаше Хал, но сякаш не вярваше на очите си. И изведнъж една от младите дами извика. Косата ѝ беше с цвета на карамел, прелестно бухнала, със звезден прах по нея. Бузите ѝ бяха бледорозови, а кафявите ѝ очи сезираха в Хал широко отворени. Носеше вечерна рокля от мек тъмнозелен плат, а около голите ѝ рамене бе наметнат прозрачен шал с бледокремав цвят.

Тя стана.

— Та това е Хал! — извика отново тя.

— Хал Уорнър! — повтори след нея младият Хариган. — Какво, по дяволите... — Прекъсна го някакъв шум отвън.

— Един момент — рече спокойно Хал. — Струва ми се, че идва още някой.

Някой блъсна вратата силно — толкова силно, че Били Кийтинг и кондукторът отхвъркнаха встрани. Появи се Джеф Котън.

Минният шериф беше задъхан, на лицето му личеше ясно цялото вълнение от преследването. В дясната си ръка държеше револвер. Той се огледа свирепо и зърна двете си жертви; сетне видя сина на въглищния цар и останалите смаяни хора. Котън се втрещи.

Вратата отново бе блъсната, Котън отлетя встрани и в салона се напъхаха още двама души с револвери в ръце. Първият беше Пийт Ханън. Той също се закова на място. „Специалистът по избиването на зъби“ сам се беше лишил някога от два зъба — това пролича ясно, когато боксьорската му челюст увисна надолу. Вероятно това беше първата му поява в общество и той имаше вид на хлапак, когато са хванали да краде сладко в килера.

Държането на Пърси Хариган стана недвусмислено арогантно.

— Какво значи това? — попита той. Отговорът дойде от Хал:

— Търся един престъпник, Пърси.

— Какво? — Откъм жените долетяха сподавени викове на уплаха.

— Да, един престъпник: човекът, който затвори шахтата.

— Затворил шахтата? — повтори Пърси. — Какво искаш да кажеш?

— Ще ти обясня. Първо да представя приятелите си. Хариган, моят приятел Кийтинг.

Били изведнъж усети, че шапката е на главата му. Той я свали, но оттам нататък светските му маниери му изневериха. Той продължаваше да зяпа и още не можеше да си поеме дъх.

— Били е репортер — продължи Хал. — Но не се тревожи, той е джентълмен и няма да злоупотреби с доверието ти. Нали, Били?

— Д-да — едва промълви Били.

— А този е Джеф Котън, минен шериф в Норт Вали. Предполагам, че ти е известно, Пърси, че мината в Норт Вали е собственост на компанията „Дженеръл фюъл“. Котън, това е мистър Хариган.

Котън също си спомни за шапката, както и за револвера, който се опита да скрие зад гърба си.

— Този тук — рече Хал — е мистър Пийт Ханън, специалист по избиване на зъби. Другият джентълмен, чието име не зная, вероятно е

негов помощник. — Хал продължи да говори, спазвайки изискванията на светския етикет, като същевременно се мъчеше да състави план на действие. Твърде много зависеше от това каква тактика ще избере в този критичен момент. Трябваше ли да дръпне Пърси настрана и да му разкаже спокойно цялата история, като се осланя на чувствата му за справедливост и хуманност? Не, не по този начин трябва да се действа с Харигановите! Те си бяха пробили път до върха с насилие; ако човек иска да постигне нещо с тях, това може да стане само със сила! Ако искаше да постигне нещо с Пърси, трябваше да го хване на тясно тук, пред гостите му, да обясни обстановката и да използва тяхното настроение, за да го застави да направи необходимото.

Синът на вглицния цар отново зарапитва. Какво означава всичко това? И Хал се впусна да описва при какви условия живеят хората в шахтата.

— Те нямат друга храна или вода, освен това, което са взели за обяд в деня на катастрофата. А от експлозията минаха вече три дни и половина! Дишат замърсен въздух, имат главоболие, устните им са попукани, вероятно вече лежат по земята и копнеят за глътка чист въздух. Но те чакат — и само вярата, че другарите им горе на повърхността ще ги спасят, крепи живота им. Не смеят, да разрушат издигнатите от тях прегради, защото газовете ще ги уморят веднага. Но знаят, че спасителите ще дойдат и се вслушват да чуят ударите на кирките и на бравите. Ето такава е обстановката долу.

Хал млъкна и зачака да открие някакъв признак на интерес у младия Хариган. Но такъв признак липсваше и той продължи:

— Представи си, Пърси. В тази шахта остана един старец — ирландец с жена и осем деца. И те чакат да научат нещо за него. Познавам и една жена, чийто мъж и тримата ѝ синове също са долу. Три дни и половина вече жените и децата чакат около отвора на шахтата. Видях ги как седят, положили глави на коленете си, как проклинат със стиснати юмруци престъпника, който е виновен за това положение.

Настъпи пауза.

— Престъпникът? — запита младият Хариган. — Не те разбирам.

— Едва ли ще повярваш, но не се прави нищо за спасяването на тези хора. Престъпникът накара да заковат отвора на шахтата с дъски и

брезент — затвори хората да измрат!

Шокирани, присъстващите зашепнаха помежду си.

— Зная, че подобно нещо е трудно да се разбере. Работата е там, че в мината има пожар. Ако пуснат вентилатора, въглищата ще продължат да горят, но същевременно някои от галериите ще бъдат очистени от дима и газовете и поне някои от хората ще бъдат спасени. Така че става дума за избор между въглищата и човешкия живот. Престъпникът избра въглищата. Той смята да чака седмица, две седмици, докато пожарът загасне от липсата на кислород. Разбира се, дотогава всички ще бъдат мъртви.

Възцари се мълчание. То бе нарушено от младия Хариган.

— Кой е направил това?

— Той се казва Инъс Картрайт.

— Но какъв е той?

— Когато преди малко ти казах, че търся престъпник, аз малко те подведох, Пърси. Направих го, защото исках да събера мислите си. — Хал замълча. Когато заговори отново, тонът му беше по-рязък и изреченията плющяха като удари от камшик. — Престъпникът, който имам предвид, е главният надзирател на мината: служещ на компанията, облечен във власт от нея. В случая преследват не този, който затвори мината, а човека, който настоява да я отворят. Смятат го за престъпник, защото компанията „Дженеръл фюъл“ не признава нито законите на държавата, нито тези на човечността. Този човек беше принуден да потърси убежище тук, в този вагон, за да спаси живота си от главорезите и гангстерите, които са на служба в компанията!

Хал познаваше добре тези хора и знаеше какво въздействие ще има мълнията, която беше посипал над главите им. За тях добрият тон беше най-голямата добродетел и Хал знаеше, че ги засяга. Ако искаше да ги предразположи, макар и малко, трябваше да обясни своето присъствие тук — един браконьер в имението на Хариганови.

— Пърси — продължи той, — ти помниш как се нахвърляше върху мен миналата година в колежа, защото съм слушал „бунтарите“. Схвана го като лична обида. За себе си ти беше убеден, че техните приказки не са верни. Но аз исках да се уверя за себе си и отидох да работя в мината. Видях експлозията, видях как този човек, Джеф Котън, гонеше жените и децата от отвора на шахтата с псувни и юмруци. Заех се да помогна на хората в шахтата, а той ме изхвърли от мината. Каза ми, че ако не си гледам моята работа, може да ми се случи нещо някоя тъмна нощ. Сам виждаш — тази нощ е тъмна!

Хал почака, за да даде възможност на младия Хариган да схване обстановката и да мине към действия. Очевидно младият Хариган още не беше асимилирал достатъчно добре присъствието на минния шериф и на неговия револвер. Хал поде отново:

— Тези хора най-спокойно биха ме убили. Та те само преди малко стреляха по мен. Шерифът още държи револвера в ръката си и ти можеш да усетиш миризмата на барута. Та затова си позволих да нахълтам в твоя вагон, Пърси. Трябваше да спасявам живота си. Моля да ме извиниш.

Една неочаквана възможност за сина на царя на въглищата да покаже великодушието си и той побърза да се възползува от нея.

— Разбира се, Хал. Добре стори, че си дошъл тук. Никой не е упълномощавал нашите служители да се държат по такъв начин, и те положително ще платят за това. — В гласа му звучеше спокойна увереност, напълно в стила на Хариган. При тези думи Джеф Котън и двамата пазачи сякаш се смалиха и увехнаха.

— Благодаря ти, Пърси — рече Хал. — Знаех, че ще кажеш именно това. Съжалявам, че разстроих забавлението ви.

— Няма нищо, Хал. То пък едно забавление...

— Виждаш ли, Пърси, не става дума само за мен, но и за хората в шахтата. Те загиват, всяка минута е фатална. Ще мине най-малко един ден, докато се доберем до тях. Ще трябва да се предприеме нещо веднага.

И Хал отново млъкна и зачака. Паузата стана мъчителна. До този момент гостите гледаха него; сега обърнаха погледи към младия Хариган и той почувствува промяната.

— Не зная какво точно очакваш от мен, Хал. Баща ми е наел компетентни хора, които да вършат работата му, а аз не смятам, че имам достатъчно познания, за да ги уча как да действуват. — Всичко това отново в стила на Хариган, но под втренчения поглед на Хал той омекна. — Какво мога да направя?

— Можеш да наредиш да отворят шахтата и да пуснат вентилатора. Той ще изтегли дима и газовете и спасителните команди ще могат да се спуснат долу.

— Хал, уверявам те, че нямам право да давам подобни нареждания.

— Трябва да си присвоиш това право! Баща ти е в Ню Йорк, служещите на компанията са в леглата си; ти си, който трябва да реши въпроса.

— Но аз не разбирам нищо от тези работи, Хал! Не съм запознат с обстановката, ако не смятам това, което ми разказа. И макар че не се съмнявам в думите ти, всеки може да сбърка в подобна ситуация.

— Ела и виж сам, Пърси! Не искам нищо повече, а работата е съвсем проста: ето влака, локомотивът е под пара, ще ни превключат на линията за Норт Вали и за половин час сме в мината. А там ще те заведе при хора, които разбират; хора, които са прекарвали живота си по мините, които много пъти са виждали такива катастрофи и които ще ти кажат истината: че все още има възможност да се спаси животът на много хора и че тази възможност се изпуска умишлено, за да се спестят няколко хиляди долара във въглища, греди и релси.

— Дори и така да е, Хал, нямам никакви пълномощия!

— Ако дойдеш там, само за миг ще ликвидираш бюрокрацията. Тъмни дела вършат надзирателите там.

Стилът на Хариган започна да се огъва под силния натиск на Хал; синът на въглищния цар вече беше само един съвсем обикновен

объркан младеж. Но все пак зад него стоеше сила, по-могъща от Хал. Пърси поклати глава:

— Това е работа на стария, Хал. Нямам право да се меся!

В отчаянието си Хал се обърна към другите. Плъзгайки поглед от лице на лице, той го опря на девойката от кориците на списанието, срещна широко отворените кафяви очи.

— Джеси! Какво ще кажеш ти?

Девойката трепна и по лицето ѝ се изписа страдание.

— Какво искаш да кажеш, Хал?

— Кажи му, че трябва да спаси живота на тези хора!

Миговете се сториха цяла вечност на Хал. Изведнъж разбра, че това е изпитание и за двамата. Кафявите очи се наведоха.

— Не разбирам от тези работи, Хал.

— Но, Джеси, аз обясних! Тези мъже и момчета ще умрат от задушаване, за да се спестят малко пари. Нима това не е ясно?

— Откъде мога да зная, Хал?

— Давам ти моята дума, Джеси. Не бих търсил помощта ти, ако не съм сигурен в това, което приказвам.

Тя още се колебаеше. В гласа му затрептя нежна нотка:

— Джеси, скъпа!

Сякаш омагьосана, девойката впери поглед в него. Хал видя как страните и шията ѝ пламнаха от притеснение.

— Джеси, зная — искам твърде много от теб. Никога не си била нетактична спрямо приятелите си. Но помня, че веднъж забрави благоприличието, когато някакъв грубиянин биеше на улицата един стар кон. Не помниш ли как се нахвърли върху него като дива котка! А тук — помисли само, скъпа! — тук измъчват до смърт стари, отрудени добичета, но не коне, а... хора!

Девойката продължаваше да го гледа втренчено и той видя горестта и отчаянието в погледа ѝ. Очите ѝ плувнаха в сълзи, които бавно се застичаха по страните ѝ.

— О, не зная, не зная! — извика тя, скри лице с ръцете си и захълца неудържимо.

Последва мъчително мълчание. Погледът на Хал продължи да шари и спря на една дама с прошарени коси, облечена в черна официална рокля и с огърлица от перли на гърдите.

— Мисис Къртис! Зная, *вие* ще го посъветвате.

Дамата трепна. Що за безгранично нахалство? Тя видя терзанията на Джеси. Но Джеси беше негова годеница. А какви претенции можеше да има Хал към нея!

— Не мога да си позволя да диктувам условия на домакина процеди тя с леден тон.

— Мисис Къртис! Зная, *вие* ще го посъветвате, бездомни кучета и котки! — Думите бяха на езика му, но Хал навреме ги преглътна. Отново зашари с поглед. Кой друг би могъл да му помогне да стреснат един Хариган?

До мисис Къртис седеше Реджи Портър. В петлицата на смокинга му се мъдреше роза. Хал знаеше каква роля играе тук Реджи — един вид мъжка бавачка, помощник на домакина, поклонник на богатите, утешител на отегчените. Бедният Реджи живееше живота на другите, душата му винаги пърхаше с вълненията на другите, със сплетните, с подготовките на вечеринки и с възпоминанията за отминалите празненства. Душата му винаги се тикаше напред, пресмяташе, претегляше възможностите, коментираше злочестата липса на средства с такт и финес. Хал хвърли бегъл поглед върху това лице; острите черни мустачки бяха щръкнали от възбуда и само за миг Хал разбра с отвращение какво ще стане — в очакване на въпроса Реджи имаше готов отговор, който щеше да увеличи неговия светски влог в семейната банка на Хариганови.

Срещу него седеше Дженевиъв Халси: висока, изправена, с физиката на статуя. Напомняше с вида си кръглооката Юнона и човек очакваше от нея величествени емоции; но когато я опознаеше, той откриваше, че тя има ленив ум и се интересува единствено от собствената си личност. Неин съсед по маса беше Боб Крестън — гладко избръснат, червенобуз, пращящ от здраве, с една дума

„симпатяга“, който гори от благородното желание да печели купи за своя спортен клуб и да трупа точки за отбора на щатската милиция по спортна стрелба. Веселякът Боб можеше и да се застъпи, поради доброто си сърце, но той беше влюбен в една от братовчедките на Пърси, Бети Гънисън. Тя седеше срещу него и Хал видя как блестят черните ѝ очички, как е стиснала юмручета и прехапала устни до болка. Хал я разбираше — тя беше от рода Хариган и даваше своя дял в общите усилия, чиято цел беше да направят от децата на амбулантния търговец истински водачи на съвременната младеж.

До нея седеше Виви Кас. Тя винаги въртеше разговора около коне, кучета и други неподходящи за момичета работи. Хал беше засягал социални теми в нейно присъствие и веднъж чу нейните възгледи, побрани в едно сбито изречение: „Ако видя човек да се храни с нож, смятам го за мой личен враг!“.

Зад раменете на Виви надничаше лицето на светлоок мъж с жълти мустаци — Бърт Аткинс, циничен и отегчен от светския живот човек. За вестниците той беше именно „светски човек“, а братът на Хал го беше нарекъл „дресиран котарак“. До него беше Дики Еверсън; подобно на Хал и той беше любимец на дамите, но нищо повече. Останалите бяха: Били Харис, син на друг каменовъглен магнат, сестра му Дейзи и Бланш Валмън, чийто баща беше пръв съветник на стария Питър, а брат ѝ беше адвокат и издател на вестник „Стар“ в Педро.

Погледът на Хал продължи да блуждае от лице на лице, а умът му — от личност на личност. Струваше му се, че разгъва някакъв древен ръкопис, панорама на един полузабравен от него свят. Нямаше време за размисъл, но у него остана едно изумително и неочаквано впечатление: някога беше живял в същия този свят и го беше смятал за нещо естествено; беше познавал тези хора, беше се движил между тях и тогава му изглеждаха приятни и любезни, общо взето добри хора. А сега — каква промяна! Те вече не изглеждаха любезни! Дали промяната беше в тях? Или сам Хал беше станал циничен и ги виждаше в тази нова страшна светлина: студени и безучастни като звездите към гибелта на човешки същества, които бяха само на няколко мили от тях!

Погледът на Хал отново спря на лицето на Пърси и той видя, че синът на царя на въглищата е побледнял от гняв.

— Уверявам те, Хал, безсмислено е да продължаваш това. Нямам никакво намерение да позволя да ме принуждават.

Неочаквано Пърси отправи поглед към минния шериф.

— Котън, какво мислиш по този въпрос? Правилно ли преценява обстановката мистър Уорнър?

— Ти знаеш какво може да каже този човек, Пърси! — намеси се Хал.

— Не зная — гласеше отговорът. — Искам да разбера. Е, Котън?

— Той се заблуждава, мистър Хариган. — Тонът на шерифа беше рязък и предизвикателен.

— В какъв смисъл?

— Компанията прави всичко още от самото начало, да отвори шахтата.

— О! — гласът на Пърси прозвуча победоносно. — Коя е причината за забавянето?

— Вентилаторът беше разрушен, наложи се да поискаме нов. Не е лесно да се монтира отново вентилаторът, това не става за час.

Пърси се обърна към Хал:

— Виждаш ли! Ако не друго, има две мнения по въпроса.

— Естествено! — извика Бети Гънисън и черните ѝ очички засвяткаха към Хал. Тя би добавила още нещо, но Хал я прекъсна и пристъпи към домакина.

— Пърси — рече той тихо, — ела, моля те, встрани. Искам да ти кажа нещо насаме.

В гласа на Хал прозвуча лека закана. Той хвърли поглед към другия край на вагона, където стояха само двама келнери негри. Те бързо се оттеглиха, когато младежите тръгнаха към тях. И Хал, останал насаме със сина на въглищния цар, се зае да довърши тази борба.

Кал познаваше Пърси Хариган, както се познават състуденти. Пърси не беше брутален като своя мрачен старец; той просто задоволяваше всичките си прищевки, както е с хората, които винаги са имали всичко; беше слаб, както всички други, на които никога не се е налагало да вземат смели решения. Жените в семейството го възпитаваха така, че да бъде член на това, което наричаха „хайлайф“; при това винаги му беше втъпявано колко важна е собствената му личност. В живота на семейството витаеше болезнен спомен — споменът за торбата на амбулантния търговец. И Хал знаеше, че най-важното нещо за Пърси винаги е било да го смятат за истински, неподправен, щедър аристократ. Хал използва при атаката си именно това обстоятелство.

Започна с извинения, като се стремеше да смекчи гнева на другия. Не е възнамерявал да прави подобна сцена, принудили са го тези гангстери, които заплашват живота му. Дяволски страшно е да те гонят посред нощ и да стрелят по теб! Той всъщност загубил самообладание, а с това и малкото добри обноски, които му останали след стажа като помощник-копач. Той сега разбира, че е станал за смях; боже мой, като си помисли как ли е изглеждал!

И Хал огледа мръсните си миньорски дрехи, а сетне и Пърси. Видя, че дотук Пърси е абсолютно съгласен с него — да, Хал е станал за смях, а е орезил и самия Пърси! Хал ужасно съжалява за последното, но какво да се прави, загазили са вече и е късно да се променят нещата. Случката ще се разчуе, няма начин да я потулят! Наистина Хал може да затисне устата на своя приятел, репортера, Пърси може да стори същото с келнерите, с кондуктора, с шерифа и с гангстерите, но нима човек може да накара всичките си приятели да млъкнат! Та те седмици наред няма да говорят за нищо друго! Тази история ще обиколи Уестърн сити за един ден — тази удивителна, мелодраматична история за помощник-копача в частния вагон на сина на въглищния цар...

— Трябва да разбереш, Пърси — продължи Хал, — подобно нещо остава на човек за цял живот. Докато си жив, всеки ще съди за теб по тази случка.

— Ще опитам да живея с критиката на приятелите си — възрази Пърси, малко в стила на Хариган.

— От теб зависи какво ще се разправя по-нататък — продължи Хал неумолимо. — Дали светът ще каже: той избра доларите или той спаси живота на хората. Слушай, Пърси, нима семейството ти е опряло до тези идиотски долари! Та ти си прахосал повече само за този излет!

Хал млъкна, за да даде възможност на жертвата си да пресметне.

Резултатът от сметките беше въпрос, който би направил чест дори на стария Питър:

— Какво печелиш ти от цялата тази работа?

— Пърси, ти знаеш, че не печеля нищо. Ако не можеш да разбереш тази работа по друг начин, смятай, че имаш работа с безотговорен човек. Преживях толкова ужасни неща, омръзна ми да ме преследват шерифи... Слушай, Пърси, този Котън има шест резки на револвера си, шест човешки живота! Аз съм направо смахнат!

В кафявите очи на Хал се появи такъв блясък, който беше достатъчно безумен да убеди дори и човек с по-силен характер от Пърси Хариган.

— В главата ми има само една мисъл, Пърси — да спася тези миньори! Правиш грешка, ако не разбираш колко отчаян съм. Досега вършех всичко инкогнито — аз съм само Джо Смит, помощник-копач. Ако бях разкрил истинското си име, може би... може би нямаше да ги накарам да отворят шахтата, но поне щях да причиня маса неприятности на компанията „Дженеръл фюъл“. Не го сторих, знаех какъв скандал ще се вдигне, а все пак дължа нещо на баща ми. Но ако видя, че няма друг изход, ако работата опре до смъртта на тези хора, тогава ще плюя на всичко! Кажете това на баща ти; кажи му и това, че се каня да развържа ръцете на Кийтинг и да разтръбя всичко надлъж и нашир — ще разоблича компанията, ще се обърна към губернатора, ако е необходимо, ще наруша обществения ред, за да ме арестуват на улицата... ще направя всичко, за да изкарам фактите наяве. Виждаш ли, Пърси, аз имам факти! Бях там, видях всичко със собствените си очи. Все още ли не разбираш?

Другият не отговори, но личеше, че е разбрал.

— От друга страна, ето как можеш да уредиш работата, ако поискаш. Бил си на излет, когато си разбрал за нещастieto; побързал си да отидеш там, наредил си да отворят шахтата и си спасил живота на работниците. Вестниците ще представят всичко именно в тази светлина.

Хал наблюдаваше жертвата си напрегнато, мъчейки се да отгатне хода на мислите му, и разбра, че е сбъркал нещо. Макар и недодялани, Хариганови бяха научили, че не е аристократично човек да бъде оригинален.

— Добре, тогава! — избърза Хал. — Ако искаш, името ти изобщо няма да бъде споменато. Надзирателите в мината държат репортерите в ръцете си и цялата история ще бъде поднесена така, както пожелаеш. Единственото нещо, което ме интересува, е да отидеш горе и да се погрижиш да отворят шахтата. Ще сториш ли това, Пърси?

Хал втренчи поглед в очите на другия. Знаеше, че животът или смъртта на миньорите зависят от едно негово кимване.

— Е, какъв е твоят отговор?

— Хал — извика Пърси, — старият ще ме изяде!

— Добре, но същото се каня да сторя и аз. Как мислиш, кое е за предпочитане?

Мълчание.

— Хайде, Пърси! Тръгвай, за бога! — В гласа на Хал имаше и отчаяние, и закана.

И изведнъж другият отстъпи.

— Добре!

Хал си пое дъх.

— Но внимавай! — добави той. — Като отидем горе, не се оставяй да те мамят! Ще се помъчат да шикалкавят, могат дори да откажат да ти се подчиняват. Но ти не отстъпвай! Защото, виждаш ли, аз ще дойда също, искам тази шахта да бъде отворена и няма да се махна, докато спасителните команди не слязат в нея!

— А дали ще слязат, Хал?

— Дали ще слязат? Какво говориш, човече! Та те само за това приказват, едва не дигнаха бунт! Аз ще сляза с тях, и ти също, Пърси — цялата наша тълпа от безделници! И когато отново се качим горе, вече ще разбираме нещичко от минното дело.

— Добре, с теб съм — рече синът на въглищния цар.

Хал така и не разбра какво е говорил Пърси на Картрайт същата нощ. Знаеше само, че когато пристигнаха в мината, Пърси нареди да повикат главния надзирател при него. Половин час по-късно младият Хариган усмихнат обясни на Хал, че последният се е лъгал през цялото време: администрацията на мината правела всичко възможно да монтират час по-скоро вентилатора и веднага след това да отворят шахтата. Работата вече привършвала, вентилаторът щял да заработи след час-два и до сутринта спасителите ще могат вече да влязат в шахтата. Пърси разправи всичко това толкова чистосърдечно, че Хал за момент се усъмни дали Пърси наистина е повярвал на тези приказки. Самият Хал, този път в качеството си на обикновен посетител в мината, трябваше да се преструва, че е повярвал, и така да мине за глупак в очите на служителите от компанията.

Пърси покани Хал и Били Кийтинг да пренощуват във влака, но Хал отказа. Обясни, че е доста изпоцапан, а освен това иска да стане още на разсъмване, та да се спусне в шахтата с първите групи. Пърси му обясни, че главният надзирател възразил категорично по този въпрос — в шахтата щели да слязат само опитни хора, които си знаят работата и могат сами да се пазят. В случая нямало защо да се излага на риск животът на непрофесионалисти.

С риск да се покаже неучтив Хал заяви, че все пак „ще се навърта“ там и ще гледа как отварят шахтата. Освен това в много от потъналите в скръб миньорски домове са се насъбрали жени, изтощени от безсъние; би било добре да им се съобщи радостната новина.

Хал и Кийтинг поеха. Най-напред се отбиха в Рафъртови. Щом ги видя, мисис Рафърти скочи, втренчи поглед в тях и започна гръмогласно да призовава светата дева; тя разсъбуди цялата челяд и малките ревнаха изплашени. Когато се увери, че двамата говорят сериозно, жената хукна да разнесе новината; скоро улиците се изпълниха със забързани хора и край шахтата отново се струпа тълпа.

Оттам двамата отидоха в дома на Джери Минети. От лоялност към Пърси Хал просто преповтори неговите думи, че Картрайт от

самото начало възнамерявал да отвори шахтата. Забавно беше да се види ефектът от тези думи на Хал — начинът, по който Джери изгледа Хал! Но време за приказки нямаше, Джери навлече дрехите и тримата забързаха към шахтата.

И наистина група работници вече разковаваха дъските и сваляха брезента. Откакто беше в Норт Вали, Хал никога не беше виждал хората да работят с такова усърдие. Скоро огромният вентилатор се размърда, забуча и накрая засвири на пълни обороти. Огромната тълпа наоколо забоботи и запя в унисон с него.

Трябваше да минат няколко часа, преди да може да се предприеме нещо друго. Хал изведнъж усети, че е капнал от умора. Той и Били се върнаха в дома на Минети, застлаха на пода едно одеяло и се проснаха с въздишки на облекчение. Били скоро захърка, но Хал беше толкова възбуден от всичко преживяно дотогава, че не можа изобщо да заспи.

В главата му нахлу рояк от мисли за външния свят — неговият свят, който умишлено бе пропъдил от мислите си за няколко месеца. Как неочаквано беше принуден отново да си припомни този свят! Това, което той предприе това лято, изглеждаше толкова просто в началото: ще заживее под чуждо име в друга класа, ще опознае нейния начин на живот и мислите, които вълнуват тези хора, а сетне ще се върне в своя свят и ще разказва за удивителните преживявания! Никога не беше допускарал възможността, че собственият му свят, светът на Хал Уорнър, ще го открие като Джо Смит, помощник-копача в мината. Чувствуваше се като крадец, който е започнал работата си в тъмна стая и изведнъж тази стая бива обяна в ярка светлина.

Беше се впуснал в това приключение, подготвен да се сблъска с неща, които ще го шокират; знаеше предварително, че някъде ще се наложи да влезе в борба със „системата“. Но никога не беше очаквал да се озове в центъра на класовата борба, оглавил атаката срещу барикадите на своите. Знаеше също, че това не е краят, борбата няма да свърши само с превземането на една барикада! Лежейки сега тук в тъмнината, Хал започна да разбира в какво се е забъркал. Дойде му наум и друго сравнение: видя се като мъж, който е започнал лек флирт на улицата, а на другата сутрин осъмва оженен.

Не че Хал изпитваше никакви угризения за държането си спрямо Пърси. Хал нямаше друг избор. Но той познаваше хората от Норт Вали

от десет седмици, а с компанията от влака на Пърси беше живял десетина години. Последните запълниха съзнанието му и Хал почувствува в мрака как те обсаждат крепостта на неговия ум с мислите си за него — независимо от това дали те се изразяваха в подчертана враждебност или в безучастно удивление.

Хал откри тази душевна борба с мислите си за Джеси Артър. Появи му се лицето ѝ — умоляващо, копнеещо. То беше едно от онези съвършени лица, които неотразимо покоряват мъжете. Хал се вгледа отново в кафявите ѝ очи, меки, сияещи, нежни; в устните ѝ, които потрепваха при най-малкото вълнение; в нежната като ябълков цвят кожа, в обсипаната със звезден прах коса! Хал гледаше с цинизъм на собствениците на мини и на пазачите, но досега не му беше хрумвало, че и душата на Джеси може да не е така обаятелна както нейната красота. Беше влюбен в нея, беше и твърде млад, твърде неопитен в любовта, за да разбере, че зад моминската прелест — толкова неподправена и привлекателна — може да се крие неволна, унаследена и инстинктивна жестокост, жестокостта на привилегированите, неумолимостта на светските предразсъдъци. Едва на средна възраст и след много страдания мъжът започва да разбира, че женската прелест — онова изключително, чудодейно съвършенство на очи, зъби, коси, гладката кожа и нежните черти — е продукт на труда и грижите на много поколения и че животът е жестока борба.

Джеси изневери на Хал в критичния за него момент. Но сега, когато преживяваше отново сцената, Хал отсъди, че я е подложил на нечестно изпитание. Той я познаваше и обичаше от детинство и досега не помнеше да е казала или направила нещо, което да не е добро и нежно. Но тя съчувствуваше на онези, които познаваше, си каза Хал; а какви възможности е имала да опознае работниците? Трябва да ѝ предостави такава възможност, трябва просто дори да я застави да разшири мирогледа си! Този процес може да е болезнен за нея, може да помрачи нежните очертания на лицето ѝ, но в крайна сметка ще ѝ бъде от полза.

И така Хал поведе в тъмнината дълъг разговор с любимата, си. Разведе я из каменовъгления район, обясни ѝ разни неща, запозна я с различни хора. Стори същото и с други свои приятели от влака и ги представи на приятелите си от Норт Вали. Хал беше уверен, че някои от тях ще открият общи качества помежду си и сигурно ще се

погаждат добре. Например Боб Крестън, който обичаше да пее и да танцува, сигурно ще се интересува от Блинки, оперетния ентузиаст в мината. Мисис Къртис, която обичаше котки, положително ще се сприятели със старата мисис Нейгъл, съседката на Минети, която имаше пет котки! Дори Виви Кас, която ненавиждаше мъжете, които се хранят с ножове, сигурно ще побеснее, като види как се хранят пенсионерите на Реминицки, но ще бъде очарована от „Италианеца“ — мулето, което дъвчеше тютюн и беше любимец на Хал. Хал с нетърпение чакаше да се зазори, за да започне тези опити за социална хармония.

На разсъмване Хал задряма, но бе разбуден от Били Кийтинг, който стана с прозевки, като същевременно ръмжеше и се оплакваше. Хал разбра, че и Били се е поизтерзал през нощта: никога досега, през цялата му кариера като журналист, не беше му попадал под ръка подобен материал; изобщо никой досега не е разполагал с подобен материал — а ето че този материал не трябва да се публикува!

Късно през нощта Картрайт беше повикал репортерите и ги беше осведомил, че компанията най-сетне е успяла да подготви шахтата за отваряне; че младият мистър Хариган е дошъл тук със специален влак, загрижен за съдбата на затрупаните миньори. Разбира се, репортерите могат да пишат за пристигането му в мината, но не бива да „раздуват“ цялата работа и да споменават имената на останалите гости. Естествено, репортерите не научиха, че изгоненият за неподчинение помощник-копач се е оказал синът на Едуард С. Уорнър, каменовъгления магнат.

Ръмеше ситен студен дъжд. Хал взе от Джери едно вехто палто и го облече. Малкият Джери запротестира, че и той иска да излезе с него, и след кратък спор Хал го загъна хубаво в един шал и го метна на рамо. Едва бе разсъмнало, но около отвора на шахтата вече се беше събрало цялото население на миньорското селище. Група спасители със специални маски бяха вече долу да вземат проби от въздуха, така че приближаваше часът, когато всичко щеше да се изясни. Жените чакаха, прегърбили, рамене под мокрите шалове, с бледи напрегнати лица, неспособни да кажат нито дума от напрежение. Противна беше мисълта, че докато потръпваха тук горе от дъжда, техните мъже долу може би издъхваха поради липсата на няколко капки вода.

Спасителите се върнаха и докладваха, че лампите горят на дъното на шахтата; това означаваше, че в шахтата е безопасно да се влезе и без маски, и първата група доброволци се подготви за слизане. През цялата нощ ехтяха чуковете, докато дърводелците сковаваха нова асансьорна клетка. Тя вече беше прикачена към лебедката и хората заеха местата си в нея. Когато лебедката заработи и групата спасители

изчезна под земята, огромна въздишка се изтръгна от хилядите гърла, сякаш вятърът застана в боровата гора. Спасителите оставяха горе жени и деца, но нямаше жена, която би спряла мъжа си; толкова здрава беше връзката на солидарност, която спояваше в едно тружениците от двадесет различни нации.

Спускането на асансьора вървеше бавно. Поради опасността от газове и обстоятелството, че клетката беше нова, задържаха асансьора на всеки няколко стъпки, докато подръпването на сигналното въже не гарантираше, че долу всичко е наред. Като стигнат долу, щеше да мине време — никой не можеше да каже колко — докато намерят първите живи миньори. Групата спасители с маски беше видяла трупове около дъното на шахтата, но нямаше никакъв смисъл втората група да се бави сега с тяхното изваждане, те сигурно са загинали още в началото. Хал видя как тълпа жени се скупчи около спасителите с маските и чу как жените ги заразитваха дали са разпознали труповете. Видя също как Джеф Котън и Бъд Адамс отново започнаха да избутват жените.

Асансьорът се върна, за да свали втората група спасители. Сега вече не беше необходима толкова голяма предпазливост. Лебедката заработи бързо и все нови групи мъже, мълчаливи, с напрегнати лица и с кирки, лостове и лопати в ръцете се спускаха в ужасната паст. Те щяха да се разпръснат из галериите, да пробват пространството пред себе си с рудничните лампи и да търсят преградите, издигнати от затрупаните хора за защита от газовете. Почуквайки по тези прегради, може би щяха да чуят сигналите на останалите отгатък живи хора; или разрушавайки преградите, щяха да намерят зад тях миньори, вече твърде изтощени, за да могат дори да се помръднат, но все пак с някаква искрица живот у тях.

Един след друг слязоха в шахтата приятелите на Хал: големият Джек Дейвид, българинът Ресмак, полякът Кловоски, накрая и Джери Минети. Малкият Джери помахаше ръка, кацнал върху рамото на Хал; Роза, която също беше дошла при тях, мълчаливо стискаше ръката на Хал, сякаш самият ѝ живот пропадеше в шахтата. Сетне заслizaха синеокият Тим Рафърти, чийто баща беше долу; черноокото гърче Анди, загубило баща си при подобна катастрофа преди години; Ровета и братовчедът на Джери, шахтният надзирател Кармино. Техните имена се носеха из тълпата като имена на отиващи на бой герои.

Оглеждайки се, Хал забеляза и някои от гостите на младия Хариган. Виви Кас стоеше под един чадър с Бърт Аткинс. Недалеч от тях бяха Боб Крестън и Дики Еверсън. Двамата бяха облечени в импрегнирани мушамы с качулки и разговаряха с Картрайт — високи младежи с безупречна външност, които редом с измъчените изпоцапани миньори изглеждаха като същества от някакъв друг свят.

Те също видяха Хал и отидоха при него.

— Откъде взе това хлапе? — попита Боб и на розовото му, гладко избръснато лице цъфна усмивка.

— Намерих го — рече Хал, подхвърли малкия Джери нагоре и го смъкна от рамото си.

— Здравей, момченце! — рече Боб.

— Здравейте и вие! — отговори малкият Джери като истински американец. Можеше да излезе на среща на всеки светски човек! — Баща ми слезе в онази клетка — рече той и загледа изотдолу високия непознат с живите си черни очи.

— Наистина ли? А защо не отидеш и ти?

— Баща ми ще ги извади. Той не се плаши от нищо, моят баща!

— Как се казва баща ти?

— Големият Джери.

— Аха! А ти какъв ще станеш, когато пораснеш?

— Ще стана бомбаджия.

— В тази мина?

— Как ли не!

— Защо?

Малкият Джери придоби тайнствен вид.

— Не ща да разправам всичко, което знам. Двамата младежи се разсмяха. Тук могат да понаучат нещичко!

— Може би ще се върнеш в родината си? — намеси се Дики Еверсън.

— Не, сър! — отсече малкият Джери. — Аз съм американец.

— Може някой ден да станеш президент.

— Точно това казва и баща ми — отговори хлапакът. — Президент на миньорски профсъюз.

Двамата пак се разсмяха, но Роза задърпа нервно детето за ръкава и му зашепна нещо. Разправят ли се такива неща на непознати хора, които са така тайнствени и имат вид на богаташи!

— Това е мисис Минети, майката на малкия Джери — рече Хал, за да я успокои.

— Приятно ни е, мисис Минети. — Младежите свалиха шапки с галантни поклони. Те я заоглеждаха, защото Роза беше доста хубавичка, а тя, пламнала от стеснение, измърмори нещо в отговор. Беше доста объркана — за пръв път през живота си получаваше поклони.

Пък и тези тук говореха с Джо Смит като със стар приятел и го наричаха с някакво странно име! Черните италиански очи загледаха Хал въпросително и той почувствува как се изчервява. Да те разкрият в Норт Вали беше също тъй неловко, както и в Уестърн сити.

Мъжете заговориха за спасителните работи и за това как вървят те според разказаното им от Картрайт. Пожарът възникнал в една от главните галерии, обхванал крепежа и бързо се разпространявал, подхранван от въздушната струя от вентилатора. Няма почти никакви изгледи да спасят някого в тази част на мината, но в изгорелите вече галерии спасителите ще се опитат да преодолеят горещината и дима. Те знаят, че вероятността от срутване в тези участъци на мината е голяма, но знаят също и тава, че и преди експлозията по тези места са работили хора.

— Трябва да призная; куражлии хора са! — отбеляза Дики.

Група жени и деца се насъбраха около тях да слушат. Мъчителната неизвестност и жаждата за новини бяха надвили вродената им стеснителност. Приличаха на жени по време на война, които се вслушват в далечния тътен на оръдията и чакат пристигането на ранените. Хал забеляза, че Боб и Дики от време на време хвърляха поглед към заобикалящите ги лица; започнаха да се влияят от общото настроение, а това беше част от замисъла на Хал.

— Другите ще дойдат ли? — попита той.

— Не зная — рече Боб. — Предполагам, че закусват. Време е и ние да вървим.

— Няма ли да дойдеш с нас? — предложи Дики.

— Не, благодаря — отговори Хал. — Ще остана с детето. — И той стисна ръката на малкия Джери. — Но кажете на другите да дойдат. Някои неща ще ги заинтересуват.

— Добре — отвърнаха двамата и тръгнаха.

След като реши, че е дал достатъчно време на компанията във влака да закуси, Хал се упъти към влака и придума прислужника да съобщи за идването му на Пърси Хариган. Хал се надяваше да убеди Пърси да разгледа селището, без непременно да бъде съпровождан от човек на компанията, но разбра със съжаление, че след два часа гостите си тръгват.

— Но ти още не си видял нищо! — запротестира Хал.

— Няма да ни пуснат в мината — отговори Пърси. — А какво друго да правим тук?

— Искан да поговориш с хората, да понаучиш нещо за условията тук. Не бива да изпускаш този удобен случай, Пърси!

— Разбирам те, Хал, но и ти трябва да разбереш, че сега моментът е неподходящ. Придружават ме толкова много хора и нямам никакво право да ги карам да чакат.

— Но нали и те могат да научат тук нещо, Пърси?

— Сега вали — гласеше отговорът, — а на дамите едва ли ще е приятно да стоят в тълпата и да гледат как вадят труповете от шахтата.

Хал прие упрека. Да, беше загрубял, откакто дойде в Норт Вали, беше загубил онзи финес на чувствата, онова интуитивно разбиране на психологията на дамите, което положително би проявил преди известно време. Катастрофата го беше възбудила, той я схващаше като нещо лично и беше забравил факта, че за дамите от компанията на Хариган тази катастрофа и всички подробности около нея бяха просто нещо отблъскващо и отвратително. Ако тези хора излезеха под дъжда и в калта на миньорското селище да разглеждат около себе си, щяха да изпитват чувството, че проявяват не човешко състрадание, а празно любопитство. Само ще се тормозят напразно от откритите се пред тях гледки, а между другото подобна публична изява не би била от най-приятните. А ако става дума да изкажат съчувствия на вдовиците и сираците — та нали последните бяха предимно чужденци, които не разбираха нито дума от това, което им се говори, натрапеното

присъствие на хора от един непознат за тях свят по-скоро би увеличило мъката им, отколкото да им помогне.

Цивилизованото общество имаше своя система за изразяване на съчувствия. Тук случайно присъствуваше някой, който разбираше тази система. Пърси уведоми Хал, че мисис Къртис вече е предприела нещо: открила подписка и само за няколко минути събрала над хиляда долара. Сумата ще бъде изпратена с чек на Червения кръст, чиито служители знаят как да я разпределят между пострадалите. Гостите на Пърси смятаха, че по този начин са постъпили правилно и са проявили необходимия такт и вече могат да си тръгнат с чиста съвест.

— Светът не може да спре заради някаква катастрофа в мината — обобщи младият Хариган. — Хората имат задължения и трябва да ги изпълняват.

И той продължи да обяснява какви са тези задължения. Сам той трябва да присъствува тази вечер на някаква вечеря и се съмнява дали ще успее да отиде навреме. Бърт Аткинс бил канен на партия билиард, а мисис Къртис трябва да присъствува на заседание на ръководството на един женски клуб. Освен това, днес се пада последният петък от месеца — нима Хал е забравил какво значи това?

Само след миг Хал си спомни — младежката вечер в извънградския клуб! И пред очите му изникна старинната бяла сграда на клуба, кацнала на планинския склон. Чу звуците на оркестъра, които долитаха през широко разтворените врати и прозорци. Видя на дансинга младите дами от компанията на Пърси — между тях и Джеси, неговата любима! — във вечерен тоалет; парфюми, цветове, музика. Те ще бърбят и ще се смеят, ще флиртуват и ще сплетничат една срещу друга в борбата за определяне на първата дама на вечерта... А тук, в Норт Вали, хълцащите вдовици ще притискат в обятията си обезобразените трупове на своите мъже. Колко нелепо и противно беше всичко това! И каква прилика с описаните в литературата сцени от навечерието на женската революция!

Пърси настояваше Хал да замине с компанията. Отначало само намекна тактично за това, но когато Хал не разбра намека, Пърси започна да настоява с раздражение. Шахтата е отворена вече — какво повече иска Хал? Когато Хал заяви, че Картрайт би могъл да я затвори отново, Пърси му довери, че сега всичко било в ръцете на баща му. Предишната вечер главният надзирател му изпратил дълга телеграма и чакал отговор всеки момент. Каквито и да са нарежданията в телеграмата отговор, той ще ги изпълни.

Лицето на Хал се помрачи, но той се насили да запази учтив тон.

— Ако баща ти нареди нещо, което ще попречи на спасяването на миньорите, Пърси, аз ще се боря с него, разбираш ли?

— А как ще се бориш с него?

— С единственото оръжие, с което разполагам — гласността.

— Искаш да кажеш, че...

— Искам да кажа това, което вече знаеш: ще развържа ръцете на Били Кийтинг да раздуха надлъж и нашир цялата история.

— Ей богу! — извика младият Хариган. — Трябва да ти кажа, че ще бъде страшно подло от твоя страна! Обеща да не правиш нищо, ако дойда тук и наредя да отворят шахтата!

— Каква полза има от отварянето на шахтата ако я затворят пак, преди да са извадили хората? — Хал помълча, сетне продължи с искреното желание да се извини. — Пърси, недей да смяташ, че не схващам деликатността на положението. Зная, че сигурно ти изглеждам мерзавец — дори по-голям, отколкото сметна за необходимо да ми намекнеш. Въпреки нашите кавги в университета, аз те смятах за приятел. Сега мога само да те уверя, че никога не съм възнамерявал да изпадам в положение като сегашното.

— Добре, а защо по дяволите избра да дойдеш точно тук? Знаеше, че тази мина е собственост на приятел.

— Та нали това беше спорният въпрос между нас, Пърси. Забрави ли нашите спорове? Мъчех се да те убедя какво значи ти и аз да притежаваме нещата, от които другите хора изкарват прехраната си.

Аз твърдах, че не познаваме условията, при които се експлоатират нашите мини, че ние сме банда паразити и безделници. Ти ми се присмиваше, наричаше ме мърморко, анархист, твърдеше, че гълтам всичко, което ми поднасят размирниците. И аз си казах: „Ще отида в една от мините на Пърси! А после, когато се опита да спори отново с мен, ще го хвана натясно!“. Ето как почна всичко, като шега. Но сетне се забърках в разни работи. Не искам да бъда неприятен, но няма щогоде нормален човек, който може да седи тук повече от седмица, без да поиска да се бори! Затова искам да останеш тук — ти трябва да останеш, да срещнеш някои хора и сам да разбереш обстановката.

— Да, но не мога да остана — отвърна студено другият. — И мога да ти кажа само това, че бих предпочел да отидеш другаде да се занимаваш с твоята социология.

— А къде да отида, Пърси? Всичко е частна собственост, а ако собствеността е голяма, почти сигурно е, че собственикът ще е някой, когото познаваме.

— Ако ме питаш мен, би могъл да започнеш с каменовъглените мини на компанията „Уорнър“ — отбеляза Пърси.

Хал се разсмя:

— Можеш да си сигурен, че помислих и за това, Пърси. Но виж как стоят нещата — ако исках да постигна целта си, никой не трябваше да ме познава. А в канцеларията на баща ми съм срещал някои от главните надзиратели, и знаех, че ще ме познаят. Ето защо трябваше да отида в някои други мини.

— Какъв късмет, за компанията „Уорнър“! — отговори хапливо Пърси.

— Позволи ми да ти кажа, че не възнамерявам да оставя за дълго компанията „Уорнър“ извън моята социология заяви Хал сериозно.

— Добре — отвърна другият. — На връщане минаваме покрай една от мините на тази компания и нищо не би ме зарадвало повече от това да спра влака и да се отърва от теб!

Хал отиде в салон-вагона. Мисис Къртис и Реджи Портър играеха бридж с Дженевиъв Халси и младия Еверсън. Боб Крестън бърбеше с Бети Гънисън и вероятно ѝ разказваше какво бе видял вън. Бърт Аткинс преглеждаше сутрешния вестник и се прозяваше. Хал отмина нататък, търсейки Джеси Артър. Намери я в едно от купетата на вагона; тя гледаше през прозореца, по който барабанеше проливен дъжд, и се запознаваше с каменовъгления район по единствения начин, достъпен за млади дами от нейното общество.

Очакваше да я завари в лошо настроение и беше готов да се извини. Но когато срещна тъжния ѝ поглед, не знаеше откъде да започне. Помъчи се да говори равнодушно — чул, че тя си тръгва скоро. Но тя го хвана за ръката и извика:

— Хал, ти също ще тръгнеш с нас!

Той помълча за миг, сетне приседна край нея.

— Наистина ли те накарах да страдаш толкова много, Джеси?

Очите ѝ започнаха да се пълнят със сълзи.

— А нима не знаеше, че ме караш да страдам? Аз съм гостенка на Пърси, а ти си седнал да ми задаваш такива въпроси! Какво можех да кажа? Нима аз съм тази, която ще каже как мистър Хариган би трябвало да върши работата си?

— Да, скъпа — рече смирено Хал. — Може би не трябваше да те вмъквам в тези неща. Но всичко беше толкова объркано и толкова неочаквано. Не можеш ли да разбереш това и да ми простиш? Всичко завърши така добре!

Но тя не беше на същото мнение.

— Първо, това, че си тук в такова окаяно състояние! А аз да мисля, че си на лов за диви кози в Мексико!

Той не можа да не се разсмее, но Джеси не пожела дори да се усмихне.

— И после — да набъркаш в тази каша и нашата любов, да я разголиш пред всички!

— Нима това е толкова страшно, Джеси?

Тя го изгледа учудено. Как можеше той, Хал Уорнър, да направи такава неща и дори да не разбира колко ужасно е постъпил! Да я изправи пред такъв избор: да престъпи законите на любовта, или да наруши нормите на доброто възпитание! Боже мой, та всичко бе равносилно на публичен скандал, целият град ще заговори за това! И като си помисли човек само колко неловко е всичко това!

— Но, скъпа! — възкликна Хал. — Помъчи се да вникнеш в същността на нещата... помисли само за онези хора в шахтата. Ти наистина трябва да разбереш!

Тя го изгледа и забеляза суровите бръчки, които се бяха появили по младоликото му лице. Долови също сподавената болка в гласа му. Хал изглеждаше бледен и изнурен, дрехите му бяха мръсни, косата разчорлена, лицето зле измито. Видът му бе страшен — сякаш се връщаше от война.

— Послушай ме, Джеси — помоли я той. — Искам да знаеш тези неща. Ако искаш някога да бъдем щастливи, постарай се да вървиш с мен. Затова се зарадвах, че си тук, че ще имаш възможност да видиш всичко със собствените си очи. Моля те, не си тръгвай, преди да си видяла.

— Но аз трябва да си тръгна, Хал. Не мога да искам от Пърси Хариган да останем и да притесним останалите.

— Можеш да останеш и без него. Помоли някоя от дамите да остане с теб.

Тя го изгледа слисано:

— Боже мой, Хал! Що за предложение!

— Защо?

— Та помисли само как би изглеждало всичко това!

— Нямам време за подобни преценки, скъпа...

Тя го прекъсна:

— Помисли какво би казала мама?

— Тя не би одобрила, зная...

— Тя ще побеснее! И никога няма да прости и на двама ни, няма да прости и на този, който остане с мен. А какво би казал Пърси, щом аз, неговата гостенка, оставам да шпионирам него и баща му? Не виждаш ли колко абсурдно е всичко това?

Да, Хал виждаше. Но той беше въстанал срещу всички условности на нейния свят и тя смяташе това поведение на Хал за

лудост. Тя стисна ръката му и зарони сълзи.

— Хал! — извика тя. — Не мога да те оставя на това ужасно място! Заприличал си на смъртник... на плашило дори! Иди облечи някакви свестни дрехи и тръгвай с нас.

Хал поклати глава:

— Невъзможно е, Джеси.

— Защо?

— Защото трябва да изпълня дълга си тук. Не разбираш ли, скъпа? Цял живот живея от труда на миньорите, а досега не съм си направил труда да отида при тях, да видя откъде идват моите пари.

— Хал! Но това не са твоите работници, те са на мистър Хариган.

— Да, но то е същото. Те се бъхтят, ние живеем от техния труд и смятаме всичко това съвсем в реда на нещата.

— А какво може да стори човек, Хал?

— Ако не друго, поне да разбере тези неща. А виждаш, че в случая постигнах нещо — шахтата е отворена.

— Хал, не те разбирам. Станал си толкова циничен, не вярваш вече на никого! Ти си твърдо убеден, че служителите са искали да убият собствените си работници. Та нима мистър Хариган ще позволи да експлоатират мините му по този начин!

— Говориш за мистър Хариган, Джеси? Да, той разнася диска в църквата Сейнт Джорд! Това е единственото място, където си го виждала, и това е всичко, което знаеш за него.

— Зная това, което казват другите, Хал. Татко го познава, познават го и моите братя... да, познава го и собственият ти брат! Кажеш сега, Едуард би ли одобрил това, което правиш?

— Боя се, че няма да одобри, скъпа.

— А ти се опълчваш срещу тях, срещу всички твои познати. Разумно ли е да смяташ, че всички възрастни хора грешат, а само ти си прав? Нима не допускаш дори, че ти си този, който бърка? Помисли си, Хал... искрено, заради мен!

Тя го гледаше умолително. Той се наведе и взе ръката ѝ.

— Джеси — каза той и гласът му затрепери леко, — зная, че потискат тези работници; зная го, защото бях един от тях. Зная също, че виновни за това са хора като Питър Хариган и дори собственият ми

брат! Някой трябва да им излезе насреща, трябва да ги накара да прогледнат. Ето какво научих през това лято, ето каква работа ме чака!

Широко отворените хубави очи се втренчиха в него; въпреки протестите и страха си, тя тръпнеше от страхопочитание пред този безумец, когото обичаше.

— Те ще те убият! — проплака тя.

— Не, скъпа моя, нека това не те тревожи; мисля, че няма да ме убият.

— Но те стреляха по теб!

— Не, те стреляха по Джо Смит, някакъв си помощник-копач. Никога няма да стрелят по сина на един милионер — не в Америка, Джеси.

— През някоя тъмна нощ.

— Успокой се — рече Хал. — Оплетох Пърси в тази работа и това е известно на всички. Няма начин да ме убият, без да се разчуе цялата история... Така че тук за мен е толкова безопасно, колкото и в леглото ми у дома.

У Хал все още витаеше мисълта, че Джеси трябва да бъде научена на някои неща, независимо дали иска или не. Влакът щеше да отпътува чак след два часа и Хал се замисли как най-добре да оползотвори това ценно време. Спомни си, че Роза Минети се е върнала у дома си, за да се грижи за бебето. И изведнъж видя Джеси в тази къщурка. Роза беше мила и добра, а малкият Джери положително щеше да спечели сърцето на Джеси.

— Скъпа — рече той, бих искал да се поразходим.

— Но нали вали, Хал!

— Какво от това, че ще развалиш една от роклите си, имаш толкова много!

— Нямах предвид това...

— Много бих искал да дойдеш.

— Не ми е удобно, Хал; аз съм гостенка на Пърси и може да не му е приятно.

— Ще го попитам дали има нещо против да се поразходиш — заяви Хал с престорена важност.

— Не, не! Така ще бъде още по-лошо! — Джеси нямаше никакво чувство за хумор в подобни случаи.

— Виви Кас беше навън, някои от другите излизат сега. Пърси не повдигна никакви възражения.

— Зная, Хал. Но той знае, че при тях всичко е наред.

Хал се разсмя.

— Хайде, Джеси! Пърси няма да те държи отговорна за моите грехове. Предстои ти дълго пътуване с влака и малко чист въздух ще ти бъде от полза.

Тя разбра, че трябва да отстъпи, ако иска да запази поне част от влиянието си върху него.

— Добре — рече тя смирено, изчезна и не след дълго се появи отново. Гъст воал падаше над лицето ѝ, за да го прикрива от любопитните очи на репортерите. Джеси беше облякла мушама, на краката си имаше ботинки, а в ръката чадър — солидна защита срещу

дъжда. Двамата се прокраднаха навън, чувствувайки се като двойка престъпници.

Заобиколиха струпаната около отвора на шахтата тълпа и стигнаха разкаляния, непавиран район на селището, където живееха италианците. Хал я държеше за ръка и ловко я превеждаше през миниатюрните блата и реки. Тръпнеше от удоволствие, че тя е с него, че вижда прелестното лице и слуша любимия глас. Неведнъж в мислите си я виждаше тук, при него, разказваше ѝ за преживяното от него!

Сега Хал пак ѝ разказваше: за семейство Минети, за първата му среща с големия и малкия Джери на улицата, за това как го бяха приели в дома си, а сетне от страх го бяха оставили да си отиде. Разправи ѝ историята с контрольора, започна да разправя как Джеф Котън го беше арестувал, но вече бяха стигнали до дома на Минети и страшният разказ остана недовършен.

Отвори им малкият Джери. Бузите му бяха щедро наплескани с остатъци от закуската. Хлапакът заяпа слисан тайнствената забулена фигура. Вътре завариха Роза да кърми бебето, седнала на един стол. Тя стана объркано, но не смееше да обърне гръб на гостите; мъчейки се да прикрие гърдата си, тя стоеше пред тях зачервена, прелестна, почти като момиче.

Хал представи Джеси като своя стара позната, която пожелала да се запознае с новите му приятели. Джеси отхвърли воала и приседна. Изпълнявайки нареждането на майка си, малкият Джери избърса лицето си и застана така, че да може добре да наблюдава чудно хубавото видение.

— Разправях на мис Артър какви грижи полагаше ти за мен — обясни Хал на Роза. — Тя пожела да дойде и да ти благодари за това.

— Да — добави любезно Джеси. — Аз съм признателна на всеки, който е добър с Хал.

Роза измънка нещо в отговор, но малкият Джери се намеси със звънливото си гласче:

— А защо го наричаш Хал? Той се казва Джо!

— Ш-ш-т! — нареди му Роза, но Хал и Джеси се разсмяха и това продължи американизирането на малкия Джери.

— Имам много имена — обясни Хал. — Когато бях хлапак като теб, наричаха ме Хал.

— Че тя оттогава ли те знае? — позаинтересува се хлапакът.

— Разбира се.

— Тя ли е гаджетето ти?

Роза смутено се засмя, а Джеси се изчерви и стана прелестна. Тя долови смътно социалната разлика: хората тук приемаха като нещо естествено съществуването на „гаджета“ и не криеха интереса си към тази страна на живота.

— Само че това е тайна — предупреди го Хал. — Не ни издавай!

— Знам да пазя тайни — рече малкият Джери. Сетне снижи глас и добави: — Трябва да пазиш тайни, щом работиш в Норт Вали.

— Разбира се — потвърди Хал.

— Баща ми е социалист — продължи хлапакът, обръщайки се към Джеси. Сетне, един вид „от дума на дума“: — Баща ми е бомбаджия.

— Какво е това бомбаджия? — попита Джеси, за да се покаже общителна.

— Господи! — възкликна малкият Джери. — Ама ти нищо ли не разбираш от миньорство?

— Не — призна Джеси. — Обясни ми.

— Без бомбаджията няма никакви въглища — заяви малкият Джери. — Бомбаджията трябва също да е добър, а то иначе може да вдигне мината във въздуха. Баща ми е най-добрият бомбаджия тук.

— Какво прави той?

— Ами, имат една бургия — дълга, дълга, ето толкова, колкото цялата стая, въртят я и пробиват дупки във въглищата. Понякога пробиват дупките и с машини, само че ние не харесваме тези машини, щото вземат работата на хората. Като пробият дупките, идва бомбаджията и възпламенява барута. Трябва един такъв — и тук малкият Джери изговори бавно и много грижливо всяка сричка — специ-а-лен барут, дето не дава пламък. Трябва също да знаеш точно колко барут да сложиш в дупката. Ако сложиш много, раздробяваш въглищата и миньорът вдига олелия. Сложиш малко, за него остава много работа и той пак вдига олелия. Та трябва да имаш добър бомбаджия.

Джеси изгледа Хал и той прочете в погледа ѝ както сливане, така и неподправен интерес. Той прецени, че разказът на хлапака дава добра възможност на Джеси да поразшири познанията си, и

предразположи малкия Джери да разкаже и други неща от миньорския живот: за това как мерят вагонетките ексик, за извънредната работа, за подкупването на надзирателите и шерифите, за лавките и пансионите на компанията, за агитаторите социалисти и за профсъюзните организатори. Малкият Джери разкриваше чистосърдечно тайните на каменовъгления район.

— Ти можеш да знаеш тези неща — отбеляза той сериозно. — Ти си момичето на Джо!

— Ах, ти, херувимче такова! — възкликна Джеси.

— Какво е това херувимче? — позаинтересува се малкият Джери.

Така времето затече приятно. Въпреки ужасните си ругатни, малкият италиански хлапак покори изцяло сърцето на Джеси. Хал забеляза това и се зарадва от успеха на този опит за социална хармония. Ако можеше да разчете мислите на Джеси, щеше да разбере, че въпреки неподправения ѝ възторг от детето, в нея се таи сдържаността, породена от нейните предразсъдъци, инстинктивната жестокост на привилегированите класи. Да, днес това хлапе от мината е ангелче, но когато стане голям? Ще израсте грозен, с грубовата външност. След десетина години човек няма да може да го различи от останалите недодялани, мръсни мъже в селището. Фактът, че хората от простолудието с течение на годините погрозняват, беше доказателство за Джеси, че те неизменно отстъпват по всички показатели на стоящите по-горе от тях. Според нея, Хал напразно прахосваше време и сили в стремежа си да направи от тях нещо, а природата очевидно не беше им отредила по-добра участ! Тя реши да обясни това на Хал на връщане към влака. Разбираше добре, че той я доведе тук да я просвети; както и всички други хора по света, тя възнегодува срещу това принудително просвещение и не губеше надежда, че ролите могат да се сменят и тя да се заеме с просвещението на Хал.

Скоро Роза свърши кърменето на бебето и Джеси подхвърли нещо за черните му очички. Тази тема заличи стеснителността на майката и двете забъбриха приятелски. Ненадейно някакъв шум отвън ги сепна и всички станаха. Отвън долиташе женски глъч. Хал и Роза изтичаха към вратата. Този ден нервите на всички бяха изопнати в очакване на новини от шахтата. Хал отвори вратата.

— Какво става? — попита той хората отвън. Някакъв женски глас отговори:

— Намерили са Рафърти!

— Жив?

— Никой не знае още.

— Къде?

— В седемнадесети забой. Всичко единайсет души — между тях Рафърти, младият Фланагън, шведът Йохансон. Разправят, полумъртви били, не могли да говорят. Не пускат никого при тях...

Намесиха се и други гласове. Но онзи, който отговаряше на Хал, беше някак си по-различен от другите: мек, плътен глас, несъмнено ирландски, който привлече вниманието на Джеси.

— ... Отнесоха ги в теглилнята, жените искат да узнаят нещо за мъжете си, но не им казват нищо. Прогонват ги оттам като кучета!

Няколко жени отвън заплакаха. Хал излезе и след малко се върна отново, като подкрепяше една девойка, облечена с поизбеляла синя басмена рокля и с огненочервена коса. Тя изглеждаше полуприпаднала и повтаряше непрекъснато: „Това е ужасно, ужасно“. Хал я придружи до един стол, тя се отпусна в него, скри лице в ръцете си, захълца и заговори несвързано.

Джеси стоеше и гледаше девойката. Тя чувствуваше до каква степен е развълнувана девойката и до известна степен това вълнение се предаде и на нея; но същевременно нещо в Джеси се бунтуваше. Тя не искаше да бъде тревожена от подобни неща, за които не беше в състояние да помогне. Разбира се, тези нещастници страдаха — но какъв непоносим шум вдигаше това бедно същество! Във вълнението на бедното същество се долавяше и ярост, Джеси я почувствува и още повече се разбунтува. Схвана я като лично предизвикателство, нещо като необузданите социални изблици на Хал, които толкова я объркваха и разстройваха.

— Прогонват жените като кучета! — повтаряше девойката.

— Мери — каза Хал, мъчейки се да я успокои, — лекарите ще направят всичко възможно. Жените не бива да се тълпят там сега и да пречат!

— Може и така да е, но не е само това, Джо, ти знаеш. Отдолу изнасят и трупове, някои от тях са намерени на мястото на експлозията, разкъсани на парчета. И не дават на никого да ги види. За да не се пречи на лекарите ли? Не, не е това! За да могат после да лъжат за броя на убитите! За да припишат по четири-пет крака на всеки убит! Ето това вбесява жените! Видях как мисис Замбони се опитваше да влезе в бараката. Пийт Ханън я сграбчи за гърдите и я изблъска навън. „Искам мъжа си!“, пищеше тя. „Ха, за какво ли ти е, та

той е целият на парчета!“ „Искам парчетата!“ „За какво са ти? Ще ги ядеш ли?“

Дори и от Джеси се изтръгна вик на ужас. А девойката отново скри лице в ръцете си и захълца неудържимо. Хал сложи нежно ръка върху нейната.

— Мери — заутешава я той, — всичко не е толкова лошо, та нали все пак изваждат хората.

— Отгде да знае човек какво правят! Та те може и да затварят някои от галериите сега! Това е най-ужасното — никой не знае какво става! Само да беше чул писъците на бедната мисис Рафърти! Джо, пронизаха ме като нож. Помисли само — изнесоха го преди половин час, а бедничката още не знае дали е жив.

Хал постоя замислен няколко минути. Беше изненадан, че могат да стават подобни неща, докато влакът на Пърси Хариган беше още в селището. Помисли дали да отиде при Пърси или ще е достатъчен само някакъв намек пред Котън или Картрайт.

— Мери — заговори той спокойно, — няма защо да се измъчваш толкова много. Ще се застъпим да се отнасят по-внимателно с жените, уверявам те.

Но тя продължи да хълца.

— Какво можеш да направиш? Те правят каквото си искат!

— Не — рече Хал. — Сега има известна разлика. Повярвай ми, ще уредя нещо. Ще ида да поговоря с Джеф Котън.

Той тръгна към вратата, но един вик го спря.

— Хал! — Това беше Джеси, която той почти забрави в гнева си срещу надзирателите.

Той се обърна и я погледна, сетне погледна към Мери — видя как тя свали ръце от мокрото си от сълзи лице и как тъжният израз на лицето ѝ се смени с удивление.

— Хал!

— Прощавай — бързо рече той. — Мис Бърк, това е моята приятелка, мис Артър. — Сетне, не съвсем сигурен дали ги е запознал както трябва, добави: — Джеси, това е моята приятелка, Мери.

Доброто възпитание на Джеси не я подвеждаше при никакви обстоятелства.

— Мис Бърк — рече тя и се усмихна учтиво. Но Мери не отговори нищо и лицето ѝ запази напрегнатия израз.

В първоначалното си възбуждение тя почти не забеляза тази непозната. Но сега се взираше в нея и започваше да се досеща. Пред нея стоеше красиво момиче с онзи вид красота, която е немислима в един каменовъглен район; сдържана, но подчертано елегантна — дори в простата мушама и ботинките. Мери бе свикнала със скъпите тоалети на мисис О'Калахън, но тук виждаше нов вид елегантност, неуловима и подкупваща, някак си несъзнателна. И това момиче

предявяваше някакви претенции към Джо Смит, помощник-копача! Наричаше го с някакво име, което беше неизвестно досега на неговите приятели в Норт Вали. Нямаше нужда малкият Джери да се обажда — Мери инстинктивно схвана за миг, че пред нея е „другото момиче“.

Мери почувствува внезапно и с болезнена острота колко окърпена и мръсна е синята ѝ басмена рокля, колко големи и задебели са ръцете ѝ, колко неугледни са обувките ѝ с подкривените токове и почти разръфаните предници. Но у Джеси също заработи женският инстинкт: тя също виждаше пред себе си хубаво момиче с онзи вид хубост, която тя не харесваше, но не можеше да отрече — хубостта на крепкото здраве, на бликащата жизнена сила. Джеси беше наясно със собствената си прелест, защото бе научена грижливо да я пази. Тя не пропусна да забележи също недостатъците на другото момиче — окърпената мръсна рокля, големите задебели ръце, разкривените обувки. Но дори и така, тя разбра, че „Червената Мери“ притежава качество, което тя нямаше — край тази дива роза на каменовъгления басейн, тя, Джеси Артър, сигурно изглеждаше като градинско цвете, нежно и безцветно.

Видя как Хал сложи ръка върху ръката на Мери, чу разговора помежду им. Тя го наричаше Джо! И внезапен страх стегна сърцето на Джеси.

Като много други девойки, получили изтънчено възпитание, и Джеси Артър знаеше повече, отколкото признаваше дори и пред самата себе си. Знаеше достатъчно, за да разбере, че заможните и непритеснени от живота млади хора невинаги са светци и аскети.

Често бе чувала също приказките, че онези жени от простолюдието „нямат никакъв морал“. Какво ли точно означават тези приказки? Как би се държала девойка като Мери Бърк — жизнена и емоционална, недоволна от съдбата си — спрямо един начетен и привлекателен мъж като Хал? Разбира се, ще го пожелае; няма такава жена, която да го познава и да не го желае. И ще се опита да го открадне от неговите приятели, от неговия свят, от щастливото и безгрижно бъдеще, което му принадлежи по право. Тя ще има власт над него — тъмна и страшна власт, тайнствена и затова още по-ужасна за Джеси. Възможно ли е тази власт да се окаже по-силна дори от мръсната басмена рокля, от големите задебели ръце и от разкривените обувки?

Тези мисли, описани с толкова много думи, минаха само за миг, интуитивно, през ума на Джеси. Тя изведнъж разбра непонятното — че Хал може да зареже приятели, дом и бъдеще и да дойде и да заживее сред тази нищета и страдания! Прозря вековната драма в душата на човека, борбата между силите на доброто и злото за тази душа, и видя себе си като олицетворение на рая, а тази „Червена Мери“ беше адът.

Джеси погледна Хал. Той изглеждаше толкова прекрасен и предан. Лицето му беше открито, той въплъщаваше самата честност. Не, не можеше да повярва, че той може да се поддаде на подобно обаяние! Ако беше така, никога не би я довел в този дом, никога не би рискувал среща между двете. Не, но той може би се бореше с изкушението, може би вече беше попаднал в неговите мрежи и само смътно долавяше това. Той беше мъж, значи заслепен; беше мечтател и именно от него можеше да се очаква да идеализира това момиче, да го смята за наивно и простодушно, за лишено от всякакви хитрини! Джеси бе дошла тъкмо навреме да го спаси. И тя ще се бори и ще използва по-тънки хитрости от хитрините на някаква си миньорска уличница.

У Джеси Артър се надигна онова инстинктивно аз, плод на наследствената жестокост, за което Хал си нямаше и понятие. Тя се сви в черупката си и в гласа ѝ прозвуча спокойна надменност:

— Хал, ела тук, моля те.

Той приближи. Тя почака, докато дойде съвсем близо до нея, сетне каза:

— Забрави ли, че трябва да ме върнеш до влака?

— Не можеш ли да дойдеш с мен за няколко минути? — помоли я той. — Това би направило толкова добро впечатление.

— Не мога да отида сред тази тълпа — отговори тя. Гласът ѝ изведнъж затрепери и прелестните ѝ кафяви очи плувнаха в сълзи. — Не разбираш ли, Хал, че не бих понесла такива ужасни гледки? Това бедно създание, то е свикнало с тях, закоравяло е. Но аз... аз... О, отведи ме, отведи ме, скъпи Хал!

Този женски зов за закрила долетя с познато ехо до съзнанието на Хал. Той не се размисли, а инстинктивно се трогна от него. Да, беше изложил на страдания любимата си! Беше сторил това за нейно добро, но дори и така, това бе жестоко.

Хал стоеше близо до нея и видя как от очите ѝ струеше любов, видя сълзите и затрептялата чувствителна брадичка. Тя се олюля, той я прегърна — и там, пред очите на всички, тя му позволи да я притисне до себе си, докато тя хълцаше и му изплакваше мъката си. Досега се свенеше от милувки, контролирана и напътствувана от опитната си майка, та тя никога досега не бе сторила нещо, което дори и за най-развентената фантазия би могло да мине като аванси спрямо него. Сега обаче тя го стори и вътрешно затържествува, когато видя как реагира той. Хал все още беше неин — нека тези прости хорица знаят това, нека го знае и „другото момиче“!

Но въпреки че ликуваше, Джеси Артър наистина скърбеше в душата си за жените от Норт Вали; тя действително изпита ужас при разказа за мъжа на мисис Замбони. Колко сложна е женската душа, колко загадъчно е това прастаро умение у жената, което ѝ позволява да

изпадне в истерия и същевременно я насочва как да използва тази истерия за своите цели чрез тънки и безпогрешни сметки.

Но тя накара Хал да разбере, че трябва да я отведе. Той се обърна към Мери Бърк:

— Влакът на мис Артър тръгва скоро. Трябва да я изпратя, а после ще дойда с теб до шахтата и ще видим какво може да се направи.

— Много добре — отвърна Мери. Гласът ѝ звучеше рязко и студено, но Хал не почувствува това. Беше мъж и не можеше да запази самообладание при чувствата на една жена, а още по-малко — при тези на две жени едновременно.

Той изведе Джеси и през целия път обратно до влака тя води отчаяна борба да го накара да се махне от това място. Вече дори не настояваше да си намери прилични дрехи, приемаше да дойде така, както си беше — с изпоцапания от въглища миньорски комбинезон — в специалния влак на сина на царя на въглищата. Тя го молеше в името на любовта им, заплашваше го, че ако не тръгне с тях, това може да бъде последната им среща. Дори взе, та се разплака наред улицата и му позволи да я прегръща и утешава пред очите на миньорските жени и деца, а може би и пред някои репортери.

Хал беше доста озадачен, но не отстъпи. Мисълта да отпътува с влака на Пърси Хариган му изглеждаше вече отвратителна от морална гледна точка. Той заяви, че мрази влака на Пърси, мрази и самия Пърси. И Джеси разбра, че с това само го подтиква към безразсъдство, че току-виж скоро ще започне да мрази и нея. С инстинктивна ловкост се върна на неговата идея — да намери някоя от дамите, която ще остане с нея, докато той бъде готов да — отпътува от Норт Вали.

Сърцето на Хал затуптя радостно. Той дори не подозираше какво крои тя: та нали тя беше сигурна, че никоя от дамите в компанията на Хариган няма да рискува да обиди домакина и да остане тук при подобни обстоятелства.

— Сериозно ли, скъпа? — извика той радостно.

— Зная само, че те обичам, Хал — отвърна тя.

— Добре, мила. Ще видим какво можем да уредим.

Но докато продължаваха нататък, тя го накара — без той да разбере това — да размишлява върху последствията от нейното оставане. Тя беше готова да изпълни желанието му, но това ще навреди, може би непоправимо, на неговите отношения с родителите

й. Ще й телеграфират да се върне незабавно; ако не се подчини, те самите ще пристигнат със следващия влак. И така нататък в този дух, докато Хал най-сетне сам оттегли предложението си. В края на краищата каква полза от присъствието й тук, когато в мислите си тя ще бъде у дома си, ако с това просто ще го вкара в беля? Преди да свърши разговора, Хал вече беше твърдо решил, че Норт Вали не е за Джеси Артър и че е глупаво от негова страна да мисли, че тя може да остане тук.

Тя се помъчи да изтръгне от него обещание, че ще си тръгне, щом извадят от шахтата и последния миньор. Той потвърди, че такова е и неговото намерение, ако не възникнат никакви нови усложнения. Джеси се помъчи да получи изрично обещание, но не успя; и когато вече почти бяха стигнали до влака, тя капитулира безусловно. Нека прави каквото си иска — само да не забравя, че тя го обича, че има нужда от него, че не може без него. Каквото и да прави той, каквото и да разправят хората за него, тя му вярва и ще бъде с него. Хал се тропна дълбоко, прегърна я отново и нежно я целуна под чадъри пред смаяните погледи на няколко хлапака с омърляни от въглища лица. Увери я отново в любовта си и в това, че колкото и голям да е интересът му към мините, тя никога няма да го загуби.

След това я качи на влака и се сбогува с останалите. Видът му беше толкова угрижен и изтерзан, че младите хора се въздържаха от шегички с него — нещо, което биха сторили друг път.

Хал стоеше на перона и гледаше отдалечаващия се влак. И с някакво безгранично удивление разбра, че мрази тези приятели от своето детство. Умът му възропта срещу това, той си втъпяваше, че те не биха могли да направят нищо, и за какъв дявол тогава да остават тук... но все пак ги мразеше. Те бързаха да танцуват и да флиртуват в извънградския клуб, а той се връщаше към шахтата да извоюва за мисис Замбони правото да види разкъсаният труп на своя мъж.

ВОЛЯТА НА ЦАР ВЪГЛЕН
ЧАСТ ЧЕТВЪРТА

Шахтата на смъртта разкриваше своите тайни. Асансьорът работеше и изкачваше горе клетка след клетка, изпълнени догоре с трупове, с живи тела и с тела, които разпределяха в едната или другата категория едва след като известно време кислородните апарати помпаха въздух в гърдите им. Хал стоеше под дъжда, гледаше тълпата и си мислеше, че никога дотогава не беше виждал толкова страшна и предизвикваща толкова състрадание сцена. Какво мълчание настъпваше само, когато се появяваше някой, който можеше да даде някакви сведения! Внезапният кънтящ от мъка писък на някоя жена, чиито надежди биваха попарени! Съчувственият стон, който се изтръгваше от тълпата, или радостните възгласи при някое добро известие раздвижваха душата на множеството, както бурята раздвижва тръстиките стебла.

А из района се разпространяваха истории, дошли от този подземен свят — истории за невероятни страдания и за още по-невероятен героизъм. За мъже, които бяха прекарвали четири дни без храна и вода и които отказваха да излязат горе, които предлагаха да останат и да помогнат при спасяването на другите. Мъже, които бяха прекарвали заедно в тъмнината и мълчанието, които бяха поддържали живота си със стичащите се от скалите водни капки, като се редуваха да лежат под капките или навлажняваха парчета от дрехите си и сетне смучеха живителната влага! Участници в спасителните отряди разправяха как чукали по преградите и как едва долавяли слабите удари на онези зад преградите; как работили неистово, за да пробият път до тях; как най-сетне успели да пробият малка дупка, чули радостните викове и видели светещите в мрака очи на мъжете, които задъхани чакали да бъде разширена дупката, за да може да им се подаде през нея храна и вода.

На някои места се водела борба с огъня. Спуснали надолу дълги маркучи и спасителите напредвали крачка по крачка, докато вентилаторът засмуквал дима и парата пред тях. Хората, които вършели тази работа, рискували живота си, но напредвали, без да се

колебаят. Все още имало надежда да намерят живи хора зад забарикадираните забори.

Хал намери Джеф Котън при входа на теглилнята, която беше превърната във временна болница. Това беше първата среща между двамата след събитията във вагона на Пърси. На лицето на шерифа се изписа доста глупава усмивка.

— Е, мистър Уорнър, вие спечелихте — отбеляза той. След къс разговор Котън разреши две жени да влязат в теглилнята, да направят списък на ранените и да съобщят имената на чакащата отвън тълпа. Хал отиде до дома на Минети да повика Мери Бърк за тази работа, но Роза му каза, че Мери излязла веднага след него и мис Артър и никой не знаел къде е сега. Хал се упъти към мисис Дейвид, която се съгласи да извика две свои приятелки и да свършат тази работа, но без да се наричат комитет. „Няма да пусна никакви идиотски комитети!“, беше заявил минният шериф.

Тъй измина нощта и част от новия ден. Чиновник от канцеларията донесе на Хал затворен плик, в който имаше телеграма до него, адресирана чрез Картрайт. „Моля настоятелно върни се у дома веднага. Татко ще се развълнува много, ако разбере случилото се, а не е възможно да крия от него дълго“, гласеше тя.

Докато четеше, Хал се намръщи: очевидно Хариганови се бяха разшетали незабавно. Отиде до канцеларията и издиктува по телефона отговора на телеграмата: „Възнамерявам да тръгна след ден-два. Вярвам ще се постарая да пощадиш татко, докато чуеш от мен за станалото“.

Телеграмата разтревожи Хал. Той започна мислено дълги спорове с брат си, обяснения и извинения пред баща си. Хал хранеше нежни чувства към стареца. Колко неприятно щеше да бъде, ако някой пратеник на Хариганови се докопа до него и го разтревожи с изопачени истории!

Тези мисли не можеха да не предизвикат у Хал и тъга по родния дом, направиха по-ярки спомените му за външния свят с неговите материални съблазни — все пак има граница, зад която финият човек не може да понася повече лошата храна, мръсното легло и отвратителните гледки. Хал усети как го овладя мисълта за клубната столова с нейния аромат на току-що свалени от скарата бифтеци, топлия хляб, разнообразните салати, пресните плодове и сметаната.

Той все повече се убеждаваше, че работата му в Норт Вали е почти привършена!

Измина още една нощ, сетне още един ден. Последните трупове бяха извадени горе и откарани в Педро; там щяха да им устроят едно от онези масови погребения, които са често явление в миньорския живот. Пожарът беше потушен, спасителните команди бяха отстъпили място на рояк от дърводелци и работници по крепежа, които отстраняваха повредите и обезопасяваха мината. Репортерите си отидоха. Били Кийтинг стисна ръце с Хал и му обеща да обядва някога с него в клуба. В мината беше пристигнал служител от Червения кръст, който хранеше гладните със средствата от подписката на мисис Къртис. Какво друго оставаше на Хал, освен да се сбогува с приятелите си и да ги увери, че ще им помага в бъдеще?

На първо място между тези приятели беше Мери Бърк, с която не беше имал възможност да говори след срещата с Джеси. Хал разбра, че Мери нарочно го отбягва. Тя не беше в къщи. Отиде у Рафъртови да пита за нея и остана да побъбри за довиждане със старицата, чийто съпруг беше спасил.

Рафърти щеше да оцелее. Бяха разрешили на жена му да го види. По съсухреното ѝ лице се стичаха сълзи, докато разказваше за посещението. Той прекарал четири денонощия в един малък тунел, без храна и вода, ако не се броят няколкото глътки кафе, които разделил с другите. Рафърти още не можел да говори, едва движел ръката си, само в очите му блещукала искрица живот и неговият поглед ѝ напомнил за човека, когото бе обичала и за когото се бе грижила повече от тридесет години. Мисис Рафърти превъзнасяше бога на Рафъртови, който беше прекарал мъжа ѝ невредим през всички тези опасности; ясно е, че този бог е по-способен от протестантския бог на Йохансон, шведа гигант, който беше лежал в шахтата до Рафърти и който беше предал богу дух.

Но лекарят казал, че старият ирландец вече няма да може да работи, и Хал видя как сянката на страха затъмни радостта на мисис Рафърти. Как може докторът да разправя такива работи? Рафърти е стар, не ще и дума, но е жилав... Та могат ли докторите да си представят какви сили може да събере мъжът, на когото чака цяло семейство? Хайде де, той няма да остави работата си заради някоя и друга болка от време на време! Освен него работи само Тим и макар че Тим е добро момче и работи здравата, докторите трябва да знаят, че не

може да се гледа цяло семейство само със заплатата на едно осемнадесетгодишно момче. Що се отнася до другите момчета, има закон, според който те са твърде млади, за да могат да работят. Мисис Рафърти смята, че някой трябва да налее малко повече разум в главите на онези, дето изработват законите, защото, ако искат да забранят на децата да работят в каменовъглените мини, трябва да гарантират някакъв друг начин за изхранването на тези деца.

Хал слушаше, кимаше съчувствено и същевременно я наблюдаваше, като от жестовете ѝ научаваше повече, отколкото от нейните думи. Тя беше следвала покорно догмите на своята религия да бъде плодовита и да множи потомството си; беше хвърлила трима отгледани синове в търбуха на индустрията, оставаха ѝ още осем деца и мъжът, за които трябваше да се грижи. Хал се запита дали тя си е позволила, макар и минутка отдых денем през всичките петдесет и четири години от своя живот. Във всеки случай поне той не беше видял такова нещо! Дори сега, когато хвалеше бога на Рафъртови и обвиняваше капиталистическите законодатели, тя приготвяше вечерята със сръчни, безшумни движения като автомат, приличаше на изпосталял стар кон, който крета из пустинята, кожата по скулите ѝ беше опъната като гума, а жилите изпъкваха по китките ѝ като струни на пиано.

И сега тя тръпнеше пред призрака на нищетата. Той я попита как ще се справи и видя как сянката на страха отново мина по лицето ѝ. Оставаше май само един изход от гладната смърт — да остави да ѝ отнемат децата и да ги дадат в някое сиропиталище. Само при споменаването на този типичен за бедните кошмар старата жена започна отново да хълца и да вика, че докторът бърка, той ще види и Хал ще види — след седмица-две старият Рафърти ще се върне на работа.

Хал пак излезе на улицата. По този час в равнинните местности настъпваше залез-слънце, тук планинските върхове се къпеха в пурпурен цвят, а ранната есен правеше въздуха свеж и прохладен. Той видя, че по тъмнеещите улици на селището се стичаха хора, чуваха се викове, народът се втурна в една посока и той забърза след тях, като си мислеше: „Какво ли има пак?“. Викаха може би стотина души и отделните гласове се преливаха като бучащи морски вълни. Хал долови отделни думи: „Давай! Давай! До гуша ни дойде! Ура-а!“

— Какво се е случило? — попита някого, който стоеше в края на тълпата.

Мъжът го позна и викът му се понесе над тълпата:

— Джо Смит! Ето кой ни трябва! Ела тук, Джо! Искаме реч!

Но докато Хал още питаше и се мъчеше да разбере положението, други викове заглушиха името му:

— Стига са ни тъпкали!

Сетне някой извика над всички други:

— Кажи ни! Кажи ни пак! Давай!

Встрани от тълпата някакъв мъж бе застанал на стълбището на една от сградите. Хал втренчи слисан поглед в него — това беше Тим Рафърти. Да не повярва човек — безгрижният и простоват Тим с вечно ухиленото си лице и с игривите сини ирландски очи! Сега жълтеникавочервената му коса беше разчорлена, лицето му беше изкривено от ярост.

— Почти мъртъв е! — кресна той. — Не говори, не може да си помръдне ръката! Единайсет години блъска заради тях и едва-що не се претрепа в тази злополука, която е тяхна грешка. Ей богу, всеки от вас тука знае, че това е тяхна грешка!

— Разбира се! Прав си! — ревна тълпата. — Разкажи всичко!

— Дават му дващест и пет долара и болничните разноски... а какви ще бъдат тези разноски? Ще го изхвърлят на улицата, преди да си е стъпил на краката. Знаете това — така направиха и с Пийт Кълън!

— И още как!

— Тези проклети адвокати вътре... карат ги да подписват книжа, а те още не знаят какво правят. А аз, дето мога да му помогна, не ме пускат да припаря. За бога, казвам ви, това е вече много! Роби ли сме или кучета, та трябва да търпим такива неща?

— Няма да търпим повече! — извика някой. — Да влезем и да се оправим сами!

— Хайде! — изкрещя друг. — По дяволите техните бандити!

Хал си проби път сред тълпата.

— Тим! — извика той. — Откъде знаеш това?

— Един вътре е видял.

— Кой?

— Не мога да ти кажа, ще го уволнят. Но ти го познаваш не по-зле от мен. Той дойде и ми каза. Искат да метнат баща ми с обезщетението.

— Така правят винаги! — извика Уокъп, английски миньор, който стоеше край Хал. — Затова не щат да ни пуснат вътре.

— И с баща ми направиха така! — обади се друг. Хал позна гласа на Анди гърчето.

— А сутринта искат да отворят №2! — извика Тим. — Кой ще слезе там пак? И то с Алек Стоун, дето праща хората по дяволите и спасява катърите!

— Няма да слизаме в тия шахти, докато не ги обезопасят — обади се Уокъп. — Нека да ги пръскаат, иначе плюя на цялата работа.

— И да ни мерят истинското тегло! — извика друг. — Трябва да имаме контролор, тогава ще получаваме каквото сме изработили.

И отново се понесоха виковете:

— Джо Смит! Искаме реч, Джо! Дай им да разберат! Ти си за тая работа!

Хал стоеше безпомощен, слисан. Смяташе, че е спечелил своята борба, а ето че сега започваше нова. Хората разчитаха на него, обръщаха се към него като към най-смелия бунтар. Малцина знаеха за внезапната промяна на съдбата му.

Докато все още се колебаеше, други взеха инициативата. Англичанинът Уокъп се качи на стълбището и заговори на тълпата. Той беше просто един от тези приведени, осакатени хора, но критичните обстоятелства изведнъж разкриха неподозираната сила на неговите дробове. Хал слушаше учуден: никога не би допуснал, че този

мълчалив, тъпичък на вид човек може да бъде борец. Том Олсън беше разговарял с него, смяташе, че той не ще да слуша за нищо и бяха престанали да му обръщат внимание. А ето, че сега същият този човек беше самото предизвикателство!

— Те са шайка обирници и убийци! Грабят ни, както им падне! На мен ми дойде, вече до гуша! А вие?

От всички краища на тълпата, докъдето достигаха думите на Уокъп, долетяха бурни възгласи на одобрение. На всички им беше дошло до гуша.

— Добре тогава, ще се борим с тях!

— Ура-а, ура-а! Искаме правата си!

Джеф Котън изтича нагам, последван от Бъд Адамс и дваматрима от минните пазачи. Тълпата им се опря: онези, които бяха повстрани, стиснаха юмруци и оголиха зъби като раздразнени кучета. Лицето на Котън пламна от ярост, но той разбра, че работата е сериозна, обърна се и изтича за подкрепления. Тълпата заръмжа от възторг. Битката започна и те вече спечелиха първата си победа!

3

Тълпата пое по улицата с викове и ругатни. Някой захвана Марсилезата, другите я подеха и думите се извисиха неистово:

*„На оръжие! На оръжие, храбреци!
Напред, напред, вси дружно!
Победа или смърт!“.*

В тълпата маршируваха потиснати от много нации, пееха на десетина различни езици, но песента беше една и съща. Чуваха се отчетливо няколко такта, а сетне мелодията потъваше в необузданите крясъци. „Напред, напред, вси дружно!“ Някои изтичаха в различни посоки да разнесат новината и скоро на това място се струпва цялото население на селището. Мъжете размахваха каскети, жените дигаха ръце и пищяха, сетне се сковаваха от страх, досетили се, че не биха могли да хранят децата с революционни песни.

Дигнаха Тим Рафърти на раменете на няколко души и го накараха отново, да говори. Той още говореше, когато майка му дотича и нейните викове се извисиха над общата врява:

— Тим! Тим! Слизай оттам! Какво става с теб? — Тя кършеше ръце в смъртен страх и като видя Хал, се втурна към него. — Разкарай го оттук, Джо! Той се е смахнал, ти казвам! Ще ни изхвърлят от селището, нищичко няма да ни дадат... и какво ще стане тогава с нас? Света Богородичке, какво му стана на това момче? — Тя отново извика към Тим, но той не й обърна никакво внимание, ако изобщо я чу. Тим маршируваше към Версай!

Някой извика, че трябва да отидат в болницата, за да пазят ранените от „проклетите адвокати“. Това беше нещо определено, тълпата тръгна нататък и Хал пое след нея с изоставащите — жените, децата и по-боязливите мъже. Той забеляза някои от служещите и чиновниците на компанията, скоро след това видя отново и Джеф

Котън и го чу как нарежда на хората си да идат в канцеларията и да вземат револвери.

Големият Джек Дейвид пристигна с Джери Минети и Хал поизостана да се посъветва с тях. Джери гореше от въодушевление. Най-сетне беше дошъл бунтът, за който копнееше от години! Но защо още не държаха речи, не контролираха и не организираха хората?

Джек Дейвид прояви неувереност. Трябва да обмислят дали това спонтанно избухване би могло да се превърне в нещо трайно. Джери отговори, че от тях зависи в какво ще се превърне, ако застанат начело, ще могат да ръководят хората и да ги сплотят. Та нали това искаше и Олсън? Не, възрази здравенякът от Уелс, Олсън се мъчеше да организира хората тайно, като подготовка за бунт във всички мини. Това е нещо съвсем различно от това явно раздвижване, ограничено само в една мина. Може ли подобно движение да разчита на някакъв успех? Ако не, ще бъде глупаво да предприемат нещо, защото с това просто ще си подсигурят уволнението.

Джери се обърна към Хал. Какво смята той? Ето че и Хал трябваше да даде мнението си. Трудно му е да отсъди, призна той. Не знаеше почти нищо по профсъюзните въпроси. Нали за това беше дошъл в Норт Вали — да научи нещо за тях! Трудно е да посъветваш хората да приемат и занапред да се отнасят така с тях, но от друга страна ясно беше, че един несполучлив бунт ще обезсърчи всички и ще затрудни още повече организирането на работниците.

Това им каза Хал. Но него го вълнуваха и други мисли, които не можеше да сподели с тях. Не можеше да каже на тези хора: „Да, аз съм ваш приятел, но съм приятел и на вашите врагове и в този критичен момент не мога да реша за себе си на чия страна трябва да застана. Моето възпитание ме свързва с онези, които са господари на вашия живот, освен това в никакъв случай не искам да огорчавам девойката, за която ще се оженя!“. Не, не би могъл да им каже тези неща. Самата мисъл за тях го караше да се чувства предател и едва се насилваше да гледа тези хора в очите. Джери знаеше, че той е свързан по някакъв начин с Хариганови, възможно е да е разказал това и на другите приятели на Хал в мината, да са обсъждали и мислили по този въпрос. Ами ако го смятат за шпионин?

Хал почувствува облекчение, когато Джек Дейвид защити твърдо мнението си. Само ще помогнат на врага, ако се оставят да бъдат

въвлечени преждевременно в тази работа. Трябва да потърсят съвет от Том Олсън.

Хал се интересува къде е Олсън и Дейвид обясни, че същия ден, когато изхвърлили Хал от мината, Олсън си уредил надниците и заминал за Шеридън, за да докладва за обстановката пред местния профсъюзен център. Сигурно няма да се върне, защото вече беше основал малка група в Норт Вали, беше посял семената на бунта.

Поумуваха известно време как да поискат съвет от Олсън. Изключено беше да телефонира от Норт Вали — щяха да подслушват всяка дума, но след няколко минути имаше вечерен влак за Педро и Големият Джек каза, че някой трябва да замине. Шеридън се намираще само на петнайсет-двайсет мили от Педро, пък и в Педро могат да намерят някой профсъюзен служител, който да ги посъветва какво да правят. Можеха да водят и междуградски разговор и да убедят някои от профсъюзните ръководители в Уестърн сити да вземе нощния влак и да пристигне в Педро на другата сутрин.

Хал, който все още се надяваше да се измъкне, пробута тази задача на Джек Дейвид. Изпразниха джобовете си, за да му осигурят достатъчно пари за път, и Джек хукна, да не изпусне влака. Междувременно Джери и Хал решиха да кротуват и да посъветват и другите членове на групата да правят същото.

Тази програма беше удобна за Хал, но той почти веднага разбра, че тя беше възприета твърде късно. Той и Джери тръгнаха след тълпата и видяха, че работниците бяха спрели пред една от сградите на компанията, когато доближиха, чуха, че някой държи реч. Гласът беше женски, звучеше ясно и убедително. Тълпата им пречеше да видят оратора, но Хал позна гласа и хвана другаря си за ръката:

— Това е Мери Бърк!

И наистина това бе Мери Бърк и тя като че ли беше докарала тълпата до полуда. Тя казваше едно изречение и тълпата го посрещаше с див рев; следваше друго изречение и нов тътен от тълпата. Хал и Джери се промъкнаха напред до място, откъдето вече можеха да различават думите на тази неистова проповед.

— Те дали ще слязат сами в шахтата, как смятате?

— Няма!

— А ако слязат, дали ще ходят там в коприна и дантели?

— Не!

— А дали ще имат такива фини, меки ръце?

— Не!

— Дали ще бъдат толкова горди, че да не искат да ви погледнат?

— Няма!

Мери продължаваше неудържимо:

— Нужно е само да сте единни и те ще ви молят на колене за пощада. Но вие сте страхливци и те използват вашия страх! Вие сте предатели и те ви купуват! Изяждат ви с парцалите, вършат с вас каквото им скимне, а после отпътуват с частните си влакове и оставят полицаите да ви бършат и да ви мачкат по муцуните. Докога ще търпите това? Докога?

Ревът на тълпата се понесе по улицата и ехото го върна обратно:

— Няма да търпим! Няма да търпим! — мъжете размахваха юмруци, жените крещяха, дори и децата засипаха ругатни. — Ще се бием! Няма вече да им робуваме!

И тук Мери намери разковничето.

— Ще основем профсъюз! — извика тя. — Ще се сплотим и ще стоим сплотени! Ако откажат да ни дадат права, знаем какво да им отговорим — ще обявим стачка!

Тълпата затътна като гръмотевица в планините. Да, Мери намери точната дума! Дълги години не бе изговаряна в Норт Вали, но сега тя избухна като барут сред множеството.

— Стачка! Стачка! Стачка! Стачка! — сякаш хората не можеха да се наситят на тази дума.

Не всички бяха разбрали речта на Мери, но тази дума я знаеше всеки: „Стачка!“. Те я превеждаха и изговаряха на полски, чешки, италиански, гръцки. Мъжете размахваха каскети, жените престилки — сякаш в здрача бурята люлееше някаква странна растителност. Мъжете си стискаха ръцете, някои от по-емоционалните чужденци се прегръщаха.

— Стачка! Стачка! Стачка!

— Вече не сме роби! — извика Мери. — Ние сме хора и искаме да живеем като хора! Ще работим като хора... или изобщо няма да работим! Няма вече да бъдем стадо добитък, което могат да подкарат, накъдето им скимне! Ще се организираме, ще бъдем сплотени — рамо до рамо! Или ще победим заедно, или заедно ще гладуваме и ще измрем! И никой от нас няма да отстъпи, нито един няма да стане предател! Има ли някой тук, който иска да измени на другарите си?

Разнесе се вой, сякаш виеше глутница вълци. Смее ли този, който смята да измени на другарите си, да покаже мръсното си лице!

— Ще подкрепите ли профсъюза?

— Да!

— Заклевате ли се?

— Кълнем се!

Мери вдигна ръце в страстно заклинание:

— Закълнете се в живота си! Че всеки от вас ще бъде с нас и няма да отстъпи, докато не победим! Закълнете се! Закълнете се!

Мъжете повториха жеста ѝ и вдигнаха ръце нагоре:

— Кълнем се! Кълнем се!

— Няма да се оставите да ви сломят! Да ви изплашат!

— Не! Не!

— Дръжте на думата си, мъже! Дръжте! Това е едничката надежда за вашите жени и деца!

Девојката продолжи пламенната си реч, увещаваше ги със страстни думи и жестове — висока, властна фигура, олицетворение на самия бунт. Хал слушаше и ја наблюдаваше слисан. Ето какво чудо е човешката душа, ето как от отчаянието се ражда надеждата! А и тълпата околу Мери учествуваше в тоа удивително прераждане: протегнатите рџе, люлеещите се фигури откликваха на думите на Мери, както оркестърът се подчинява на палката на диригентот.

Хал потрџпа с възбудотот од победотот. Него самия го биха, тој бе искал да бџа од тово мјесто на страдањотот, но сега во Норт Вали има надежда — ще има победа и слободо!

Откакто беше дошџл во каменовџглениот регион, Хал постепено разбра и се увери, че истинскотот трагедиотот во живототот на тези хора не са физическите страдањотот, а тџхнотот душевна депресиотот, техните затџпели, безнадеждно мизерни умове. Този факт се набиваше во сџзнанието му всеки ден, както од тово, което виџдаше сам, така и од нештотот, които му разправяха другите. Том Олсџн прџв беше изразил тово со думите: „Нај-страшното се намира во главите на онези, на които искаш да помогнеш!“. Та како може да се сџбуди надежда у хората во тџзи обстототновка на терор? Дори и самият Хал, макар и млад и слободен, бе докаран до отчаяние. Тој беше од онази класотот, којотот е навикнототла да нареџда: „Направи тово!“ или „Направи оново!“ и нареџданиятот се исполњиваха. Но тези минни роби никога не са знаели како значи власт, увереност, напротив, бџаха привикнототли на тово други да осуетџват усиљототията им на всџко крачка, да задушават всеки техен копнеж за сџастие или успех.

Но ето каково чудо е човешкотот душа? Ето како во Норт Вали се роди надеждотот! Ето че хората се дигнаха начело со Мери Бџрк! Сбџдна се видението на Хал — Мери Бџрк со чудно красивото лице и со блестящата како златна корона коса! Мери Бџрк, јхнототла снежнобџл кон и со бџла, мека, бляскава одеџда на раменете како Орлеанскотот дево или како звезда во предизборно шествие. Да, и тџ јздеше начело на тџлпатотот, а во ушите на Хал звучеше музика.

Во шеговитите думи на Хал тогавотот се криеше истинскотот прозорливост, истинскотот вџра во тџзи девојкотот. Още од денџ, когатотот ја срещна за прџв пџт, тџзи дивотот роза, којотот прибираше прането, беше разбрал, че пред него стои не само хубавотот млада работничкотот, а и една умна, властна личност. Тџ притежаваше проникновение, нейните

чувства бяха по-дълбоки от чувствата на повечето от тези платени роби. Вълнуваха я по-сложни проблеми от техните. Когато поиска да ѝ помогне и да ѝ намери по-добра работа, тя му даде да разбере, че нейният копнеж е не само да се отърве от изнурителния труд, но и да води богат духовен живот. Тогава му хрумна идеята, че Мери трябва да стане учител, водач на своите хора. Тя ги обичаше, страдаше за тях и с тях, но същевременно притежаваше ум, който ѝ даваше възможност да разбере причините за техните страдания. Но когато изложи пред нея тези планове за нейната ръководна роля, той се сблъска с нейното дълбоко вкоренено отчаяние; нейният песимизъм се подигра с неговите мечти, презрението, което тя изпитваше към тези роби, омаловажаваше полаганите от него усилия да помогне и на тях, и на самата нея.

Но ето сега тя поемаше ролята, в която той искаше да я види. Тя сякаш бе вляла душата си в тази крещяща тълпа, помисли си Хал. Беше живяла живота на тези хора, беше изпитала на собствен гръб вършените спрямо тях несправедливости, беше тласната към бунт заедно с тях. Както всеки мъж, Хал не разбра една важна подробност от това поразително преобразяване на Мери: не схвана, че нейното красноречие е адресирано не само до Рафърти, Уокъп и останалите роби в Норт Вали, но и към една хубавица, която носеше мушама и бледозелена шапка, над която падаше мек, тънък, страшно скъп воал.

Речта на Мери беше внезапно прекъсната. Група работници беше отишла в долния край на улицата и там настъпи някакво безредие. Глъчката ставаше все по-висока и все повече хора започнаха да се стичат в тази посока. Мери се обърна да види какво става и изведнъж цялата тълпа около нея се втурна към това място.

Безредицата беше пред болницата. Пред сградата имаше някаква тераса със стълбище, където стояха Картрайт и Алек Стоун, заобиколени от група служители на компанията. Хал разпозна между тях Предович, началника на пощата Джонсън и Сай Адамс. Пред стълбището беше застанал Тим Рафърти, а зад него група решителни мъже. Тим викаше:

— Искаме онези адвокати да излязат!

Главният надзирател благоволи лично да преговаря с Тим:

— Вътре няма никакви адвокати, Рафърти.

— Не ви вярваме! — отвърна Тим и тълпата го подкрепи: — Не вярваме! Искаме да видим сами!

— Не може да влезете в тази сграда — заяви Картрайт.

— Искам да видя баща си! — извика Тим. — Имам право да видя баща си, нали?

— Можеш да го видиш сутринта. Можеш дори да го вземеш в къщи, ако искаш. Нямаме желание да го задържаме. Но той сега спи, а не може да смущавате и другите.

— Вие нали не се поколебахте да ги смутите с проклетите си адвокати! — тълпата откликна с бурно одобрение, което почти заглуши опроверженията на Картрайт.

— Казвам ви, че вътре няма никакви адвокати.

— Това е лъжа! — извика Уокъп. — Бяха вътре целия ден и вие знаете това. Ще ги изхвърлим навън.

— Давай, Тим! — кресна Анди гърчето, като си пробиваше път напред.

— Давай! — закрепяха останалите и насърченият по този начин Рафърти се заизкачва по стълбището.

— Искам да видя баща си! — И когато Картрайт го хвана за рамото, той кресна: — Пуснете ме, казвам ви!

Главният надзирател очевидно правеше всичко възможно да избегне употребата на сила; докато сам държеше момъка, той нареждаше на своите хора да отстъпят. Но Тим беше вбесен, той се втурна напред и Картрайт — било нарочно или пък в желанието си да се предпази сам от удар — го блъсна надолу по стълбите. Тълпата изрева неистово и се люшна напред, а някои от хората на терасата извадиха револвери.

Обстановката беше повече от ясна. Още миг и миньорите щяха да се втурнат по стълбите и да последва стрелба. А станеше ли това, кой можеше да предвиди края? Може би раздразнената тълпа нямаше да спре, докато не подпали всички сгради на компанията, а не беше изключено да избие и всички служители на компанията.

Хал беше решил да остане в сянка, но разбра, че подобна постъпка в такъв момент би била проява на малодушие, почти престъпление. Той скочи и надвика ревящата тълпа:

— Спрете хора! Спрете!

Вероятно никой друг в Норт Вали не би успял да се наложи в такъв момент. Но Хал беше спечелил доверието на хората, правото да бъде изслушан. Та нали лежа в затвора заради тях, нима не го видяха сами зад решетките?

— Джо Смит! — Този вик отекна над множеството.

Хал си пробиваше път напред, разблъскваше хората, молеше и изискваше спокойствие от тях.

— Тим Рафърти! Почакай! — И Тим, който позна гласа му, се подчини.

Като се измъкна от тълпата, Хал се качи на терасата и Картрайт не се опита да му попречи.

— Момчета! — извика той. — Почакайте така! Вие не искате такова нещо! Не търсите насилие! — Млъкна за миг; разбираше, че подобни отрицания няма да спрат хората, трябваше да им се каже какво всъщност искат. Сам преди малко беше чул онези думи, които щяха да ги увлекат, Хал повтори тези думи колкото му глас държи:

— Това, което искате, е профсъюз! Стачка!

Последва гръмогласен вик на одобрение от тълпата. Да, ето какво искаха! Стачка! И искаха Джо Смит да я организира и да я

ръководи! Той веднъж вече беше техен водач и заради това бе изхвърлен от мината. Не им беше съвсем ясно как се е върнал пак, но ето че той е тук, техният любимец. Ура за него! Ще вървят с него до ада и обратно!

А пък и какви нерви има този момък! Застанал пред болницата и под носа на господарите им, държи профсъюзни речи, а те не смеят дори да го докоснат! Осъзнала това, тълпата побесня от възторг. Онези, които разбираха английски, одобряваха шумно неговите думи, останалите, които не разбираха, подражаваха с виковете си на другите.

Не, разбира се, те не искат насилие! Насилието няма да им помогне! От помощ ще им бъде да се обединят и да останат един здрав съюз на свободни хора. Ще създадат профсъюжен комитет, който ще действа от името на всички и ще заяви, че никой няма да се върне на работа, докато не възтържествува справедливостта. Свършено е вече с уволнението на онези, които търсят правата си; свършено е с черните списъци и с изгонването от окръга на онези, които си позволяват да искат онова, което им се полага по закон!

Дълго ли може да очаква човек да стои пред сградата на компанията, с надзирателите зад гърба си, и да организира профсъюз на миньорите? Хал разбра, че трябва да отведе тълпата от това опасно място.

— Ще направите ли това, което ви кажа? — попита той. И когато всички се съгласиха в хор, той ги предупреди: — Никакво насилие! И никакво пиянство! Ако тази вечер видите някой пиян, сядайте върху него и не му давайте да шава!

Последва смях и одобрителни възгласи. Добре, ще бъдат почтени. Виж ти каква работа се отвори за трезви мъже!

— А сега за онези в болницата — продължи Хал. — Ще изберем комисия, която да се грижи за тях. И никакъв шум, не трябва да безпокоим болните. Искаме само да сме сигурни, че и никой друг няма да ги тревожи. Някой ще отиде в болницата и ще остане при тях. Съгласни ли сте?

— Да, бива.

— Добре — рече Хал. — Запазете, тишина за момент. — И той се обърна към главния надзирател: — Картрайт, искаме избрана от нас комисия да остане в болницата. — И докато главният се канеше да възрази, Хал добави тихо: — Не ставай глупав човече! Не виждаш ли, че се мъча да спася живота ти?

Картрайт знаеше, че ако остави Хал да убеждава тълпата, това ще се отрази зле на дисциплината, но разбираше и непосредствената опасност, пък и не знаеше, доколко може да разчита на смелостта и точния прицел на счетоводители и писари.

— Побързай, човече! — възкликна Хал. — Не мога да ги възпирам дълго. Събирай си акъла, ако не искаш тук да стане ад.

— Добре — рече Картрайт, като преглътна достойнство си. А Хал се обърна към миньорите и им съобщи за отстъпката. Последваха възторжени възгласи.

— Кой ще отиде? — попита Хал, когато шумът поутихна, и огледа обърнатите към него лица. Тим и Уокъп бяха най-подходящи, но

Хал реши да не ги изпуска от очи. Помисли за Джери Минети и за мисис Дейвид, но сетне си спомни за уговорката с Големия Джек да държат тази малка група на заден план. Тогава се сети за Мери Бърк — тя и без това вече си беше навредила достатъчно, а при това се ползуваше с доверието на всички. Извика нея и една американка, мисис Ферис. Двете се изкачиха по стълбището и Хал се обърна към Картрайт:

— Нека да се разберем. Тези жени ще останат при болните, ще говорят с тях, ако болните пожелаят това, и никой освен лекарите и сестрите няма да им нарежда какво да правят. Ясно ли е?

— Ясно — отговори намусено главният надзирател.

— Добре — рече Хал. — А сега, за бога, бъди разумен и дръж на думата си. Тези хора са на границата на търпението си и ако направиш нещо да ги провокираш, отговорността ще бъде твоя. Междувременно, погрижи се да затворят кръчмите и да ги държат затворени, докато духовете се поуспокоят. И дръж хората си настрана, няма защо да се разкарват насам-натам и да правят муцуни.

Без да дочака отговора на главния, Хал се обърна към тълпата и вдигна ръка да запазят тишина.

— Момчета, предстои ни голяма работа — ще правим профсъюз. Не можем да сторим това тук, пред болницата. И без това вдигнахме достатъчно шум. Нека се разотидем спокойно и да се съберем край сгурията зад електростанцията. Така добре ли е?

Те се съгласиха. Като изчака двете жени да влязат в болницата, Хал скочи от терасата и поведе тълпата. Джери Минети закричи до него, като тръпнеше от вълнение. Хал го стисна за ръката и възбудено му зашепна:

— Пей, Джери! Изпей им някоя италианска песен!

Събраха се на уреченото място без произшествия. Хал вече беше намислил как да бъде разбран от тази полиглотна тълпа. Знаеше, че половината от хората не разбират нито дума английски, а половината от останалите — съвсем малко. Ако искаше да им обясни нещата ясно, трябваше да ги разпреди по националности и за всяка група да намери надежден преводач.

Сортирането отне доста време и бе съпроводено с безкрайни викове и закачливо блъскане: поляците тук, чехите там, гърците, италианците... Когато групите бяха оформени и за всяка националност беше намерен човек, който разбираше достатъчно английски, за да превежда на другарите си, Хал започна речта си. Но още след първите изречения настъпи хаос. Всички преводачи започнаха да превеждат едновременно, при това колкото им глас държи; получи се нещо като предизборно шествие, при което всички музики свирят едновременно. Хал онемя от учудване, сетне се разсмя и различните групи последваха примера му; ораторите млъкнаха в недоумение, след което и те започнаха да се смеят. Тълпата бе обхваната от пристъпи на веселие, настроението изведнъж се измени — от гняв и решителност към необузвано веселие. А Хал извлече първата поука как да се оправя с тези хора, чието настроение се менеше бързо, както при децата, и които можеха да избухнат всеки момент.

Трябваше най-напред да свърши речта си, след което да отдели една от друга групите и те поотделно да изслушат преводачите. Но тук възникна ново затруднение. Как би могъл да контролира словоизлиянията на преводачите, как да бъде сигурен, че думите му няма да бъдат изопачени? Олсън го беше предупредил, че понякога детективи на компанията се представят за работници и печелят доверието на работниците, за да ги насъскват към насилие. А видът на някои от преводачите положително не вещаеше нищо добро и Хал можеше само да предполага, че думите му звучат странно в техен превод.

Ето например преводачът на гърците. Буен мъж, с буйна коса и див поглед, от когото чувствата бликаха неудържимо. Той бе застанал върху един варел, осветен от две миньорски лампи, а наоколо му се бяха скупчили двајсетина негови съотечественици. Човекът жестикулираше, разтърсваше юмруци, крещеше, ръмжеше. Но когато Хал, обезпокоен, отиде натам и запита друг грък, който знаеше английски, какво им се превежда, отговорът беше: преводачът им обещава, че законите в Норт Вали ще се съблюдават.

Хал се загледа в този буен човечец, който сякаш бе изтъкан от жестове. Той свиваше рамене назад и излъчваше гърдите си, като едва не падаше от варела, и обещаваше на миньорите, че ще живеят като хора; привеждаше се и стенеше, склонил ниско глава — обясняваше им какво ще стане, ако отстъпят; заравяше пръсти в дългата си черна коса и скубеше отчаяно; дърпаше, дърпаше, а сетне показваше празните си ръце, сетне пак заскубваше косата си с такова усърдие, че на човек му идеше да изкрещи от болка само като го гледа. Хал се заинтересува какво означава това. Отговорът беше:

— Той казва: „Дръжте се за профсъюза! Дърпаш един косъм, откъсваш, дърпаш коса — нищо не откъсваш!“.

Хал си спомни за времето на Езоп и за неговите басни.

Том Олсън беше разказал на Хал как трябва да действува един организатор, за да ограмоти тези невежи тълпи. Трябваше нещата да се повтарят и потретват, докато и най-тъпият схване техния смисъл, докато в главата му влезе великата идея за солидарност.

Когато преводачите свършиха работата си, Хал, повтори цялата си реч отново в едносрични думи, на онзи жаргонен английски, който се говори из мините. На места подсилваше мисълта си с някои гръцки, италиански или славянски думи, които беше научил в мината. Друг път красноречието му въодушевяваше отново някои от преводачите и Хал трябваше да изчака, докато онзи изкряска няколко изречения на сънародниците си. Нямаше никаква опасност да доскучае на аудиторията, всички бяха търпеливи, дълго страдали хора, които сега бяха страшно сериозни.

Щяха да създават профсъюз, при това истински профсъюз, с членски карти и със служители, избрана чрез гласуване. Хал им обясняваше нещата постепенно. Няма смисъл да се организират, ако не възнамеряват да останат организирани. Ще си изберат ръководители,

по един за всяка група; тези хора ще се съберат и ще изготвят искания, които ще бъдат представени на събрания пред всички; ако исканията бъдат одобрени, тогава ще ги представят пред надзирателите с предупреждението, че докато не бъдат удовлетворени, нито един миньор няма да влезе в мината.

Джери Минети, който беше вещ в профсъюзната дейност, посъветва Хал да запише хората начаса; той разчиташе на психологическия ефект от това всеки да излезе напред и да каже името си. Но ето че се натъкнаха на ново затруднение — липсата на средства. За записването бяха необходими хартия и моливи, а Хал беше изпразнил джобовете си за Джек Дейвид. Хал поиска назаем четвърт долар и прати човек до магазина. Решено бе всеки при записването си да внесе по десет цента. Щяха да трябва пари за телеграми и за телефон, ако се наложи да искат помощ отвън.

Избран беше временен комитет в състав Тим Рафърти, Уокъп и Хал. Комитетът щеше да води списъците и средствата и да ръководи всичко до определеното за другия ден събрание. За охрана на комитета избраха десетина яки и сигурни мъже.

Донесоха тетрадки и моливи. Седнали на земята, на светлината на миньорските лампи, преводачите записаха имената на всички, които пожелаха да влязат в профсъюза, а всеки новопостъпил се заричаше да пази дисциплината и солидарността. Събранието прекъсна работата си до сутринта и работниците се разотидоха по домовете си радостни и с някакво ново усещане за сила, познато досега на малцина от тях.

Комитетът и охраната отидоха в столовата на Реминицки, където се изтегнаха на пода. Никой не им попречи и докато повечето хъркаха мирно, Хал и останалите съставиха исканията, които сутринта щяха да бъдат връчени на надзирателите. Решено бе Джери да замине с първия влак сутринта за Педро, да се свърже с Джек Дейвид и с представители на местните профсъюзи и да ги осведоми за развоя на събитията.

Тъй като представителите на профсъюзите положително бяха следени от детективи, Хал посъветва Джери да отиде в дома на Маккелър и да го помоли там да им уреди среща с Големия Джек. Джери трябваше да поиска от Маккелър да се свърже по телефона с „Газет“ и да съобщи на Били Кийтинг за стачката.

Хал трябваше да мисли за стотици такива неща, главата му бръмчеше и когато легна, не можа да заспи. Мислеше за надзирателите — какво ли щяха да предприемат? Хал беше сигурен, че и те не спяха.

А после си спомни за приятелите си от влака и се замисли в какво необичайно положение беше изпаднал сега. От отчаяние се разсмя на глас, когато си спомни какви усилия положи Пърси да го отведе оттук. Ами бедната Джеси! Какво би могъл да й каже сега?

Тази нощ надзирателите не предприеха нищо. Призори стачниците забързаха към мястото, определено за събранието; някои дори нямаха време да закусят. Те се стичаха разчорлени и неумити, боязливо се споглеждаха, сякаш не смееха да повярват, че са действували толкова смело предишната нощ. Но когато видяха, че комитетът и охраната са там, готови за работа, смелостта им се върна и те изпитаха отново великолепно чувство на солидарност, което бе направило от тях хора. Скоро започнаха речите, последваха песните и одобрителните възгласи, които разбудиха сънливците и страхливците. За късо време там се събраха кажи-речи всички мъже, жени и деца от селището.

Мери Бърк пристигна от болницата, където бе прекарала нощта. Изглеждаше уморена и раздърпана, но бойният ѝ дух не бе паднал. Разказа, че е говорила с някои от пострадалите, че много от тях са

подписали документи, че нямат претенции към компанията, с което компанията се гарантираше срещу завеждането на евентуални иски срещу нея. Други бяха отказали да подпишат такива документи и Мери горещо ги убедила да не подписват.

Две други жени предложиха да отидат в болницата, за да може Мери да си почине, но Мери не пожела — струваше ѝ се, че вече никога няма да може да почива.

Членовете на новосъздадения профсъюз пристъпиха към избора на длъжностни лица. Поискаха да направят Хал председател, но той не искаше да се обвързва изцяло и успя да отстъпи тази чест на Уокъп. Тим Рафърти беше избран за касиер и секретар. След това беше избрана комисия, която трябваше да представи исканията пред Картрайт. В нея влязоха Хал, Уокъп и Тим, един италианец на име Марчели, за когото гарантира Минети, по един представител на славяните и гърците — Русик и Цамакис, и двамата улегнали и сигурни хора. Накрая, с много смях и одобрителни възгласи, събранието включи в комисията и Мери Бърк. Подобна роля за жена беше нещо ново в Норт Вали, но Мери беше дъщеря на миньор, сестра на миньор и имаше същото право да си каже думата, както и всеки друг в Норт Вали.

Хал прочете документа, който беше съставен предишната нощ. В него се настояваше миньорите да имат право на профсъюз, без да бъдат уволнявани за членство в него; искаха да имат контролор при меренето на въглищата, който да бъде избран от самите тях; искаха мината да бъде пръскана редовно за предотвратяване на експлозии, редовен крепеж на галериите, за да не стават срутвания. Накрая се настояваше за правото миньорите да пазаруват във всички магазини. Хал обърна вниманието на работниците към факта, че всяко от тези искания е за права, гарантирани от щатските закони, това беше важно в случая и той призова хората да не включват засега други искания. След известни спорове събранието отхвърли предложението на радикалите, които искаха 10-процентно увеличение на надниците. Отхвърлено бе и предложението на един анархо-синдикалист, който на някаква невъобразима смесица от английски и италиански се мъчеше да им обясни, че мините са на работниците, че трябва да се откажат от всякакви компромиси и още сега да изхвърлят надзирателите.

Докато анархистът бърбеше, младият италианец Ровега си проби път през хората и дръпна Хал настрана. Обясни, че бил на гарата, когато пристигнал сутрешният влак. От него слезли трийсет-четирийсет души от типа „бабанка“, познат на всички миньори в окръга. Очевидно служителите от компанията са телефонирали усърдно цяла нощ, освен тази група от влака, към Норт Вали идвали и автомобили с подобен товар от други мини — от „Нортийстърн“ по-надолу в същия каньон и от „Барела“ в един страничен каньон отвъд масива.

Хал събщи новината на събранието и тя бе посрещната с яростен рев. Ето какъв бил планът на господарите! Буйни глави се изкатериха по купчината сгур, няколко души се опитаха веднага да държат речи. Наложиха се ръководството да ги обуздава със сила, още веднъж Хал предупреди: никакво насилие! Трябваше да се доверят на профсъюза, да излязат пред компанията в единен фронт, и компанията ще разбере, че стачката не може да бъде смазана със заплахи.

Постигнато бе съгласие и комисията тръгна към канцеларията на компанията, Уокъп стиснал в ръка одобрените от събранието писмени искания. Зад комисията в плътна маса се движеше цялата тълпа. Тя изпълни улицата пред сградата, а седемте смелчаци се изкачиха по стълбите и влязоха вътре. Уокъп заяви, че искат да говорят с Картрайт и един от чиновниците побърза да доложи това.

Комисията зачака. Междувременно отвън пристигна един чиновник от компанията, който повика Хал, и без да каже нито дума, му връчи някакъв плик. Пликът беше адресиран до Джо Смит. Хал го отвори и намери вътре малка визитна картичка, която изглежда слисан. На картичката пишеше „Едуард С. Уорнър, син“.

За миг Хал не повярва на очите си. Едуард в Норт Вали! Сетне обърна картичката и видя добре известния му братов почерк: „Аз съм в дома на Картрайт. Трябва да те видя. Касае се за татко. Ела веднага“.

Страх стегна сърцето на Хал. Какво би могло да означава това? Той бързо се обърна към комисията и обясни:

— Баща ми е стар човек, преди три години получи удар. Боя се да не е много болен или мъртъв. Трябва да отида.

— Това е някакъв номер! — възкликна възбудено Уокъп.

— Не, едва ли — отвърна Хал. — Познавам почерка на брат ми. Трябва да го видя.

— Добре — рече другият. — Ще почакаме. Ще говорим с Картрайт, когато се върнеш.

Хал се замисли.

— Мисля, че това не е разумно — рече той. — Може да свършите работата и без мен.

— Но аз исках ти да говориш!

— Не — отговори Хал. — Това е твоя работа, Уокъп. Ти си председател на профсъюза. Не по-зле от мен знаеш какво искат работниците, от какво се оплакват. Освен това, какво толкова има да се говори с Картрайт: или ще удовлетвори нашите искания, или не.

Спорът продължи известно време. Мери Бърк смяташе, че компанията отдалечава Хал в критичния момент. Той се разсмя и заяви, че ако става въпрос за спор, тя не е по-лоша от който и да е мъж. Ако Уокъп нещо се размекне, защо да не говори тя!

Хал излезе бързо и пое нагоре по улицата, която водеше към дома на главния надзирател. Това беше бунгало, построено на малко възвишение над селището. Хал позвъни, вратата се отвори и на прага застана брат му.

Едуард Уорнър беше осем години по-възрастен от Хал. Той беше типичен представител на младия американски бизнесмен. Беше човек със стройно, атлетично телосложение и с правилни енергични черти, гласът му, държането му, цялото му същество говореше за спокойна решителност, за прецизно насочена енергия. Обикновено носеше дрехи, които бяха образец на шивашкото изкуство, но сега и в облеклото му и в държането му се забелязваше нещо необичайно.

Безпокойството на Хал се увеличаваше непрекъснато, докато още бързаше по улицата.

— Какво става с татко? — извика той.

— Татко е добре — гласеше отговорът — ... поне засега.

— Какво тогава?

— Питър Хариган се връща от Ню Йорк, утре трябва да пристигне в Уестърн сити. Разбираш, че с татко може да се случи нещо, ако не зарежеш веднага тази работа.

Загрижеността на Хал изведнъж изчезна.

— Значи това е всичко! — извика той.

Братът наблюдаваше младия миньор в изпоцапания син работен комбинезон, набразденото му с въглищен прах лице, разчорлената къдрава коса.

— Хал, ти ми телеграфира, че заминаваш оттук?

— Така беше, но тук станаха неща, които не можех да предвидя. Има стачка.

— Да, но какво те засяга това? — Сетне Едуард добави с раздражение: — За бога, Хал, докъде смяташ да стигнеш?

Хал постоя мълчаливо, като гледаше брат си. Колкото и възбуден да беше, не можа да не се разсмее:

— Мога да си представя как ти изглежда всичко това, Едуард. Това е дълга история и сам не зная откъде да започна.

— Предполагам, че е така — отбеляза сухо Едуард.

Хал отново се засмя.

— Е, поне дотук сме на едно мнение. Надявах се, че ще можем да поговорим за тази работа спокойно, след като премине възбудата. Когато ти обясня условията тук.

Едуард го прекъсна:

— Слушай, Хал, подобни доводи нямат никакъв смисъл. Нямам нищо общо с условията в мините на Питър Хариган.

Усмивката изчезна от лицето на Хал.

— Може би, би предпочел да проуча условията в мините на Уорнър? — Хал се помъчи да контролира раздразнението си, но просто нямаше никакъв начин двамата да се разберат. — Спорили сме за тези неща, Едуард, и винаги си надделявал... Казваше ми, че съм още дете и че е нахално от моя страна да оспорвам твърденията ти. Но сега... е добре, вече не съм дете и ще трябва да спорим на друга основа.

Едуард бе впечатлен не толкова от думите на Хал, колкото от неговия тон. Той помисли малко, преди да му отговори:

— И каква е тази друга основа?

— Сега съм твърде зает с тази стачка и едва ли ще имам време да ти обясня.

— И не мислиш за татко при цялата тази лудост?

— Мисля и за татко, и за теб, Едуард, но сега едва ли е моментът...

— Ако изобщо някога е имало момент... Сега е моментът!

Хал изохка в душата си.

— Добре — рече той. — Седни. Ще се помъча да ти дам представа как се намъкнах в тази работа.

Заразправя за условията, констатирани от него в тази крепост на компанията „Дженеръл фюъл“. Както винаги, когато говореше за тези неща, и сега бе погълнат от човешката страна на въпроса, разпали се и изпусна нервите си; така беше и при опита му да спори с представителите на местната власт в Педро. Но и тук, както и там, красноречието му беше прекъснато, забеляза, че брат му е толкова раздразнен, че не може да следи мисълта му.

Ето я пак старата история, така беше, откакто се помнеше Хал. Как може едни и същи родители да дадат живот на двама души с толкова различни характери — това за Хал беше една от загадките на природата! Едуард беше практичен и самоуверен, знаеше какво иска от света и как да го постигне; никога не се терзаеше от съмнения, въпроси или други излишни чувства, не можеше да разбере хората, които допускат такова разточителство в мисловните си процеси. Не можеше да разбере и онези, които се „набъркваха в разни неща“.

В началото Хал беше повлиян от престижа на по-големия брат. Едуард беше красив като млад гръцки бог, беше силен и властен; било на леда, когато се пързеляше с уверени, енергични движения, или във водата, когато пореше вълните е яките си гърди, или когато улучваше яребицата с точността и бързината на мълния — Едуард винаги беше олицетворение на успеха. Когато той твърдеше, че нечии идеи са глупости, когато говореше с презрение за „мамините дечица“, човек изпитваше душевни страдания и трябваше да се обърне към Шели и Ръскин, за да си възвърне смелостта.

Още много рано Хал започна да си задава въпроси за живота, сякаш в характера му имаше нещо, което го принуждаваше да вниква в същността на нещата, и колкото и да се възхищаваше от прекрасния си брат, скоро разбра, че този негов брат е сляп за някои страни на живота. В началото го обхванаха религиозните съмнения — онази душевна мъка, която обхваща младия човек, когато за пръв път се усеща, че вярата, в която е възпитан, е само една по-възвишена приказка. Очевидно Едуард никога не бе си задавал подобни въпроси. Той ходеше на църква, защото беше редно да ходи, и особено защото младата дама, за която искаше да се ожени, харесваше той — облечен безукорно — да я придружава до това великолепно място, потънало в музика, цветя и благоухания, където тя можеше да срещне своите приятели и познати, също така безукорно облечени. За Едуард беше съвсем неестествено един млад човек да се откаже от този приятен обичай, просто защото не е сигурен, че Йон е бил погълнат от кит!

Но спорът между тях стана особено сериозен, едва когато съмненията на Хал се стовариха върху делничната религия на брат му — религията на печалбата. Отначало Хал не разбираше нищо от практическите въпроси и задължение на Едуард беше да го посвети в тези неща. Според Едуард благоденствието на страната беше

създадено от силни личности и тези хора имаха врагове — зловни хора, тласкани от завист и други долни качества, които се мъчат да разрушат могъщата сграда. В началото тази сатанинска теория задоволяваше момчето, но по-късно, когато почна да чете и да наблюдава, дойдоха и съмненията. В края на краищата, слушайки разсъжденията на брат си и четейки работите на т.нар. „скандалджии“, Хал беше принуден да разбере, че има два типа хора: едните мислят за печалби, другите — за хората.

Едуард се тревожеше от книгите, които четеше Хал, безпокойството му се засили, когато разбра с какви идеи се връща Хал от университета. Сигурно през последните години в колежа Хариган е настъпила някаква странна промяна; по времето на Едуард там никой не мислеше за подобни неща. Никому не би хрумнало да пише сатирични песни за колежа или за даренията на видни филантропи!

Междувременно Едуард Уорнър-баща се парализира и Едуард — синът пое работата на компанията. За три години той си изработи възгледите на един собственик на мина, твърди и непоклатими за цял живот. Работата на минния собственик е да купува евтино работна ръка, да дава максимум продукция във възможно най-кратко време и да продава тази продукция по пазарни цени на партньори, чийто кредит е задоволителен. Ако едно предприятие действа по този начин, то е преуспяващо; а ако някой твърди, че то съсипва живота на хората, които копаят въглищата, този някой страда от сантименталност и не му липсва нахалство.

Едуард беше поразен, когато разбра, че брат му възнамерява да се запознае сам с индустрията, като прекара ваканцията като обикновен работник. Но като размисли, реши, че идеята може би не е толкова лоша. Възможно е Хал да не намери това, което търси, а може би физическият труд ще избие от главата му част от глупостите.

Но ето, че експериментът беше приключил и Едуард разбра, че резултатът е пълен провал. Хал не беше разбрал, че работниците са размирни, мързеливи и некадърни и че трябва да се управляват с твърда ръка; напротив, сам беше станал размирник! Защитник на мързеливите и некадърните, агитатор, подстрекател към класови конфликти, враг на собствените си приятели и на деловите партньори на брат си!

Хал никога не беше виждал брат си толкова възбуден. Той му се стори едва ли не ненормален, Хал смътно недоумяваше по въпроса, докато най-сетне брат му не му разказа какво го е довело тук. Бил на вечеря при приятели, където към полунощ Пърси Хариган го намерил по телефона. Пърси чул от Картрайт, че Хал ръководел бунт в Норт Вали, Пърси обрисувал обстановката в такива зловещи краски, че Едуард хукнал и хванал среднощния влак, както си бил по фрак, без дори да си вземе и четката за зъби.

Хал едва се сдържа да не избухне в смях. Брат му, неговият изискан и изпълнен е достойнство брат, слиза от спалния вагон в седем сутринта по фрак и с цилиндър на главата! И ето го Едуард Уорнър-син, изисканият Едуард, който никога не купуваше костюм за по-малко от сто и петдесет долара, стоеше пред Хал в един костюм конфекция, купен от един еврейски магазин в миньорския град за дванадесет долара и четиридесет и осем цента!

Но на Едуард не му беше до смях. Той беше впрегнал всичките си умствени способности в задачата да измъкне брат си от това опасно и унижително положение. Хал беше дошъл в миньорско селище, което беше собственост на приятели на Едуард, беше започнал да се бърка в техните работи, да насъсква техните работници и да застрашава тяхната собственост. За Едуард нямаше никакво съмнение, че собственост на компанията „Дженеръл фюъл“ са не само мините и сградите в Норт Вали, но и хората, които живееха там, когато Хал застъпи друго гледище, той чу само досадни възклицания. Та щеше ли изобщо да има някакъв град в Норт Вали, ако не бяха капиталът и енергията на компанията! Ако работниците в Норт Вали не харесват предлаганите им от компанията условия, има много просто разрешение на въпроса — да си потърсят работа на друго място. Но те са останали тук, копаят въглища за компанията, получават заплати от нея...

— Сега вече не получават! — подхвърли Хал.

— Добре, това си е тяхна работа — отвърна Едуард. — Но нека стачкуват, когато сами поискат това, а не когато ги подучват агитатори отвън. Или поне между тези агитатори да няма човек от фамилията Уорнър!

По-големият брат нахвърли картината на завръщането на стария Питър Хариган, неговата неописуема ярост, бурята, която ще развърти сред деловия свят в Уестърн сити. Та това е нещо невероятно, нечувано!

— И то точно сега, когато откриваме нова мина, когато ще ни е необходим всеки долар кредит!

— Не сме ли достатъчно силни да се противопоставим на Питър Хариган? — попита Хал.

— Има маса други, с които се конкурираме. Няма защо насила да си създаваме врагове.

Едуард говореше не само като по-голям брат, но и като глава на семейството. Когато бащата рухна от преумора и в разстояние на един-единствен ужасен час се превърна от енергичен бизнесмен във

вдетинен, предизвикващ съчувствие инвалид, на Хал му беше добре, че има един практичен човек в семейството, Хал нямаше абсолютно никакви възражения брат му да поеме бремето върху плещите си, докато той отиде в колежа да се развлича със сатирични песнички. Хал нямаше никакви задължения, никой не искаше нищо от него, освен едно — да не спъва дейността на брат си.

— Ти живееш от каменовъглената промишленост? Всеки харчен от теб долар идва оттам...

— Зная! Зная! — изкрещя Хал. — И това именно ме тормози! Фактът, че живея от щедростта на тези роби.

— О, я престани! Съвсем не искам да кажа това!

— Да, но аз искам да кажа това! Отсега нататък искам да зная за хората, които работят за мен и за това как се отнасят с тях. Не съм вече твоето братче, което да залъгваш с глупости.

— Хал, знаеш, че в нашите мини има профсъюзи...

— Да, но какво значи това? Как ръководим мините? Заплащаме ли на хората действителния труд?

— Разбира се, те имат контрольори.

— Как тогава конкурираме другите собственици в района, които плащат по-малко на тон?

— Оправяме се... с икономии.

— Икономии! Не виждам Питър Хариган да прахосва нещо тук! — Хал почака за отговор, но такъв не последва. — Подкупваме контрольорите, нали? Купуваме профсъюзните лидери?

Едуард леко се изчерви.

— Няма защо да злобееш, Хал. Знаеш, че не върша подлости.

— Не искам да злобея, Едуард, но трябва да знаеш, че не един бизнесмен твърди, че не върши подлости, защото кара други да ги вършат. Да вземем политиката? Нима не държим апарата и не назначаваме наши хора за служещи и надзиратели?

Едуард не отговори, но Хал упорито продължи:

— Искам да зная тези неща! Не искам повече да бъда сляп!

— Добре, Хал, ще узнаеш всичко, но за бога, не сега! Ако искаш да те смятат за мъж, покажи мъжки разум! Ето, утре вечер старият Питър се връща в Уестърн сити. Та не знаеш ли, че ще се нахвърли върху мен като бесен бик? Та нали ако му кажа, че не мога да направя

нищо, че съм бил тук и съм се мъчел да те отстраня... не знаеш ли, че ще подгони татко?

Едуард беше изчерпал всичките си други аргументи, това беше последният му коз.

— Трябва да го държиш настрана от татко! — извика Хал.

— Хайде де! Като сам познаваш стария Питър! Нима не знаеш, че ще се добере до него, дори ако за целта трябва да изкърти вратата? Той ще излее целия си бяс върху бедния старец! Знаеш добре как стоят нещата — всякакво вълнение може да означава смърт за татко. Не мога да ти кажа какво би направил той: може да ти се ядоса, може и да те защити. Той е стар и слаб, паднал е духом. Но при всички случаи няма да позволи на Питър да те ругае и много вероятно е да издъхне посред спора. Нима искаш и това да ти тежи на съвестта заедно с тревогите по твоите приятели работници?

Хал гледаше мълчаливо пред себе си. Наистина ли в живота на всеки човек има нещо, което сковáva ръката му и го прави безпомощен в борбата за социална справедливост?

Когато заговори отново, гласът му беше съвсем тих:

— Едуард, мисля си за едно ирландско момче, което работи в тези мини. То също има баща, който при експлозията беше в мината; стар човек с жена и още седем деца. Добър човек, момчето също е добро. Нека ти разкажа какво им направи Питър Хариган.

— Добре, каквото и да е, съгласен съм, можеш да им помогнеш, няма защо да гладуват.

— Зная, но нали има още много други. Не мога да помогна на всички. А освен това — не разбираш ли, Едуард! — не ме интересува благотворителността, а *справедливостта*. Уверен съм, че това момче, Тим Рафърти, обича баща си не по-малко, отколкото аз моя, а тук има и други стари хора, чиито синове ги обичат.

— О, Хал, за бога! — избухна Едуард. В нетърпението си не можеше да намери други думи. — Нима искаш да оправиш всички злини на този свят? — Той скоочи и хвана Хал за ръката. — Момко, трябва да се махаш оттук!

Хал мълчаливо стана. Той сякаш се колебаеше и брат му го задърпа към вратата.

— Автомобилът ни чака. Можем да хванем влака след час...

Хал разбра, че трябва да прояви твърдост.

— Не, Едуард — отсече той, — още не мога да дойда.

— Слушай, *трябва* да дойдеш!

— Не мога. Дадох дума на тези хора!

— Велики боже... Та какви са ти тези хора в сравнение със собствения ти баща?

— Не мога да ти обясня, Едуард. Говорих ти половин час, а не зная дали си чул дори думичка. Ще ти кажа само, че виждам тези хора в капан и за това съм допринесъл и аз с целия си досегашен живот. Не

мога да ги оставя в този капан. Нещо повече — вярвам, че татко не би искал да ги оставя, ако можеше да ме разбере.

Другият направи последен опит да запази самообладание.

— Няма да те нарека сантиментален глупак. Разреши ми само един откровен въпрос: какво мислиш, че *можеш* да направиш за тях?

— Мога да им помогна да си извоюват човешко отношение към тях.

— Боже мой! — изстена Едуард, изкаран от търпение. — В мините на Питър Хариган! Та не разбираш ли, че той може да ги хване и да ги изхвърли с парцалите до един... целия град, ако трябва?

— Може би — рече Хал. — Но ако ги подкрепят работниците от другите мини, ако на тяхна страна застане профсъюзната централа.

— Ти сънуваш, Хал! Говориш като дете! Говорих с главния надзирател тук, той е описал обстановката на стария Питър по телеграфа и отговорът му вече пристигна. Той сигурно вече е предприел нещо.

— Предприел? — повтори Хал. Какво искаш да кажеш? — Впери поглед в брат си, обхванат внезапно от опасения.

— Естествено, канеха се да изхвърлят агитаторите.

— *Какво?* И то докато говоря тук с теб! — Хал тръгна към вратата. — Ти си знаел през цялото време и нарочно ме задържаше!

Понечи да излезе, но Едуард скочи и го хвана.

— А какво би могъл да направиш?

— Пусни ме! — извика ядосано Хал.

— Не ставай глупав, Хал! Мъча се да те предпазя от беда. Там може и да се бият вече.

Едуард се хвърли между Хал и вратата, двамата се сборишкаха. Но по-възрастният вече не беше някогашният атлет, обгорения от слънцето млад бог; докато той седеше пред бюрото в канцеларията си, Хал упражняваше тежък физически труд. Хал го блъсна встрани, изскочи през вратата и затича надолу по склона.

Когато стигна главната улица, Хал видя тълпата пред сградата на компанията. С един поглед разбра, че е станало нещо. Хора тичаха на разни страни, ръкомахаха, викаха. Някои идваха към него и когато го видяха, хе втурнаха насреща му с викове. Пръв дотича Кловоски, дребният поляк, задъхан, треперещ от възбуда, той изломоти:

— Уволнили наша комисия!

— Уволнили?

— Изпъдили! Надолу по каньон! — Човечецът ръкомахаше бясно, а очите му сякаш всеки миг щяха да изскочат. — Откарали ги! Цяла тайфа от ония... охрана! Хора видели тях... дошли от задна врата... вържат ръце на всички. Охрана държи ги, не им дава вика... нищо не може направи! Чакали ги коли, как казваш тях?

— Автомобили?

— Аха, три! Хвърлили всички вътре бързо, бързо... после надолу лети като вятър! Надолу каньона, всички отишли! Свърши стачка! — И дребният поляк зави от отчаяние.

— Не, стачката не е свършила! — извика Хал. — Още не!

Изведнъж усети, че брат му е до него, дишайки тежко след изнурителния бяг. Той хвана Хал за ръката и изхърка:

— Не се бъркай, чуваш ли!

И докато Хал разпитваше Кловоски, полусъзнателно се бранеше от брат си; изведнъж се стигна до неочаквано разрешение, когато дребният поляк изсъска като разгневена котка и се нахвърли върху Едуард с нокти. Гордият брат на Хал за малко щеше да се размине с гордостта си, ако Хал не беше спрял устрема на Кловоски с другата си ръка.

— Остави го! — рече той. — Това е брат ми.

Дребният мъж отстъпи изумен.

Хал видя, че към него тича и Анди. Гърчете било на улицата зад канцеларията и видяло как откарват комисията; отвели и деветимата: Уокъп, Тим Рафърти, Мери Бърк, Марчели, Цамакис, Русик и още

трима, които предишната вечер бяха преводачи. Всичко станало толкова бързо, че тълпата не разбрала дори какво става.

Опомнили се вече, работниците бяха извън себе си от гняв. Стискаха юмруци и ругаеха групата служещи и пазачи, които стояха на терасата на сградата. Дочуваха се викове за отплата.

Хал моментално схвана опасността. Видя се като човек, който следи с поглед горящия фитил на бомбата. Сега, повече от когато и да било, тази многоезична орда се нуждаеше от ръководство, от мъдър, спокоен, находчив ръководител.

Като разбраха, че е там, хората се люшнаха към него като вълна. Надавайки викове, те го заобиколиха. Бяха загубили останалите от комисията, но все още имаха Джо Смит.

— Джо Смит! Ура за Джо Смит!

Нека въоръжената охрана опита да им го вземе! Хората размахваха шапки, опитаха се да го вдигнат на ръце, та всички да могат да го видят. Поискаха от него да говори и Хал започна да си пробива път към стъпалата на най-близката сграда. Едуард го последва, като го държеше за сакото. Блъскаха Едуард от всички страни, наложи се да се прости с достойнството си, но не успяха да го отделят от брат му. Когато Хал тръгна да се качва по стълбите, Едуард направи последно отчаяно усилие и му извика:

— Чакай малко! Почакай! Нима ще се опиташ да говориш пред тази тълпа?

— Разбира се! Не виждаш ли, че иначе ще стане лошо?

— Ще те убият! Ще предизвикаш сбиване, ще станеш причина да изпозастрелят много от тези нещастници! Бъди разумен, Хал! Компанията разполага с подкрепления и те са въоръжени, а твоите хора не са.

— Точно по тази причина трябва да им говоря! Спорът продължаваше, по-големият брат се беше вкопчил за ръката на помладия, а последният се мъчеше да се освободи, докато тълпата продължаваше да реве сякаш с едно гърло:

— Говори! Говори!

На някои от стоящите наоколо не се понрави, че този непознат пречи на техния любимец, и те проявиха склонност към свада. Накрая Едуард трябваше да отстъпи, а Хал изкачи стъпалата и се обърна към тълпата.

Хал вдигна ръце и помоли за тишина.

— Момчета! — извика той. — Отвякоха нашата комисия. Мислят, че така ще смажат стачката, но ще разберат, че бъркат!

— Така е! Прав си! — откликнаха десетки гласове.

— Забравят, че имаме профсъюз. Ура за профсъюза в Норт Вали!

— Ура-а! Ура-а! — Викове те отекнаха от стените на каньона...

— Ура и за профсъюзната централа, която ще ни подкрепи, за Миньорския профсъюз на Америка!

И викове те отекнаха отново и отново:

— Ура за профсъюза! Ура за Миньорския профсъюз!

Ферис, едър американски миньор, беше в първите редици на тълпата и гласът му бучеше в ушите на Хал като параходна сирена.

— Момчета — продължи Хал, когато шумът поутихна, — помислете малко сега. Предупредих ви, че ще се опитат да ви предизвикат! За тях би било добре дошло тук да стане сбиване, това ще им даде възможност да смажат нашия профсъюз. Не забравяйте това, момчета: ако ви подмамят към бой, ще смажат профсъюза, а той е нашата единствена надежда!

Отново избухнаха викове:

— Да живее профсъюза!

Хал ги остави да викат до насита на двайсетина езика.

— Ето какво, другари — продължи той, — те експедираха нашата комисия. Може да изхвърлят и мен по същия начин...

— Няма да могат! — ревноха няколко души, а Ферис измуча вбесен: — Само да опитат! Ще ги изгорим в леглата им!

— Те *могат* да ме изхвърлят! — възрази Хал. — Знаете, че са по-силните в тази игра. Могат да извикат шерифа, могат да викнат и армията, ако е необходимо. Ние не можем да им се противопоставяме със сила, във властта им е да изгонят всички от селището — мъже, жени и деца. Трябва да разберете добре едно: че дори и това няма да смаже нашия профсъюз! Нито пък профсъюзната централа, която ще

ни подкрепя. Можем да устоим и да ги принудим накрая отново да ни вземат на работа.

Като схванаха към какво се стреми Хал, някои от неговите приятели му се притекоха на помощ.

— Никакви боеве! Никакво насилие! Дръжте се за профсъюза!

Хал продължи да ги убеждава, че дори компанията да уволни всички, профсъюзната централа, която обединява четиристотин и петдесет хиляди миньори в цялата страна, ще ги храни, ще призове и другите работници в окръга да ги подкрепят. Така че собствениците, които смятат чрез глад да ги принудят към подчинение, ще видят как мините им стоят без работа. Те ще бъдат принудени да отстъпят, ще възтържествува тактиката на солидарност.

Хал продължи в същия дух, като си припомняше съветите на Олсън и ги прилагаше на практика. Видя как по лицата им отново се изписа надежда, която разсея негодуванието и гнева.

— А сега, момчета — заяви той, — отивам да видя главния надзирател. Тъй като изгониха комисията, аз ще бъда вашата комисия.

— Ха тъй, Джо Смит! — избуча отново параходната сирена на Ферис.

— Добре, а сега внимавайте какво ще ви кажа. Ще видя главния, а сетне ще сляза в Педро. Тази сутрин там са пристигнали няколко представители на Миньорския профсъюз. Ще им опиша положението и ще помоля да ни подкрепят. Това искате, нали?

Да, това искаха те, големия профсъюз!

— Добре, ще направя всичко, каквото мога, и ще намеря начин да ви съобщя. А вие бъдете твърди. Господарите ще ви лъжат, ще се мъчат да ви измамат, ще пуснат шпиони и провокатори между вас, но вие се дръжте и имайте вяра в профсъюзната централа.

Хал загледа ликуващата тълпа, спря поглед на някои от обърнатите към него лица: клетки, изнурени лица, всяко от тях зовящо за помощ и сякаш разказващо своята тъжна история за страдания и поражение. Сега те отново бяха преобразени, светеха с онази нова странна светлина, която той видя за пръв път предишната вечер. Изчезнала за миг, тя отново засия и никога нямаше да угасне в сърцата на хората, които вече бяха разбрали каква сила им дава тя. Нищо досега не беше развълнувало Хал толкова много, както това

възраждане на ентузиазма. Колко великолепно и колко страшно беше това!

Хал погледна брат си, за да разбере как му е по-действувало всичко това. И видя, че по лицето на брат му е изписано задоволство, безгранично облекчение. Всичко излезе добре, Хал си отиваше оттук!

Хал отново се обърна към работниците, те му се сториха още поклетки след погледа, който беше хвърлил към Едуард. Защото Едуард беше въплъщение на силата, срещу която стояха те — невидимата страхотна сила, която се канеше да ги смаже. За миг го облада страхът от поражението. Той си представи какво щяха да бъдат те без ръководител, който да ги напътствува, видя ги как очакват, как у тях се промъква отново вкорененият навик към покорство, обладани от хиляди страхове, нападани от хиляди слухове — зверове, насъскани срещу тях от хитрия враг. Те ще страдат — не само за себе си, но и за жените и децата си, и това ще бъдат същите ужасни болки, които измъчваха Хал, когато си мислеше за онзи старец в Уестърн сити, когото лекарите бяха предупредили да избягва всякакво вълнение.

Ако останат твърди, ако държат на думата, която са дали на ръководителя си, те ще бъдат изхвърлени от домовете им, заплашва ги студът на идващата зима, гладът и черните списъци. А той, какво ще прави той през това време? Каква дума им даде той? Ще говори за тях с главния надзирател, ще остави съдбата им в ръцете на „големия профсъюз“... а сетне ще поеме своя весел и безгрижен живот. Ще яде бифтеци и топъл хляб в изискано обзаведения клуб, където достолепните сръчни лакеи ще следят всеки негов знак! Да танцува в извънградския клуб с изящни създания в шифон и атлаз, от които струят благоухания, сладки усмивки, безгрижие и прелести! Не, така е лесно! Може да нарича това дълг пред баща си и пред брат си, но в душата си ще знае, че това е предателство; чувствуваше се така, сякаш дяволът го е качил на висока планина и оттам му показва земните царства.

Подтикнат от внезапен импулс, Хал отново вдигна ръце:

— Момчета, разбрахме се сега, нали? Няма да се връщате на работа, докато не ви каже профсъюзната централа. Аз от моя страна ще бъда с вас. Вашето дело е и мое дело, ще продължа да се боря за вас, докато не получите правата си, докато не заживеете и не заработите като хора. Така ли е?

— Така е! Така е!

— Много добре, да се закълнем! — Хал вдигна ръка, работниците последваха примера му. И докато те викаха и бясно размахваха шапки, Хал им даде тържествено обещание и знаеше, че с него обвързва съвестта си. Направи го нарочно в присъствието на брат си. Това вече не беше само отделна атака срещу един окоп, Хал се записа за участие в цялата война! Но дори и в този миг на въодушевление Хал би се изплашил, ако можеше да разбере колко дълго щеше да трае този конфликт, всичките тези години на изнурителна и отчаяна борба, на която посвещаваше живота си.

Хал слезе от трибуната, множеството му направи път и той, съпроводен от брат си, пое по улицата към канцеларията на компанията. На терасата отпред стояха полицаите. Пътят на Хал се превърна в триумфално шествие: отстрани му подвикваха насърчително, мъжете се блъскаха и се мъчеха да му стиснат ръка или да го потупат по гърба, потупваха дори и Едуард и се мъчеха да му стиснат ръка, защото той беше с Хал и, както изглежда, се ползуваше с доверието му. По-късно Хал се сети за това и се развесели. Ама че приключение за Едуард!

Хал влезе в сградата и се обърна към полицаите:

— Искам да говоря с мистър Картрайт.

— Вътре е — отвърна един от тях грубо. Следван от брат си, Хал влезе в канцеларията на главния надзирател.

На Хал направи впечатление държането на надзирателя: той поздрави учтиво Едуард, но не обърна никакво внимание на брат му.

— Мистър Картрайт — рече Хал, — идвам при вас като пратеник на миньорите от тази мина.

Съобщението като че ли не впечатли никак главния надзирател.

— Упълномощен съм да заявя, че хората настояват да се оправят четири неправди, преди да се върнат на работа. Първо.

Картрайт го прекъсна бързо и рязко:

— Няма смисъл да продължавате, сър. Нашата компания третира работниците само като личности. Тя не признава никакви пратеници.

Отговорът на Хал последва също така бързо:

— Много добре, мистър Картрайт. В такъв случай идвам при вас като личност.

За миг Картрайт като че ли се обърка.

— Настоявам за четири права, които са ми гарантирани от законите на този щат. Първо, правото да членувам в профсъюз, без да бъда уволняван заради това.

Другият се съвзе и заговори спокойно и властно:

— Имате това право, сър, винаги сте го имали. Знаете много добре, че компанията никога не е уволнила никого за членство в профсъюзите.

Той погледна Хал и двамата се пребориха с погледи. Хал се разядоса, търпението му се изчерпа.

— Мистър Картрайт — рече той, — вие сте служител на един от най-големите актьори в света и играете ловко ролята си.

Другият се изчерви и се сви. Едуард се намеси бързо:

— Хал, няма да спечелиш нищо с подобни приказки!

— Целият свят му е публика — продължи упорито Хал. — Той играе най-изумителния фарс... при това и той, и всичките му помощници са толкова сериозни!

— Мистър Картрайт — заяви Едуард с достойнство, — надявам се, че разбирате — направих всичко възможно да обуздая брат си.

— Разбира се, мистър Уорнър. Трябва да знаете, че и аз от своя страна съм се отнасял с най-голяма деликатност към вашия брат.

— Ето пак! — възкликна Хал. — Гениален актьор!

— Хал, ако имаш някаква работа с мистър Картрайт.

— Неговата деликатност се изрази в това, че изпрати полицаите си посред нощ да ме измъкнат от колибата, като при това едва не ми изтръгнаха ръката! Ето това е чувство за хумор!

Картрайт се опита да говори, но гледаше към Едуард, не към Хал:

— Тогава още...

— От деликатност ме хвърли в дранголника и ме остави на хляб и вода две нощи и един ден! Виждал ли си такъв хумор?

— Тогава аз не знаех...

— От деликатност фалшифицира името ми в едно писмо и го разпространи из мината. Накрая — и това беше най-голямата деликатност! — разправи на един вестникар, че съм прелъстил тук една девойка!

Главният надзирател се изчерви още повече.

— Не! — възрази той.

— Нима не казахте на Били Кийтинг от „Газет“, че съм прелъгал едно момиче в Норт Вали? Нима не му описахте момичето, една червенокоса ирландка?

— Просто казах, мистър Уорнър, че съм чул някои слухове...

— Слухове, мистър Картрайт? Всичко това беше ваше творение! Вие заявихте ясно и определено пред мистър Кийтинг...

— Не съм! — възрази другият.

— Сега ще го докажа! — И Хал тръгна към телефона на бюрото на Картрайт.

— Какво ще правиш, Хал?

— Ще позвъня на Били Кийтинг и сам ще чуеш какво ще каже той.

— Глупости, Хал! — извика Едуард. — Никак не ме интересуват обясненията на Кийтинг. Известно ти е, че тогава мистър Картрайт не е могъл да знае кой си ти.

Картрайт побърза да се възползува от тази подкрепа:

— Разбира се, мистър Уорнър! Вашият брат дойде тук, представи се за работник...

— А, така значи! — възкликна Хал. — Смятате за уместно да разпространявате клевети за работниците в мината?

— Вие сте от доста време тук, за да знаете какъв е моралът на тези хора.

— Аз съм доста време тук, мистър Картрайт, за да зная, че ако искате да се заемете с тукашния морал, би трябвало да започнете с поведението на надзирателите и на полицаите, които вие назначавате и на които разрешавате да дебнат жените.

Едуард се намеси:

— Хал, няма какво да спечелиш от този разговор. Ако имаш някаква работа тук, приключвай я, за бога!

Хал се помъчи да се овладее. Той се върна към исканията на стачниците, но разбра само, че по този въпрос е изчерпал самообладанието на главния надзирател.

— Вече ви дадох моя отговор — заяви Картрайт. — Категорично отказвам да разисквам по-нататък този въпрос.

— Добре — отговори Хал. — Тъй като не разрешавате на делегат на работниците да разговаря с вас делово, трябва да ви уведомя като частно лице, че всички други частни — лица в тази мина отказват да работят за вас.

Главният надзирател не пожела да бъде впечатлен от този изискан сарказъм.

— Мога само да ви кажа, сър, че работата в шахта № 2 се подновява сутринта и че онези, които откажат да работят, ще бъдат изгонени от мината още същия ден.

— Толкова бързо, мистър Картрайт? Та нали те са наели жилищата от компанията, а вие знаете, че според договора за наемите е необходимо тридневно предупреждение преди наемателите да бъдат изхвърлени.

Картрайт сбърка, като се увлече да спори. Той знаеше, че Едуард слуша, и искаше да се оправдае.

— Те няма да бъдат изгонени от компанията. С тях ще се занимаят градските власти.

— ... Начело на които стоите вие!

— Случайно аз съм избран за кмет на Норт Вали.

— И като кмет на Норт Вали дадохте на брат ми да разбере, че ще ме изхвърлите, нали?

— Помолих вашия брат да ви убеди да напуснете.

— Но му обяснихте, че ако не успее, ще ме изхвърлите?

— Да, така е.

— И сте обяснили, че правите това, защото сте получили нареждания по телеграфа от мистър Питър Хариган. Мога ли да попитам каква длъжност заема мистър Хариган в градския съвет?

Картрайт разбра, че е попаднал натясно.

— Брат ви не ме е разбрал добре — отбеляза той ядовито.

— Не си го разбрал добре, така ли е, Едуард?

Възмутен, Едуард беше отишъл до прозореца, гледаше навън към купчината консервни кутии и сгурта и не сметна за нужно да се обърне. Но Картрайт знаеше, че той следи спора и счете, че трябва да оправи грешката си.

— Млади човече — каза той, — вие нарушихте няколко от наредбите в нашия град.

— Има ли наредба, която да забранява организирането на профсъюз на миньорите?

— Не, но има наредба, която забранява речи по улиците.

— Мога ли да попитам кой е приел тази наредба?

— Градският съвет.

— Който се състои от Джонсън, началник на пощата и служител в магазина на компанията; Елисън, счетоводител на компанията;

Страус, шахтен надзирател, и О'Калахън, съдържател на пивница, която също принадлежи на компанията. Верен ли е списъкът дотук?

Картрайт не отговори.

— А петият член на градския съвет, ex-officio, е ваша милост — мистър Инъс Картрайт, кмет и главен надзирател в компанията.

Отново не последва отговор.

— Приели сте наредба, която забранява речите по улиците, а същевременно компанията притежава пивниците, пансионите, черквата и училището. Къде тогава гражданите ще правят събранията си?

— От вас ще излезе добър адвокат, момко. Но ние, управата, знаем много добре какво разбирате под „събрания“!

— Значи не одобрявате събранията на гражданите?

— Искам да кажа, че не считаме за нужно да даваме възможност на агитатори да насъскват нашите работници.

— Мога ли да попитам, мистър Картрайт, дали сега говорите като кмета на американска община или в качеството си на главен надзирател на каменовъглена мина?

Лицето на Картрайт ставаше все по-червено. Той се обърна към гърба на Едуард:

— Не виждам защо този разговор трябва да продължи.

Едуард беше на същото мнение. Той се обърна към тях:

— Наистина, Хал...

— Слушай, Едуард! Този човек обвинява брат ти, че престъпвал закона. Забелязал ли си досега престъпни, наклонности в нашето семейство?

Едуард отново се обърна към прозореца и продължи да съзерцава сгурта и консервните кутии. За него това беше вулгарна и глупава свада, но беше усетил вече настроението на Хал и знаеше, че брат му няма да спре, щом някой е достатъчно нетактичен да му отговаря.

— Мистър Картрайт, вие твърдите, че съм нарушил наредбата, която забранява речи по улицата. Мога ли да попитам какво наказание влече подобно нарушение?

— Ще разберете, когато ви наложат наказанието.

Хал се разсмя.

— От това, което току-що казахте, подразбирам, че наказанието е изгонване от града. Доколкото разбирам съдебната процедура, би

трябвало да бъде изправен пред мировия съдия, който случайно е и служител на компанията. Вместо това мен ме съди кметът... или, може би, главният надзирател на компанията? Смея ли да попитам как така?

— Поради моето уважение...

— Кога съм ви молил за уважение?

— Искам да кажа от уважение към вашия брат.

— О! Значи съгласно вашата наредба кметът — или, може би, главният надзирател? — може да покаже уважението си към брата на правонарушителя, като промени наказанието в изгонване от града. Нима от уважение към Томи Бърк натирихте сестра му надолу по каньона?

Картрайт стисна юмруци.

— Не мога повече да търпя всичко това! — Забележката пак беше адресирана към гърба на Едуард. Едуард се обърна и отговори:

— Разбирам ви, Картрайт. — Сетне към Хал: — Ти наистина прекаляваш!

— Надявам се, че прекалих — отговори Хал, — за да те уверя, че това лицемерничене с американските закони в тази мина е глупав фарс, обида и унижение за всички, които уважават институциите в страната.

— Вие, мистър Уорнър — заяви главният надзирател на Едуард, — имате опит в управлението на каменовъглени мини. Знаете как се работи с невежи чужденци, които изобщо не разбират американските закони.

Хал избухна в смях.

— Значи вие им преподавате американско право! Учете ги, като пренебрегвате местното и щатското законодателство, всички конституционни гаранции, и ги заменяте с телеграфическите нареждания на Питър Хариган!

Картрайт се обърна и тръгна към вратата.

— Млади човече — подхвърли той през рамо, — необходимо е да напуснете Норт Вали още тази сутрин. Мога само да се надявам, че вашият брат ще успее да ви убеди да отпътувате без неприятности.

И за сбогом главният надзирател тръшна вратата зад гърба си.

Едуард се нахвърли върху брат си:

— Откъде, по дяволите, ти дойде наум да ми устройваш такава сцена? Толкова недостойна! И абсолютно ненужна! Да се дърпаш с човек, който стои далеч по-ниско от теб!

Хал не бе мръднал от мястото си. Той гледаше право в сърдитото лице на брат си.

— Това ли е всичко, което те развълнува, Едуард?

— И всички тези глупости за твоите лични работи! Какво те интересува какво мисли за теб такъв простак като Картрайт?

— Не ме интересува изобщо, но ме засяга, когато той използва подобни клевети. Това било обикновеният им начин на действие, така ми каза Били Кийтинг.

Едуард рече хладно:

— Послушай съвета ми и разбери, че скандалът се разпространява още повече, когато го отричаш.

— Разбира се! — извика Хал. — И това именно ме дразни толкова много. Та помисли за момичето — колко зле ще ѝ се отрази всичко това!

— Не е твоя работа да се тревожиш за момичето.

— Ами ако Картрайт беше оскандалил някоя от твоите приятелки? Дали тогава би останал толкова равнодушен?

— Не би могъл да стори това, аз внимавам повече при избора на приятелите си.

— Да, естествено. А това означава, че ги търсиш само между богатите. Аз пък, виждаш ли, имам по-демократични вкусове...

— Престани, за бога! — извика Едуард. — Вие реформаторите сте от един дол дренки — приказки, приказки, приказки!

— Мога да ти обясня защо смяташ така, Едуард — хора като теб могат да си затворят очите, но не могат да си запушат ушите!

— Добре, не можеш ли да ме оставиш на мира за малко... поне докато се махна оттук? Имам чувството, че съм седнал върху вулкан и нямам представа кога отново може да избухне.

Хал се разсмя.

— Добре. Предполагам, че не проявих достатъчно признателност за посещението ти. Сега ще се покажа по-общителен. Имам работа в Педро, така че можем да отидем заедно дотам. И още нещо...

— Какво?

— Компанията ми дължи пари.

— Какви пари?

— Това, което съм припечелил.

Сега бе ред на Едуард да се разсмее.

— Стигат ли ти за една баня и за бръснене? — Той извади портфейла си и измъкна няколко банкноти. Хал, който го наблюдаваше, усети изведнъж някаква промяна в собствената си психика: неусетно беше възприел не само класовото съзнание на работниците, но и тяхното отношение към парите. Хал действително се интересуваше от доларите, които му дължеше компанията! Беше припечелил тези долари с изнурителен труд, товарейки буци въглища във вагонетките. С тези пари цялото семейство Рафърти би могло да преживее една-две седмици. А Едуард стоеше пред него с кожения си портфейл, натъпкан с десет- и двадесетдоларови банкноти, и дори не знаеше точния им брой — сякаш парите растяха по дърветата или въглищата, сами излизаха от земята и влизаха в пещите под звуците на цигулки и флейти.

Естествено Едуард съвсем и не подозираше какви аномални мисли вълнуват брат му. Той му протегна банкнотите.

— Вземи си някакви свестни дрехи — рече той. — Надявам се, че не трябва да стоиш мръсен, за да се чувствуваш демократичен?

— Не — съгласи се Хал. Сетне: — Как ще пътуваме?

— Автомобилът ме чака зад сградата.

— Значи си подготвил всичко предварително! Едуард не отговори, боеше се да не предизвика ново избухване на вулкана.

Излязоха през задната врата на сградата, качиха се в колата и минаха през селището, без да ги види никой. По целия път през каньона Едуард придумваше Хал да остави всичко и веднага да се върне у дома. Отново повдигна трагичния въпрос за баща им; когато това не помогна, прибягна до законите. Ами ако престанат да изпращат пари на Хал, ако Хал изведнъж разбере, че баща им го е лишил от наследство — какво ще прави тогава? Хал отговори сериозно:

— Винаги мога да започна работа като организатор в Профсъюза на миньорите.

Едуард изостави тази тактика.

— Ако не се върнеш у дома — заяви той, — ще остана с теб, докато не промениш мнението си!

— Добре — съгласи се Хал. Не можа да сдържи усмивката си при тази страшна закана. — Но ако те развеждам насам-натам и те запознавам с моите приятели, не забравяй, че нещата, които ще чуеш, са поверителни.

Другият направи гримаса на отвращение.

— Защо, по дяволите, ще седна да говоря за приятелите ти?

— Не зная какво може да се случи. Предстои ти среща с Питър Хариган, ще вземеш неговата страна; не мога да зная какво можеш да сметнеш за свой дълг.

Другият внезапно избухна:

— Ще ти кажа още сега! Ако се опиташ да се върнеш в мината, кълна ти се, че ще се отнеса до съда и ще ги накарам да те натикат в някой санаториум. Мисля, че няма да ми е много трудно да убедя някой съдия, че си смахнат.

— Разбира се не — рече Хал през смях, — особено тукашен съдия!

Сетне, като спря за миг поглед върху лицето на брат си, Хал сметна, че може би е по-добре да не оставя подобна идея да се загнезди в мозъка на Едуард.

— Почакай само да видиш моя приятел Били Кийтинг от „Газет“ и да чуеш какво може да направи от подобен сюжет! — рече Хал. — Той просто гори от нетърпение да му разреши да „рекламира“ моята борба със стария Питър!

Разговорът секна, но Хал беше убеден, че Едуард ще запомни добре последните му думи.

В Педро спряха пред дома на Маккелър и Едуард почака в автомобила, а Хал влезе в къщата. Старият шотландец го поздрави сърдечно и му разправи последните новини. Джери Минети идвал сутринта и по негова молба Маккелър телефонираше в седалището на профсъюза в Шеридън, откъдето разбрал, че Джек Дейвид е съобщил за стачката още предишната вечер. От предпазливост при разговора не било споменато никакво име, защото такива неща се „разчуват“ лесно по телефона, но станало ясно кой е пратеникът. В резултат на този разговор председателят на местния профсъюз на миньорите Йохан Хартман сега бил в хотел „Америкън“ в Педро, където обсъждал въпроса със секретаря на окръжната профсъюзна организация Джеймс Мойлън, който пристигнал от Уестърн сити със същия влак като Едуард.

Дотук всичко беше добре, но Маккелър прибави още нещо, което внесе елемент на отчаяние: представителите на профсъюза заявили, че в момента не могат да подкрепят стачката! Тя била прибързана и щяла да доведе само до провал и обезсърчение на хората, а профсъюзът подготвял по-широки действия.

Хал сам беше предвидил подобен развой на нещата още от самото начало. Но беше присъствувал на раждането на свободата в Норт Вали, бе видял лицата на гладните, изпити от труда хора, които търсеха подкрепа от него. Тази гледка го беше развълнувала и той започна да смята, че и представителите на профсъюза ще бъдат трогнати по същия начин.

— Не могат да не ни подкрепят! — възкликна той. — Не бива да разочароваме хората! Ще загубят всякаква надежда, ще потънат в пълно отчаяние! Хората от профсъюза трябва да разберат това, трябва да ги накарам да разберат.

Старият шотландец отговори, че и Минети мислел същото. Той забравил всякаква предпазливост и хукнал към хотела да говори с

Хартман и с Мойлън. Хал реши да стори същото и се върна при автомобила.

Обясни на брат си как стоят нещата. Разбира се, заяви Едуард, нали той беше предвидил точно това! Бедните подведени миньори сега ще се върнат на работа, а набеденият им ръководител трябва да признае своето безразсъдство. След два-три часа има влак за Уестърн сити, ще бъде много любезно от страна на Хал, ако успее да го хване.

Хал отговори кратко, че отива в хотел „Америкън“. Брат му би могъл да го откара дотам. И Едуард нареди на шофьора да кара към хотела. Между другото Едуард заразитва за магазините за облекло в града. Докато Хал в хотела се молеше за живота на новосъздадения профсъюз, Едуард щеше да потърси костюм, в който ще се почувствува като човек.

Хал намери Джери Минети в стаята на двамата профсъюзни ръководители. Окръжният секретар Джим Мойлън беше възвисок ирландски момък, черноок, пъргав и чувствителен, човек, който от пръв поглед печели доверие и симпатии; председателят Йохан Хартман, немец по рождение, беше човек с прошарена коса, сдържани маниери и бавна реч, силна личност — физически и духом. Тази сила му беше необходима — та нали ръководеше профсъюзната централа в сърцето на тази „Империя на Реймънд“!

Хал им разказа първо как са отвлекли комисията. Разбра, че това не изненада двамата профсъюзни дейци — именно така постъпваха компаниите, когато имаше опасност от бунт в мините. Ето защо усилията за явно организиране на хората са безнадеждни. Нямаше друг шанс за успех, освен тайната пропаганда, която да продължи, докато във всяка мина не бъде създадено профсъюзно ядро.

— Значи не можете да подкрепите нашата стачка! — възкликна Хал.

— Невъзможно — отговори Мойлън. — Стачката е загубена още от самото начало. Няма и най-малката надежда за успех, докато не се навърши огромна организационна работа.

— А междувременно — подхвърли Хал — профсъюзът в Норт Вали ще се разпадне!

— Може би — гласеше отговорът. — Ще трябва просто да основем нов профсъюз. Така стоят нещата в профсъюзното движение.

Джим Мойлън беше млад и схвана настроението на Хал.

— Не ни разбирайте погрешно! — каза той. — Сърцата ни се късат, но не е по силите ни да ви помогнем. Нашата задача е да развиваме профсъюзната организация. Ако вземем да подкрепяме всичко, което намирисва на стачка, ще фалираме още първата година. Не можете да си представите дори колко често стават такива неща — едва ли има месец, през който да не се обръщат към нас с подобни молби.

— Разбирам какво искате да кажете — рече Хал. — Но смятах, че в този случай, точно след нещастията и с това брожение сред хората...

Младият ирландец се усмихна малко тъжно.

— Още сте неопитен в тази игра. Ако едно нещастие в мината беше достатъчно, за да се спечели стачката, бога ми, нашата работа щеше да бъде лесна. В „Барела“, малко по-надолу по каньона от вас, станаха три големи експлозии миналата година, при които загинаха над петстотин души.

Хал започна да разбира как поради неопитността си е загубил всякакво чувство за мярка.

Гледаше двамата профсъюзни ръководители и си спомни с каква представа за тези хора беше пристигнал в Норт Вали — буйни, разпалени глави, които подмамват честните работници да напуснат работата си. А ето че сега става точно обратното! — Той тук пламти от възбуда, а двамата профсъюзни водачи го обливат със студена вода! Те стояха спокойни и делови и произнесоха присъдата над робите от Норт Вали: да се върнат в тъмницата!

— Какво да кажем на хората? — попита Хал, като се мъчеше да потисне разочарованието си.

— Само това, което казвам на вас — че сме безпомощни, докато не организираме целия окръг. А дотогава трябва да търпят, трябва да сторят всичко възможно да запазят профсъюза.

— Но нали ще уволнят всички, които са участвували дейно в стачката?

— Не, не съвсем всички — много рядко откриват всички.

Тук се намеси старият флегматичен германец. През последната година компанията е уволнила над шест хиляди души поради участие в профсъюзна дейност или заподозрени в такова участие.

— Шест хиляди! — повтори Хал. — Само от този окръг?

— Точно така.

— Но в целия окръг няма повече от дванадесет, най-много петнадесет хиляди работници!

— Зная.

— Та как тогава изобщо имате организация? Другият спокойно отговори:

— Те се отнасят с новите работници точно така, както и със старите.

Хал изведнъж си спомни за мравките на Едстрьом. Ето ги тези мравки — строят своя мост, строят го един, два пъти, три пъти, всеки път, когато водата го отвлече! Нямаат припряната нетърпеливост на богатия младеж, който е свикнал да налага волята си, да смята свободата, благоприличието и справедливостта за жизнена необходимост. Макар че Хал научи много от разговора с тези хора, той научи повече неща от тяхното мълчание, от спокойния, прозаичен начин, с който възприемаха нещата, които го бяха накарали да кипи от възмущение. Постепенно започна да разбира какво значи да удържи обещанието си пред тези бедни души в Норт Вали; за целта ще му е необходимо нещо повече от моментното избухване на чувствата, ще му бъде необходим разсъдък, търпение и дисциплина, дългогодишно учение и упорита работа.

Хал се видя принуден да приеме решението на профсъюзните ръководители. Те имаха опит, можеха правилно да преценят обстановката. Миньорите трябва да се върнат на работа; Картрайт, Алек Стоун и Джеф Котън ще ги гонят, както и преди! На разбунтувалите се не им оставаше нищо друго, освен да се помъчат да поддържат тайна, организация в мината.

Джери Минети се сети за Джек Дейвид. Той беше тръгнал обратно тази сутрин, без да е говорил с профсъюзните ръководители. Той може да остане извън подозрение, да запази работата си и да помага в профсъюзната работа.

— Ами ти? — попита го Хал. — Ти май си изяде главата.

Джери не беше чувал тази фраза на английски, но разбра значението.

— И още как! Цялата!

— Не видяхте ли фантетата долу във фоайето? — попита Хартман.

— Още не мога да ги разпознавам.

— Трябва да се научите, ако смятате да се занимавате с нашата работа. Не е имало минута, откакто открихме нашето бюро, през която да няма поне половин дузина от тях на отсрещния тротоар. Всеки, който идва при нас, е следен по обратния път до мината и го уволняват още същия ден. Влизат нощем в канцеларията ми и крадат книгата ни, заплашвали са ни със смърт стотици пъти.

— Не разбирам как изобщо работите в тези условия!

— Те никога няма да ни попречат. Когато се намъкнали в канцеларията, смятали, че ще намерят списък на нашите организатори. Но този списък е в главата ми.

— А това не е шега работа — намеси се Мойлън. — Искате ли да знаете с колко организатори разполагаме? Деветдесет и седем. И досега не е хванат нито един!

Хал слушаше слисан. Ето една нова страна на профсъюзното движение. Този спокоен и непоколебим стар германец, когото човек би

могъл да вземе за собственик на деликатесен магазин, този ирландски момък с игривите очи, на когото по би прилягало да придружава дамата си на някой бал — те бяха предводители на армия от сапъори, която подкопаваше основите на изградената от алчност крепост на Питър Хариган.

Хартман предложи на Джери да се опита да върши такава работа. Той сигурно ще бъде уволнен от Норт Вали, така че по-добре е да извести на семейството си да дойдат в Педро. По този начин може да остане в сянка и да заработи като организатор, иначе „хрътките“ на компанията ще го проследят до мината и там ще установят самоличността му. Ако Джери сега хване влака за Уестърн сити, ще загубят следите му, той може да отиде в друга мина и там да започне да организира италианците. Джери с готовност прие предложението — то отсрочваше злокобния ден, когато Роза и малките щяха да бъдат оставени на произвола на съдбата.

Още говореха, когато телефонът иззвъня. Обаждаше се секретарят на Хартман от Шеридън, току-що разбрал подробности за отвлечената от мината комисия. Осемте мъже и Мери Бърк били откарани до станцията Хортън и там качени на влака с куп закани. Но те слезли от влака още на следващата спирка и заявили, че се връщат в Педро. Скоро щели да бъдат в хотела.

Хал искаше да присъствува на тази среща и слезе долу да каже на брат си. Естествено, последва нов спор. Едуард припомни на Хал, че пейзажът на Педро му действа със своята монотонност. В отговор Хал му предложи да го запознае с приятелите си. Те са хора, от които Едуард може да научи много неща, стига да иска. Може да присъствува на срещата с комисията — осем мъже и една жена, които бяха дръзнали да извършат геройство и бяха станали жертви на престъпление. И Едуард не бива да мисли, че са скучни хора. Между тях е например синеокият Тим Рафърти, мълчаливият, изпоцапан от сажди гном, който се беше отскубнал от черната пещера и разперил неподозирани златни крила на красноречието; и Мери Бърк, за която Едуард може да прочете в днешното следобедно издание на „Газет“, че е „Орлеанската дева на каменовъглените мини“ или нещо също така оригинално. Но настроението на Едуард не се подобри. Той вече виждаше портрета на брат си във вестника до портрета на тази ирландска Жана д'Арк.

Хал и Джери отидоха в една гостилница, докато. Едуард се запъти самотен към ресторанта в хотел „Америкън“. Но той не остана дълго време сам; скоро на неговата маса бе настанен един младеж с хитра физиономия, който подхвана разговор с него. Бил търговски пътник, неговият „ресор“ е железарията. А Едуард? Едуард отговори студено, че няма „ресор“, но младият човек не се смути — очевидно неговият „ресор“ беше притъпил чувствителността му. Може би Едуард се интересува от каменовъглените мини? Обикалял ли е каменовъглените райони? Той подпитваше толкова упорито и се връщаше все на тази тема, че най-сетне Едуард усети какво става — едно „фанте“ го беше удостоило с вниманието си! Странно, но този факт настрои Едуард срещу режима на Питър Хариган много повече, отколкото цялото красноречие на Хал за гнета на Норт Вали.

Малко след обеди в хотела пристигнаха членовете на отвличената комисия, всички изпоцапани и изморени. Попитаха за Йохан Хартман и ги изпратиха горе в стаята му, където се разигра неприятна сцена. Осем мъже и една жена, които бяха дръзнали да извършат геройство и бяха станали жертва на престъпление, не можеха да приемат толкова лесно техните усилия и саможертва да отидат на вятъра; не скриха също и мнението си за онези, които ги предаваха.

— Мъчите се да ни подмамите! — извика Тим Рафърти. — Откак се помня, не оставяте на мира моя старец да ви помогне... а сега, когато правим каквото искате, вие ни изоставяте!

— Никога не сме искали от вас да стачкувате — рече Мойлън.

— Вярно е. Само искате да си плащаме членския внос, та да можете да получавате големите заплати.

— Заплатите ни не са толкова големи — обясни търпеливо младият профсъюзен ръководител. — Сами ще разберете това, ако се позаинтересувате.

— Каквито и да са, получавате ги, а нашите спират. Ние оставаме на улицата, с нас е свършено. Та погледнете ни само... А повечето от нас имат и семейства. Аз имам стара майка и куп братя и сестри, а с баща ми вече е свършено и той не може да работи. Какво ще стане с нас?

— Ще ви помогнем малко, Рафърти...

— Вървете по дяволите! — извика Тим. — Не ми трябва вашата помощ! Когато ми дотрябва милостиня, ще се обърна към окръжните власти. И те са банда мошеници, но поне не претендират, че са приятели на работниците.

Още от началото Том Олсън беше предупредил Хал за същото — когато са объркани, работниците не знаят на кого да се доверят и започват да подозират именно онези, които искат да им помогнат.

— Тим — намеси се Хал, — няма никаква полза от такива приказки. Трябва да се научим да чакаме.

Момъкът се нахвърли върху Хал:

— Какво разбираш ти от тези работи? За тебе всичко е като на шега: когато ти скимне, можеш да си тръгнеш и да забравиш всичко. Чух, че си имаш пари!

Хал не се разсърди от тези думи; нали и собствената му съвест го беше упреkwала в същото.

— Не ми е толкова лесно, колкото си мислиш, Тим. Човек може да страда и от друго, освен от липсата на пари.

— О, като сте застрадали... ти и твоите богати приятели! — подигра му се Тим.

Другите от комисията запротестираха.

— За бога, Рафърти! — намеси се Мойлън. — Не можем да направим нищо, човече, и ние сме безпомощни като вас!

— Безпомощни сте, а дори не се опитвате да направите нещо!

— Да се опитаме? Искаш да подкрепим стачка, за която знаем, че няма никакви шансове за успех? От това ще има толкова полза, колкото ако легнем на релсите и се оставим да ни прегази някоя вагонетка с въглища. Не можем да победим, човече! Казвам ти, не можем! Така само ще пожертвуваме профсъюза!

Мойлън изведнъж се разпали. Беше видял десетки случайни стачки в този окръг и десетки млади стачници — бездомни, отчаяни, огорчени, които изливаха разочарованието си върху него.

— Смятате, че можем да ви подкрепим с нашите средства, че можем да продължим тази помощ дори и когато компанията наеме стачкоизменници за работа в мините. Но докъде ще стигнем така, Рафърти? Колко профсъюзи съм видял да фалират, а сам виждаш, не съм толкова стар! Ако имахме банка, щяхме да помагаме на всички миньори в окръга, никой нямаше да работи, докато не получи правата си. Но средствата, с които разполагаме, са пари, припечелени от други миньори; те и сега правят това, Рафърти, долу в шахтите — както ти и баща ти. Дават ни парите и казват: използвайте ги да укрепите профсъюза, да привлечете работниците, които още не са организирани, приемете тези работници в профсъюза, за да не ни подбиват надниците и да не ни провалят стачките. Но не ги пилейте, за бога, те са припечелени с тежък труд; и ако не видим някаква полза, няма да ви даваме повече нищо. Не виждаш ли как стоят нещата, човече? И колко ни тежи всичко това — много повече, отколкото страхът да не загубим мизерните си заплати, макар че не вярвате това. Няма защо да ми

говориш така, като че ли съм син на Питър Хариган. Още на десетгодишна възраст бях спирач на вагонетки в мината; не е минало много време, откакто напуснах мините, не съм ги забравил. Вярвай ми, не от страх за хляба си не спя нощем, защото през нощите се самообразовам по малко и зная, че винаги мога да напусна тази работа и да си изкарвам хляба по друг начин. Тормози ме мисълта дали използвам по най-добрия начин парите на миньорите, дали ако бях постъпил другояче, нямаше да им спестя малко от мъката... Ето какво си мислех, Тим Рафърти, когато снощи идвах с влака насам; през целия път слушах тракането на колелата и си казвах: ето че сега пак ще видя страдания, пак ще допусна някои добри хора да се настроят срещу нас, защото не могат да разберат защо ние получаваме заплатите си, а тях ги уволняват. Как ще им покажа, че работя за тях, и то с всичките си сили, и че не аз съм виновен за техните беди?

Уокъп се намеси:

— Няма смисъл да приказваме повече. Виждам, че добре сме се наредили. Няма да ви безпокоим, Мойлън.

— Ще ме безпокоите, ако не помогнете на профсъюза.

Другият горчиво се усмихна:

— Та откъде ще знаеш какво правя аз. Ще ме изхвърлят на улицата — това знаеш само!

— Където и да идеш, ще бъде същото — или ще подкрепяш профсъюза, или ще бъдеш товар, който трябва да мъкнем със себе си.

Младежът се обърна и поговори и с другите членове на комисията. Помоли ги да не се отчайват от неуспеха, да си извлекат поука от него и да продължат да работят за солидарността на миньорите. Всеки трябва да прави жертви, да внася своя дял. Важното е всеки уволнен да се превърне в искра на солидарността и да понесе факела на бунта и на други места. Ако всеки изпълни задачата си, скоро няма да остане място, откъдето господарите ще могат да повикат стачкоизменници.

Хал следеше с особена тревога един от членовете на комисията — Мери Бърк. Досега тя не беше казала нито дума; докато другите спореха и протестираха, тя стоеше мълчаливо, стиснала устни и преплела ръце. Хал знаеше, че този провал сигурно я е ядосал много. Тя беше се вдигнала, борила се, надявала се — и всичко това за нищо, както тя винаги твърдеше. Той видя как големите ѝ, потъмнели от умора очи се втрениха в младия пламенен профсъюзен ръководител. Хал знаеше, че в душата ѝ се водеше борба. Дали ще се оттегли окончателно сега? Това беше проверка за нейния характер, както и за характерите на всички останали.

— Ако само сме достатъчно силни и смели — говореше Джим Мойлън, — можем да използваме пораженията, за да просветим и сплотим нашите хора. Ако сега накараме хората в Норт Вали да разберат какво правим, те няма да се върнат на работа като победени, няма да се гневят на профсъюза, а просто ще се върнат и ще изчакват. Та не е ли това начин да бием господарите, да запазим работата си и профсъюза, докато се организираме във всички мини, когато ще можем да стачкуваме и да победим?

Настъпи пауза, след което Мери взе думата:

— Как да кажем това на хората? — Гласът ѝ звучеше равно, но въпреки това сърцето на Хал трепна. Дали Мери все още хранеше надежди или не, тя възнамеряваше да остане в редиците на мравките!

Йохан Хартман обясни своя план. Той ще нареди да напечатат окръжни на няколко езика с призив към хората да се върнат на работа и тези документи ще бъдат разпространени тайно в мината. Но Джери бързо отхвърли това предложение. Работниците няма да повярват на окръжните, ще помислят, че са напечатани от господарите. Та нима надзирателите не скроиха още по-мръсен номер, като съчиниха онова писмо от Джо Смит, за да объркат движението за контролър? Единственото сигурно нещо е някой — от комисията да се върне в мината и да поговори лично с хората.

— И това трябва стане бързо! — предупреди Джери. — Да им се каже идат на работа още сутринта, иначе уволнят ги. И то най-добрите, които трябва запазим.

Другите членове на комисията се съгласиха с Джери. Славянинът Русик, който „загрънаше“ бавно и говореше не по-бързо, проточи:

— Хора бъдат страшно ядосани да загубят своя работа и да няма стачка.

Гърчето Цамакис добави бързо и нервно:

— Казали стачка! Сега кажем — няма стачка!

Какво можеха да направят? Първото затруднение беше как да излязат от хотела, който беше наблюдаван от „фантетата“. Хартман предложи да излязат всички заедно и да се разпръснат, детективите няма да могат да проследят всички. Онези, които успеят да се отскубнат, могат да се доберат до Норт Вали в някои от празните вагони, които отиваха към мината.

Но Мойлън смяташе, че компанията е предвидила това, а Русик, който в миналото е бил скитник, добави:

— Те сигурно претърсят вагони и опердашат нас яко, когато хванат.

По всичко личеше, че това е опасна задача. Мери се обади пак:

— Може би някоя жена ще свърши по-добра работа.

— Те набият и жена — рече Минети.

— Зная, но една жена би могла да ги изиграе по-лесно. Някои вдовици дойдоха в Педро за погребенията, те носят черни воали, които скриват лицата им. Мога да се преоблека като една от тях и да ида в мината.

Мъжете се спогледаха. Виж, това беше идея! По лицето на Тим Рафърти, който след кавгата си с Мойлън стоеше навъсен, се разля широка усмивка.

— Срегнах на улицата мисис Замбони — рече той. — Тя носеше достатъчно черни воали, да се крием всички под тях.

Хал се обади за пръв път, откакто Тим Рафърти го накара да млъкне.

— Знае ли някой къде можем да намерим мисис Замбони?

— Тя при една моя позната, мисис Свайка — отвърна Русик.

— Добре — рече Хал. — Има още нещо, което не знаете. След като ви изхвърлиха от мината, аз пак говорих на хората и ги накарах да

се закълнат, че ще продължат стачката. Така че сега трябва да се върна и да си взема думите назад. Ако става въпрос за воали и други такива номера, един мъж може да бъде преоблечен не по-лошо от жена.

Всички го зяпнаха.

— Ще те пребият, ако те пипнат! — рече Уокъп.

— Не — каза Хал, — не ми се вярва. Във всички случаи трябва да сторя това, защото — и той хвърли поглед към Тим Рафърти — аз съм единственият, който няма да пострада от провала на стачката. Последва мълчание.

— Съжалявам, че казах това! — извика импулсивно Тим.

— Всичко е наред, момко — отговори Хал. — Казаното от теб е вярно и бих искал да направя нещо, за да облекча съвестта си. — Хал стана и се засмя: — От мен ще излезе чудо вдовица! Ще ида горе и ще си побъбря на чаша чай с моя приятел Джеф Котън.

Хал предложи да потърси мисис Замбони, но Мойлън се възпротиви и отбеляза, че детективите сигурно ще го проследят. Дори и ако всички едновременно напуснат хотела, първият, за когото ще се лепнат детективите, ще бъде Джо Смит, изпеченият бунтар и размирник. Накрая решиха да докарат мисис Замбони в стаята в хотела. Тя трябва да дойде с мисис Свайка или е някоя друга жена, която говори английски, да потърси на рецепцията Мери Бърк и да обясни, че Мери ѝ дължи пари, които сега ѝ трябва, за да плати разносните за погребението на мъжа си. Служещият в хотела може и да не знае коя е Мери Бърк, но бдителните „фантета“ ще чуят името, а ако се добави, че Мери е от Норт Вали, някой ще се досети, че тя е от комисията.

Обясниха всичко на Русик. Той излезе и след половин час се върна с известието, че жените са тръгнали. След няколко минути на вратата се почука и пред тях застана облечената в черно вдовица и нейната приятелка. Те влязоха, а после се втрещиха и от тях се откъснаха възклицания на ужас, когато Русик поиска от мисис Замбони да даде траурното си облекло на Джо Смит.

— Тя казва няма други дрехи — обясни славянинът.

— Кажй ѝ, че ще ѝ дам много пари да си купи други — рече Хал.

— Ох, Исусе! — извика мисис Замбони и заломоти нещо на своя си език.

— Тя казва няма какво друго да облече. Тя казва не е добре човек ходи без дрехи.

— Няма ли долна фуста?

— Тя казва долна фуста с дупки.

Всички избухнаха в смях, а старата жена се изчерви.

— Кажй ѝ да се завие в одеяла — предложи Хал. — Мери Бърк ще ѝ купи нови дрехи.

Оказа се неочаквано трудно да накарат мисис Замбони да се раздели с вдовишкото си одеяние, с което се беше сдобила с толкова много усилия и сълзи. Никога досега на една почтена жена, която е

родила шестнайсет деца, не е предлагано такова нещо: да продаде символа на своята скръб, и то в хотелска стая, натъпкана с мъже! Непристойната веселост на присъстващите никак не облекчаваше сделката.

— Ох, Исусе! — простена отново мисис Замбони.

— Кажи й, че това е много, много важно — каза Хал. — Кажи й, че трябва да имам тези дрехи. — И като видя, че Русик тъпче на едно място, сам започна да обяснява на компромисния английски, който се използва в мините: — Трябва! Истина! Трябва да се крия! Бързо! Да се измъкна от надзирателя. Разбираш ли? Иначе ще ме убият!

Най-сетне изплашената жена отстъпи.

— Казва всички обърнат се — поясни Русик. И всички се заобръщаха, като си шепнеха развеселени, докато мисис Замбони, скрила се зад Мери Бърк и мисис Свайка, излезе от корсажа и от полата си и от приличие наметна едно одеяло върху червените си плещи. Когато Хал намъкна дрехите, те се оказаха по-широки близо една педя, но след като натъпкаха две възглавници и ги притегнаха около кръста му, сметнаха, че дегизировката е задоволителна. Хал обу големите раздърпани обувки на старицата, а Мери сложи на главата му шапката на вдовицата и нагласи воалите. Сега вече и собствената челяд на мисис Замбони нямаше да усети нищо.

Влакът за Норт Вали тръгна. Хал пресметна, че ще има достатъчно време да изпълни задачата си и да успее да хване последния влак за Педро. Зае мястото си във вагона, без да привлича излишно внимание, и остана седнал, докато не доближиха последната станция в каньона. Във вагона имаше още няколко миньорски жени. Хал избра една, която беше от националността на мисис Замбони и се премести при нея. Тя му стори място и каза нещо, но Хал просто хълцаше тихичко, и жената със съчувствие стисна ръката му. Сетне, докато той стискаше ръце под воала, тя го потупа насърчително по коляното.

Влакът спря пред оградата на селището. Бъд Адамс мина през вагона, като оглеждаше внимателно всеки пътник. Когато го видя, Хал захълца отново и промърмори нещо неясно на своята спътница; последната се наведе към него и забъбри на родния си език. Бъд отмина.

Слизайки от влака, Хал хвана спътницата си под ръка и продължи да хълца; тя пък продължи да му говори и така минаха по перона под носа на Пийт Ханън. Към тях се присъедини още една жена и тръгнаха по улицата. Жените говореха на родния си език и очевидно не подозираха Хал в нищо.

Хал беше разработил вече своя план на действие. Нямахше да се опитва да говори тайно с хората — това щеше да отнеме много време и можеха да го познаят, преди да е говорил с достатъчно хора. Трябваше да нанесе смел удар. След половин час започваше вечерята при Реминицки. Той ще извести хората там!

Спътничките на Хал се учудиха, когато той подмина колибата на Замбони, в която вероятно съседите се грижеха за челядта на Замбони. Той ги остави да се чудят и продължи към дома на Минети. Там се показа на смаяната Роза и ѝ предаде какво е поръчал мъжът ѝ — да замине с децата за Педро и там спокойно да чака той да ѝ се обади. Роза излезе и доведе Джек Дейвид, на когото Хал обясни как стоят нещата. Очевидно участието на Големия Джек в стачката бе минала

незабелязано и той, жена му, Ровета, Ресмак и Кловоски трябва да останат в мината като ядро, посредством, което профсъюзът щеше да държи връзка с работниците.

Времето за вечеря беше дошло и мнимата мисис Замбони излезе на улицата и се заклатушка към Реминицки. Когато влезе в столовата, мъжете я изгледаха, но никой не каза нищо. Облечената в черно фигура отиде в дъното на столовата, намери празен стол, дръпна го от масата и се качи на него. В столовата прозвуча вик:

— Момчета! Момчета!

Хранещите се вдигнаха глави, видяха как воалът се вдигна и изпод него занадничка лицето на техния водач Джо Смит.

— Момчета! Нося ви известия от профсъюза! Настъпи паника. Мъжете наскочаха с викове, при което столовете изпопадаха с трясък по пода. Сетне изведнъж настъпи тишина, такава тишина, че ако някой беше продължил да дъвче, дори и това щеше да се чуе.

— Момчета! Бях в Педро и говорих с хора от профсъюза. Знаех, че надзирателите няма да ме пуснат тук, затова се преоблякох, и ето ме тук.

Сега всички разбраха какво означава този фантастичен маскарад; последваха одобрителни възгласи, смях и радостни крясъци.

Хал вдигна ръце и отново настъпи тишина.

— Изслушайте ме! Надзирателите няма да ме оставят да говоря дълго, а имам да ви казвам важни неща. Профсъюзните ръководители казват, че не можем да спечелим сега стачката.

По лицата пред Хал се изписа смайване, разнесоха се смутени възгласи. Хал продължи:

— Ние сме само една мина, господарите ще ни изхвърлят, ще докарат стачкоизменници и работата в мината ще продължи без нас. На нас ни трябва стачка във всички мини едновременно. Голяма стачка, зад която да стои големият профсъюз! Ако напуснем работа сега, господарите ще са доволни; но ще ги изиграем — ще запазим работата си, а и профсъюза! Вие сте членове на профсъюза и ще продължите да работите за него! Ура за профсъюза в Норт Вали!

За момент нямаше никаква реакция. Трудно беше за хората да приветствуват подобна перспектива. Хал разбра, че трябва да намери друг подход.

— Не трябва да се боим, момчета! Трябва да владеем нервите си! Ето, вижте мен — иска се дързост да дойдеш тук! С дрехите на мисис Замбони и с две възглавници на кръста!

Той потупа възглавниците, при което избухна общ смях. Мнозина познаваха мисис Замбони и Хал разчиташе именно на този „местен колорит“. Смяхът се разрасна в буря от веселие. Мъжете започнаха да аплодират:

— Браво на Джо! Ето това е момиче на място! Искаш ли да се оженим, Джо?

И когато Хал за втори път извика „Ура за профсъюза в Норт Вали!“, отговорът дойде съвсем непринудено.

Хал отново вдигна ръце и продължи:

— Слушайте, хора. Мен сега ще ме изхвърлят, но вие няма да им пречите да сторят това. Ще тръгнете на работа, ще запазите местата си и ще се готвите за голямата стачка. Разкажете и на другите какво съм казал. Не мога да говоря с всички, вие им разкажете за профсъюза. Помнете, навън има хора, които мислят и се борят за вас. Всички ние ще подкрепяме профсъюза, докато тези мини не станат отново част от Америка!

Стените на столовата закънтяха от виковете, които посрещнаха тези думи. Да, ето какво искаха те: да живеят свободни в Америка!

Привлечени от шума, на вратата се бяха струпали хора. Хал забеляза, че там настъпи смут и блъсканица, след което се появи главата и широките плещи на Пийт Ханън.

— Ето и полицаите, момчета! — извика той и сред тълпата екнаха гневни виковете. Мъжете се обърнаха, стиснали юмруци, и загледаха свирепо Ханън. Хал бързо продължи:

— Момчета, изслушайте ме! Запазете спокойствие! Не мога да остана в Норт Вали, знаете това! Но аз свърших работата си — съобщих ви решението на профсъюза. А вие разкажете на останалите — нека се държат за профсъюза!

Хал продължи да повтаря последните си думи. Сетне, докато гледаше изнурените от работа лица, той си спомни за даденото обещание и отново го повтори:

— Аз ще ви помагам. Продължавам борбата, момчета!

Край вратата отново се заблъскаха. Изведнъж се появи Джеф Котън, който с няколко полицаи си пробиваше път към столовата,

задъхан и зачервен от тичане.

— А, ето го и шерифа! — извика Хал. — Няма защо да се блъскаш, Котън, няма да имаш никакви неприятности. Ние сме хора организирани, знаем да се владеем. И така, момчета, не се предаваме, не сме бити, изчакваме само работниците от другите мини. Имаме профсъюз и възнамеряваме да го запазим! Ура за профсъюза!

Тълпата откликна с готовност: „Ура за профсъюза, ура за Джо Смит, за вдовицата и за нейния траур!“

— Вие сте членове на профсъюза. Дръжте се за него, каквото и да се случи! Ако ви уволнят, живеете с профсъюза на новото място, приобщете другите към него, никога не го забравяйте в сърцата си! В профсъюза е силата, в него е надеждата! Не забравяйте, хора — профсъюза!

Прозвуча гласът на шерифа:

— Хайде, моето момиче, тръгвай! Хал направи плах реверанс.

— О, мистър Котън! Това е толкова неочаквано за мен! — Тълпата се закикоти и Хал слезе от стола. С кокетни движения нагласи воала на главата си и заситни през столовата. Когато стигна до шерифа, хвана го грациозно под ръка и с Пийт Ханън от другата му страна и Бъд Адамс зад тях, той излезе от столовата и закрета по улицата.

Гладните зарязаха яденето, да не изпуснат тази гледка. Те тръгнаха подире им със смях, викове и подигравки. Отвсякъде към тях се присъединяваха други; докато стигнат гарата, с тях вървеше вече почти цялото население на селището. Из тълпата се разчу: „Това е Джо Смит! Дошъл с известие от профсъюза!“.

Миньорите се смееха от сърце и по зацапаните им с въглищен прах бузи заструиха сълзи. Те се прегръщаха един друг, луди от възторг от номера, който Хал беше погодил на потисниците.

Дори Джеф Котън не можа да скрие възхищението си.

— По дяволите, вие сте невъзможен! — избъбри той. — Трябваше да приеме всичко откъм забавната му страна, като най-удобен начин да се отърве от упорития си гостенин и да предотврати евентуално опасно развитие на обстановката. Той придружи вдовицата до влака, помогна ѝ да се качи и разстави постове по вратите на вагона. Тези галанти не прекъснаха да я ухажват, докато влакът не отмина оградата на Норт Вали и не затрака надолу по каньона.

Хал свали траурните дрехи на вдовицата, а с това сякаш и веселото настроение, в което беше изпаднал заради хората. Настъпи внезапна реакция и той почувствува безкрайна умора. Вече десет дни живееше в състояние на възбуда, без да има почти никакво време за сън. Облегна се на седалката във вагона, бледен и изтощен. Болеше го глава. Разбра, че равносметката от пребиваването му в Норт Вали е нула. У него нямаше и помен от онова приключенско настроение, в което тръгна на „летния курс по практическа социология“. Беше учил уроците си, опита се да ги разкаже и го „спукаха“. Усмихна се горчиво, когато си спомни за онази лекомислена песничка, с която се беше катерил по същия този каньон:

*„Върти я с лекота таз весела душа
Върви, върви индустрията, и все върви, върви,
За пълната паница, за своята лула
Върти я той безспирно, върти, върти, върти...“.*

Влакът пристигна в Педро, Хал взе такси на гарата и отиде в хотела.

Първият човек, когото срещна във фойето, беше Едуард. При вида на неговото благородно лице, на което отвращението и скуката придаваха почти човешки вид, част от главоболието на Хал премина. Животът беше суров и жесток, но ето че отегченият и очакващ го Едуард се оказа забавно утешение.

Едуард го запитва къде по дяволите е бил и Хал отговори:

— Посетих вдовиците и сираците.

— О! А аз седя в тази дупка и ще пукна от горещина!

— Ти беше там горе, Едуард! Чу какво казах на тези бедни души.

Нима наистина мислиш, че ще отпътувам с теб и ще ги забравя?

Едуард не обърна внимание на думите му.

— Ти наистина си луд! — констатира той. — Ще те убият, въпреки всичките ми усилия!

Но Хал само се изсмя.

— Няма го майстора! Трябваше да видиш изящните маниери на шерифа!

Едуард би положил всички усилия да отведе брат си веднага, но влак имаше едва към полунощ. Хал се качи в стаята, където го очакваха с нетърпение Мойлън, Хартман, Мери Бърк и мисис Замбони. Наложиха се Хал да разправя няколко пъти историята си, докато останалите членове на комисията, които бяха отишли да вечерят, се връщаха на малки групи в стаята. Те посрещнаха разказа му със същия възторг, както публиката при Реминицки.

След изблиците на веселие и задоволство обсъдиха бъдещето. Мойлън се връщаше в Уестърн сити, а Хартман в бюрото си в Шеридън, откъдето щеше да уреди изпращането на нови организатори в Норт Вали. Картрайт положително ще уволни мнозина — и тези, които са били активни по време на стачката, и онези, които продължават да говорят открито за профсъюза. Но на мястото на уволнените трябваше да назначат други, а профсъюзът знае чрез кои агенции компанията набира работници. Миньорите в Норт Вали щяха да разберат, че по някакъв тайнствен начин в мината пристига профсъзна литература, щяха да намират книги и брошури под възглавниците си, до съдинките за храна, по джобовете си.

Пропагандата трябва да продължи и между онези, които щяха да бъдат уволнени, та да могат, където и да идат, да разнасят идеята за трейдюнионизма. Хал научи, че още сутринта, когато разбрали какво е станало в Норт Вали, миньорите в мина „Барела“ изразили солидарност с колегите си. Десетки миньори били уволнени, вероятно уволненията щели да продължат. Ето това е работа за членовете на комисията; например Тим Рафърти — има ли той нещо против да остане в Педро една-две седмици, да се срещне с тези хора, да поговори с тях и да им раздаде литература?

Предложението беше добре дошло, защото точно в този момент животът беше безнадежден за ирландчето. Той беше без работа, баща му беше осакатен, семейството му безпомощно и без средства. Разбира се, трябваше да напуснат дома си, в Норт Вали нямаше вече място за никого от Рафъртови. Къде ще идат един бог знае. Тим щеше да стане

скитник, да живее далеч от своите, щеше да гладува, за да праща у дома оскъдните си спестявания.

Хал гледаше момъка и сякаш четеше тези негови мисли. Той, Хал Уорнър, щеше да изиграе ролята на провидението в този и в още няколко такива тъжни случаи. Имаше правото да подписва баща си под чековете, смяташе, че може да запази тази привилегия и като започне да играе ролята на Харун ал Рашид при злополуките в мините. Но какво ще стане при другите минни злополуки и неуспели стачки, когато нямаше да се намеси никакъв Харун ал Рашид? Какво ще стане и с другите, тук в Норт Вали, които не са разказали на Хал за своите патила? Той разбра, че ако иска да запази поне малко от самообладанието си, трябва да обърне гръб и да избяга. Тази приятна и дивна на вид цивилизация беше като костница или бойно поле — където и да поразрови с лопата под повърхността, човек открива ужаси, потресаващи гледки и смрад, от които му се повдига.

Ето например Русик: той имаше жена и две деца, а нямаше пукнат долар. Повече от година беше работил усърдно и упорито, копаейки въглища за Питър Хариган, и досега не беше в състояние да задели нещо, след като се разплатеше в магазина на стария Питър. Цялото му имущество можеше да се събере в един вързоп, а и това той можеше да отнесе на гърба си, ако му разрешат шерифът и охраната. Русик щеше да тръгне да търси работа, профсъюзът ще му плати билета. Може би ще намери работа, може би не. При всички случаи той може да се надява най-много на това да заработи за някой друг Хариган и да задлъжнее в магазина на някоя друга компания. В същото положение бяха и сърбинът Хобианич, и мексиканецът Ернандес, само че първият имаше четири, а другият шест деца. Бил Уокъп хранеше само жена си, децата им — както се изрази той — слава богу! — бяха измрели. Увещанията на Джим Мойлън като че ли не го трогнаха много, той беше закъсал, щеше да хване пътя и да бъхти на изток, за да се завърне в Англия. И това тук ми било свободна страна! По дяволите, ако вземе да разправя патилата си, я се намери някой английски миньор да му повярва, я не!

Хал каза на тези хора истинското си име и адреса си и ги накара да му обещаят, че ще му се обаждат. Щял да им помогне малко, рече той, а в себе си се питаше какво трябва да направи. Докъде трябва да иде човек в старанието си да облекчи гладуващите, та да може да се

храни спокойно в клуба? Кой казуист ще разреши този проблем — да му каже на какъв процент да помогне от гладуващите, които той лично познава, от онези, които той среща по улиците, от онези, за които чете в правителствените доклади за поскъпването на живота! До каква степен му е разрешено да затваря очите си, когато върви към клуба си? Доколко му е разрешено да не чете тези доклади, когато тръгва с годеницата си на бал? Светилата на висшата математика бяха забравили да разрешат тези проблеми, мъдрите академици и светите отци в църквата също бяха пропуснали да изнамерят формули. А Хал, който се мъчеше да разреши тези проблеми с простите сметки наум, намери резултата за крайно незадоволителен.

Хал търсеше възможност да поговори с Мери Бърк. От срещата с Джеси Артър не бяха говорили насаме, а сега той заминаваше за дълго време. Искаше да разбере какви планове има Мери за бъдещето и — което беше още по-важно — състоянието на духа ѝ. Ако беше успял да измъкне това момиче от отчаянието, можеше да смята, че летният му курс по практическа социология не е пълен провал.

Предложи ѝ да отидат заедно да кажат довиждане на Йон Едстрьом, когото той не беше виждал от безцеремонното сбогуване в дома на Маккелър, когато Хал избяга към влака на Пърси Хариган. Във фойето Хал обясни на брат си какво смята да прави. Едуард просто отбелязва, че ще тръгне с него, ако Хал няма нищо против. Той не изяви желание да се запознае с ирландската Жана д'Арк и вървеше на разстояние от тях да не пречи на разговора им, но искаше да направи каквото може за сигурността на брат си.

И така под лунната светлина се оформи следното шествие: първо Хал и Мери, сетне Едуард и накрая — сътрапезникът на Едуард, „търговецът на железария“!

Хал беше затруднен в началото на прощалния си разговор с Мери. Нямахше представа как тя гледа на него сега и малко гузен призна в себе си, че го е страх да разбере чувствата ѝ. Сметна, че е най-добре да бъде весел; заразправя ѝ колко добре се е държала тя по време на стачката. Но Мери не отговаряше на забележките му и той най-сетне разбра, че тя си мисли нещо свое.

— Има нещо, което трябва да ти кажа — започна тя ненадейно. — Преди няколко дни знаех как да ти го кажа, а сега не зная. Той се разсмя.

— Кажи го, както си го мислила тогава.

— Не. Тогава ти бях ядосана... а сега падам на колене пред теб.

— Не че искам да ми се сърдиш — рече Хал, все още през смях, — но струва ми се, че аз трябва да падна на колене пред теб. Ти знаеш, че не постигнах нищо.

— Ти направи всичко, каквото можа, повече от всички нас. Искам да знаеш, че няма да забравя това. Но искам да чуеш и другото!

Тя продължи да върви, като гледаше втренчено, пред себе си и кършеше ръце във възбудата си.

— Е? — попита той, мъчейки се все още да поддържа бодрия тон.

— Помниш ли онзи ден след експлозията? Помниш ли какво ти казах за... за това, че искам да замина с теб? Сега си вземам назад тези думи.

— О, разбира се! — рече той бързо. — Ти тогава беше обезумяла от отчаяние, Мери... не знаеше какво говориш.

— Не, не. Не е това! Но аз премислих, не искам да съсипвам живота си.

— Казах ти, че ще дойдеш до това заключение. Никой мъж не заслужава това.

— Ех, момко! Добре умееш да ласкаеш ти... Но предпочитам да знаеш истината. Работата е там, че видях другото момиче, и я мразя!

Повървяха в мълчание. Хал беше достатъчно благоразумен, за да разбере, че това беше трудна тема.

— Не искам да се правя на светец, Мери — започна той меко, — но ще премислиш и по това, няма да я мразиш, ще я съжаляваш.

Тя се засмя горчиво.

— Що за шега е това?

— Зная, може да ти се струва като шега. Но някой ден ще разбереш. Ти имаш нещо прекрасно, за което да живееш и да се бориш, а тя... — Той се поколеба за миг, като че ли сам не беше убеден какво мисли по въпроса. — Тя трябва да учи още толкова много неща, а може би никога няма да ги научи. Тя ще пропусне някои чудесни неща.

— Зная едно от тези чудесни неща, което тя не възнамерява да пропусне — рече мрачно Мери. — Това е мистър Хал Уорнър. — Повървяха малко мълчаливо и тя добави: — Искам да ме разбереш, мистър Уорнър.

— О, Мери! — помоли я той. — Не се дръж така с мен. Аз съм Джо.

— Добре, Джо да бъде. Това име ще ти напомня за чудесното приключение — че си бил работник няколко седмици. Ето, и това е

част от нещата, които трябва да ти кажа. Имам гордост, нищо че съм само дъщеря на беден миньор. А онзи ден разбрах къде ми е мястото.

— Какво искаш да кажеш?

— Нима не разбираш? Наистина ли?

— Наистина.

— Ти си глупав с жените, Джо. Не забеляза как се отнесе това момиче с мен. За нея аз бях като че ли някаква гадина. Тя не беше сигурна дали не хапя, но не поиска да рискува... тя просто ме отърси, ей така! — И Мери тръсна ръка, като човек, който иска да се отърве от някаква гадина.

— О, стига! Не си справедлива!

— Аз съм толкова справедлива, колкото мога, Джо. Тогава излязох и се наплаках хубавичко. Дотолкова мога да разбирам... тя не е виновна за това, може би... това е нейната класа... вие всички сте такива, дори и най-добрите от вас, дори и ти самия, Джо Смит!

— Да — отвърна Хал. — Тим Рафърти каза същото.

— Тим каза премного, но част от това беше истина. Ти мислиш, че си дошъл тук и си бил един от нас, работниците. Но не виждаш ли сам разликата — та нас ни делят един милион мили! — между бедното невежо създание в каменовъглената мина и дъщерята на един богаташ, една дама? Ще ми кажеш да не се срамувам от бедността си, но ще седнеш ли някога да ме сравняваш с нея, въпреки всичките ти приятелски чувства към онези, които стоят по-долу от теб? Не доказва ли това у дома на Минети?

— Но не разбираш ли, Мери... — той се помъчи да се засмее. — Аз съм свикнал да се подчинявам на Джеси! Познавам я дълго преди да срещна теб.

— Ох, Джо! Ти, имаш добро сърце, говориш хубаво. Но няма ли да ти е интересно да узнаеш чистата истина? Ти каза, че си дошъл тук да разбереш истината!

Хал потвърди тихо, че е така и повече не я прекъсна.

Мери също сниши гласа си и Хал забеляза колко меко и нежно звучеше той, когато беше развълнувана.

— Прекарах целия си живот в мините, Джо Смит, видях как ограбват и бият мъжете, как плачат жените, как гладуват децата. Виждам компанията като някакъв голям проклет звяр, който ги поглъща. Но не знаех защо е така и какво означава това... до онзи ден, когато бяхме у Минети. Бях чела в книгите за красиви дами, разбираш ли, но никога дотогава не бях говорила с такава дама, не бях гълтала такъв залък, така да се каже. Но там това стана — и изведнъж разбрах къде отиват парите, изстискани от миньорите. Разбрах защо ни ограбват, защо ни изстискват като лимон — за такива красиви дами като нея, за да бъдат те толкова сияйни и нежни. Не би било толкова лошо, ако тя не беше дошла точно тогава, когато всички тези мъже и момчета гинеха долу в шахтата... загиваха за тази нежна бяла кожа, за тези нежни меки ръце и за тези копринени дрехи, с които тя шумолеше. Бога ми, Джо, знаеш ли на какво ми приличаше тя тогава — на загладена хубава котка, която току-що е погълнала цяло семейство мишленца, чиято кръв още стои по муцуната ѝ!

Мери спря за миг, като дишаше тежко. Хал мълчеше и тя продължи:

— Аз се преборих със себе си, Джо! Не искам да мислиш, че съм по-добра, отколкото съм; зададох си въпроса: защо я мразиш смъртно, заради онези хора долу в шахтата ли, или заради единствения мъж, когото обичаш и който е неин? Знаех отговора! Но после си зададох и друг въпрос: щеше ли да бъдеш като нея, ако това беше възможно? Щеше ли да правиш това, което тя прави сега — да ти тежи на душата? И, бог ми е свидетел, Джо, казвам ти истината — не бих могла! Не и не, заради никой мъж на този свят!

Беше вдигнала свития си юмрук, докато говореше. Сетне отпусна ръката си и продължи нататък, без дори да го погледне.

— Можеш да живееш хиляда години, Джо, и пак да не разбереш какво ми беше тогава, у Минети. Какъв срам — не това, което направи

тя с мен, а това как ме накара да се почувствувам! Аз, дъщеря на стария пиян миньор, а тя... не зная какъв е баща ѝ, но тя е като някаква принцеса и знае това. Ето кое има значение, Джо! Не това, че тя има толкова много пари и толкова много хубави неща; не това, че умее да говори, а аз не мога; не че гласът ѝ е нежен, а моят е противен, когато съм ядосана като сега; не. Работата е там, че тя е толкова сигурна! Това е думата, мисля аз; тя е сигурна. Има хубави неща, винаги ги е имала, има право да ги има! А аз имам право само на мъка, по цял ден ме тормозят мизерията и страхът, сега вече нямам дори и покрив над главата си! Джо, ти знаеш, че имам характер, не се предавам лесно, но когато преживях това тя да ми покаже къде ми е мястото, излязох и се скрих, зарових лицето си в калта, защото бях моравя от яд. Казах си: истина е! У нея има нещо по-добро от мен! Тя е някакво по-хубаво създание. Та погледни ръцете ми! — С бързо и страстно движение тя ги протегна на лунната светлина. — Затова тя има право на този мъж, а аз съм глупачка, че изобщо съм вдигнала очи към него! Просто ще го видя как си отива и ще изпълзя обратно в пробитата си и порутена колиба. Да, това е истината! И когато я казвам на този мъж, какво ми отговаря той? Той ми разправя нежно и любезно, че трябвало да съжалявам нея! Исусе! Чул ли си някога нещо подобно?

Настъпи дълго мълчание. Дори и да искаше, Хал не би могъл да каже нищо. Знаеше, че беше дошъл тук да търси именно това! Това беше неподправената същност на класовата борба.

— Така — заключи Мери, стиснала юмруци и с ядовити нотки в гласа си. — Сега ти обясних всичко. Не съм никаква робиня, имам същото право на живот, както всяка дама. Зная, че никога не ще живея добре, никога няма да нося хубави дрехи, нито ще живея в прилично жилище, нито пък ще имам мъжа, когото обичам, но поне зная, че съм направила нещо да освободя работниците от позора, който тегне над тях. Ето какво ми даде стачката, Джо! Тя ми показа пътя. Този път ни биха, но това не е толкова страшно, както може би си мислиш. Ще направя още много стачки и не във всички ще ни бият!

Тя млъкна. Хал вървеше до нея, развълнуван от противоречиви чувства. Той беше прозрял нейния характер, тя наистина ще организира още стачки. Радваше се и се гордееше с това, но сетне го затормози мисълта, че тя, девойката, щеше да продължи жестоката борба, а той щеше да яде бифтеци в клуба.

— Мери — рече той, — срамувам се от себе си...

— Не е това, Джо! Няма защо да се срамуваш. Та може ли човек да си избира произхода...

— Може и така да е, Мери. Но когато човек знае, че с нищо не е заслужил нещата, от които се е ползувал цял живот, той поне трябва да се срамува от това. Надявам се, че няма да ме мразиш, както мразиш другите.

— Никога не съм те мразила, Джо, нито за миг! Казвам ти съвсем искрено — и сега те обичам, както винаги. Мога да ти кажа това сега, защото вече не бих те приела. Видях другата и зная, че никога няма да си щастлив с мен. Не зная дали трябва да го кажа, но ми се чини, че и с нея няма да бъдеш съвсем щастлив. И в двата случая ще си нещастен, бог да ти е на помощ!

С последните си думи девойката беше погледнала дълбоко в душата му, толкова дълбоко, че Хал не посмя да ѝ отговори. Тъкмо минаваха под един уличен фенер; тя го погледна за пръв път, откакто бяха тръгнали от хотела, и забеляза изписаната на лицето му обърканост. Ненадейно в гласа ѝ се промъкна нежна нотка:

— Джо, изглеждаш зле. Добре е, че се махаш от това място.

Той се помъчи да се усмихне, но усмивката излезе жалка.

— Джо — продължи тя, — ти поиска да бъдем приятели. Ето, съгласна съм! — И му подаде голямата си твърда ръка.

Той я стисна.

— Няма да се забравим, Мери — рече той и от възмущение гласът му секна.

— Разбира се, момко! Някой ден ще направим нова стачка, като тази в Норт Вали.

Хал отново стисна ръката ѝ. Сетне изведнъж си спомни, че брат му крачеше тържествено зад тях, отпусна ръката ѝ и преглътна всички хубави думи, които искаше да ѝ каже. Смяташе се за бунтар, но не чак дотам, та да прояви сантименталност пред Едуард.

Стигнаха до къщата, в която живееше Йон Едстрьом. Отвори им жената на работника. На въпроса на Хал тя отговори:

— Старият господин е доста зле.

— Какво му е?

— Не знаете ли, че е ранен?

— Не. Как стана това?

— Биха го, сър. Счупиха ръката му, едва-що не строшиха и главата му.

Хал и Мери възкликнаха едновременно:

— Кой? Кога?

— Не знаем кой. Беше преди четири нощи.

Хал се сети, че това сигурно е станало същата нощ, когато избяга от дома на Маккелър.

— Повикахте ли лекар?

— Да, сър. Но не можем да сторим много за него, защото мъжът ми е без работа, а аз трябва да се грижа за децата и за наемателите.

Хал и Мери изтичаха на горния етаж. Старият им приятел лежеше на тъмно, но позна гласовете им и ги поздрави с немощен глас. Жената донесе лампа и те видяха, че старецът лежи на гръб, с бинтована глава, а едната му ръка беше в шини. Той наистина изглеждаше много зле; добродушните стари очи бяха хлътнали дълбоко и имаха изтерзан вид, а лицето му... Хал си спомни как го беше обрисувал Джеф Котън — „този стар изпит проповедник!“.

Те узнаха какво се е случило по време на бягството на Хал. Едстрьом беше предупредил бягащите с вика си, след което се затекъл след тях. Един от пазачите в мината, който тичал след него, му нанесъл удар в слепоочието и го съборил. Той ударил главата си при падането и няколко часа лежал в безсъзнание. Когато накрая някой го видял и повикал полицаи, преровили джобовете му и на късче хартия намерили адреса му. Това беше всичко. Едстрьом не поискал помощ от Маккелър, защото знаел, че сега всички са заети с отварянето на шахтата, и смятал, че няма право да им пречи със собствените си бедни.

Хал слушаше немощния глас на стареца и в гърдите му отново забушува онази ярост, която беше породена от преживяното в Норт Вали. Може би това беше глупост от негова страна — да повалиш на земята един старик, който ти пречи, беше дреболия в ежедневните задължения на минния пазач. Но на Хал това се стори най-голямото от всички безчинства, които беше видял дотогава, доказателство за това, че компанията е абсолютно сляпа за всичко хубаво в живота. Този старец, толкова благ, толкова търпелив, който беше понесъл толкова много страдания и не беше се научил да мрази, беше запазил честността си! Но какво значеше тази честност за главорезите от компанията? С какво бяха помогнали на стареца неговата философия, неговата непорочност, надеждите му за щастие на човечеството? Бяха му пернали един изотзад и го оставили да лежи — жив или мъртъв, беше им все едно.

Хал беше получил известно удовлетворение от приключението си с вдовишките дрехи и от победата, която Мери удържа над себе си, но тук, докато слушаше шепота на стареца, това удовлетворение изчезна. Усети отново горчивата истина — летният му експеримент беше завършил с поражение! Пълно поражение! Той беше причинил неприятности на господарите, но не след дълго те ще разберат, че той фактически им е услужил, като е прекратил стачката. Те ще завъртят отново колелата на индустрията, а работниците пак ще бъдат в същото положение, в което са били преди сред тях да дойде Джо Смит, катърджията и помощник-миньорът. Какво значение имаха всички тези приказки за солидарност, за надежди за бъдещето? До какво ще доведат те в края на краищата — до безспирното въртене на колелата на индустрията? Работниците в Норт Вали ще имат точно същото право, което винаги са имали — правото да бъдат роби, а ако това не им харесва — и правото да бъдат мъченици!

Мери беше хванала ръката на стареца и му шепнеше съчувствено, а Хал стана и закричи из малката таванска стая, побеснял от яд. Изведнъж реши да не се връща, в Уестърн сити; ще остане тук, ще извика някой честен адвокат и ще се залови да накаже, виновниците за това престъпление. Ще използва докрай всички законни възможности, ако е необходимо, ще започне политическа борба, за да сложи край на властта на компанията в този окръг. Ще намери някой, който да опише условията тук, ще събере пари и ще ги

публикува... Преди да се изпари яростта му, Хал Уорнър вече се виждаше като кандидат за губернатор, представяше си как сваля Републиканската партия — и всичко това заради някакъв си детектив на компанията, който съборил в калта някакъв изпит стар миньор и му счупил ръката!

Естествено Хал в края на краищата трябваше да се върне към практичната страна на въпроса. Той приседна до леглото и разказа тактично на старият човек, че брат му е дошъл да го види и му е оставил пари. Братът е богат и сега Едстрьом може да бъде пратен в болница, а ако предпочита, Мери може да остане наблизко и да се грижи за него. Те се обърнаха към хазайката, която стоеше на вратата; оказа се, че в малкия ѝ дом има трима наематели, но ако Мери е съгласна да спи с двете ѝ деца, ще могат да се сместят. Въпреки протестите на Хал, Мери се съгласи; той разбра какво мислеше тя — ще приеме пари от него заради Едстрьом, но ще се ограничи с възможно най-малката сума.

Разбира се, Йон Едстрьом не знаеше нищо за събитията, след неговото нараняване. Хал накратко му разправи всичко, без да спомене промяната в съдбата на помощник-копача. Той описа ролята на Мери по време на стачката и за да развлече малко бедния старец, разказа му как тя му се е явила на снежнобял кон, с белоснежна, мека, бляскава одежда, като Орлеанската дева или като звезда в предизборно шествие.

— Ами да — рече Мери, — той все насочва разговора към старата ми рокля.

Хал я погледна: тя носеше старата си басмена синя рокля.

— Има нещо тайнствено в тази рокля — каза той. — Тя е като онези рокли в приказките, дето сами се кърпят, сами се перат и гладят. На човек му трябва само една такава дреха като тази!

— Как ли не, момко — отвърна тя. — В мините няма никакви феи, ако не броиш мен. Аз си я пера нощем, суша я над печката и я гледя на сутринта.

Тя каза това в най-добро настроение, но дори и старият миньор, който се свиваше от болки в леглото, можа да схване трагедията на девойката, която пред прага на любовта имаше само една вехта рокля. Той гледаше двамата млади, забеляза как се интересуват един от друг и, както всички стари хора, беше склонен да подпомогне малката идилия.

— А може скоро да ѝ потрябват мирти — каза тихо той.

— О, я зарежи тази работа — разсмя се Мери, все още храбро.

— Разбира се — бързо се намеси Хал, — та тя самата си е цвете!

Една роза в мината, за нея в поезията има спор. Едни твърдят, че не бива да се къса, други съветват да се откъсне, преди да е разцъфнала, защото времето лети!

— Бъркаш ме нещо — рече Мери. — Преди малко яздех на бял кон.

— А пък аз си спомням — рече старият Едстрьом, — че не много отдавна ти беше мравка, Мери.

Лицето ѝ изведнъж стана сериозно. Едно беше да се шегуват с личната ѝ трагедия, но съвсем друго — със стачката.

— Да, помня. Ти каза, че ще се върна в редиците. По-мъдър си от мен, мистър Едстрьом.

— Това е едно от нещата, които, носи старостта, Мери. — Той протегна към нея старата си обезформена ръка. — Ти продължаваш, нали? Нали си профсъюзен член, Мери?

— Да, така е! — отвърна бързо тя и сивите ѝ очи заблестяха.

— Казват — продължи Едстрьом, — веднъж стачник, завинаги стачник. Намери начин да се самообразоваш, Мери. Когато дойде голямата стачка, ти ще бъдеш една от онези, на които миньорите ще разчитат. Зная, че мен тогава няма да ме има, младежта трябва да заеме мястото ми.

Хазяйката, която беше долу да нагледа децата, се върна и каза, че някакъв джентълмен долу се интересувал кога ще си тръгне брат му. Хал изведнъж се сети — през цялото време Едуард е крачел насам-натам, и то само в компанията на онзи „търговец на железария“!

Решението му да остане в Педро беше започнало да се разколебава; сега разбра, че то отслабна още повече, че животът е сложен и че различните задължения са в конфликт помежду си. Той още веднъж увери стария миньор, че е в състояние и ще се грижи за него и се сбогува.

Той излезе и Мери го съпроводи до стълбището. Той стисна голямата ѝ груба ръка — сега поне никой не ги виждаше.

— Мери, искам да знаеш, че никой не може да ме накара да те забравя, че нищо не може да ме накара да забравя миньорите.

— О, Джо! — изплака тя. — Не им давай да те отчуждят от нас! Ти си ни толкова необходим!

— Засега се връщам у дома — отвърна той, — но можеш да бъдеш сигурна, че каквото и да се случи в живота ми, ще се боря за работниците. А когато дойде времето за голямата стачка — знаеш, че тя предстои в този каменовъглен район — ще бъда тук да дам своя принос.

— Разбира се, момко — рече тя и го погледна храбро в очите. — Довиждане, Джо Смит! — Погледът ѝ остана твърд, но Хал долови как гласът ѝ трепна и пак му се прииска да я прегърне. Всичко това беше много странно. Знаеше, че обича Джеси Артър. Спомни си въпроса, който Мери веднъж му беше задала: може ли едновременно да обича две момичета? Това не беше в съответствие с нравствените норми, които му бяха внушавани, но очевидно би могъл!

Хал завари брат си на улицата да крачи възбудено насам-натам. „Търговецът на железария“ беше направил нов опит да завърже разговор и в отговор беше посъветван да върви по дяволите.

— Е, свърши ли най-сетне? — осведоми се Едуард, като си изкара яда върху Хал.

— Да, предполагам. — Хал прецени, че Едуард няма да го е еня за счупената ръка на Едстрьом.

— Тогава облечи се, за бога, и да вървим да хапнем.

— Добре — рече Хал, но толкова апатично, че Едуард го погледна изпитателно. Дори и при лунната светлина различи бръчките по лицето на брат си и хлътналите му очи. За пръв път разбра какъв дълбок отпечатък в душата на Хал беше оставило преживяното през последните няколко седмици.

— Бедното ми момче! — възкликна той, трогнат внезапно. Но Хал не отговори. Той не търсеше съчувствие, не му трябваше нищо.

Едуард махна отчаяно с ръка.

— Бог ми е свидетел, наистина не зная как да ти помогна!

Тръгнаха обратно към хотела. По пътя Едуард отчаяно търсеше в ума си безобидна тема за разговор. Подхвърли, че се е сетил, преди да затворят магазините да купи костюм на брат си. Благодарности не иска, добави той мрачно; няма намерение да пътува до Уестърн сити в компанията на някакъв си скитник.

Младият миньор се окъпа, първата истинска баня от дълго време насам (никога вече в присъствието на Хал дамите нямаше да могат да казват, че бедните трябва да бъдат поне чисти!). Той се избърсна, подряза ноктите си, среса се и се облече като джентълмен. Разбра учуден, че доброто му настроение отчасти се възвърна. Странно и приятно усещане — да бъдеш облечен пак като човек. Спомни си думите на един стар негър, който твърдеше, че обичал да си удари крака, защото му било страшно приятно, когато болката отmine.

Тръгнаха да търсят ресторант. По пътя Хал преживя последното си неприятно приключение. Край тях мина някакъв стар миньор и Хал

се спря с вика:

— Майк! — Той изведнъж забрави, че е джентълмен. Старият миньор също не обърна внимание на това; за миг той се втрени удивен, сетне се втурна към Хал и го притисна в мечешката си прегръдка.

— Моят помощник! Моят помощник! — развика се той и щедро тупна Хал по гърба. — Ей богу! — И издъни Хал с другата си ръка. — Ей, кучи сине! — Той го целуна.

Но както беше изпаднал във възторг, старецът изведнъж усети, че нещо не е в ред с неговия помощник. Отстъпи назад, огледа го.

— Имаш хубави дрехи. Забогатял си, а?

Както изглежда, старецът не беше чул нищо за тайната на Хал.

— Потръгна ми — рече Хал.

— Какво работиш?

— Занимавах се с една стачка в Норт Вали.

— Това пък какво е? Изкарваш пари със стачки?

Хал се разсмя, но не даде обяснения.

— А ти какво работиш?

И аз се занимавам със стачка — стачкувам си сам.

— Без работа ли си?

— Работих два дни по жп линията. Имаше повреда там горе. Плащат по два и двайсет и пет на ден. Сега няма работа.

— Потърси ли работа из мините?

— Кой, аз? Нали ме знаят навсякъде! Отивам горе в мина „Сан Хосе“. Шахтният ми разправя: „Я се пръждосвай, стар мърморко! Никаква работа за теб вече в този окръг!“.

Хал поогледа Майк и забеляза, че изпоцапаното лице на стареца е измършавяло и побледняло и беше в противоречие с бодрия му дух.

— Отиваме да хапнем нещо — рече той. — Ще дойдеш ли с нас?

— И още как! — съгласи се с готовност Майк. — Напоследък не съм прекалявал с кльопачката.

Хал му представи мистър Едуард Уорън, който измърмори „здравейте“ и пое предпазливо мазолестата лапа на стария словак, но не можа да изличи раздражението от лицето си. Търпението му беше изчерпано. Надяваше се да намерят някой свестен ресторант и да похапнат нещо прилично, но сега, разбира се, нищо няма да му е вкусно с този стар гладник срещу него.

Влязоха в една денонощна закувалня. Хал и Майк си поръчаха сандвичи със сирене и мляко, а Едуард седеше и недоумяваше как брат му е в състояние да поеме подобна храна. А през това време двамата стари приятели си разказваха разни неща и старият Майк се пляскаше по коленете и изпращаше с възторжени викове разказите за геройствата на Хал.

— Ама че момък! — възклицаваше той. Сетне към Едуард: — Бива си го, а? — И той тупна Едуард по рамото. — Бога ми, ония не могат да излязат на глава с моето другарче!

Хал беше видял за последен път Майк Сикория през прозореца на затвора в Норт Вали, когато старецът раздаваше на миньорите снопа листа с подписите на Хал и Бъд Адамс го беше арестувал. Пазачът го беше отвел в една барака зад електростанцията, в която имало още двама миньори, задържани за същата работа.

Майк разказа всичко това с обичайния си жизнерадостен тон.

— Хей, мистър Бъд — викам аз, — ако се каниш да ме натириш по каньона, първо да си взема нещата. А той: — Върви по дяволите с нещата си! Аз пък му викам: — Мистър Бъд, искам да ми платите. — Ще ти платя ей сегичка! — вика той и ме събори с един удар на земята. А после ме сграбчи, извлече ме навън, а там, гледам, един голям автомобил и си викам: Боже мой! Ще се возя на автомобил! Ето ме, петдесет и седем годишен пергишин, а никога не съм се возил на автомобил. Досега си мислех, че ще пукна, без да съм се качил на автомобил. Слизаме по каньона, аз въртя глава и гледам тия планини, в лицето ми вее хубав хладен вятър и аз викам: — Браво на теб, мистър Бъд, няма да забравя този автомобил, не съм прекарвал такъв ден през целия си живот. А той: — Затваряй си човката, стар жабар! После навлизаме в прерията, качваме се на Блек хилс и ни казват: — Слизайте, кучи синове! Оставят ни там съвсем сами и разправят: — А се върнете пак, ще ви пипнем и ще ви изтърбушим! — Отпрашиха, а ние трябваше да бъхтим седем часа, докато се доберем до някаква къща! Изпросих си кльопачка, а после хванах оная работа по линията. Само не знаех дали си излязъл от дранголника, мислех си: загубих си помощника и я го видя вече, я не.

Старецът млъкна и изгледа нежно Хал.

— Писах ти писмо до Норт Вали, ама отговор нямаше и бъхтих целия този път по линията да те търся.

Какво беше това, недоумяваше Хал. В този каменовъглен район той се беше сблъскал с чистия, неподправен ужас, а ето че сега не се радваше много при мисълта, че го напуска. Ще му липсва старият Майк Сикория, неговата целувка и мечешката му прегръдка.

Той накара стареца да занемее, като му пъкна в ръката двадесетдоларова банкнота. Даде му и адреса на Мери и на Едстрьом, и бележка до Йохан Хартман, който можеше да използва Майк за работа с минаващите през града словаци. Хал обясни, че още тази вечер трябва да се върне в Уестърн сити, но че никога няма да забрави стария си приятел и ще се погрижи да му намери хубава работа. Мъчеше се да измисли някакво занимание за стареца във фермата на баща си. Да си има питомен мечок.

Дойде време за влака. Дългата композиция от тъмни спални вагони се плъзна покрай перона и спря. Беше късно, преваляше полунощ, но старият Майк още стоеше на перона. Сега той изпитваше страхопочитание пред Хал, пред неговите хубави дрехи и двадесетдоларови банкноти, но въпреки това, под влияние на обхваналите го чувства, го прегърна и го разцелува още веднъж.

— Сбогом, помощнико! — извика той. — Ела пак, момчето ми! Няма да те забравя, помощнико!

Когато влакът потегли, старецът размаха оръфания си каскет и затича по перона, за да види Хал още веднъж, да му каже последно сбогом. А когато Хал влезе в купето, в очите му вече напиреха сълзи.

Издание:

Ъптон Синклер. Цар Вьглен
Американска, трето издание
ИК „Профиздат“, София, 1979
Редактор: Цветан Николов
Коректор: Таня Паскалева

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.